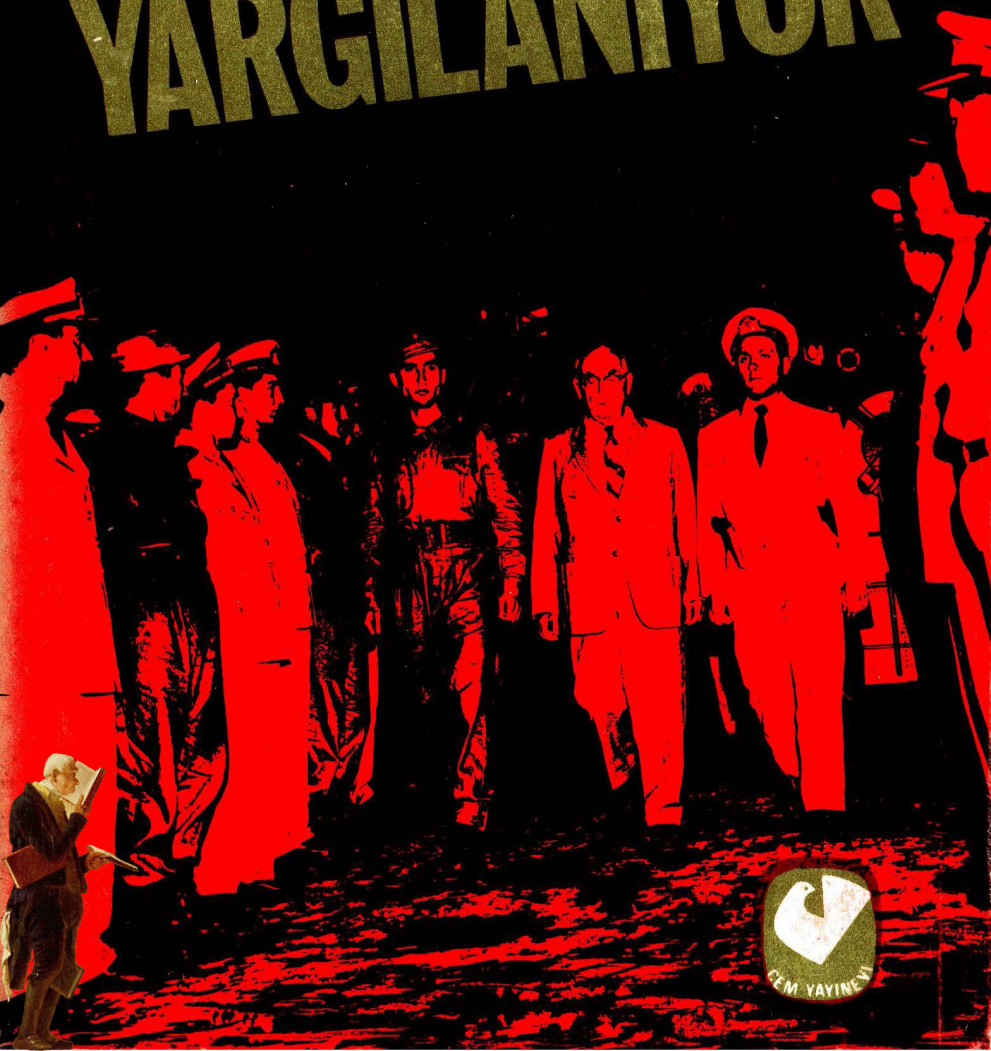
Albay Tarık GÜRYAY

BİR İKTİDAR YARGILANIYOR

CEM YAYINEVİ

Kapak düzeni : **Ayhan ERER**

TARIK GÜRYAY

BİR İKTİDAR YARGILANIYOR

CEM YAYINEVİ

Dizgi ve baskı: Hüsnütabiat Matbaası
İstanbul, 1971

ÖNSÖZ

Muhterem okuyucularım,

Mesleğinde muvaffak olmuş bir subaydım. Buna rağmen, Yassıada Komutanlığına tayin edildiğim zaman biraz irkildim. Çünkü, Yassıada'ya getirilecek yüzlerce insan, birbirinden farklı yüzlerce kişilik, yüzlerce mizaç, yüzlerce karakter demekti.

Yassıada'da toplanan tutukluların, tersine dönmüş bir politika çarkının tutuklular adasına doldurduğu o karma karışık insanların her biri, kendine has bir ayrı iddianın ve kişiliğin mümessiliydi. İçlerinde, cumhurbaşkanından belediye kâtibine, başbakandan memura, milletvekilinden dâva vekiline, validen kapı polisine genelkurmay başkanından posta erine kadar her kademeden ve her rütbeden insan vardı. Üstelik çoğu da politika kazanında kaynayıp az çok pişmiş bütün bu ayrı tipte insanları, özel benliklerinden sıyırıp, aynı disiplin potası içinde eritmek, kolay başarılabilecek bir iş değildi.

Dilimizde: «Türk gibi başla, İngiliz gibi bitir» diye bir deyim vardır. Başladığı gibi biten nadir hizmetlerden biri de Yassıada'dır.

Yassıada'da her iş, başından sonuna kadar bir saat intizamiyle işledi ise bunu, fedakâr, feragat sahibi, vatanperver, anlayışlı, dürüst subay, assubay ve erlerin mevcudiyetine ve başarısına borçluyuz. Bu aksamasız işleyişi, ordu sorumlularından evvel, orada bulunan tutuklular takdir etmeliydiler. İşte ben, hayretlerin en büyüğüne, müteşekkir olmalarını beklediğim o insanların bir kısmından, sonradan nasıl sesler yüksediğini duyduğum zaman kapıldım.

27 Mayıs İhtilâline, doğrudan doğruya saldıramıyan bu insanlar, milletin belini çökertmiş olan birbirinden ağır günahlarını unutturabilmenin tek çaresini, ağır ve haksız işkenceler görmüş birer mazlum rolüne sarılmakta aramışlardı. Kim daha çok haksızlığa, daha çok hakarete, daha çok işkenceye, daha çok zulme maruz kalmışsa, ona daha çok acınacak ve o ötekilerden daha mazlum, daha mağdur ve dolayısiyle daha kahraman (!) sayılacaktı. Böyle olunca muhayyilelerin en sefilleri arasında, tarihte misli görülmemiş bir iftira ve uydurma yarışı başladı. Kahramanlar (!) tarihte geçmiş bütün zulüm örneklerini, eşine rastlanmamış bir hayasızlıkla kendilerine ve birbirlerine adapte ediyorlardı. Oluklar gibi para harcanarak tefrikalaştırılan, broşürleştirilen ve arkasından da cilt cilt kitaplaştırılan bu eşsiz iftira sağanağının tek hedefi de ben olmuştum. «Güryay» adı unutulmuş, yerini «Allahsız gardiyan», «Allahsız zindancı», «İşkenceci» almıştı.

Ben askerdim. Üniformamın şerefi, mesleğimin geleneksel disiplini, o müfterilere birer cevap vermeme, onlarla gazete sütunlarında polemiklere girmeme müsait değildi.

Asıl şaşılacak nokta: Orada vazifeden başka bir şey yapmıyan ve ihtilâlin yüzünü ak çıkaran subaylara «Üniformalı haydutlar» diyecek kadar ileri giden haysiyet fıkaralarına, İhtilâlin de susmasıydı. İhtilâl, kendi görevlendirdiği askerlerin, binbir iftira ile ortalıkta lime lime edilen şerefine sahip çıkmıyordu.

İşte bu sebepledir ki on sene sonra, (üniformamı sıyırışımdan sonra) «İllallah» deyip bu müfterileri cevaplandırmaya karar verdim

Elimdeki dosyalar, zarflar: Bayar, Menderes, Koraltan, İleri, Yardımcı, Kavrakoğlu, Erozan, Erdelhun, Ağaoğlu (v.b.) imzalarını taşıyan, şükran, takdir ve övgü mektupları ile doluydu. Halbuki Yassıada'da tutuklu bulunan siyasî tutukluların belli başlıları da bunlardı. Eğer orada, İhtilâlin gerçekten zalim bir temsilcisi bulunmuş olsaydı, işkencelerin en şiddetlilerine, asıl bunların maruz kalmaları lâzım gelmez miydi?

Demek ki onlar, Ada Komutanının ağır sorumluluklarına anlayış göstererek, orada kurulması gereken disiplinin icaplarına uygun davranmışlar ve bu yerinde davranışın karşılığında da, şartların mümkün kılabileceği derecede, yardım, müsamaha, saygı görerek bedbaht yaşantıları içinde mümkün mertebe hoşnut ve minnettar kalmışlardı!

Fakat şirretlik etmeyi denemiş olanlara ne diyelim? Sonradan «Bir gün subaylardan birini ayaklarımın altına almış öldürüyordum ki arkadaşlar elimden zor kurtardılar» diye hezeyanlar savurabilmiş olan sırsıklam ahmaklara ne diyelim? Hattâ: Bu rezil manzara içinde eserine bilinçli bir şekilde sahip çıkamıyan İhtilâle ne diyelim?

27 Mayıs İhtilâlinin, kendi evlâtlarına sahip çıkmakta gösterdiği akıllara sığmaz gaflet yüzünden, o hareketten sonra her gün biraz daha şımarıp cüretlenenlerin müfteriyane yayınlariyle bana çektirdikleri manevi işkence, bir başka askerin bile bile göze alamıyacağı kadar müthiş olmuştur.

Şair ne güzel demiş:

«Tanrı, başı ezilen yılana güneş yüzü göstermesin.»

Saygılar.

Tarık GÜRYAY

İHTİLAL VE YASSIADA ÖNCESİ

Yapmakta karar kıldığım büyük işe başlamadan önce arkada bıraktığımız 10 senenin genel manzarasına kuş bakışı bir göz atmamızda fayda vardır kanısındayım.

Bilindiği gibi, 27 Mayıs ihtilâlini takip eden ilk günlerde bir D. P. li olmak, adeta bir cüzzamlı olmak kadar azap verici bir bedbahtlıktı.

D. P. lilerin vasıfları tarafsız vatandaşların dillerinde: «Düşükler» ya da «Kuyruklar» dı.

Düşen D. P. iktidarı ve sonra da D.P.'nin az çok yetki sahibi olmuş hemen bütün mensupları aleyhinde birçok şeyler söylenmiştir. Bu arada muhayyileler de çalışmış, mübalâğalı uydurmalar yapılmıştı:

Kıyma makinelerinden geçirilmiş insanlar... Dışarıya kaçırılmış milyarlar... İşlenilip, işlenilip failleri meçhul bırakılmış cinayetler gibi. Bu yüzden D. P.'liler sokağa çıkmaktan, toplum içine karışmaktan çekinir, kaçınır ve hattâ korkar olmuşlardı.

Suçluluklarını bilenlerin pek seslerini yükseltmeye cesaret edememelerine rağmen, onlar arasından: «Bize düşükler demesinler», «Bizi kuyruklar diye hor görmesinler», «Bizi ikinci sınıf va-

tandaş yerine koymasınlar», kabilinden şikâyetler duyuluyordu.

Fakat ihtilâlin kılıcını kınına sokmasiyle, havanın değişmeye başlaması bir oldu.

Değişen havanın ilk belirtisi D.P.lileri tahkir ve tezyif etmeyi yasaklayan kanunların çıkması oldu.

A. P. maskesini takınmış olarak D. P.'nin, kendisine ihtilâlciler tarafından saygı gösterilen yüksek rütbeli bir emekli asker reisliğinde kurulmasından ve hele, yapılan ilk seçimlerin o parti tarafından kazanılmasından sonra olaylar büyük bir hızla tam tersine döndü.

Artık suç sayılan, ayıp sayılan D. P.'li ya da A.P.'li olmak değil, fakat 27 Mayıs ihtilâline taraftar çıkmaktı.

Bu gidis baş döndürücü bir hızla gelişe gelişe yine bilindiği gibi ilk hamlede zaten affa kavuşmuş bulunan eski D.P.'lilere bütün siyasî haklarının iade olunmasına kadar dayandı.

Bu suretle, başında Sayın İnönü'nün bulunduğu ana muhalefet partisinin de yardımı ile değiştirilen Anayasa nazarında, «Düşük» lerin, hiç düşmemişlerden bir farkları kalmadı.

Artık kuyruklar iyice dikilmişti. Zira A. P. iktidarı, eski D.P.'lilerin kuklası mahiyetini almıştı ve bu suretle doğrudan doğruya değilse bile, iktidar, dolayısiyle onların ellerine geçmiş gibiydi.

Nitekim, D.P.'nin en sabıkalı yazarları, A.P.'yi temsil eden gazetelerin baş sütunlarına yerleşmişlerdi. Artık kendilerini yere sermiş olan ihtilâle adeta şaşılacak bir insafsızlıkla durmadan ver yansın ediyorlardı.

Nerede ise, Celâl Bayar yeniden Cumhurbaş-

kanlığına, Samet Ağaoğlu da Başbakanlığa gelecek ve 27 Mayıs ihtilâlinin tanınmış militanlarından hayatta kalmış olanlar, birer birer tutuklanacaklar diye bekler olmuştuk.

Bu havayı yaratan demagojiler, ortalıkta gırla gidiyordu. «Ne demekti Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti yıkıp yerine yenisini kurmak.»

«Ne demekti Atatürk Anayasasını yıkıp yerine yenisini getirmek.»

«Ne demekti temelli senatör olmak.»

Kısaca, «Ne demekti ihtilâl yapmak.»

İşte bu misli görülmemiş safsatalar fırtınası içinde, biz nice zavallı kalemlerin birer kılıç kesildiğini, nice ünlü ineklerin birer uyuz aslan postuna büründüklerini, nice ikiyüzlülük şampiyonlarının yaldızlı birer celâdet maskesi takınıp, boş kalmış meydanlarda gülünç kahramanlar gibi sıra sıra salındıklarını gördük.

Dünkü kuyruklar, artık sunturlu, kuyruklu birer iddia kesilmişlerdi.

Meğer onlar, Harbiye'de, Balmumcu tutukluğunda ve hele Yassıada'da ne çileler, ne kahırlar, ne işkenceler çekmişler, ne hengâmeler ve ne vartalar atlatmışlardı.

Rotatifler artık, deste deste yalan kusuyor ve bilinen bütün gerçekleri tıpkı bektaşinin tarlasını bütün mahsulü ile birlikte sürükleyip götüren korkunç yağmuru andıran, misli görülmemiş iftiralar sağanağı, biçare ihtilâlin sahipsiz bırakılmış varını yoğunu, temellerinden silip süpürüyordu.

Bu müthiş sağanağın başlıca hedeflerinden birisi de «Yassıada» olmuştu.

Vatandaşlar, «Yassıada» da davaların başladı-

ğı sıralarda, ortalığa hangi söylentilerin yayıldığını unutmamışlardır.

Bu söylentilerin en gülüncü, şüphesiz D.P.'lilerin, Sarayburnundan Yassıada'ya bir tünel kazacakları ve o yoldan saldırıya geçerek tutukluları kurtaracakları martavalı idi.

Eski D.P.'lilerin geniş kadrosunda, hayal zenginliğinde Jules Verne'e taş çıkartabilecek kadar geniş hayal gücü olan pek çokları bulunduğu için, bu çeşit söylentilerin yayılmasında şaşılacak hiçbir cihet yoktu.

Halk yıllarca yokluklar, yoksuzluklar içinde bunalıp kıvranırken, misli görülmemiş kalkınmalardan, misli görülmemiş ilerlemelerden ve misli görülmemiş devirlerden söz edebilmiş ve vatandaşlara bol keseden hadsiz, hesapsız vaadler savurabilmiş olanlar, misli görülmemiş baskın plânları tasarlamakta elbette zorluk çekecek değillerdi.

Gerçi, onların bütün iddiaları ve bütün vaadleri gibi, Sarayburnu'ndan Yassıada'ya denizaltından misli görülmemiş bir tünel kazmak masalı da gerçekleşmedi ama «27 Mayıs» tan kuyruk acısı olanlar, bambaşka bir başarı sağladılar, ve «Yassıada» ya bütün malzemesi yalanlardan, iftiralardan, tezvirlerden ve tahriflerden örülmüş misli görülmemiş bir lâğım açtılar.

Bu gözle görülmez lâğımdan, üzerimize yıllarca hepsi de birbirinden iğrenç iftira çirkefleri yağdırıldı.

İhtilâlin adı ortaya çıkmış hiçbir hizmet edeni, bu çirkef yağmurundan masun kalamadı. «Yassıada»yı uzaktan görmüş olanlar bile kitaplar dolduran anılar yayınladılar. «Yassıada» çevresinin baş sorumlusu olan beni, halk nazarında,

sadist bir zindancı, üniformalı bir cellât derekesine düşürmek amacını güden o neşriyata katlanmak, şüphesiz gösterilmesi kolay bir sabırla mümkün olabilmiş değildi.

O kadar ki, hakkımda yazılanları bir kurşun kalemiyle değil, bir kurşunla cevaplandırsaydım bile, insanlık şerefinin gerçek değerini müdrik olacak her mahkeme, benim öyle bir mukabelede bulunmamı sonsuz bir vicdan rahatlığı duyarak mazur görebilirdi.

Şimdi, sıraları geldikçe cevaplarını alırken onlar da şüphesiz vaktiyle benim gösterdiğim sabrın hiç değilse onda birini göstermekle mükelleftirler. Kaldı ki, benim vereceğim cevaplar öfkeli birer küfür derecesinde değil, belgeli bir gerçek seviyesinde olacaktır.

Zaten, Bayar'dan Yamanoğlu'na ve Menderes'ten Zeki Şahin'e kadar Yassıada'da tanıdığım her büyük küçük kişiyi gördüğüm esas hüviyet ve karakterleriyle sizlere bir bir takdim ederken, ortaya belgesiz hiçbir olay ya da hiçbir söz koymamak, duygusal her türlü etkiden masun bir objektif dürüstlüğü göstermek, başlıca prensibim olacaktır.

Şimdi, madalyonun bir de arka tarafını çevirir ve sizin yalnız ön tarafını seyrettiğiniz tarihsel sahnelerin kalın perdesini kulislere açmaya başlarken, sizlerden tek dileğim bu prensibimde yüzde yüz samimi olduğuma inanmanızdan ibarettir.

GÜRSEL'LE TANIŞMAM

Bana pek çok sorulmuş olduğu için sizlerin de akıllarınıza gelmiş bulunmasını pek tabii saydığım bir soru var :

«Acaba nasıl oldu da koca Türk Ordusunun benden yüksek rütbeli nice subayları varken Yassıada Komutanlığı gibi, çetin ve çetin olduğu kadar da tarihsel sorumluluğu büyük bir göreve devrin müstesna koşulları içinde, belki de bir ordu komutanlığından önemli bir göreve, o zaman ancak bir topçu yarbayı rütbesini taşıyan ben tayin edildim?»

Galiba en yerinde davranış, başka herşeyin anlatılmasına, bu akla gelmesi kaçınılmaz sorunun cevabını vermekten başlamak olacak.

Bu cevabı vermekte karar kılınca, bir an da olsa, sizlere ister istemez kendimden sözetmek zorundayım. Bunu belirttiğim tutumun tabii bir gereği sayarak, lütfen mazur görmenizi dilerim:

«Gazze» muharebeleri şehitlerinden Binbaşı Ahmet Bey'in oğluyum. Harput'da doğdum. İlkokulu orada bitirdikten sonra Maltepe Askerî Lisesine girdim. Oradan Halıcıoğlu Askerî Lisesine, o lisenin lâğvolması üzerine de Bursa Askerî Lisesine nakloldum.

Harbiye'den, 1936 senesinde mezun olduğum zaman topçu teğmeniydim. Vazifeten Sıvas'ta, Tokat'ta ve Merzifon'da bulunduktan sonra İzmir'e verildim. Sene 1944, ve ben yüzbaşıydım. İzmir'de 12. Kolordu Topçu Alayının 2. Batarya Komutanlığına atanmıştım. İzmir'e gittim. Tayin olduğum Alayın nerede bulunduğunu sordum, «Hilâl'de» dediler. Hilâl'e gittim. Alay emir subayını bularak kendimi tanıttım ve katılacağım taburun yerini öğrenmek istedim. Fakat emir subayının bu soruma cevap vermesine vakit kalmadan, bulunduğumuz odaya bir topçu albayı girdi.

Emir Subayı:

«Yüzbaşı Tarık Güryay, İkinci Batarya Komutanlığına tayin oldu, şimdi geldi,» diyerek beni Albaya takdim etti. Albay, evlât karşılayan bir baba şefkatiyle:

«Hoşgeldiniz» dedi ve hemen ilâve etti:

«Hoş tesadüf yüzbaşım, bu alaya ben de bugün geldim. Şimdi gidip Alayı ve sancağını teslim alacağım, beraber gideriz, sen de bataryanı tanırsın.»

Bu emre uyarak odadan çıktım, Gürsel'in peşine ilk takılışım işte böyle olmuştu. Otomobille oradan 112. Motorlu Topçu Alayının bulunduğu Narlıdere'ye giderken, onunla ilk konuşmamızı da yapmış oldum. Aramızdaki rütbe mesafesini rahatça koruyan candan bir samimiyeti ve insanı kolay fetheden yumuşak, sıcak bir şefkati vardı.

Hep benimle meşgul oluyor, hep bana ait sorular sıralıyordu.

«Ne zaman mezun olmuştum? Nerelerde vazife görmüştüm? İzmir'e ilk defa mı geliyordum, beraberimde kimse var mıydı?»

Yanımda annemle hemşirem bulunduğunu öğrenince onlara bir ev bulup bulamadığımı sordu.

Gösterdiği o samimiyet, o şefkat, o candan yakınlık ve ilgi, bana onun sonradan ordunun en sevilen kumandanı ve «Ağa Cemal» lâkabı ile her subayın kalbinde bir büyük kardeş yeri kazanışının sırrını sezdirmiş oldu. Belliydi ki Gürsel, insanların sesine gönüllerinden girildiğini çoktan kavramış gerçekten müstesna bir olgunluğun timsali idi.

Onun hakkında daha ilk konuşmamızda var-

mış olduğum bu hüküm, sonuna kadar hiçbir zaman değişmedi.

Hemen içime dolan teveccühünü kazanmak arzusu çalışma gücümü ve şevkimi bir hayli arttıran bir gizli kamçı oldu.

Bu sayede, alayda verilen her teftiş, başında bulunduğum bataryanın kesin başarısı ile sonuçlanıyor ve birincilik her sefer, benim zimmetimde kalıyordu.

O kadar ki, ikinci batarya az zamanda alayda eğitim ve disiplinin taklit edilmeğe lâyık bir örneği olarak tanındı. Daha sonra, itibarı büsbütün yükselen bataryam «Alayın islâh ocağı» vasfını kazandı.

Diğer birliklerde dikkafalılık, serkeşlik, şirretlik eden ve huzuru, zaptı raptı bozan erler benim batarya'ya gönderilir olmuştu.

Alay Kumandanının teveccühünü ve güvenini o kadar kazanmıştım ki kısa bir süre sonra o, tutumundan hoşlanmadığı tabur kumandanını başka bir hizmete göndermiş ve tabur kumandan vekilliği görevini de benim uhdeme vermişti.

Gürsel'in, emrindeki subayları değerlendirmek hususunda kendisine has diyebileceğimiz özel metodları vardı. Bunlara örnek olarak hiç unutamadığım bir tanesini kısaca anlatmak isterim:

Bir aralık iki batarya aynı zamanda teftiş vermiştik. Gürsel, bütün subaylardan hangi bataryayı daha başarılı bulduklarını kendisine bildirmelerini istedi. Ben:

«Batarya Kumandanları da bu emrinizi yerine getirecekler mi?» diye sordum.

«Elbette,» cevabını alınca ben oy pusulama öteki bataryanın numarasını yazdım.

Sonradan öğrendim ki Gürsel, bu tabii davranışımdan, bencil ve hasut olmadığım hükmünü çıkarmış, benim sicil fişime bir takdir işareti daha çekmişti.

Narlıdere'deki yerimiz deniz kenarındaydı. Bir akşam, hiç beklenmedik bir saatte Alay Kumandanının geldiğini bildirdiler. Biraz sonra gidip karşısında selâm vaziyeti alınca Gürsel, dudaklarında resmiyeti kenara iten bir gülüşle:

«Yok, dedi, karşımda öyle tabur kumandan vekili vaziyeti takınma. Çünkü bu akşam sana Alay Kumandanı Albay Gürsel olarak değil, ağabeyin Cemal Gürsel olarak misafir geldim. Bu güzel denize karşı bana bir iki lokma yiyecekle iki yudum rakı ikram etmez misin?»

Gerçi o akşam çok sevdiğim ve saydığım Alay Kumandanımla ilk defa kadeh tokuşturdum. Fakat o geceki uzun sohbetimiz ilerde dostluk derecesine varacak bir yakınlaşmanın başlangıcı oldu.

Nitekim, ondan sonra sayın Gürsel'in ziyaretleri sık sık tekerrür eder oldu. Sahildeki mavi kameryanın altına hazırlattığım masa başındaki koltuğuna her oturuşunda içinden bir «Oh!..» çeker:

«Buraya her gelişimde sırtımdan ağır bir yük boşaltmış gibi dinlenip ferahlıyorum,» derdi.

Neden sonra bana verilen yeni görev, gittikçe samimileşmiş bu dostluğa ara vermemizi gerektirdiği zaman ben içimde sadece sevilen, sayılan bir âmirden uzaklaşmanın üzüntüsünü değil, fakat kendisine candan bağlanılmış bir büyük ağabeyden ayrılmanın derin acısını da duymuştum.

Yeni görevim Erzurum'da ordu emir subaylığı idi. Fakat benim o hizmete girişimden pek az bir zaman sonra Gürsel de 18. Kolordu Kumandanlı-

ğına tayin edildi. Gerçi bu kolordunun merkez karargâhı Erzincan'daydı ama kolordunun Erzurum'da da birlikleri vardı. Bu yüzden artık Tümgeneral olmuş bulunan eski Alay Kumandanım teftiş vesilesiyle Erzurum'a sık sık geliyordu. Bu sayede Narlıdere'de geçici olarak kopmuş olan dostluk bağını Erzurum'da yeniden düğümlemek imkânını bulduk.

O zaman Ordu Kumandanımız, sonradan Orgeneral olarak emekliye ayrılan Sayın Hasan Atakan'dı. Emir subaylığını uzunca bir zaman şerefle yaptığım bu gerçekten değerli ve büyük askere de candan bir takdir duygusuyla bağlanmıştım.

Şimdi hayatta bulunan bu eski kumandanıma Tanrıdan uzun ve mutlu ömürler dilerim.

Gürsel'in Erzurum'a gelip gittiği sıralarda Sayın Atakan bir gün bana:

«Hazırol, yakında kıta hizmetine gönderileceksin,» dedi ve beni üzülmüş sanarak sordu:

«Buna canın mı sıkıldı?»

Ben, hiç duraksamadan cevap verdim:

«Hayır Komutanım, hizmetinizden ayrılacağıma üzülmemiş değilim, fakat benim için her türlü vazife kutsaldır.»

Sayın Hasan Atakan'ın o konuşmamızda açıkladığına göre benim aktif bir göreve atanmamı istemesinin nedeni Sayın Gürsel olmuş.

Sayın Atakan açıklamıştı. Gürsel, ona:

«Ben, demiş, bu kırat ve liyakatta subayların geri hizmetlerde harcanmalarına şiddetle aleyhtarım. Büyük bir başarı ile alay kumandanlığı yapabilecek vasıfta bir subayın emir subaylığında ne işi var? Bu, er meydanında kullanılabilecek

keskin bir kılıçla, mutfakta soğan doğramaya benzemez mi?»

Sayın Atakan, bana haklı bir iftihar duyuran candan bir samimiyetle:

«Gürsel'in hakkı var,» diyordu.

GÜRSEL'LE İHTİLÂLE AİT KONUŞMALARIMIZ

Sonradan Sayın Gürsel, Kara Kuvvetleri Kumandanı olarak Ankara'ya geldiği zaman ben de Polatlı'da Topçu Okulunda Subay Tabur Komutanı idim. Bu sayede, Ankara'ya sık sık gidebiliyor ve onun sohbetinden bol bol yararlanabiliyordum.

Fakat, benim Ankara'da, çoğunlukla Orduevinde kurduğumuz sofra başında dinlediğim Kara Kuvvetleri Komutanı Gürsel ile, İzmir'in Narlıdere'sinde Alay Komutanlığımızı yapmış olan Albay Cemal, ya da Erzurum'un Güzelyurt gazinosunda konuştuğum Tümgeneral Ağa Cemal arasında dağlar kadar fark vardı.

Aradan geçmiş zaman içindeki olaylar onu, eskiden tanıdığımdan bambaşka bir insan haline sokmuştu. Eski neşesinin yerini, hemen her sözünde sezilen bir genel karamsarlık kaplamıştı.

Eskiden siyasî konulara hemen hiç girmeyen Gürsel, Ankara'daki sofranın başında her olaydan şikâyetçi bir şiddetli muhalif üslûbuyla konuşuyordu; iktidarın hiç beğenmediği tutumu, hemen bütün konuşmalarımızın tek konusunu teşkil etmekteydi.

Açıkça belliydi ki memleketteki birbirinden

tatsız olaylar, Gürsel'in yüreğinde eski huzurundan eser bırakmamıştı.

Sorumluluğu ağır ve geniş bir mevkide bulunmak, onu olup bitenlerle ister istemez ilgilenmek zorunda bırakıyor, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kaderine ilişkin bir takım sıkıcı olaylar onu ister istemez sinirli ve hırçın bir insan hüviyetine sokuyordu.

Hele, özellikle üzerinde durduğu ikili anlaşmalar, diyebilirim ki onun rahatını kaçıran olayların en başında yer alıyordu. Bu yüzden, Genel Kurmayın o zamanki ikinci başkanı rahmetli Orgeneral Zekâi Okan'la aralarında geçen şiddetli bir tartışma adeta ciddi bir çatışma derecesine varınca Gürsel'de artık Narlıdere'deki bahtiyar albayın gamsızlığından eser kalmamıştı.

Tenkitlerini pek şiddetlendirdiği bir gün ister istemez:

«Ne yapmayı düşünüyorsun Orgeneralim?» diye sormak zorunda kalmıştım.

Bu soru üzerine onun, uzunca bir düşünceye vardıktan sonra:

«Bilemem... Fakat herhalde birşeyler yapmak lâzım.» dediği zamanki halini hiçbir zaman unutamam.

Bu söz bana, Samsun'a hareketinden bir gün önce, Koca Mustafa Kemal'in, kendisinden ne yapmayı düşündüğünü soran rahmetli hocası Cevat Paşa'ya verdiği cevabı hatırlattı.

O cevap, Gürsel'in bana söylediği sözün tıpkısıydı:

«Birşeyler yapmak lâzım herhalde...» diyordu Mustafa Kemal de...

Bu söz benim aklımda, isyandan bunalan sorumlu vicdanların şuurlara verdiği ilk hareket parolası imiş gibi kaldı.

Yine birşeyler yapılması lâzım olacaktı demek.

İHTİLÂLE AİT ÇALIŞMALAR

Sayın Gürsel ile aramızda bu çeşit konuşmaların geçmekte bulunduğu sıralardaydı ki, üç eski ve yakın arkadaşım, Polatlı'da benim ziyaretime geldiler: Sınıf ve silâh arkadaşım Kurmay Albay Fikret Kuytak, yine bizim sınıftan Piyade Yarbayı Fazıl Akkoyunlu, bir de bizden sonraki sınıftan Kurmay Albay Ekrem Acuner.

Aramızda geçen ve uzun süren ilk konuşmada, bu arkadaşların her üçü de adeta patlamak için fitillerine birer kibrit çakılmasını bekleyen canlı birer dinamit gibiydiler.

«Ne oluyordu bu berbat gidişat?»

«Bunlara bir dur diyen çıkmayacak mıydı?»

«Bu memleket nereye gidiyor, nereye götürülüyordu?»

Ben onları dinlerken, kumandam altında bulunan subaylarla aramızda geçmiş konuşmaları hatırlıyordum.

Onlar da aynı olaylar hakkında aynı duygulara, ayni hükümlere, aynı düşüncelere kapılmış gibiydiler ve belliydi ki ordu, haki renkli bir kocaman kazan gibi, için için, fakur fukur kaynayış halindeydi.

Onların gidişlerinden sonra bütün gecem sabaha kadar düşünmekle geçti. Aklım ikide bir, «Ordu siyasete karışmamalıdır» sözüne takılıp duruyordu.

Ordu, siyasete karışmasın... Pekâlâ... Fakat siyaset, hiç durmadan sapıtıp durdukça, ona acaba kimler karışacaklardı?

Siyaset alanını Ordu için yasak ilân etmek, subayların işleyen kafalarını durdurmaya yeter miydi?

Mustafa Kemal de hiç karışmak istemediği halde, bir gün kendisini, gırtlağına kadar siyasete batmış bulmamış mıydı?

Ulusal bağımsızlığımızdan yabancılara verilen aşırı ve tehlikeli tavizler... Gemi azıya alan softalara bol keseden bağışlanan şaşılacak özgürlük... Yokluklar, yoksulluklar... İktisadi durumun ümitler yıkıcı perişanlığı... Borçlar içindeki devlet hazinesinin şaşılacak boşluğu... Muhalefet mebuslarına, muhalefet yazarlarına reva görülen ağır ezalar ve cezalar... Tedbir adı altında başvurulan birbirinden çirkin tertipler... Uşak'ta ak saçlı başına taş attırılan bir koca İsmet Paşa... İzmir'de, cayır cayır ateşe verilen gazete binası... Diri diri yanacak insanları kurtarmaya çalışırken, hortumları kestirilen bir itfaiye... Üzerlerine yaylım ateşleri açtırılan üniversite gençleri...

Ve sonra bütün bunları, bir kenardan bir yabancı kayıtsızlığı ile seyredecek bir ordu...

Olacak şey miydi bu?

Atatürk, kurtardığı vatanın istiklâlini, yarattığı devrimlerin selâmetini gençliğe emanet ederken, ordunun genç subaylarını bir kenara iterek mi konuşmuştu?

Hayır... Tıpkı, vaktiyle Mustafa Kemal'in olduğu gibi, şimdi de Gürsel'in ve onun gibi düşünenlerin hakları vardı:

— Bir şeyler olacaktı... ve bir şeyler olması şarttı...

Nitekim, eski okul ve silâh arkadaşlarımla sık sık tekrarladığımız müteakip buluşma ve konuşmalarda, ben de hazırlandığını öğrendiğim büyük harekete fiilen katılmak sözünü vermiş bulunuyordum.

Ve onlar:

«Bizim herşeyimiz hazır. Bize sadece bir baş, Ordunun sevdiği ve saydığı, Milletin kendisine inanıp güveneceği yüksek rütbeli, yüksek seciyeli ve yüksek cesaretli bir baş lâzım» dedikleri zaman, hemen sayın ve sevgili Ağa Cemal'i hatırlamış ve Gürsel'in iktidara karşı yapılacak her davranışa hazır tutumu hakkında bildiklerimi, onlara da duyurmakta hiçbir mahzur görmemiştim.

İşi, Gürsel'e açmak görevi bana verilmişti. Ben, bir taraftan, emrimde bulunan subayları kararlaştırılan yönde uyarır ve organize ederken, bir taraftan da Gürsel'e, yapılacak harekete başlık etmeyi kabul ettirmenin münasip formüllerini tasarlıyordum.

Şüphesiz, ihtilâlin yapılışında rolümün çok büyük olduğu iddiasında bulunacak değilim.

Çünkü, sonradan nice kimselerin baş sahip çıkmaya kalkışmaları üzerine bu iddia son derece gülünç düşürüldü.

Fakat demek istediğim sadece şudur:

Ben, ihtilâle yapılışından sonra katılmış bir asker değilim.

Gerçi, namuslu bir ihtilâle, yapılışından sonra katılmış olmanın da ayıplanır, ya da küçümsenir bir ciheti yoktur.

Fakat kendi açımdan bildiğim gerçekleri oldukları gibi açıklamazsam, tarihin lüzumsuz tahrifine kendi şahsımdan başlamış sayılmaz mıyım?

İhtilâle katılmam sözünü verişimden sonra, Gürsel ile her buluşmamızda işi ona açmanın fırsatını kollayıp duruyordum.

Bir gün Ankara'da K. K. Kumandanlığındaki makamına gitmiştim. Oradaki işleri bitince, her sefer yaptığımız gibi, Orduevine gidecek ve Orduevi setindeki özel masasında mutat sohbetimize koyulacaktık.

Makam odasında, biz kahvelerimizi içmekteyken, kapı vuruldu ve içeriye K. K. Erkân Şubesi Müdürü Kurmay Albay Osman Köksal girdi.

Sonradan Muhafız Alay Kumandanı olarak Celâl Bayar hizmetine yerleştirilen bu zatı, ben ismen de, şahsen de tanıyordum. Fakat o beni tanımıyordu.

Gürsel'i selâmladıktan sonra bana baktı, herhalde mahrem bir şey söylemek için gelmiş olacak ki, gözlerini benim üzerimden Orgenerale çevirip: «Ben sonra geleyim» diyerek çekilmeye davrandı.

Fakat durumu sezen Gürsel ona:

«Gel Osman gel» dedi ve ilâve etti:

Sen bizim Tarık'ı tanımıyor musun? Benim adamımdır o. Sevdiğim, inandığım, güvendiğim adamım. Onun için, onun yanında benimle lâfını sakınmadan konuşablirsin, zira ben onunla beraberken yalnız sayılırım...»

Bu açık teminat, «Köksal'a dilediği güveni vermeye yetmişti.»

Beni de dostça selâmladıktan sonra Gürsel'e evvelce benim yanımda açıklamak istemediği haberi verdi.

Gürsel, tutumundan hoşnut bulunmadığı yüksek rütbeli bir subayın şarka tayin olunması emri-

ni vermişti. Halbuki, Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun o subaya arka çıkmak ve yapılan tayini önlemek istiyoru.

Yetkileri içindeki davranışlarına en ufak bir karışma olunca, ne kadar sinirlendiğini çok iyi bildiğim Gürsel kaşlarını çatarak, öfkesini açıkladı:

«Ne demek? Genel Kurmay Başkanının benim takdir haklarıma müdahaleye yetkisi var mı? Çabuk, Sayın Cevdet Sunay'ı bul bana.»

Emri alan Köksal, hemen Genel Kurmay İkinci Başkanı Sayın Cevdet Sunay'ı (şimdiki Cumhurbaşkanı'nı) buldu.

«Gürsel» telefonda Sayın Cevdet Sunay'a aynen şöyle diyordu:

«Ben, bir subayı, Şark'a göndermek lüzumunu duymuştum. Halbuki Erdelhun, tayini önlemek istiyormuş. Siz kendisine tarafımdan söyleyiniz: Lütfen, benim tasarruf haklarıma müdahale buyurmasın. Yarın her subay, benim karşıma hakkındaki emrimi yukarıdan bozdurmuş olarak dikilirse, ben kumandanlık görevimi nasıl yürütebilirim?»

Gerçi Köksal, bu telefon konuşmasını dinledikten sonra odadan çıktı ama, bir müddet sonra o yeniden gelip de emrinin icra edilmiş bulunduğunu bildirinceye kadar, Gürsel'in kaşlarındaki çatıklık dağılmadı.

Karşı tarafın ric'atini öğrenmek, onu ferahlatmış olacaktı ki, Köksal bizi yeniden yalnız bırakınca, sükûnetle gülümsedi ve bana:

«Haydi kalk, gidelim, set'e çıkmanın zamanıdır artık...» dedi.

GÜRSEL'E AÇILIŞ

Sayın Gürsel'in bana karşı, umduğumdan, bildiğimden de geniş bir inan ve güven beslemekte bulunduğunu bu surette öğrenmiş olmak, benim içimi hem büyük bir sevinçle hem de en az o sevinç kadar büyük bir cesaretle doldurmuştu:

Nitekim onun arkasından makam odasından çıkarken içimden: «Tamam, diyordum, bu gece baklayı ağızdan çıkarmanın zamanıdır artık...»

Orduevi setinde, onun özel masasında, galiba ikinci kadehlerimizi henüz yudumlamıştık ki, Gürsel'in muhalif damarları yeniden kabarıvermişti.

«Neydi o Erdelhun'un müdahalesi. O eskiden başkalarının yetkilerine son derece saygılı bir askerdi. Şimdi, iktidara ispiyonluk eden o subayı ne diye korumak istiyordu? Yoksa o artık, silâh arkadaşlarının sevgisinden ve itimadından çok, Menderes'in teveccüh ve iltifatlarına mı güveniyordu?»

O bunları söyledikten sonra, sigarasını zehirli bir mahlûk ezer gibi öfkeyle söndürdü ve ilâve etti:

«Hayır... Bu işler böyle yürümez. Ordu, iktidarın gardrobu değildir. Bir şeyler yapmak lâzım geliyor artık...»

Peki madem bir şeyler yapmak lâzım geliyor, artık sen daha ne susuyorsun Tarık? Açılma fırsatının bundan daha alâsını bekleyecek değilsin ya? Hemen:

«Orgeneralim, dedim, birşeyler yapmak lâzım geldiğine inanan, yalnız siz değilsiniz artık... Ben, nice subay arkadaşlarla konuşurken, adeta

sizi dinlemiş gibi oluyorum... Hepsi de tıpkı sizin üslubunuzla ateşler püskürüyorlar günün iktidarına...»

Gürsel'in benimkilere dikilen gözlerinde birden adeta büyük müjdeler almış insanların o müstesna sevinci pırıldayıvermişti:

«Doğru mu söylüyorsun Tarık?» dedi ve ilâve etti:

«Demek bir kalk borusu çalsak, fırlayanlar çıkacak öyle mi?»

Ok yaydan çıkmış bulunduğu için ben artık rahat konuşuyordum:

«Ne demek, dedim. Benim anladığıma göre bir tek işaretinize bakar bu iş...»

«O halde ne duruyorlar, sinyal verseler ya?»

Güldüm:

«İşte verdim ya Orgeneralim, sinyal daha nasıl verilir?»

Gürsel, hücum emri verecek bir kumandan gibi koltuğunda doğruldu:

«O halde siz hazırlanın, harekete geçeceğiniz zaman beni de aranızda ve başınızda bilin...»

Bu karşılık, içimde o ana kadar mislini tatmadığım bir başka ferahlayış yaratmıştı. Sanki ihtilâl olmuş ve zafere ulaşmış gibi gelmişti bana... Yüreğime, beni bu müjdeyi hemen arkadaşlara ulaştırmaya dürten yaman bir sabırsızlık düşmüştü.

O gece, Gürsel'den adeta vatanımın muhtaç olduğu en güvenilen kaleye zafer bayrağını çekmiş bir asker gururu ile ayrıldık.

Haberi kendilerine ulaştırdığım zaman, arkadaşların da en az benim kadar sevinmiş olduklarından eminim. Bir büyük hamle ihtiyacı içinde

şahlanan gövde, artık aradığı başı bulmuş demekti. O gece, Gürsel'in, ihtilâl hazırlamakta olanlarla irtibata girişinin başlangıcı oldu. Ve o geceden sonra ben, Ordunun ihtilâlci güçleriyle Gürsel arasındaki irtibatın kuryesi olmuştum.

Ne zaman bir şeyler soracak, ne zaman bir şeyler bildirecek olsalar hemen beni buluyorlardı.

Sonradan en büyük esefe, ona, yaş haddi bahanesiyle bir mecburi izin verdikleri zaman kapılmıştık.

Belliydi ki iktidar, malûm mektubu üzerine Gürsel'e olan zaten sarsılmış güvenini büsbütün yitirmiş ve yerine başka birini getirmek üzere, milletin o gerçekten mümtaz başını, harcayıp bir kenara itmek kararına ulaşmıştı.

Gürsel ile ihtilâlden önceki son konuşmam, mecburi iznini kullanmak üzere İzmir'e gittiği sırada oldu.

Onun bilinen o tarihî veda mesajı, hepimize adeta genel sefere kıyam emirnamesi gibi gelmişti.

Onu bir yol kavşağında Polatlı'dan İzmir'e teşyi ediyorduk. Alay kumandanımız sayın Albay Necati Gürler, Topçu Okulunun Kurmay Başkanı Kurmay Albay İrfan Tekşüt, bir de ben...

Ayrılacağımız sırada:

«Tarık biraz gel hele» diye beni yalnız olarak yanına çağırdı.

«Dediğin işten haber bekliyorum» dedi.

Güven ve emniyetle cevap verdim:

«Gelecektir Orgeneralim.»

Arabası gözden kaybolurken gözlerim dolmuştu ve kendi kendime mırıldanıyordum:

«İstediğin kadar git, fakat sen nasıl olsa geleceksin...»

İHTİLÂLE KATILIŞIMIZ

Arkadaşlarım inkâr etmezler sanırım, ihtilâl arifesinde elde bulunan en büyük «Hazır Kuvvet» benim kumandamda bulunan güçlerdi.

Bu konuda Ankara'da sayın Ekrem Acuner'le son konuşmam 22 Mayıs Pazar günü olmuştu. Ekrem o gün bana:

«Bu iş bu hafta bitecek Tarık» demiş ve ilâve etmişti:

«Göndereceğimiz kurye sana harekete geçeceğimiz günü ve saati, kesin olarak bildirecektir.»

O akşam Polatlı'ya dönünce derhal hazırlıklarımı tamamlamaya koyuldum.

26 Mayıs Perşembe günü öğleden sonra, kurye olarak Polatlı'ya, Piyade Yarbay Yaşar Başaran geldi.

Herşey o gece olacaktı. Ben «Parola» yı almıştım. O gece Ankara'ya varacak ve götüreceğim kuvvetlerle birlikte ihtilâl komitesinin emrine girecektim. Yüz elli subay, iki yüz elli er ve kırk beş kamyonla Polatlı'dan yola koyulduğumuz zaman saat tam 24.00'tü ve hareketin başlamasına henüz 3 saat zaman vardı.

Eğer yolda yakayı ele verseydik, veya hareket tehir edilseydi hemen görülecek hesabımızın tam tutarı ilki bana düşmek üzere 401 kurşun olacaktı.

Şüphesiz o gece Polatlı'dan Ankara üzerine bir manevraya çıkar gibi yürümeye koyulmuş değildik. Nitekim ihtilâlden sonra bu yürüyüşe tekaddüm eden günlerde yapılmış olan hazırlıkların ve sonraki davranışlarımızın mahiyeti hakkın-

da geniş bir rapor hazırlanmış, teşekkül eden Millî Birlik Komitesine verilmiştir.

Ben, ihtilâlde kendi uhdemize düşmüş olan görevler üzerinde fazla durmaya lüzum görmediğim için, rahmetli Topçu Binbaşısı Niyazi Özmen'in, Topçu Binbaşısı Fikret Kasal'ın, Topçu Binbaşısı İshak Sezer'in ve Topçu Binbaşısı Sabahattin Erdem'in, - ki bunlardan ilk ikisi benim taburdaki bölüklerin komutanları idiler - imzalarını taşıyan o uzun raporu buraya aynen geçirmiyorum.

Ankara'da bana verilmiş olan ilk görev, Harp Okulunda emniyeti sağlamaktı. Orada, tutuklanıp getirilenleri münasip odalara ve gazinolara yerleştiriyor ve hepsinin herhangi bir taarruza uğramaktan masun kalmalarını sağlıyordum.

Fakat, ondan sonra, Harp Okulunun o günkü müthiş manzarasını ne zaman düşünsem daima büyük Fransız İhtilâlini yazan «Victor Hügo» nun o ölümsüz eserinden tüyler ürpertici sahneler hatırlarım. Fransa'nın yaşadığı o gerçekten cehennemî günlerin eşsiz keşmekeşi içinde, cinayetler işlenir ve kuruların arasında yaşlar da yanar dururken, gözleri dönmüş kalabalıklar, hassa askerlerinin temas etmiş oldukları eşyaları bile tahrip etmişlerdi. Okuduklarımdan hatırımda «Bir merdiven buldum... Bir merdiven bu... Kralın uşakları, bunun basamaklarına basarak canlarımıza kıymak için evlerimize gireceklerdi. Dökün gazları... Yakın bu cinayet aracını...» diye haykıran çılgın bir kadın çığlığı kalmış.

Biz yarı şuurlu bir ihtilâl hareketi bile olmadığı halde bu toptan çıldırışın acı ve feci nice ör-

neklerine bir 6 - 7 Eylül hengâmesinde bol bol şahit kalınıştık:

Frijiderlerin otobüslerin arkalarına takılarak caddelerde sürüklenmeleri ve lüks kumaş toplarının hayrat paspaslar gibi kaldırımlara serilmeleri toplumsal bir delirişin çok tipik ve mecnunane tepkileri değil miydi?

Çok şükredilmelidir ki, 27 Mayıs İhtilâlinde, bu çeşit hareketler yalnız Harp Okulunda geçmiş bazı pek sayılı sahnelere münhasır kaldı.

Harp Okulunun etrafı ve bilhassa ön kısmı çoğu subaylardan müteşekkil bir öfkeli insanlar kalabalığı ile dolmuştu. O ana-baba gününde, bunların hepsine meram anlatmaya yetişebilmek, hiç kimsenin gösteremediği bir mucize olmuştu.

Hele yıkılmış D.P. iktidarının, isimleri halk arasında pek kötüye çıkmış simaları getirildikçe, setlerini yıkmış koskoca bir barajın azgın sularına dönmüş bu insanların gazabını önlemek, beşer gücünün kolay gösterebileceği bir marifet değildi.

Ben bu gazabın sonradan son derece aşırı şekilde mübalâğa edilmiş tepkilerine maruz kalmış kimseler arasında Murat Ali Ülgen'i, Samet Ağaoğlu'nu, Hamdi Sancar'ı, Kemal Çakın'ı hatırlayabiliyorum.

Ben sağa sola koşuyor, yetişebildiklerimi selâmete çekiyor ve arada kim vurduya gitmeyi göze almak pahasına savletlerin zararını mümkün mertebe azaltmaya çabalıyordum.

İHTİLÂL GÜNÜ BİR AÇIKGÖZ

O arada birisi adımı çağırıyordu. Gözlerimi sesin geldiği tarafa çevirince öfkeli bir subay gru-

bunun ortasında Yakup Karabulut'u gördüm. D.P nin bu İçel Milletvekili benim okul ve sınıf arkadaşımdı. Hemen koştum, onu elinden tutup çekerek üst salona çıkan merdivene doğru çektim. Merdivenin üstüne vardığımız zaman Yakup rahat bir soluk almış:

«Sağol, varol kardeşim» diyordu.

Ben ona:

«Şuraya gir, otur» diyerek boş bir oda gösterdim. Fakat o:

«Dur biraz, senden çok büyük bir ricam var» dedi. Sonra cebinden çıkardığı bir zarfı elime tutuşturarak ilâve etti:

«Şunu lütfen üzerindeki tarihte verilmiş gibi muameleye koyuver.»

Kâğıdı çıkarıp baktım, bu 24 Mayıs tarihini taşıyan bir istifa mektubu idi.

Bizim Yakup, bu mektubu ile aklınca ihtilâlden 3 gün önce D.P.'den istifa etmiş bulunduğunu ispatlamış, bu suretle başına gelebilecek her türlü vebali kurnazca savuşturmuş olacaktı.

Hey gidi biçare insan aklı hey... Felek o biçare rehberi bir kere şaşırtmaya görsün. O anda, buna gülmek mi, yoksa ağlamak mı lâzım geleceğini kestirebilecek halde değildim.

O ana-baba gününde, ortalıkta yıkılmamış hangi resmî makam kalmıştı ki, ben o mektubu muameleye koyacaktım. Biçare ve şaşkın okul arkadaşıma acıyacağıma galiba haklı olarak kızmışım. Nitekim mektubunu eline verip:

«Sen, dedim, devrilen trenden atlamakta çok geç kalmışsın. Bunu cebine koy da paçayı az zararla kurtarmanın daha akıllıca bir çaresini düşün...»

MENDERES'İN HARP OKULUNA GÖTÜRÜLÜŞÜ

Bilindiği gibi Ankara'nın Etimesğut isimli hava alanı yanında bizim askerî hava alanımız vardır: Güvercinlik Hava Alanı.

Eskişehirde tutuklanan Adnan Menderes ve beraberindekiler oraya getirileceklerdi.

O arada onları Güvercinlik meydanından alıp Harp Okuluna götürmek görevi de bana verilmişti. Gittim, yanıma yeter derecede kuvvet almıştım. Önce meydanda gereken emniyet tertibatını aldım.

Orada karşılaştığım rahmetli General Burhanettin Uluç bana:

«Tarık, dedi, başgüvercini benim kafese koyalım.»

Menderes'i benim arabaya bindirelim, demek istiyordu.

Biraz sonra uçak geldi. Önce Menderes, arkasından da ötekiler indiler. Ben, yanında getirilenlerle meşgul olmak görevini meydana beraber götürmüş bulunduğum arkadaşlara verdim ve General Uluç'un arabasına doğru yürüdüm. General Uluç ile Fikret Kuytak, Menderes'i ortalarına oturtmuşlar, bana da şoförün yanını bırakmışlardı.

Öylece alandan hareket ettik. Hepimiz susuyorduk. Ben bu sessizliği bozmak ihtiyacını duydum, arkama dönerek Uluç'a:

«Paşam, dedim, hava da ne kadar güzel değil mi?»

Uluç güldü:

«Sen onu Bay Menderes'e sor Tarıkçığım.» dedi.

Menderes'in bize verdiği cevap, dudaklarında beliren bir gülümseyiş oldu. Hiçbir ağlayış, bu sözde gülümseyiş kadar acı olamazdı.

Biraz sonra onun ağlamaklı olmuş sesini de duyduk:

«Tutuklanan başka kimler var?»

Uluç:

«Hepsi, dedi. En sona siz kalmışsınız. Malûm ya, bezm-i ekâbir Meclise en sonra gelir.»

Bu cevap, Menderes'in dudaklarında az evvelki acı gülümseyişi yeniden belirtti. Biraz sonra bir sual daha sordu:

«Bayar da mevkuf mu?»

General Burhanettin Uluç:

«Evet, dedi. Onu Çankaya'dan bizzat ben alıp götürdüm. Bayar bana "Ben buraya millî irade ile geldim" dedi. Ben de "Yanılıyorsunuz" cevabını verdim. "Buraya millî irade ile gelmiş olanlar asıl biziz. Buyurun, yürüyün" dedim ve aldım götürdüm.»

Ondan sonra Harp Okuluna kadar arabada hiçbir konuşma geçmedi.

Okula çok yaklaştığımız bir sırada yolumuz, bir kurmay binbaşı tarafından kesildi. Durduk. Binbaşı benim yanıma sokulup kulağıma:

«Yarbayım, bizim öğrendiğimize göre, okulun nizamiye kapısında bekleyen subaylar, Menderes'i linç etmeye kararlılar. Onun için siz onu içeriye arka kapıdan sokunuz» dedi.

Bu yerinde ihtara uygun davranmak istedik. Fakat vardığımızda Harp Okulunun arka kapısını kapalı bulduk. Ben onları oldukları yerde bekleterek inip dolaştım. Okulun nizamiye kapısının önü subaylarla doluydu. Fakat öte yanda bir baş-

ka giriş kapısı vardı: Nöbetçi âmirliğinin kapısı. Orada hiç kimse yoktu.

Biraz sonra Menderes'i okula oradan sağ salim sokabilmemiz hiç de zor olmadı. Kendisini götürdüğümüz şeref salonunda üzerini aradım. Benden bir sigara istedi. Verip yaktım, paketi de kendisine bırakınca teşekkür etti. Ve orada o anda meçhul bulunan kaderini bol bol düşünmek üzere kendisini yalnız bıraktık.

YASSIADA KOMUTANLIĞI

Saat 15.00'e doğru, Harp Okulu yükünü almış, okulu sarmış olan kalabalık dağılmış ve ortalığı bir büyük fırtına sonunun sessizliği kaplamıştı.

Ben, rahatça bir soluk alabilmek ve bir nebzecik kendimi dinleyebilmek imkânını ancak o zaman bulabildim.

Her koşucu, yarışma esnasında harcadığı efor ve enerjinin derecesini ancak hedefe ulaştıktan sonra ölçebilirmiş. Bu herhalde doğru olacak ki, ben de uykusuz, yorgun ve aç olduğumun, ancak o zaman farkına varabildim. Bunun farkına varınca, aklıma gelebilen en iyi şey, karnımı doyurmak ve sonra da yorgun bedenimle sürekli ve ağır düşüncelerden bunalmış başımı rahat bir uykuya teslim etmekti.

Bu niyetle Genel Kurmayın yolunu tutarken, bir gecede bin yıl yaşamış kadar bitkindim. Fakat orada yemeğe oturuşumdan pek az sonra bana bir emir tebliğ ettiler.

Emir, hemen İzmir'den alınıp o gün uçakla Ankara'ya getirilmiş olan Gürsel'den geliyordu:

«Tarık emrindeki bütün kuvvetleri Polatlı'ya gönderecek, fakat kendisi Ankara'da kalacak» demişti.

Elimdeki bütün kuvvetleri geriye gönderdikten sonra acaba ben Ankara'da tek başıma ne yapacaktım. Al bakalım, yorgun kafaya uykuyu yeniden yasaklayan çok kılçıklı bir soru.

Uykusuzluktan zonklayan başımda, bir çözülmez bilmece gibi önüme serilen bu sorunun cevabını bulmaya çalışa çalışa, lokmaları boğazımdan zor geçen yemekten kalkıp Genel Kurmay'dan çıktım.

Kızılay'a doğru yürümeye koyuldum. Kızılay Meydanı adeta bir bayram yeri gibi idi: Milletçe henüz kazanılmış bir millî zaferin bayramı idi. bu. Kolay kolay tasvir olunmaz bir manzara. Sokağa çıkma yasağı kalkınca evlerinden dışarıya fırlayanlar otobüs, kamyon, dolmuş, taksi, jip, önlerine ne çıkmışsa içlerine atlamışlar ve hep aynı denize akan nehirler gibi, o geniş meydana dökülmüşlerdi.

Bu büyük insan deryasının rengârenk dalgaları üzerinde yer yer omuzlar üzerine alınmış subaylar göze çarpıyordu.

O sırada meydandaki parka dolmuş yedeksubay öğrenciler yersiz bir taşkınlık içinde havaya silâh boşaltmaktaydılar. Aralarına girip kendilerine, gösterdikleri davranışın ihtilâlin ciddiyet ve vakarına hiç yaraşmadığını söyleyince, çocukça taşkınlıklarının yerini, efendice bir utanç kapladı. Onların hiç istemeden yaramazlık etmiş ço-

cuklar gibi pişmanlık ve sessizlikle dağılmaları içimi huzurla doldurdu.

Ağır ağır yürüyerek büyük kalabalıktan henüz uzaklaşmaktaydım ki tesadüfün karşıma çıkardığı Millî Birlik Komitesinden bir arkadaş bana hiç ummadığım bir haber verdi. Meğer tutuklanan iktidar mensuplarının Yassıada'ya konulmalarına karar verilmiş ve Gürsel:

«Siz kararnameyi hazırlayın, yalnız Adaya tayin olunacak Kumandanın yeri açık kalsın, onu ben bildireceğim» diye emir vermiş.

Bunları öğrenince işim derhal Genel Kurmaya gitmek oldu. Makamında kendisini bulduğum K. K. Kurmay Başkanı Korgeneral Sayın Muzaffer Alankuş bana:

«Hoş geldin» dedi ve ilâve etti: «Hem de tam zamanında geldin. Ben de seni derhal bulmaları için emir vermiştim. Sen artık resmen «Yassıada Komutanı» oldun. Hemen Polatlı'ya git, orayla ilişkini kes ve Adaya hareket etmeye hazır olarak buraya dön. Tayin emrini benden, gerekli talimatı da bizzat Sayın Gürsel'den alacaksın. Bugün git, Polatlı'daki bütün işlerini bitirip hemen gel. Yarın sabah ilk işin gidip Gürsel'i makamında ziyaret etmek olacak. Oradan yine bana gelirsin. Haydi yolun açık olsun, yeni görevinde sana başarılar dilerim.»

Benim Ada Kumandanlığına tayin olunduğum, Polatlı'ya derhal ve resmen bildirilmişti. Nitekim Polatlı'ya vardığım zaman başta Okul ve Alay Komutanı olmak üzere hemen bütün arkadaşları yeni görevimi öğrenmiş buldum. Keyfiyet bana resmen ilk defa okulda tebliğ edildi.

Polatlı'ya, emrimde harekâta katılmış bulu-

nan kuvvetlerle beraber dönmüştüm. Bize başında bando bulunan bir karşılama töreni hazırlamış bulunan arkadaşların etrafında son derece geniş bir halk kalabalığı da toplanmıştı. Bilhassa halkın yaptığı tezahürat gözlerimizi yaşartacak kadar candan olmuştu.

İSTANBUL'A HAREKET

Oradaki ilişkilerimi kestikten sonra emrime verilmiş olan iki jiple ve onlara bindirilmiş muhafızlarla Ankara'ya döndüm. Öğle vakti Genel Kurmay Başkanlığına vardığım zaman, odasının kapısı önünde gördüğüm emir subayı:

«Hepsi içerde yemek yiyorlar» dedi. Emir subayına:

«Sayın Gürsel'e geldiğimi haber verin» dedim.

İçeriye girip hemen döndü. Gürsel:

«Gelsin» demiş. Girdim. Başta Gürsel olmak üzere hepsini selâmladım. Gürsel:

«Yemek yedin mi?» diye sordu. Yediğimi söyleyince eliyle bir koltuk göstererek:

«Öyleyse şöyle otur, bekle» dedi. Yemekte Gürsel'den başka şimdiki Cumhurbaşkanı Sayın Cevdet Sunay, Muzaffer Alankuş, İhsan Orgun, Seyfi Turagay, Şefik İlter ve Deniz Kuvvetleri Komutanı vardı.

Koltuğa henüz oturmuştum ki çalınan telefona Gürsel'i istediler.

Gürsel, telefonda konuştuğu zatı dinliyor ve arada bir «Teşekkür ederim. Siz de sağ olun» şeklinde karşılıklar veriyordu. Konuşma sona erdiği

zaman ahizeyi yerine bırakan Gürsel, sofradakilere kiminle konuştuğunu açıkladı:

Arayan Şemi Ergin imiş. Yapılmış olan hareketi ve varılmış olan sonucu son derece takdir ve tasvip ettiğini söylüyor, bütün samimiyetiyle tebrik ettiği Gürsel ile arkadaşlarına başarılar diliyormuş. Bu jesti «Asilâne» bulduğunu söyleyen Gürsel, gerçekten duygulanmış görünüyor, bunu da arkadaşlarına açıklamaktan haz duyuyordu.

Generaller yemekten henüz kalkmışlardı ki içeriye giren emir subayı İstanbul'dan gelen profesörlerin geldiklerini bildirdi. Gürsel: «Buyursunlar» deyince en önde Ord. Prof. Sıddık Sami Onar olmak üzere millî eğitimimizin en ünlü kişileri birer birer içeriye girdiler. Biraz sonra, içlerinden en genci (Tarık Zafer Tunaya) hepsinin müştereken hazırladıkları ilk raporu okudu. Hepimizin büyük bir dikkatle dinlediğimiz bu tarihsel rapor okunurken, fark edilen bazı cümle düşüklükleri yine profesörler tarafından düzeltiliyordu.

İki daktilo sayfasını dolduran bu önemli rapor, özet olarak memleket idaresinin Türk Silâhlı Kuvvetleri tarafından ele alınmasının hukuka ve kanunlara uygun ve dolayısiyle meşru görüldüğünü belirtiyor, düşürülen D. P. iktidarının meşruluğunu kaybetmiş bulunduğunu tesbit ediyordu. Tıpkı sonradan hazırlanan Anayasamızın başında belirtilmiş olduğu gibi.

Raporun okunması bittikten sonra onu okumuş olan Tarık Zafer Tunaya, birlikte hazırladıkları bir tebliğin de o raporla aynı zamanda yayınlatılmasını diliyordu. Bu tebliğde ise özet olarak üniversite olayları sırasında katledilmiş devrim

şehitleri için üniversite bahçesinde bir abide yapılacağının ve her yılın 27 Mayısında o abide etrafında bir anma töreni tertipleneceğinin karar altına alınmış bulunduğu açıklanıyordu.

Bunun üzerine Gürsel, üniversite öğretim üyelerinden evvelâ verilmiş ölü ve yaralı miktarı hakkında bilgi edinmek istedi. Onlar, bu soruya henüz kesin bir karşılık verecek durumda bulunmadıklarını söylediler. Gürsel:

«Haklısınız» dedi ve ilâve etti: «Okullar açılınca kayıp tutarının doğru rakamı elbette tesbit edilecektir. Onlar gibi yalan söylemek küçüklüğüne düşmemek için biz de o zamanı bekleriz.»

Bu suretle üniversite şehitleri konusundaki tebliğin ve kararın yayınlanması kesin kayıp miktarının tesbit edileceği zamana bırakıldı.

Gürsel'in, bundan sonra Türk Üniversitelerinin o ünlü temsilcilerine söylemiş olduğu şu sözleri hiçbir zaman unutamamışımdır:

«Sizlerden son derece önemli bir istirhamım var. Hepinizin inanmanızı dilerim ki, gayri meşru iktidarı devirmiş olan askerler, şimdi mecburen işgal etmekte bulundukları iktidar koltuklarına yerleşmek niyetinde değildirler. Biz mümkün mertebe kısa zamanda seçimlere gitmek, arkasından da geçici olarak emaneten el koyduğumuz iktidarı, vatandaş oyları ile sabit olacak gerçek sahiplerine hemen teslim etmek kararındayız. Bu yüzden sizlerden asıl dileğim şudur: Yeni Anayasayı çok çabuk hazırlamanızı istiyorum. O kadar ki, hattâ birkaç maddesi eksik ya da yanlış olsa bile, makbul sayacağım. Yeter ki, bu hareketi göze almak zorunda kalan Türk Ordusunun iktidar

ihtirasının zerresinden bile masun bulunduğunu bugün Dünya'ya fiilen ispatlayabilmiş olalım.»

Bu isteği bir an önce yerine getirmek yolunda olanca çabalarını harcayacaklarına söz veren öğretim üyelerinin, Gürsel ile vedalaşmaları görülmeye değer bir manzara idi. Aralarında el öpenler, el sıkanlardan çoktu.

Ben hepsinin de gözleri sevinç ve şükran yaşları ile dolmuş o insanlar arasında Gürsel'in boynuna ve ellerine sarılanları gördüm. Ünlü profesörümüz Hüseyin Nail Kubalı, en heyecanlanmış olanları arasındaydı. Salonu bütün arkadaşlarından sonra terkederken Gürsel'e:

«Paşam, aziz Paşam, diyordu, ilân etmek şerefini kazandığınız ikinci cumhuriyet size de, sevgili Türk Milletine de hayırlı, uğurlu olsun... Tanrı, Ordudan da, sizden de razı olsun...»

İstanbul'a dönecek üniversite heyetinin ayrılmasından hemen sonra içeriye giren emir subayı:

«Orgeneralim, dedi, şimdi de Üniversite öğrencileri geldiler. Mutlaka sizi görmek istiyorlar.»

Gürsel'in hiç tereddütsüz «Gelsinler» demesinden pek az sonra, kendi altın çağının coşkun heyecanını da beraber getiren gençler salona birden doluverdi. Sivil ve asker öğrencilerden müteşekkil kalabalık grubun sözcüsü olarak görevlendirildiği anlaşılan bir genç hepimizi duygulandıran son derece heyecanlı ve gerçekten güzel bir konuşma yaptı. Onun Türk Gençliği adına Gürsel'e sunduğu gerçekten değerli armağan, gençlerimizin kanlarıyla bayrağımızın rengini almış olan bir kumaştı. Genç sözcü onu Gürsel'e uzatırken:

«Bu bayrak, diyordu, gençlik olarak emriniz-

de bulunduğumuzu kanlarımızla belgeleyen kutsal semboldür. Lütfen kabul buyurunuz.»

Lütfen kabul etmek de ne demek. Titremesini önleyemediği sesiyle: «Bu, bütün hayatımda almış olduğum hediyelerin en kıymetlisidir.» diyen Gürsel aldığı bayrağı yüzüne götürmüştü ve galiba onu hem öpüyor hem de onun kanlı nescine, sildiği gözlerinden dökülen sıcak yaşları katıyordu.

Sonra gençlere, onların gözlerini de yaşlarla dolduran sözler söyledi:

«Yapılmış olan ihtilâlin fitilini sizin heyecanınız ateşledi...» derken galiba koca salonda ağlamayan hiç kimse kalmamıştı.

Onların arkasından generaller de çıkınca, koca salonda Gürsel'le ikimiz kalmıştık.

«Şimdi hele gel bakalım» diyerek elimi sıktı ve yanaklarımı öptükten sonra: «Nasıl, dedi, aldığımız sinyali iyi kullandık değil mi?»

«Bundan alâsı can sağlığı. Sağolun» dedim.

«Hadi bize birer kahve söyle de gel, emir subayına da söyle, içeriye kimseyi sokmasın artık.»

Ben bu emirleri yerine getirdikten sonra geniş masa başına geçip karşısına oturdum. Gürsel:

«Tarık, dedi, bu biten kısım, açılan yeni bir tarih safhasının henüz ilk perdesidir. Ve unutma ki, işlerin bundan sonra yapılması gerekenleri, şu ana kadar başarılmış olanlardan çok daha önemli ve çok daha zordur. Yapmanın, yıkmaktan daha zor oluşu gibi...»

Ondan sonra Gürsel ile aramızda geçen uzunca konuşma sırasında yanımıza kahvelerimizi getirip çıkmış olan erden başka hiç kimse girmedi. Gürsel:

«Herhalde duymuşsundur, dedi, seni Yassıa-

da Komutanlığına tayin ettim. Bundan sonra Serendip adası gibi, Saint-Helene adası gibi dünyanın unutulmaz birer ün kazanmış adaları arasına bizim «Yassıada» mız da katılacak. Onun ileride yazılacak tarihi içinde senin adın da geçecek. O ismi tarihe şerefle yazdırabilecek genç, güçlü ve liyakatli bir kumandan düşünürken, aklıma önce sen geldin. Seni ne kadar sevdiğimi ve hele görev başında sana ne kadar güvendiğimi iyi bilirsin.»

«Şimdi benim yüzümü de kendi yüzünü de gelecek günlerin karşısına ap ak olarak çıkarabilmek görevi sana düşüyor. Çok şerefli, fakat aynı derecede de çok ağır bir görevdir bu... Bu görevi liyakatle başarabilmenin başlıca şartlarını sana ben öğretecek değilim. Zaten o göreve seni seçişim, senin o şartları çok iyi bildiğine samimiyetle inanmış olmamdandır. Orada Ordunun şerefi, orada iktidarın şerefi, orada şimdi bir devlet mümessili olan benim şerefim ve orada bütün meslek hayatını gerçek başarılarla geçirmiş olan bizzat senin şeref'in topyekûn sana tevdi edilmiştir.»

«Bugün sözlerimi, âmir nasihati gibi değil, bir büyük kardeş vasiyeti gibi dinle:

«Orada sana teslim edilecek insanlar hakkındaki son hükmü, son derece titizlikle seçilecek bir adalet divanı verecek... O divan o insanlar hakkında bir hüküm verinceye kadar, sen hattâ bizzat çok suçlu bildiğin kimseleri bile, beraat etmeleri muhtemel birer sanık sayacaksın... Onlara yapacağın muamelelerde, duygularına kapılarak davranmaktan dikkat ve kudretle sakın...

«Seni, doğru bildiğinden başka türlü davranmaya çağırabilecek olanlar hangi sıfatı taşımak-

ta bulunursa bulunsunlar, karşı çıkmaktan zerre kadar çekinme. Haklı olacak her davranışında bütün gücümle senden yana çıkacağımdan hiçbir an şüphen olmasın...

«Hülâsa orada kendini daima ben farzederek davran... Bir garnizon kumandanı gibi değil, bir devlet başkanı gibi davran... Hangi konuda tereddüde düşersen, nerede bulunursam bulunayım ve saat kaç olursa olsun, bir tek dakika bile geçirmeden hemen benimle irtibata geç...

«Bilmem sana daha ne diyeyim Tarık... Seni bu göreve, bir memur gibi değil, şahsi mümessilim olarak gönderiyorum, daha ne diyebilirim... Böyle olunca eminim sen ne yapacağını bilirsin.»

Gürsel, hepsini hafızama nakşettiğim ve adadaki görevimin sonuna kadar her cümlesine mutlak bir sadakatle bağlı davrandığım sözlerini böylece bitirmiş olacaktı ki kısa bir süre susup düşündükten sonra ayağa kalktı:

«Hadi bakalım, burada artık yapacak bir işin kalmadı. Şimdi içeride seni bekleyen Muzaffer Alankuş'u gör, emrini alıp derhal yola koyul... Buradan doğru Etimesğut Havaalanına gideceksin. Seni İstanbul'a götürecek olan uçak orada hazırdır. İstanbul'da Birinci Ordu sana Yeşilköy'e vasıta göndermiş olacak, o vasıta ile derhal orduya gidip Ordu Komutanını (Sayın Fahri Özdilek) bulacaksın. Ona lâzım gelen bütün emirler tarafımdan verilmiştir. Adaya varır varmaz bana genel durumu ve bütün ihtiyaçlarını derhal bildir.»

Zaten onunla birlikte ben de kalkmış ve son sözlerini ayakta dinlemiştim. Sokulup elini öptüm, o tekrar yüzümü öptü. Yanaklarımda sıcak

bir nemlilik duydum. Onun yüzü de herhalde benim gözyaşlarımla ıslanmış olacaktı. Kendimi, savaşa giderken öz babası ile vedalaşan bir evlât gibi hissettim.

Öteki odada Sayın Muzaffer Alankuş'u beni bekler buldum. O, yazılmış olan tayin emrimi bana verdi ve tıpkı Gürsel gibi hemen hareket etmemi söyledi.

Etimesğut'a vardığım zaman saat 18.00 olmuştu. Uçak hazırdı, muhafız olarak Teğmen Tuğrul Sungar verilmişti. Onunla uçağa binmemizle havalanmamız bir oldu. Fakat hava bir hayli bozuk olduğu için Yeşilköy'e, mutattan biraz geç varabildik. Orada Birinci Ordudan gönderilmiş olan vasıtayı bizi bekler bulduk. Orduda ise Sayın Fahri Özdilek masasına «Yassıada» haritasını sermiş, beni bekliyordu. Yanında Kurmay Albay Burhan Hünoğlu ve Ordu Kurmay Başkanı vardı. Hünoğlu o gün bütün vaktini Yassıada'da incelemeler yaparak geçirmişti. O, Özdilek'in emriyle ve harita üzerinde bize dikkatle dinlediğimiz gerekli izahatı verdikten sonra:

Bu gece, muhafız kıtasıyla birlikte Yassıada'ya bir çıkış provası yapacaksınız» dedi.

Özdilek'in verdiği talimatı da dinledikten sonra, o gece saat 23.30 da muhafızım teğmenle birlikte muhafız kıtasının bulunduğu Yeşilyurt'a gittik. Orada kıta hazırdı. Ama bizi adaya götürecek olan vapur meydanda yoktu. Meğer bizi adaya götürmekle görevlendirilmiş olan Beykoz vapurunun kaptanı Yeşilyurt iskelesini bilmediği için denizde dolaşarak aranır dururmuş. Bunu anlayınca muhafız kıtasının fenerlerini yakarak yolunu bulamayan kaptana yerimizi gösterdik, o da

işaretimizi anlayarak iskeleye yanaştı. Beykoz vapuru, bizi bir saat sonra Yassıada'ya yanaştırdı. Karaya çıktık. Emrimdeki subaylarla birlikte Adayı iki saat kadar gezdik, tekrar Yeşilyurt'a döndük.

Ertesi sabah Gül motoruna binerek adaya bir de kendi başıma gittim. Adayı baştan başa dolaşarak her köşesini gündüz gözüyle iyice gördüm. Yapılmakta olan hazırlıkları dikkatle izleyerek gereken notları aldım. Dönüşte muhafız kıtası subaylarını toplayarak gözüme çarpmış olan bütün noksanları onlara bir bir anlattım ve gereken emirleri verdim. O günü hepsi de aldıkları emirleri yerinè getirmekle geçirdiler.

İLK SANIK KAFİLESİ İLE YASSIADA'YA GİDİŞ

1960 Mayısının 29'una rastlayan Pazar günü akşamı Yeşilköy Havaalanına Ankara'dan uçaklarla yüzelli tutuklu getirileceği bildirildi, benim de muhafız kıtasıyle birlikte onları meydanda teslim alıp Adaya götürmemiz görevi verildi.

Daha önce bizi Yassıada'ya götürmüş olan Beykoz vapuru arızalanmış ve yerine Vaniköy vapuru verilmişti. Vaniköy, Yeşilyurt iskelesine yanaşmış olarak emrimizdeydi.

Ben vapurda görev alacaklara gereken talimatı verdikten sonra yanıma aldığım kuvvetlerle birlikte Yeşilköy Havaalanına gittim. Emrimde dört büyük otobüs de vardı. Gerekli emniyet tertibatını aldıktan sonra orada beklemeye koyulduk.

Saat 22.00'den itibaren, Ankara'dan tutukluları getiren uçaklar beşer dakika arayla meydana inmeye başladılar. Uçaklardan inenleri, kendilerini getiren muhafızlarla birlikte otobüslere bindirip Yeşilyurt'a sevk ediyorduk. O arada nahoş bazı hadiseler oldu. Her nasılsa haber alıp meydana birikmiş bulunan bazı subaylar ve onlardan cesaret alan halktan bir takım kimseler getirilen tutuklulara saldırmaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat aralarında benden yüksek rütbeli subaylar da bu-

lunmasına rağmen, duruma derhal hâkim oldum. Bilhassa, heyecanlı bir albaya yüksek sesle:

«Burada her türlü emri vermek yetkisi benim elimdedir. Mecbur ederseniz üzerinize ateş açtırmak zorunda kalırım» diye bağırmam ortalığın yatışmasını sağladı ve tecavüz müteşebbisleri dağılmak zorunda kaldılar.

Uçaklardan indirilenlerin son kafilesi ile birlikte biz de meydandan ayrıldık. Tutukluların ve muhafız kıtasının tamamının vapura bindirilmesinden sonra Yeşilyurt'tan hareket ettiğimiz zaman vakit 30 Mayıs gününün saat 1'i olmuştu. Şiddeti gittikçe artan yaman bir lodos, biçare Vaniköy vapurunu kocaman bir karpuz kabuğu gibi bir dalganın üzerinden öbür dalganın üzerine sektirip duruyordu.

Saat 2,30 da Yassıada'ya yanaşabildiğimiz zaman geminin içindekiler şaşılacak derecede perişan bir haldeydiler. Nitekim ben gemiyi gezerken bir kısım muhafız erlerini tutukluların omuzlarına, bir kısım tutukluları da muhafızların dizlerine serilip kalmış buldum.

Adada, 150 kişiyi yerlerine yerleştirinceye kadar sabahı bulmuştum. Bu, 26 Mayıstan beri benim uyku uyumadan geçirilmiş tam dördüncü gecem oluyordu. O sabah herkesin yataktan çıktığı bir saatte ben galiba bütün ömrümün en derin uykusuna daldım.

SANIKLAR GELİYORLAR

Ondan sonra Yassıada'da hayat, her gün bir gün öncekinden daha fazla intizam kazandı. Ta-

yin emrimin ikinci maddesinin G fıkrası bana şöyle bir imkân sağlamaktaydı:

«Yassıada Komutanının gerekli göreceği tahsisat, kanuni formaliteler düşünülmeden tahakkuk ettirilecektir.»

Ben, çok hesaplı bir dikkatle faydalandığım bu yetki sayesinde adadakilerin istirahatlerini sağlamak ve mübrem ihtiyaçlarını karşılamak imkânını kolayca bulabiliyordum.

Benim kumandayı ele alışımdan sonra geçen ilk günler ve hattâ ilk haftalar, ilk aylar, tutuklular kadrosu belirsiz aralarla durmadan genişliyordu. Bu kadronun ne mikyasta ve ne suretle genişlediği hakkında bir fikir edinilmesi için şahsi defterimdeki şu notları burada açıklayabilirim:

1 Haziran 1960 16 kişilik bir kafile geldi.
3 Haziran 1960 26 kişilik bir kafile geldi.
5 Haziran 1960 36 kişilik bir kafile geldi.
6 Haziran 1960 : 163 kişilik bir kafile geldi.
10 Haziran 1960 : Saat 01.30 da yalnız iki kişilik bir kafile geldi. (Gelmiş olanların en küçüğü olan bu kafile Adaya, düşürülen iktidarın en büyük iki başını getirmişti: Celâl Bayar ve Adnan Menderes.)

Aynı gecenin saat 23.00'ünde 19 kişilik bir kafile.

15 Haziran 1960: 7 kişilik bir kafile.

18 Haziran 1960: 58 kişilik bir kafile. (Hükümetin bütün erkânı Yassıada'ya bu kafileyle geldi.)

Bu tarihten sonra gelen kafileleri teşkil eden kimselerin sayısı gittikçe azalıyordu. Yassıada'ya

kimlerin gönderilmiş bulunduğunu herkes bildiği için bu konuya bu şekilde daha fazla yer vermeyi lüzumsuz görmekteyim.

Yassıada bu suretle kesin tutarı belli yükünü alıp dururken, nakle değer bazı hadisecikler de olmuyor değildi. Onları kısaca açıklamak üzere bu faslı kapatırken Yassıada'ya 4 kişilik sonuncu kafilenin 29 Temmuz 1961 tarihinde getirilmiş olduğunu da belirtmeliyim.

Bu arada zaman zaman tahliye edilenler, tedavi için hastaneye gönderilenler ya da vefat edenler de olduğu için Yassıada'daki tutuklular kadrosunun esas tutarında bazı değişmeler görülüyordu.

Yassıada'dan tahliye edilen ilk tutuklu 13 Haziran 1960 tarihinde, Matbaacı Vecihi Üvitcioğlu oldu. 19 Haziran 1960 tarihinde de, sonradan A. P. den milletvekili çıkan Hami Tezkan tahliye edildi.

Tutuklulardan vefat eden ilk vatandaş, Başbakanlık Mürakabe Heyeti üyesi Bay Lütfü Şaylan oldu. Evvelce üç defa kalp krizi geçirmiş olan bu zat 15 Haziran 1960 sabahı tutulduğu buhranı atlatamamıştı.

GAZETE YASAĞI

Adadaki tutukluların ilk şikâyetleri, kendilerine gazete verilmemesinden ve radyo dinletilmemesinden doğmuştu.

Onlar, bu tedbiri kendileri ile dünya arasındaki irtibatı kesmek kastinden doğmuş bir zulüm olarak yorumlamışlardı. Fakat İstanbul Komitesi-

nin emriyle kendilerine okutulmayan günlerde çıkmış gazeteler, haklarında o kadar ağır bir dil kullanmakta idiler ki, onları okumak, içlerinden birçoklarını belki intihara kadar sürükleyebilirdi.

Nitekim, kendilerine gazete okumak izninin verilmesinden sonra, küfürler ve tahkirlerle dolu yazılar hâlâ çıkmakta olduğu için, rahmetli Tevfik İleri özel olarak tuttuğu hatıra defterine, bir ara bana da bizzat okuduğu şu satırları yazmıştı:

«*Bu sabah arkadaşlara:*

— *Yahu, dedim, biz son derece şanslı kimseler olacağız ki, burada adeta inanılamıyacak kadar iyi insanların eline düştük. Yoksa gazetelerin hakkımızda neler yazmış bulunduklarını okuyup duruyorsunuz. Bu yazılanlara göre yeryüzünün en namussuz insanları bizleriz. Hırsız biziz, alçak biziz, vatan haini biziz, dolandırıcı ve vicdansız biziz. Fakat buradaki genç ve yaşları icabı ateşli subaylar bütün bu birbirinden ağır ithamlar içinde bir iftira payı bulunabilceğini de hesaplayabilirler mi? Ve bunu hesaplayamayacaklarına göre burada bizlere alçak, imansız, vicdansız ve hırsız birer kimse muamelesi yapmaları lâzım gelmez mi? Halbuki hepiniz insafla söyleyiniz, biz burada onlardan daima, adeta namuslu birer insan saygısı görmekte değil miyiz? Doğrusu buna şükretmezsek gerçekten nankörlük etmiş oluruz.*»

Aynı konuda İzzet Akçal da defterine aynen şöyle yazmıştı:

«*Buraya gelişimizden 123 gün sonra gazete okuyoruz. Fakat onları okudukça insanın ister istemez "Şu gazeteleri okumak bizlere keşke yine*

yasak edilse" diyeceği geliyor. Meselâ şu Vatan, Yenisabah, Cumhuriyet gazetelerine bakıyorum; hepsi de birbirinden zehir zemberek. Bunların hakkımızda neler yazdıklarını okudukça zaman zaman ölümü hayattan çok sevesim geliyor.»

Şimdi bu konuda bir de sırası gelince malum kitabına yazdıkları üzerinde de ayrıca duracağımız Bay Mithat Perin'i dinleyelim:

« Yassıada'da ne kadar tutuklu varsa, bunları teker teker ele alıyorlar ve ne hırsızlıklarını ne ahlâksızlıklarını, ne vurgunculuklarını bırakıyorlar Şile'deki iki katlı mütevazi bir bina Şişli'de bir apartman, uyuz bir tilki etolü, İstanbulun en mutena yerinde koskoca otel oluveriyordu. Bütün bunlar hep gazetelerde yayınlanıyordu. Bu neşriyat Yassıada'da bulunanları harap ediyor ve en ağır ithamların kamu oyuna duyurulması, tutuklulardan her birini adeta can evinden vuruyordu. Nitekim aramızdan birisi, D. P. Fatih İlçesi Başkanı Dr. Faruk Sargut, aleyhinde yapılmış o yayınlardan duyduğu müthiş yeis içinde, kendini kravatıyla abdeshanenin su rezervuarına asmıştı. Fakat Ada kumandanı, karar gününe kadar kendisine tevdi edilenlerden hiçbirisinin, hattâ eceli ile ölmesine bile razı değildi. Hele intihar, maazallah... Ancak, bu fena ihtimali önlemek maksadı ile tedbir alırken, hepimizden jiletleri, çakıları, bıçakları, hattâ makasları bile toplamış, fakat her nasılsa kravatları ya hatırlayamamış ya da tehlikeli görmemişti. Sargut'un intihara teşebbüs ettiğini haber alır almaz telâş içinde harekete geçmiş ve arkadaşımızın kurtarılabilmesi için her çabayı harcamıştı. Bu sayede biçare Sargut kay-

betmek üzere olduğu hayatına yeniden kavuşabilmiş ve gazete yayınlarının yarattığı bir facia kolayca önlenebilmişti.»

Bütün bu satırlar, durumu bu açıdan oldukça aydınlatmaktadır sanırım.

Ama ne bilirsiniz, kendilerine gazete okutulmamasını engizisyonel bir zulüm, bir işkence sayanlar, eğer geçici yasağı koymuş olmasaydık, ihtimal şöyle yazacaklardı:

«Vicdansız gaddarlar, hepimiz kahrımızdan intihar edelim diye her sabah ellerimize kahve fincanından evvel gazete yaprağı sunuyorlardı. Biz çelikten insanlar bu müthiş işkenceye nasıl dayanabilmiştik. Hâlâ şaşarız.»

GELECEK SANIK KAFİLELERİNİN ADI: PAKET

Daha önce belirttiğim gibi, tutuklu kafilelerinin Yassıada'ya getirilmeleri sıralarında ufak tefek olaylar olmuyor değildi. Bunlar Yassıada'da vuku bulmuş ilk olaylar sayılmaları bakımından önemlidir. Resmiyete dökülmüş ve tahkikat açılmasına sebebiyet vermiş bulunan iki tanesini burada açıklamamın yeri gelmiştir sanırım.

Bunlardan birisi 18 Haziran 1960 gecesi vuku bulmuştu.

18 Haziran günü Boğazlar ve Marmara Deniz Kumandanlığından bildirilen mesaj şöyle idi:

«Bu gece, büyüklü küçüklü 58 paket var.»

Onlar tutuklu kafilelerini bize *paket* diye bildiriyorlar, şayet gelecek kafilenin içinde düşük iktidarın yüksek makamlar işgal etmiş mensupları

bulunuyorsa paket kelimesinin yanına bir de *büyük* kelimesini katıyorlardı. Meselâ, Bayar'la Menderes'in gönderileceklerini haber verdikleri zaman ilk ve son defa olmak üzere şu parolayı kullanmışlardı:

«Bu gece en büyük paketleri alacaksınız.»

Paketler, yani gelecek tutuklular kafilesine biz Yassıadalılar arasında verilmiş bulunan isim ise *Balık*'tı. Küçük paket, büyük paket yerine, küçük balık yada büyük balık diyorduk:

18 Haziran günü aldığımız habere göre o gece gelecek 58 kişilik kafilede D.P. iktidarının büyüklü küçüklü bir takım mensupları karışık olarak yer almış bulunacaklardı.

Arada bana telefonla özel olarak, düşük iktidarın hemen bütün bakanlarının bu kafilede bulundukları da bildirilmişti. Telefonda konuştuğumuz arkadaş, bu kafilenin epeyce vartalar atlatmış olduğunu da haber vermişti.

Onun verdiği bilgiye göre kafile, gerek Ankara'nın Etimesğut Havaalanında ve gerek İstanbul'un Yeşilköy meydanında bilhassa subayların şiddetli hücumlarına uğramıştı. Kafile'nin Etimesğut Havaalanında epeyce tartaklanıp hırpalanan mensupları, hele Yeşilköy'de daha teşkilâtlı bir taarruza maruz kalmışlardı. Yeşilköy'de mütecavizleri idare eden subaylardan birisi uçaktan meydana indirilen merdivenin başını tutmuş, her inene adını soruyor, sonra öğrendiği ismi yüksek sesle biraz ötede beklemekte olan arkadaşlarına bildiriyormuş.

Gelenin kimliğini öğrenenlerin davranışları ise o ismin kendilerinde uyandırdıkları öfke ve antipati oranında şiddetli oluyormuş. Gerek Eti-

mesğut'ta gerek Yeşilköy'de emniyeti sağlamak görevini, hangi arkadaşların üzerlerine almış bulunduklarını bilmiyorum. Fakat şayet onlar benim Ankara'dan 150 kişilik bir kafile halinde getirilen ilk tutukluları Yeşilköy'de teslim aldığım zaman yaptığım gibi tedbirli, ihtiyatlı, dikkatli ve cesaretli davranabilmiş bulunsalardı o çirkin tecavüzlerin önlenilmesi hiç de zor olmazdı sanırım.

Sonradan bana bizzat kendisinin de açıkladığına göre gerek Etimesğut'ta ve gerekse Yeşilköy'de çekilen o acıklı kötek ziyafetinden, sadece Şemi Ergin masun kalabilmiş.

Demek eski Millî Savunma Bakanı, Ordunun şahsına karşı duyduğu yerinde sempatiden, orada da fayda görebilmişti.

Bütün bunları öğrenmek, beni oldukça düşündürmüştü.

İhtilâlin, bütün memleketi sarmış bulunan elektrikli havası, henüz olanca tazeliğini muhafaza etmekteydi.

Hele Harbiyenin tenkili ve hattâ imhası için emir verilmiş olduğunun yayılmış bulunması, ordunun düşürülen iktidara karşı duyduğu derin öfkeyi, büyük bir şiddetle körüklemişti.

Bir takım üniversite öğrencilerinin, diri diri kıyma makinelerinden geçirlmiş oldukları söylentisinin de her tarafta duyulması üzerine, bilhassa ordunun infiali, artık infilâkinin önlenmesi son derece zor bir duruma ulaşmıştı.

Yassıada'da görev almış bulunan subaylar da şüphesiz aynı ordunun birer parçası idiler.

Genel hava böyle olunca, nihayet birer insan olan o genç askerlerin de, Harp okulunda, Etimes-

ğutta, Yeşilköy'de, Yeşilyurt'ta pek tabii olarak galeyana gelen silâh arkadaşlarının kapıldıkları saldırma öfkesinden masun kalmış olabileceklerini kim temin edebilirdi?

O havanın zamanla yatışmasından sonra, faraza şiddetli bir lodos yüzünden, adada bir tek gün sigarasız kalmayı bile, kendilerine kasten yapılmış bir ağır işkence sayacak kadar şımarmış olanlar, o günlerin emniyet ve asayişinden sorumlu bulunan bizlerin neler çektiklerimizi elbette kolay kolay tasavvur edemezler...

Fakat, çok gecelerini uykusuz geçirerek, Yassıada'da aylarca, evinden, ailesinden ve hayatın her türlü huzur ve sefasından uzakta, bir Aynaroz keşişi riyazeti ve çilesi içerisinde yaşamış bulunan bizler, durumun o zamanki eşsiz nezaketini de elbette zamanında hesaplamak mecburiyetindeydik.

Lütfen unutulmasın ki, bir tedbiri geç almak, hattâ hiç tedbirsiz davranmaktan bile tehlikelidir. Nitekim, ben bunu da düşündüğüm için, o şaibeli kafilenin gelişinden önce bütün subaylarımı toplamak ve gerçek görevlerinin ne olması gerektiğini onlara etraflı şekilde anlatmak lüzumunu duydum. O gün kendilerine hitaben yaptığım uzun konuşmayı hepsi de dikkatle dinlediler.

O gün onlara söylediklerim, Ada Kumandanlığı görevini üzerime almak üzere Ankara'dan ayrılacağım sırada rahmetli Gürsel'den dinlediklerime adeta tıpa tıp uymuştu.

O arada:

«Biz, diyordum, onlara karşı öfkelerini fiilen belirtmekte hiçbir mahzur görmemiş olan başka arkadaşlarımız gibi sorumsuz kimseler değiliz.

Buradaki tutukluların uğrayabilecekleri kanunsuz en ufak ceza, hepimizi büyük vebal altında bırakabilir. Bunun içindir ki, hepinizden bütün samimiyetimle rica ederim: Buraya gelecek olanlara yapılacak her muamelede, ilerde şerefimizi zedeleyebilecek en ufak taşkınlıktan, son derece dikkatle kaçınınız.»

Burada bir tarihsel gerçeği içten bir takdirle belirtmek benim için bir vicdan borcudur:

Subay arkadaşlarım, gerek o gün, gerek ondan sonraki günler, tutuklulara karşı görevlerini yaparken, gerçek duygularına hiçbir zaman kapılmamak gibi büyük bir sabır, vakar, fedakârlık göstermişlerdir.

NANKÖRLÜK ÖRNEKLERİ

İnsan denilen yaratığın, en habis illeti nankörlüktür. Bu nankörlüğü, ilerde bizlere: «Allahsız zindancılar» diyecek kadar ileri götürecek olanlara sözüm yok.

Fakat başta Bayar ve Menderes olmak üzere Yassıada tutuklularının büyük çoğunluğunu teşkil eden kimseler, gördükleri muamele yüzünden, başta ben olmak üzere hepimize minnet ve şükran duygularını çeşitli belgelerle tesbit ve tevsik etmişlerdir.

Bayar'ın, Menderes'in ve Ethem Menderes'ten İzzet Akçal'a, Refik Koraltan'dan Bayan Arıburun'a, Tevfik İleri'den Fahrettin Kerim'e kadar hemen bütün tutukluların dosyalarını dolduran şükran mektupları, bu kitapta yayınlanmaları belki yüzlerce sahife tutacak kadar çoktur. Şüphesiz,

onların belirtmiş bulundukları o candan şükran duygularından kendime bir öğünme payı çıkarmak hevesinde değilim.

Bu satırları sadece, sırası gelince, yazdıklarını ister istemez bahis konusu edineceğim bir kısım müfterileri önce toptan cevaplandırmış olmak için yazmaktayım. Utanırlar mı? Bilmem... Çünkü utanmak, yalancılara ve müfterilere nasip olacağına ihtimal verilebilecek bir insanlık hasleti değildir.

Ama onlar utanmasalar da ben kendimi bir büyük kayba uğramış sayamam. Ağır ve zor vazifemi son derece insanca yapmış olmaktan duyduğum büyük ferahlık, vicdanımı son nefesime kadar, en ufak huzursuzluk gölgesinden masun tutmaya yeter bir mükâfattır.

O geceki şaibeli kafileyi Yassıada'ya getirecek olan araç, sözünü daha önce etmiş bulunduğum malûm Beykoz vapuruydu. Hani şu Yeşilyurt iskelesini bulamadığı için, yolunu kaybetmiş bir avare gibi denizlerde dolaşmış olan vapur.

Onun, sonradan bir arızaya tutulduğunu da hatırlayacaksınızdır. Demek, arızası giderilmiş ve kaptanı da herhalde yakın iskelelerin yollarını öğrenmişti ki, bu işe yine o vapuru koşmuşlardı.

ODALARDA DİNLEME CİHAZLARI

Yolda berbat bir lodosa da tutulan Beykoz, bize haber verilenden bir hayli geç kalmış olarak Yassıada'ya yanaşabildiği zaman saat 2.00'ye yaklaşmaktaydı.

Biz, o saate kadar vaktimizi, gelecek olanla-

rın yerlerini hazırlatmak ve o yerlerde gerekli tertibatı almakla geçirmiştik.

Burada yazacaklarımı okumaya devam ettikçe bilmeniz gerekeceği için - bir defaya mahsus olmak üzere, pek önemli bir noktaya kısaca dokunmak istiyorum:

«Vaktimizi gerekli tertibatı almakla geçirdik» diyorum. Böyle olunca, aklınıza elbette başka her şeyden önce «Acaba bu tertibat ne olsa gerek?» sorusu gelmez mi? Bu tertibatın ne olduğunu, galiba Yassıada'da yatmış bulunanlar da sizlerle birlikte, ancak şimdi öğrenebileceklerdir.

Hep bildiğiniz gibi; Deniz Kuvvetlerimizin en üstün ve en seçkin teknisyenleri ve P.T.T. nin değerli elektrik ve elektronik uzmanları Yassıada'yı, pek kısa zaman içinde, dünyanın her bucağı ile kolayca irtibata girmek gücüne kavuşturmuşlardı.

Nitekim, davaların başlayışından sonra Yassıada'da görev almış bulunan yabancı basın temsilcileri, Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya ile ve hattâ Japonya ve Çin'le telefonla konuşmak imkânını ne kadar kolaylıkla sağlayabildiklerini gördükçe, bizleri yazıları ve sözleri ile tebrik ve takdir etmekten kendilerini alamamışlardı. Bununla, ordumuz ve P.T.T. adına ne kadar iftihar duysak yeridir sanırım.

Ada'nın Komutanı olarak ben, orada bulunan tutukluların bütün davranışlarını süresiz bir dikkatle kontrol altında bulundurmakla mükelleftim.

Fakat her sabah, her gün, her akşam, her gece onların yaşadıkları yerleri dolaşmak, yalnız kaldıkları zaman aralarında neler yaptıklarını ve hele neler konuştuklarını öğrenmeme yetebilir miydi?

Hepsi de birbirlerini tanıdıkları için elbette aralarına kendilerine yabancı ajanlar koyamazdım.

Ama kulaklarımın, isteyeceğim her zaman onlarda olmasını sağlamak da benim için imkânsız değildi ya, esasen bu da vazifemdi.

Nitekim, emrime verilmiş bulunan teknik uzmanlar bu son derece önemli imkânı bana, adeta şaşılacak bir çabukluk ve ustalıkla sağlayıvermişlerdi.

Gerçi bugün, içlerinden hiç birisi, kulaklarımın her an kendilerinde olduğu gizli dinleme cihazlarının nerelere ve ne suretle yerleştirilmiş bulunduğunu bildiği ididasında bulunamaz. Fakat, sanırım Yassıada'da kaldıkları müddetçe, aralarında sohbet ettikleri, yemek yedikleri, oyun oynadıkları, konuştukları, tartıştıkları her yerde kulaklarımın kendilerinde olmuş bulunduğunu onlar da galiba ancak şimdi öğrenebileceklerdir.

Bütün dinleme araçlarının açılış ve kapanış düğmeleri, adada kaldığımız müddetçe teknisyenlerin bu maksatla hazırlamış bulundukları «Kontrol Odası» na konulmuştu. İçine benden başka hiç kimsenin girmediği o odaya oturduğum zaman onların içinde yaşadıkları kısmın her köşesini rahatça dinleyebilmekteydim.

O odada vazifeliler tarafından teype alınan nice konuşmaların bantları ilgili makamların arşivlerinde mahfuzdur.

O oda sayesinde öğrenebildiğim olay ve gerçekleri sıraları geldikçe açıklayacağım. Hepsi de mevsuk hikâyeler, sizleri zaman zaman şaşırtacak, zaman zaman ibretle düşündürecek, zaman zaman da belki güldürecektir.

Bu arada, büyük yatakhanelerde kendi aralarında - kendi isteklerile - haber getiren ajanlarını da vardı.

İşte «O saate kadar vaktimizi, gelecek olanların yerlerini hazırlamak ve o yerlerde gerekli tertibatı almakla geçirirdik» derken gerekli tertibat arasında bu tesisatı da kasdetmekteydim.

Gerçi, tutuklulardan Bay Mithat Perin sonradan yazdıklarının bir yerinde «Kumandanın her yerde antenleri vardı» derken, şüphesiz hiç bilmediği bu telsizleri değil, bana ajanlık ettiklerinden kuşkulandığı arkadaşlarını kastediyordu.

Fakat, - sırası geldikçe açıklayacağım gibi - aralarından zaman zaman bana bir takım haberler taşımış olanlar bulunmasına rağmen ben, asıl istihbaratımı her zaman araçlarım vasıtasıyla yapmaktaydım ve onlar ötekilerin zaman zaman yapmak istemiş oldukları gibi, beni hiçbir zaman aldatmamışlardı...

KAFİLE GELİYOR

Gece yarısından sonra Beykoz vapurundan karaya çıkanların durumları gerçekten görülecek ve hattâ şaşılacak bir manzaraydı. Çünkü onlar bütün görünüş ve davranışları ile, emniyet altında yargılanacakları bir yere gelen sanıklardan çok, desiseli bir yoldan ölüme götürüleceklerine inanmış hükümlülere benziyorlardı.

Besbelli, gerek Etimesğut'ta ve gerek Yeşilköy'de maruz kaldıkları fiilî saldırılar, iliklerine kadar korku kesilmiş kimselerde, moralden zerre bırakmamıştı.

Şaşkın ve ürkek gözlerle etraflarına bakınırlarken âdeta vurulacağından emin bulundukları bir darbenin, bir yumruğun, bir sillenin, bir tekmenin ya da bir dipçiğin kimin tarafından, ne zaman indirileceğini bekliyor gibiydiler...

Nitekim, sonradan kendilerinin de açıklamış oldukları gibi, hepsi de Yassıada'ya ölüme götürüldüklerine yüzde yüz inanmış olarak gelmişlerdi.

Onların böyle düşünmelerini de çok tabii saymak lâzımdı. Zira Etimesğut gibi, Yeşilköy gibi herkesin gözleri önünde bulunan yerlerde saldırıda bulunanlar, öfke ve hırslarını doyasıya giderme iştahlarını herhalde bu ıssız adaya saklamış olacaklardı.

Fakat hangi subaylarımızın, içlerinden hangilerini alarak nerelere götürüp yerleştirecekleri önceden kararlaştırılmış bulunduğu için, ortalıkta en ufak bir karışıklık görülmedi.

Bir saat kadar sonra, kendilerini, götürülüp yerleştirildikleri yatakhanelerde ziyarete gittiğim zaman, o yürüyecek, ayakta duracak halleri kalmamış görünen insanları, bir cehennemden kurtulmuş kimselerin pek belli ferahlığı içinde buldum.

Hele benden bu yeni yerlerinde daima kesin bir güven içinde bulunacakları teminatını almak onları herhalde, idam talebinden sonra gelmiş bir beraat kararı kadar sevindirmiş olacaktı.

Kendimi tanıttıktan sonra, uyanacakları zaman geleceğimi ve o zaman isteklerini, ihtiyaçlarını tesbit edeceğimi söyleyerek hepsine Tanrıdan rahatlıklar diledim.

O gece, tıpkı benim gibi onlar da, belki ömürlerinin en rahat uykusunu uyumuş olacaklardı...

Böylece, aksi kuruntulara rağmen hiç olaysız kapanan o gecenin sabahında, onların ilk ziyaretine Millî Birlik Komitesinden gelen Yarbay Fazıl Akkoyunlu ile beraber gittik.

Akkoyunlu'nun, Etimesgut'ta ve Yeşilköy'de geçmiş nahoş olaylardan ötürü, Millî Birlik Komitesi adına kendilerinden özür dilemesi, onların yüreklerini büsbütün ferahlatmıştı.

Hepsi de, mütecavizlerin davranışlarını bir kısım aşırı heyecanlı subaylar ve halk, haklı ve mazur görmüş bulunsa bile, orduyu ve ihtilâli yönetenlerin asla tasvip etmemiş olduğuna inanmıştı sanırım.

Yazık ki, o sabah onlara canlarını sıkacağından emin bulunduğum bir haber vermek zorundaydım.

«Canlarını sıkacağından emin bulunduğum» diyorum. Çünkü aynı haberin daha önce gelmiş olanlar üzerinde de, pek üzücü, pek ürkütücü bir tesir yaratmış bulunduğuna bizzat şahit kalmıştım.

Bu haber İstanbul Örfi İdare Kumandanlığının, Yassıadada bulunan bütün tutuklulardan, gerek kendileri, gerek aileleri için birer mal beyannamesi vermelerini istemesiydi.

Ötekileri büyük bir telaşa düşürerek gecelerce uykusuz bırakan bu haber bunları da herhalde bir hayli sarsacaktı.

Bundan, o derece dehşet duymalarının nedeni, oldukça meraka değer sanırım.

Servetlerinin miktarı, açıklanılmasından utanılacak kadar büyük müydü?

Çok zor buldukları cihet, bildirecekleri servetin elde ediliş şekli hakkında vermeye mecbur tutulacakları hesap mıydı?

Yoksa, daha kötüsü, ihtilâl idaresinin, bütün maddi varlıklarına el koyacağından mı korkuyorlardı?

Sahip bulundukları servetin gerçek tutarını saklamak, onlara herhalde, her türlü tehlikeyi kolay savuşturmaya yeter bir çare gibi görünmüyordu.

Çünkü, ihtilâl büyük servetlerin saklanılmış olan kısmını, kendi imkânları ile meydana çıkarabildiği takdirde, altında kalacakları suçun ağırlığı, en az iki misline yükselmiş olmayacak mıydı?

Bu kafileden önce gelmiş olanlar, bu konuda kesin bir karara varamamanın tereddütleri içindeydiler.

Çalınmış minareler kılıfsız yakalandığı takdirde, pek fena halde sarpa saracak olan hesapların altından nasıl kalkılabilecekti?

Bu konuda, mahkemelerden sonradan alabildikleri «suçsuzluk kararı» bu önemli konu üzerinde fazla durmamızı imkânsız bırakmıştır.

Fakat, sonradan, kavuşabildikleri suçsuzluk kararı ile pek fazla öğünenler, acaba o zaman niçin o derece telaşa, o derece kuruntuya, o derece korkuya kapılmışlardı?

Bu soruya bir cevap takdir edebilmek galiba artık ebediyen, ancak vicdanlarda kalabilecek bir keyfiyettir.

Ben Örfi İdare Kumandanlığının isteğini kendilerine bildirince, tıpkı evvelkileri olduğu gibi,

yeni gelenleri de bütün rahatlarını kaçıran bir telaş ve irkiliş sardı.

Ondan sonra ise, tıpkı ötekilerde olduğu gibi bunlarda pek hummalı bir «Fıkara görünmek çabası» başgösterdi.

Faraza, o günlerde konuştuğum Bayar, bütün bankalara baş vurduğunu, hepsinden birer cevap aldığını söylüyor ve ciddiyetle ilâve ediyordu:

«Yalnız İzmir'in Konak Şubesinde bir lira 16 kuruş param çıktı»

Gerçi, kimseyi itham etmek niyetinde değilim. Fakat o gün siz benim yerimde olsanız Celal Bayar'a içten bir merhamet duymaz mıydınız?

Bu konuda, en fazla telaşlanmış kimselerden birisi de Refik Koraltan olmuştu.

O sıralarda kimbilir kaç sefer haber göndererek yanıma gelmek istediğini bildirdi. Ben «Alın getirin bakalım» dedikçe odama geliyor ve her gelişinde eskiden mevcudiyetini bildirdiği mallarına, yeni bir eklemede daha bulunuyordu:

«Beyannameye yazmayı unuttum, sonradan aklıma geldi; benim filan yerde de bir ufak köşkçüğüm vardı» gibi.

Günahına girmeyeyim ama, kimbilir belki evvela saklıyor fakat sonra sakladıklarının meydana çıkarılması korkusu ile varlığının güya unuttuğu parçalarını, taksit taksit açıklıyordu.

O, bu konuda, kimbilir kaç seferi bulmuş olan müracaatlarının en sonuncusunu bana yazılı olarak yapmıştı.

İlginç bulduğum için, bende mahfuz kalmış olan 24-6-1960 tarihli bu sonuncu mal beyanını sizlere de aynen sunuyorum:

«Yassıada Garnizon Kumandanlığı Muhterem Makamına.

Mal beyanı yaparken unuttuğumu hatırladığım bazı noktaları aşağıya yazıyorum.

Ziaat Bankası kasa dairesinde kiraladığım küçük bir dolapta da, kısmen ana ve babamdan, kısmen de tarafımdan alınarak saklanan, 200 altın lira ile, eşime ait bir saat, bir kaç elmas yüzük ve birkaç da altın tabaka ve gümüş sigara kutusu olacak. Bu bilginin evvelki cevaplarıma yine eklenmesini lûtfunuzdan dilerim.

Refik Koraltan»

İfadesinden de anlaşıldığı gibi, bu altınlar, bu elmaslar, bu gümüşler Koraltan'a göre gerçek servet tutarının, ancak büyük hafıza zorlamalarından sonra hatıra gelebilen unutulmuş kırıntıcıklarıdır. Ama, ne de olsa akla: «Acaba bu memlekette Ziraat Bankasının küçük bir dolabında yatan bu nesneleri adeta bir büyük hazine sayacak kaç milyon vatandaş vardır?» şeklinde bir sualcik getirmiyor mu?

Bu mal beyannamesi doldurmak mecburiyeti, yeni tutuklulara da pek müziç gelmiş olacak ki, koğuşlarına ikinci gece ve hayli ilerlemiş bir saatte uğradığım zaman, çoğunu ayakta ve uykuları kaçmış buldum.

O arada gözlerime en telaşlı görünenlerden birisi de İzzet Akçal olmuştu. Ona:

«Yazık dedim dün gece çekebildiğiniz rahat uyku, bugün burnunuzdan geldi»

Gülümsedi:

«Ya siz neden uyuyamadınız Yarbayım.»

Uzaklaşırken ben de gülümseyerek cevap verdim:

«Ne yapalım, bizim vazifemiz bu. Sizler rahat uyuyabilesiniz diye bizler ayakta kalıyoruz.»

YASSIADA'DA İKİNCİ OLAY

Daha önce sözkonusu edileceğini belirttiğim diğer olay 5 Haziran 1960 günü başlamıştı.

Sonradan resmiyete de dökülmüş olan bu olayı da nakletmeden geçemiyeceğim.

O gün aldığımız habere göre, o gece, Ada'ya 36 «*paket*» getirilecekti.

O gece getirileceği bildirilen kafile içinde şimdi her ikisi hakkın rahmetine kavuşmuş bulunan yüksek rütbeli iki asker de vardı: Oramiral Sadık Altıncan ve Korgeneral Yümnü Üresin.

Hele «Yassıada» gibi yerde kumandanlık etmekteyken, Sayın Altıncan'ı derin bir saygı ve sevgi ile düşünmemek benim için mümkün olamazdı.

Üzerinde bulunduğumuz bu ada onun eseriydi.

Deniz Kuvvetleri Komutanı iken, bomboş bulduğu bu metruk adayı verimli bir bilim ocağı mertebesine o ulaştırmıştı.

Adaya çıktığımız zaman, elimize, kullanmaya elverişli bir medeniyet nimeti olarak hazır geçmiş her ne var idiyse, onların istisnasız hepsi de o sevgili Altıncan'ın eseri idi.

Üstelik de ben, düşük iktidar devrinde, Altıncan'ın suç sayılabilecek, hatta hata sayılabilecek hiç bir davranışını hatırlamıyordum.

Meselâ bir Rüştü Erdelhun'un tutuklanmasını ne kadar yadırgamamış idiysem, Sadık Altıncan'ın Yassıada'ya bir sanık olarak getirilmesine o kadar şaşırmıştım.

ERDELHUN'A BİR HATIRLATMA

Altıncan'ın geleceğini öğrenmek bana, Ada'da Rüştü Erdelhun'la aramızda geçmiş bir önemli konuşmayı hatırlatmıştı.

Şimdi sırası gelmişken onu da burada açıklayıvereyim:

Bir gün Ada'ya, Millî Birlik Komitesinden rahmetli Fikret Kuytak gelmişti. Kuytak uzunca bir zaman maiyetinde çalışmış olduğu için, Erdelhun'u oldukça yakından tanıyordu.

Orgeneral'e karşı, olup bitmiş her şeye rağmen, bir saygı ve sempati duymakta bulunduğu aşikârdı:

«Mümkünse kendisi ile biraz konuşsak» dedi.

Ben de:

«Niçin mümkün olmasın» diyerek çağırttığım bir subaya, Rüştü Erdelhun'u kumandanlık odasına getirmesini emrettim. Biraz sonra geldi. Üçümüz arasında konuşma konudan konuya atlayarak sürüp giderken, Erdelhun bir aralık «Kuytak» a:

«Ben, dedi, hepinize bir hayli dargınım. Zira, ihtilâli hazırlarken, hepiniz bana karşı son derece güvensiz davrandınız. Ordunun, bana karşı o derece itimatsız davranmasına bugün hâlâ akıl erdirebilmekte değilim. Eğer bir ihtilâl yapmak

niyetinde olduğunuzu bana açıklamış bulunsaydınız, ben buna muteriz mi davranacaktım?»

Fikret Kuytak, bu sözlere hiç bir cevap vermeyince, ben konuşmak mecburiyetini duydum:

«Orgeneralim, dedim bir ihtilâl olacağını biz haber verdik ama, siz kulak asmadınız...»

Erdelhun şaşırmış gibi gözlerini açıp kaşlarını çattı:

«Nasıl? dedi, bir ihtilâl yapacağınızı bana hanginiz, ne zaman nasıl haber verdiniz?»

Ben, ciddiyetle sordum:

«Siz, ihtilâlden birkaç gün önce, Etimesgut'a Yusuf Demirdağ'ın birliğine gelmediniz mi?

«Geldim» deyince ben bir sual daha ekledim:

«Orada, birliklerin bütün subaylarını bir salona toplatmadınız mı?»

«Toplattım» deyince ben bir sual daha sordum:

«Siz, salondakilere açık tehditler savurarak, iktidara itaat tavsiyelerinde bulunurken, bütün subaylar, sandalyalarını gıcırdata gıcırdata ve öksüre, aksıra, sizin sözlerinizi kesmediler mi?»

Bu sual üzerine Erdelhun'un yüzündeki daimi kırmızılık birden şiddetle koyulaştı:

«Bilmem,» dedi ve başını önüne eğerek kekeler gibi ekledi.

«Öyle bir şey hatırlamıyorum.»

Artık, yerinden oynamış taşı gediğine koymak sırası gelmişti. Dudaklarımda acı bir gülümseyiş belirdiğini hissediyordum:

«Sıkıya gelince, Bay Menderes de «Hatırlamıyorum» diyor. Fakat, hafızai beşer, onun dediği kadar nisyan ile malül olamaz. Herhalde hatırlamış olacaksınızdır: O hareketler, ordunun

size fiili ihbarları olmuştu. Fakat siz, o açık ihbara kulaklarınızı tıkadıktan başka, tabancanızı elinize alıp bizlere göz dağı vermeye kalkışarak 'İktidara karşı çıkacak her asker, ilk kurşunu benden yiyecektir' kabilinden lâflar ettiniz, sonra da herhalde mükâfatlandırılacağını umduğunuz için banda aldırmış olduğunuz o sözlerinizi, efendilerinize bir an evvel dinletmek için hemen Çankaya'ya koştunuz..»

Hâlâ önüne bakan Rüştü Erdelhun bu sözleri cevapsız bıraktı. Zaten konuşsaydı, hangi cevabı bulabilecekti ki.

Ayağa kalktım onu yerine götürmeleri için subayı çağırttım ve gönderdim.

O gittiği zaman Kuytak:

«Çok ağır konuştun Tarıkçığım» dedi. Ben de:

«O da yüzümüze karşı yalan söylemeseydi öyle cevap almazdı» dedim.

O gece, bir sanık sıfatıyle Yassıada'ya getirilecek olan Altıncan ile Rüştü Erdelhun arasında dağlar kadar fark vardı. Ve görülüyordu ki, insanlar, karşılarındakilere saygıyı, büyük rütbeleri ile değil, fakat ancak müsbet eserleri ve üstün karakterleri ile telkin edebiliyorlardı...

Netekim Sadık Altıncan'a karşı giyabında beslediğim candan saygı, beni derhal harekete geçmeğe zorladı.

Bir subay çağırtarak emir verdim:

«İçine düşük iktidar erkânını yerleştirdiğimiz binanın en güzel iki odasından biri Orgeneral Altıncan, diğeri de Korgeneral Üresin için hazırlanacaktır.»

Yassıada'daki en güzel binanın o geniş oda-

larında ikişer şilteli birer karyola vardı ve odaların bütün pencereleri de denize bakıyordu.

Onların yerlerini böylece ayırttıktan sonra, bir başka subaya bir emir daha verdim:

«Gemi geldikten sonra, generaller, diğer tutuklularla birlikte karaya çıkarılmayıp, kaptan köşkünde misafir edileceklerdir.»

Emir verdiğim subay onları karşılamağa giderken yanında doktor da bulunduracaktı. Çünkü benim önceden duymuş olduğuma göre, her ikisi de kalp hastasıydılar. Muayenelerini yapacak olan doktor gerekli gördüğü takdirde, onların gemiden yerlerine nakli sedyelerle yapılacaktı.

Bu emirleri verdikten sonra, gemi iskeleye yanaşırken, mutad nezaret görevimi yerine getirmek üzere kendim de sahile indim.

Diğer tutukluların çıkarılmalarından sonra, emniyet için, geçilecek yolun iki tarafına sıralanmış bulunan silâhlı askerleri derhal yerlerine gönderttim; onların görünüşleri, yaşlı generallere belki de hasta kalplerini durdurabilecek bir heyecan duyurabilirdi.

Ben, bulunduğum yerden olup bitenleri gözlemekteydim ki, yanıma birisi yaklaştı. Dönüp baktım. Bu, kumandanlık motorunun kaptanı olan Deniz Yüzbaşısı Emel Denizkurt'tu. Yüzüme bakıp durmakta olduğunu görünce:

«Birşey mi söyleyecektiniz?» diye sordum.

Yüzbaşı son derece lâubali bir tavırla

«Evet efendim» dedi ve ilâve etti:

«Bazı kimselere özel muamele yapılıyor da size onu haber verecektim.»

Garip edasına göre bu subay, bana bir ihbarda değil, adeta ihtarda bulunuyor gibiydi.

Birden, olanca kanım başıma çıkmıştı. Kaşlarımı çattığım gibi, sesimi de sertleştirerek:

«Bu ne biçim tavır? Bu ne biçim tavır yüzbaşı?» dedim.

«Ne varmış edamda?» diyerek beni büsbütün çileden çıkarınca:

«Seni derhal nezarete alıyorum» dedim ve kumandanlık karargâhına doğru hızla yürümeye koyulurken ilâve ettim:

«Benimle beraber gel.»

İşaretim üzerine yanıma gelen bir subaya, bana hemen muhafız tabur komutanını bulmasını emrettim.

Ben odamın kapısına vardığım zaman muhafız tabur komutanı da gelmişti. Ona Yüzbaşıyı göstererek, «Bu efendinin ihbarı varmış hemen ifadesini alıp bana getirin» dedim.

Bu, aynı yüzbaşıyı ikinci defa tevkif ettirişim oluyordu.

O, bu olaydan birkaç gün önce bir halt daha işlemişti :

Davutpaşa'dan getirilmiş 36 kişilik bir tutuklu kafilesi, sabaha karşı saat 4.00 de Ada'ya çıkartılmakta iken, ben arkam iskeleye dönük olarak bir subayla konuşmaktaydım. Bir aralık «Ah!..» diye bir ses duyarak arkama dönünce, bir karaltının, düştüğü yerden doğrulmaya çabaladığını gördüm. Hemen ona doğru yürüdüm, bir darbe ile yere düşürülmüş olan kimse, Agâh Erozan'dı. Etrafındakilere ona kimin vurduğunu sordum, o zaman bana gösterdikleri subay, biraz önce nezarete aldığım Yüzbaşıydı. Bunu öğrenince, biraz ötemde duran Muhafız Tabur Komutanını

çağırmış ve kendisine gösterdiğim Yüzbaşı Emel'in derhal tevkif olunmasını emretmiştim.

Acaba bu adam, Erozan'dan ne istemiş, ortada hiç bir sebep yokken ona neden taarruz etmişti? Aklıma gelen bu suali o sırada yanıma gelen Deniz Binbaşısı Nuri Ergun'a sordum :

«İşgüzarlık» dedi ve dudaklarında alaylı bir gülümseyişle ilâve etti : «Bu Yüzbaşı, uzun yıllar o meşhur "Umur" yatında vazife görmüştü. Bu iktidarın kodamanları hemen bütün deniz gezintilerini o yatla yaparlardı. Bu da o zamanlar, onlardan çoğunun ellerini öpüp durmaktaydı. Belli ki, şimdi, dudaklarının kirini, onların kanları ile temizlemek istiyor. Aklı sıra, geçmişini unutturup, ihtilâle yaranacak.»

Sonradan, düşük iktidarın eski yardakçıları arasından böyleleri çok çıktı.

Fakat bence ihtilâl, en büyük zararı, kraldan fazla kralcı görünmek çabasına kapılan böylelerinden görmüştür.

Böylelerinin şurada, burada yaptıkları münasebetsiz ve çirkin saldırılar, ihtilâli halka zalim göstermekte fayda arayanlara, kullanılacak sahte kozlar kazandırmıştı.

O zaman onu şiddetle cezalandırmama, muhafız tabur kumandanının ısrarlı şefkatiyle, kendisinin yalvarmaları engel olmuştu.

Bütün bunları hatırlamak, ona karşı zaten uyanmış bulunan öfkemi büsbütün kamçılamıştı.

Hemen kalktım ve onun götürüldüğü odaya gittim. Muhafız Tabur Kumandanı, ayakta duran suçlu subayın ifadesini almaktaydı. Emel Denizkurt'a sokularak :

«Söyle bakalım yüzbaşı, dedim burada kimler, kimlere özel muamele yapıyorlarmış?»

Emel, başı daralınca ağlamasını çok iyi başarıyordu.

Netekim, geçen sefer karşıma çıkışında olduğu gibi, o gün de hemen, ağlamağa koyuldu, gözlerinden yaşlar akarak :

«Sizi kastetmedim, yemin ederim ki sizi kastetmedim, sizin hiç kimseye özel muamele yapmayacağınızdan, yaptırmayacağınızdan eminim... Fakat vapurda gerek Altıncan'a, gerek Üresin'e kahve ikram ettiklerini, onları kaptan köşkünde saygı ve itibar ile ağırladıklarını gözlerimle gördüm, durumu, herhalde haberiniz yoktur diye size bildirmek istedim. Eğer bu bir kusur idiyse, beni yine affediniz, siz küçüklerin kusurlarını bağışlayacak kadar büyük insansınız...»

Onun özünü keserek :

«Boşuna gammazlık etmişsin dedim, tıpkı geçen sefer boşuna işgüzarlık etmiş olduğun gibi... Sen eğer ihtilâle yaranmak istiyorsan, davranışlarını, onun şerefini sakatlamayacak şekilde ayarla... Benim her şeyden haberim var. Generallere özel muamele edilmesi emrini ben verdim. Sen, hem de bir deniz subayı olduğun halde donanmaya bu Adayı bir mükellef okul halinde kazandırmış bulunan Altıncan'a, bir fincan kahveyi çok mu gördün?»

Hâlâ ağlıyor :

«Affedin diyordu, kahve ikram olunması emrini sizin verdiğinizi bilmiyordum. Haklısınız... Altıncan saygı değer bir kumandandır. Allah sizden razı olsun, fakat ne olur, son defa olarak beni yine affediniz...»

Ne zaman, nerede, kimlere karşı gösterilebileceğini takdir etmekte şaşırdığınız zaman, adına merhamet denilen çok defa yanlış duygu, sonunda sizi mutlaka yere vurur. İtiraf edeyim ki, ben o gün, o duyguya kapılmak hatasına bir defa daha düştüm.

«Tutulan zaptı muameleye koydurmayacağım dedim, fakat artık sizinle çalışamamakta kararlıyım...»

Fakat, hemen Boğazlar ve Marmara Deniz Kumandanlığına iade ettiğim bu subay, kısa bir zaman sonra bize, yersiz merhametten daima maraz doğduğunun çirkin bir belgesini verdi :

Olaydan tam 22 gün sonra, Boğazlar ve Marmara Deniz Kolordu Kumandanlığının 1036/960 sayılı ve Tümamiral Fuat Uzgören imzalı bir yazısına ek olarak, Deniz Kuvvetleri Kumandanlığının 23 Haziran 1960 tarihli ve 2060/1960 sayılı «emniyet ve inzibat işleri» başlıklı ve Deniz Kuvvetleri Kumandanı Koramiral Zeki Özak imzalı şu «Çok gizli» ihtarını alacaktım:

«Yassıda'nın emniyet ve irtibatı hususu büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bilhassa mektup ve eşyaların sansüründe çok titiz hareket olunması ve hasseten matbuata aksetmemesi için gerekli bütün tedbirler alınmalıdır. Yassıada'da görevli subaylarımızın, emekli Oramiral Sadık Altıncan'la temasları üzerinde Kumandanlığımızın dikkati çekilmiştir.

Bu husus önlenecektir.
Gereğini rica ederim...»

Şimdi, bildiğiniz davranışımın üst makamlara

hangi şekle sokularak duyurulmuş olduğunu görüyorsunuz değil mi?

O uydurma ihbarın, iki defa affettiğim Yüzbaşı Emel Denizkurt'un imzasını taşımış bulunacağını kestirebilmek için, keramet sahibi olmaya lüzum yoktur sanırım.

Yassıada'da uğradığım bu tek resmî ihtar karşısında, elimde bereket, o gün tutturmuş bulunduğum zabıt vardı. Olayı başından sonuna kadar bu sütunlarda açıkladığım şekliyle tesbit etmiş olan o zaptın altında, Deniz Binbaşı Vedat Arnas'ın, Deniz Binbaşı Nuri Ergun'un, Muhafız Tabur Kumandanı Piyade Binbaşı Hikmet Ata'nın, zabıt kâtibi Ast. Sb. Metin Karlıdağ'ın ve benim imzalarımız mevcuttu. Boğazlar ve Marmara Deniz Kolordu Kumandanlığı delâletiyle Deniz Kuvvetleri Komutanlığına, zaptın tasdikli bir suretini de ekliyerek resmî bir yazı yazdım.

Bazan hangi ortamlar içinde nelerle uğraştırıldığımızın pek tipik örneğini teşkil ettiği için, aldığım ağır ve ithamkâr ihtara verdiğim 27 Haziran 1960 tarihli o cevabı buraya aynen geçiriyorum

«5 Haziran 1960 tarihinde Yassıada'da cereyan eden hâdiseye dair mahallinde tutulan zabıt ilişikte sunulmuştur. Zaptın tarihinden de anlaşılacağı veçhile vak'a, 22 gün önce cereyan etmiştir.

«O zaman, mezkûr deniz subayının, huzurumuzda hüngür hüngür ağlaması ve af talebi için yalvarması samimî bir davranış olarak kabul edildiğinden ve affın da anlayanlara bir ceza olacağı düşünüldüğünden, kendisi hakkında kanunî muamele yapmaktan vaz geçmiştim.

«Şimdi günahını çektiğim bu af etme olayının büyük bir hata olduğunu idrak ettiğim için, o zaptı takdim eylemek lüzumunu duydum.

«Deniz Kuvvetleri Kumandanlığının yazısında Yassıada'da görevli subayların emekli Oramiral Sadık Altıncan ile temaslarının dikkati çeker bir husus olduğu belirtilmekte ve bu hususun önlenilmesi emredilmektedir. Yassıada Garnizon Kumandanı olarak ben, Ada'da buna mümasil en ufak bir aykırı hareketi, ne görmüş, ne de sezmiş değilim. Keza subayların mezkûr şahısla herhangi bir surette temas ettiklerini de görmedim. Vatansever ve vazifeden başka hiç bir şey düşünmeyen bu kıymetli subaylara dil uzatmak ve onları töhmet altında bırakmak, vicdanlı bir insanın gösterebileceği bir davranış değildir. Şayet öyle bir temas olmuşsa, bu, ortalığa fesat tohumları saçmak isteyenler tarafından mutlaka ispat olunmalı ve hiç kimse, fena nazarların baskısı altında bırakılmamalıdır.

«Ben şahsen, nezaretteki şahıslara her zaman uğrar ve isteklerini günün her saatinde sorarım. Bu, benim buradaki başlıca vazifelerimden biridir.

«Aramızda, Oramiral Sadık Altıncan'a, içlerinde hürmet ve sevgi besleyenler elbetteki vardır.

«Eski bir kumandana, içine düştüğü bu son durumda acıyanlar ve onların adına üzülenler de bulunabilir. Bu, faniler için değeri ölçülmez bir mazhariyettir. Fakat buna rağmen, hiç bir subay, Ada'da o kumandana karşı en ufak bir ilgi göstermiş değildir.

«Ben, adaletin tarafsız eline teslim edilmiş bulunan bu eski kumandana karşı fiilen hiç bir

yakınlık gösterilmemiş olduğunun en tarafsız şahidi bulunmaktayım.

«Şurasını da esef duyarak arzetmek isterim ki, şimdi ortalığın temiz havasını bulandırmak isteyenler, vaktiyle düşük iktidara mensup kimselerin ellerini senelerce öpmüş, ve o emekli orgenerale de senelerce yaltaklanmaya çabalamış kimselerdir.

«Durum, ehemmiyetine binaen böylece ittilâınıza arz olunur. — Yassıada Garnizon Kumandanı Topçu Yarbay Tarık Güryay...»

Sonradan, Sayın Altıncan beraet ettiği zaman, o çirkin ve tezvirkâr ihtarın faili utanmış mıdır bilemem.

Fakat vicdanımızla müsterih ve şuurumuzla müftehiriz ki, Yüksek Adalet Divanı'nın rahmetli Altıncan hakkında verdiği adilâne karar ona sonuna kadar saygı ve sevgi duymuş insanların isabetli davranışını, tarihe yerinde bir teşhis ve takdire lâyık bir kadirşinaslık örneği olarak resmen tescil etmiş bulunuyor.

KARAKTER ÖRNEKLERİ

İhtilâl sabahı, bana verilen ilk görevin Harb Okulunda emniyeti sağlamak olduğunu belirtmiştim.

O arada, Yakup Karabulut adında bir sınıf arkadaşımdan bahsetmiş olduğumu herhalde hatırlayacaksınız. Yine hatırlayacağınız gibi, o ana baba gününde İçel Milletvekili olan bu mektep arkadaşım, benden D.P. den istifa ettiğini belirten

bir dilekçeyi, üzerine eski bir tarih atarak resmen muameleye koymamı istemişti.

Ben, D.P. ileri gelenlerinin karakterleri hakkındaki ilk fena notumu işte o sırasız, o yersiz ve son derece münasebetsiz isteğe muhatap kaldığım anda vermiştim.

Mensuplarından bulunduğun bir iktidar, bir ihtilâlle devrilecek ve sen hemen o sabah ihtilâlde görev almış birisinden aklınca seni kurtaracak bir komik kalpazanlık yapmasını isteyeceksin. Ne hakla? Ne yüzle? Ve hele ne suratla? Yüreği bu mertebe tabansız ve kafası bu mertebe şaşkın bir patavatsız, vekil olarak bir Milleti temsil etmek yetkisine nasıl lâyık sayılabilir?

Ne yazık ki, ben sonradan, D.P. iktidarının hepsi de Yassıada'ya toplanmış en seçkin başları arasında, bu «tip» in pek çok örneklerini de görmüştüm.

SITKI YIRCALI OLAYI

Netekim şimdi sizlere o Ada'da şahit kaldığım nice karakterler hercümercinin önemli ve dikkate, ibrete değer bir safhasını açıklayacağım :

1960 Temmuz'unun başındaydık. Yassıda'da hayat, esaslı dalgalanmalar göstermeyen bir sükûnet içinde geçmekteydi.

3 Temmuz Pazar sabahı, erkenden telefona çağırıldım. Karşımdaki zat Gürsel'in Başyaveri «Agasi Şen» di.

Bana nasıl olduğumu soruyor, İstanbul'a gelmiş bulunan Orgeneralin beni görmek istediğini söylüyordu. Şale Köşkünde imişler. Agasi Şen :

«Hemen gel öğle yemeğini beraber yeriz» diyordu.

Bu, Yassıada Kumandanlığını üzerime alışımdan sonra Gürsel ile ilk konuşmam olacaktı.

Köşke vardığım zaman saat 10.30 a geliyordu. Gürsel'in geldiğimi haber alması ile beni yanına kabul etmesi bir oldu. Yanında, bana yeğenim diye tanıttığı bir kız çocuğundan başka hiç kimse yoktu. Bana, gerçekten iftihar duyduğum iltifatlarda bulunduktan sonra, Yassıada'ya ve orada bulunanlara dair pek çok sualler sordu:

«Celâl Bayar ne diyordu? Adnan Menderes ne âlemdeydi? Orada bulunanların esaslı bir şikâyetleri var mıydı? Benim kendisinden bir isteyeceğim olacak mıydı?»

Benden bütün bunların mufassal cevaplarını aldıktan sonra Altıncan olayını da sordu. Anlattım. Benim Deniz Kumandanlığına yazdığımı bildirdiğim cevabı mutlaka görmek istiyordu. Kendisine ertesi sabah erkenden takdim edeceğimi söyledim.

Yemekten sonra, Sayın Fahri Belen ile rahmetli Nurettin Baransel geldiler. Akşam üzerine doğru İstanbul'da, Yıldız Parkının birçok ağaçlarını yere seren yaman bir fırtına kopmuştu. Bu fırtına geçtikten sonra, Gürsel'in emri üzerine, hep birlikte stadyuma gittik. Orada, ortaya konmuş olan Cemal Gürsel kupasını alabilmek için Galatasaray ve Fener takımları çekişeceklerdi.

Gürsel orada halka hitabederken, Yıldız Parkının ağaçlarını yere seren fırtınayı da söz konusu etti :

«Bizim geçirdiklerimiz yanında bu fırtına hiç kalır. Bu büyük Milletin, atlatmağa muktedir bu-

lunmadığı hiç bir fırtına yoktur.» diyor ve halk tarafından coşkunca alkışlanıyordu.

Fenerbahçenin kazandığı maçtan sonra görevim başına dönmek için kendisinden izin isterken Gürsel

«Unutma, yarın sabah bahsettiğimiz cevabı bekliyorum» diyordu.

Ertesi sabah bütün tutuklular kahvaltı ederken, ben boş yatakhaneleri geziyordum.

O sırada karyolalara asılmış ceketlerden birinin cebinde, gözlerime bir gazete ilişti.

Çekip aldığım gazete birkaç gün önceki tarihi taşıyordu. Birden irkildim. Benim için önemli olan nokta, gazetenin kendisi değil, fakat yasaklanmış bir nesnenin tutukluların eline geçebilmiş bulunmasıydı.

Eğer bütün dikkatimize rağmen, dışarıdan Yassıada'ya büyük bir tünel yerine küçük bir delik açılabilmiş ise, yarın oradan içeriye gazeteden başka herşey girebilirdi.

Bunun içindir ki, cebinde gazete bulunan cekete âdeta, tehlikeli bir casusun yakasına yapışır gibi sarıldım.

O sırada kahvaltılarını bitiren tutuklular yatakhanelere dönmeye başlamışlardı. O zamana kadar onların hepsiyle az çok tanışmış bulunuyordum. İçeri girenlerin en önünde Burhan Belge yürüyordu.

Yüzümü biraz asık görmüş olacak ki, herhalde beni yumuşatmak amaciyle bir kompliman yaptı :

«Kumandan bey, dedi, sizi birdenbire Manastırlı Miralay Rıfat Bey'e benzettim; olgun haliniz,

vakur duruşunuz, babacan tutumunuzla tıpkı osunuz.»

Bir başka zaman olsa, bu teşbihe belki kırıcı bir nükteyle cevap vermezdim, fakat o andaki öfkem ve kuruntularım içinde onu hafifçe iğnelememek elimden gelmedi. Dudaklarımda zorakî bir gülümseyişle :

«Aman Burhan Beyciğim, kıyma bana» dedim. O şaşırmış beklerken ilâve ettim:

«Zira biliyorsun: Sen kimi översen ondan hayır gelmiyor. Vaktiyle C.H.P.'yi övmüştün, kaybetti, sonra döndün D.P. lilere bağlandın, onlar da yıkıldılar, şimdi sıra bana mı geldi?»

Dinleyenler gülüşürlerken, diğer tutuklular da koğuşa dönmüş bulunuyorlardı.

Karşılıklı nükteleşmek sırası değildi. Oradakilere

«Bu ceketin sahibi kim?» diye sordum.

Muğla Mebusu Nuri Özsan, «Benim» dedi. Ben cebindeki gazeteyi çıkarıp gösterdim

«O halde bu gazete de sizin olacak.» O hafifçe sararak :

«Evet, o da benim» dedi.

Fakat ben, onu nereden edindiğini sorunca :

«Aman efendim, bunda merak edilecek ne var, gazete değil mi bu? Başka arkadaşlarımızda da var» demez mi?

«O halde, dedim, haydi bütün arkadaşlarınız buraya gelsinler bakalım.»

Biraz sonra hepsi bir araya geldikleri zaman, durumu kısaca anlattım: «Nuri Bey'in söylediğine göre gazete hepinizde varmış» dedim ve ilâve ettim: «Kimde varsa, ortaya çıkarmasını rica ediyorum. Ve hepinize şerefim üzerine söz veriyorum,

bu yüzden hiç biriniz hakkında cezaî takibat yapmayacağım.»

Bekledim, fakat ne ortaya bir gazete çıkaran, ne de bana bir cevap veren oldu.

O zaman çaresiz, Nuri Özsan'a : «Siz benimle beraber gelin» diyerek yürüdüm.

Odama vardığımız zaman vaziyeti, çağırttığım subaylara anlattım ve onlara derhal sıkı bir arama yapmaları emrini verdim.

Nuri Özsan, cebinde bulduğum gazeteyi, Balıkesir Mebusu Vacit Asena'dan aldığını söyledi. Vacit Asena'yı çağırttım, o da:

«Ben, eski Ceza İşleri Umum Müdürü Rahmi Ergin'den aldım» dedi.

Fakat, Rahmi Ergin gelip de: «Hayır benim elime hiçbir gazete geçmedi ki, ben bunu Vacit Bey'e vermiş olabileyim» deyince Asena fena durumda kaldı.

O da Nuri Özsan gibi konuyu dağıtıp gevşetmeyi denemek istedi :

«Kumandanım, bilmem ki bunun üstünde neden duruyorsunuz, gazete başka arkadaşlarda da var» diyordu.

«O halde gidip bana bir iki tanesini alıp getiriniz» dedim.

Hay hay diyerek koğuşa gitti ise de biraz sonra eli boş döndü.

O sıralarda aramadan dönen bir subay, 27 Haziran tarihli bir gazete bulup getirmişti. Subay, gazeteyi Kırklareli Milletvekili Avni Sakman'da bulduğunu söylüyordu.

Avni Sakman'ı çağırttım, geldi ve kendisinde bulunan gazeteyi Zonguldak Milletvekili Ali Kaya'dan aldığını bildirdi.

Ali Kaya ise

«Bu gazeteyi, tuvaletin açık penceresinden Sıtkı Yırcalı'ya verdiler, o da okuduktan sonra bana verdi» dedi.

Bahsi geçen tuvaletin penceresi, geniş bir balkona açılıyordu. O balkondan tuvalet penceresine gazete verecek bir kimseyi ise, orada bekleyen nöbetçinin görmesi lâzımdı.

Ben, bir taraftan orada nöbet tutmakta olan askerlerin bulunmasını emrederken diğer taraftan Sıtkı Bey'i çağırttım. Fakat Sıtkı Bey, hiçbir şeyden haberi olmadığını söylüyordu.

Onunla, Ali Kaya'yı karşı karşıya getirdim Mert tabiatlı bir insan olan Ali Kaya, bana verdiği malûmatı yüzüne karşı aynen tekrarladığı halde, Sıtkı Yırcalı

«Yalan» diyordu ve gazete yüzü görmediğini iddia etmekte ısrarla direniyordu.

Tam o sırada çalan telefonda karşıma çıkan Başyaver Agasi Şen: «Nerede kaldın yahu, Orgeneral seni soruyor» deyince bir gün evvel ona vermiş olduğum sözü hatırladım. Gerçi Agasi Şen'e:

«Hemen geliyorum, diyerek telefonu kapatmıştım ama, ben de iki arada bir derede kalmıştım

Devlet Reisinin emrine icabetten kaçınamazdım, fakat hiç ummadığım bir sırada açmak zorunda kaldığım son derece önemli tahkikat da yarıda bırakılabilecek gibi değildi.

Derhal Muhafız Tabur Kumandanını çağırttım, durumu ona etraflı olarak anlattım, Sıtkı Yırcalı'yı göstererek :

«Sıtkı Bey'i hemen tevkif edeceksin, dedim,

gerçeği açıklayacağı zamana kadar mevkuf kalacaktır.»

Sonradan her parmaklarından birer yalan dökülen profesyonel D.P. şakşakcılarının yazdıkları ve en çok şişirdikleri olayın esası işte budur.

Sıtkı Yırcalı ile Nuri Özsan, zemini sularla dolu rutubetli bir ortaçağ zindanına atılmışlar, orada kendilerine öldüresiye işkenceler yapılmış... Günlerce, insafsızca vurdurulmuş sopalar altında inletilmişler.

Aslında kupkuru Yassıada'yı temellerinden havaya kaldırıp limon gibi sıksanız bir damla su çıkaramazsınız.

Ben orada zemini sularla dolu ortaçağ zindanını nereden bulabilirim? Su, yalan ve iftira değil ki, dilediğin yerden istediğin kadar fışkırtabilesin. Nuri Özsan, şu anda maalesef hayatta olmadığı için, kalkıp: «Yalan» diye haykırabilmesini bekleyemeyiz. Zaten o adamcağız hiç bir şeyi inkâr etmemiş ki, kendisine, söyletmek için işkence yapılmasına lüzum duyulmuş olsun.

Ama bütün asılsız iftiralar karşısında, sayın Sıtkı Yırcalı'nın, bugüne kadar âdeta tasvipkâr bir sükût içinde kalmasını hayret ve esefle karşıladığımı belirtmek isterim.

Dayağı, işkenceyi bir kenara bırakınız: Şayet bu iki insana bir tek fiskem bile dokunmuşsa, anamın mezarı başıma yıkılsın.

Ama bu namuskâr yalanlamayı yapmak, asıl Sıtkı Yırcalı'ya düşmez miydi? Kaldı ki, Nuri Özsan'a olduğu gibi, ona işkence yapmış bulunmam için ciddî sayılabilecek hiç bir neden gösterilemez:

Çünkü ben tahkikatı dediğim yerde bırakarak Gürsel'i ziyarete gidip akşam Ada'ya döndü-

ğüm zaman subay arkadaşlar, işin aslını, çoktan meydana çıkarmış bulunuyorlardı. Anlaşılmıştı ki, gazeteleri Ada'ya, Davutpaşa'dan en son gelmiş olan tutuklular getirmişlerdi. Onlar Ada'ya gazete sokmanın yasak olduğunu bilmiyorlarmış. Sonradan cezalarını gören subay arkadaşlar ise, onların gelişleri sırasında yaptıkları aramada, şaşılacak bir dikkatsizlik göstermişlerdi.

Söylemeğe lüzum yoktur: Sanırım ki, gerçeğin böylece meydana çıkması ile Sıtkı Yırcalı'nın da hücreden çıkarılması bir olmuştu. Sonradan her hususta çok daha uyanık ve çok daha dikkatli davranmış olmamızda, bu dersten büyük fayda görmüş bulunduğumuzu da belirtmeliyim.

MENDERES'LE...

Biliyorum :

Benim anılarımı okumak zahmetine katlananların, en fazla merakla bekledikleri kısım, bilhassa Menderes'le ilgili bulunan fasıllar olacaktır.

Hattâ Bayar bile onları, Menderes kadar şiddetle ilgilendirmez sanırım.

«Menderes» le ihtilâlden sonra ilk defa, Güvercinlik Hava Alanında karşılaşmış olduğumuzu evvelce belirtmiştim. O gün, Harbiye'de ona, bir paket de sigara bırakmış olduğumu hatırlayacaksınızdır.

Ada'daki ilk konuşmamızda, ona gülerek bu borcunu hatırlatmıştım.

O da gülmüş ve bana :

«Hiç unutur muyum,» dedikten sonra ilâve etmişti :

«Eğer bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı sayılırsa, bir insana bilhassa o günün müstesna şartları içinde hediye olunan bir paket sigaranın hatırı en az bin yıl sürebilir... Onun için hiç küçümsemeyiniz Kumandan Bey. Size olan o borcum, gerçekten son derece büyüktür. Galiba, bundan sonra ödemeğe muktedir olamıyacağım kadar büyük...»

Bu son cümleyi söylerken, duygulu sesinde kolayca sezilir bir kırılış belirmişti. Kimbilir bunu söylerken ihtimal acı akıbetini uzaktan sezer gibi olmuştu.

Daha evvel de hatırını ve isteklerini daima sorduğum odamda birçok konuşmalar yaptığım Menderes'le, Ada'da en uzun süren konuşmamızı anlatayım :

Bir gün, yanındaki nöbetinden çıkan subay bana onun şu mektubunu getirdi:

«Pek Muhterem Kumandanımız :

Avukatlarımın nezaret altına alındığını gazetelerde okudum. Ne yapacağımı şaşırmış bir haldeyim. Bendenize fikir vermek ve mümkünse yardımda bulunmanız hususunda maruzat ve istirhamımı dinlemek üzere, beş dakika için emir buyurmanızı pek çok rica ederim. — A. Menderes —»

Bu mektup üzerine, yanıma Binbaşı Adnan'ı alarak gazinoya gittim. Sabahla öğle arası o saatte, gazinoda hiç kimse yoktu. Bir subay göndererek Menderes'i oraya davet ettim. Yanımdaki Deniz Binbaşısını kendisine :

«Adaşınız Adnan Bey» diye tanıtınca gülümsedi ve ona hitaben :

«İnşallah bu isim, bana olduğu gibi, size de uğursuz gelmez» dedi.

Üçümüz de ufak bir masanın etrafına oturunca Menderes evvelâ puslasında da bahsettiği tasasını açıkladı.

Ona, durumun gerçek mahiyeti hakkında henüz bir şey bilmediğimi söyledim.

«Fakat, müsterih olunuz, burada hepiniz istediğiniz kadar avukat tutabileceksiniz. Bize verilmiş olan talimat bu yoldadır. Şimdi başlangıçta, sebebini hiç bilmediğim bir ârıza olmuşsa bile, şüphesiz kısa zamanda giderilecektir.»

Bu sözlerim, önce hayli endişelenmiş görünen Menderes'i epeyce ferahlatmıştı.

Masaya koymuş bulunduğu sigara paketini önüme sürerek :

«Buyurun dedi, bir sigaramı alın ki, büyük borcumu taksit taksit ödemeye koyulmuş bulunayım.»

«Büyük Borç» un hikâyeciğini Binbaşı Adnan'a anlattım, hep beraber güldük.

Biraz sonra Adnan Menderes'in ricası üzerine Ethem Menderes'i yanımıza çağırttık.

Hele Ethem Bey gelince, Adnan Menderes'in zaten açılmış görünen neşesinde açık bir gelişme belirdi.

Yine en büyük şikâyeti yalnızlıktandı :

«Tuvalete giderken, diyordu, kapısı geçtiğim koridora kapalı bir salondan ve odalardan arkadaşların seslerini duyuyorum. Acaba o kapıları açık bıraktırmanızda bir mahzur var mı? Açık kapıdan kendileriyle konuşamadığım arkadaşları hiç olmazsa uzaktan görebilmiş olurum.»

Halbuki ben Komiteden verilen emre uyarak; gerek Bayar'a ve gerek Menderes'e ayrı birer oda ayırtırken, onları memnun edeceğimizi sanmıştım.

Netekim, Celâl Bayar'ın bu tutumdan ötürü hiç bir zaman hiç bir şikâyeti olmamıştı. Halbuki bu konuda Menderes aynı tutumda değildi, o yalnızlıktan âdeta bir çocuk gibi ürküyordu. Hattâ sonraları kendisini yanıma çağırtmak için bana sık sık göndermiş olduğu mektuplar şu anda koskoca bir zarfı tıkabasa doldurmuş bulunmaktadır.

Zaman zaman beni aramasını gerçekten gerektiren ciddî vesileler bulunmakla beraber, o mektuplarda benimle görüşmek isteğine gösterdiği nedenler, çok defa pek sudan bahaneler oluyordu.

Hattâ bir seferinde benimle görüşmek isteyişinin sebebini sorduğum zaman gülmüş:

«Hiç, demişti, canım çok istedi Kumandan... çok sıkılmıştım... Sizinle konuşmayı da şiddetle özlemişim. Fakat korkmayın, çok kalmam, bir kahvenizi, bir de sigaranızı içip gideceğim. Zira burada ne kadar meşgul bulunduğunuzu bilmiyor değilim.»

Vazifemin nazik şartları, bu konuşmaları onun istediği kadar çok sık ve uzun tekrarlıyabilmemize müsait değildi. Başımdan aşkın nice işleri bir kenara itip onunla sık sık ve uzun uzun yarenlik edemezdim. Buna rağmen her istediği zaman ya odama gelmiş ya da ben onun odasına giderek arzularını almışımdır.

Bu sebepsiz kendisini çağırtmaları biraz fazla sıklaşınca, ister istemez işi şakaya vurarak ona şart koşmaya başlamıştım.

«Hoş geldin ama, fazla oturmak yok, Adnan Bey.»

O da gülüyor ve

«Yok yok şeker Kumandanım, bir kahve, bir de sigara, hepsi o kadar.» diyordu.

Bir gün yine böyle bir ziyaretinde :

«Bir kahve, bir sigara» diyerek oturduktan sonra, benim farkına varmadığımı sanarak birini söndürmeden diğerini yaktığı sigaraların dördüncüsünü ağzına iliştirirken güldüm:

«Ben, acaba yanlış mı anlamıştım Adnan Bey, bir tek sigara mı, bir paket sigara mı demiştiniz?» deyince suçüstü yakalanmış bir çocuk gibi kızardı

«Söz kumandan, dedi bu sonuncu sigara olacak.»

Ben o gün onun koridordaki kapıyla ilgili sualini şakaya almayı, durumun şartlarına daha uygun buldum ve gülerek :

«Var, dedim, o kapıları açık tutmamıza engel olan pek önemli bir mahzur var.»

Menderes, dudaklarında bir nükte yapacağımı anlamış göründüğünü belirten bir gülümseyişle sordu :

«Ne gibi bir mahzur var, Kumandan Bey?»

«Mahzur şu ki, Adnan Bey, şayet size arkadaşlarınızla temas fırsatını verirsek, onları ayartıp yeniden yoldan çıkarabilirsiniz.»

Hepimizi güldüren bu sözün cevabını, bir mukabil nükteyle önce Ethem Menderes verdi:

«Aman Kumandan Bey, yoldan, bu kadar çıkarılmış olmamız yetmez mi? Adnan Bey, şeytan olsa, bizi bundan daha fazla nasıl yoldan çıkarabilir?»

Fakat Adnan Menderes bu nükteye biraz sıkılmış olacak ki, gözlerini pencereden uzaklara

daldırarak, adeta kendi kendine söylendi:

«Ben mi onları yoldan çıkardım, onlar mı beni? İşin orası son derece düşünmeye değer bir keyfiyettir.»

Kanaatime göre, Adnan Menderes'in bu sözü de gerçekten üzerinde düşünülmeye değer bir keyfiyettir:

Sayın Şevket Süreyya Aydemir'in okuduğum, «Menderes'in Dramı» isimli eserinde, benim gerek o anda, gerek daha ilerki günlerde düşünmüş olduklarımı doğrulayan pek çok satırlar vardır. Menderes'in gerek özel, gerek siyasî hayatındaki müthiş yalnızlık bence Yassıada'daki odasında başlamış değildir. Hep hatırlayacağınız gibi, 14.10.1960 günü Yassıada davaları başladığı zaman, uzun ithamnamenin okunması bitince, ilk sözü almış olan Adnan Menderes, konuşmasına yalnızlığından yakınmakla başlamıştı.

«Bendeniz, huzurunuzda Kumandan Beyefendiye şükranlarımı arzederim ve yine huzurunuzda subay beylerin nazik muamelelerine teşekkür ederim» demek suretiyle bizleri şükranla anmak kadirşinaslığını göstermemiş değildir. Fakat ben şimdi Menderes'in, o celsedeki konuşmasını, şu ilk sözlerini de hatırlıyorum:

«Sadece usule ait maruzatta bulunacağım» diyor ve ilâve ediyordu: «Bir insanın, haklarını gerektiği derecede savunabilmesi için, yaşantısının normal şartlar içinde geçmekte bulunması lâzım gelir. Halbuki bendeniz, 5 aydan beri tamamiyle tecrid edilmiş bir vaziyette bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve hiç kimseyle konuşmadan yaşamaktayım. Bu itibarla, konuşma takatim ve akli melekâtım hakikaten zaafa uğramış

bulunuyor. Arzum şudur: Bana imkân verecek, moralimi, asabımı düzeltecek bir rejimin tatbiki...»

Bu celseden sonra, ona galiba pek haklı olarak lâtifeli bir serzenişte bulunmuş: «Aşkolsun Adnan Bey,» demiştim. «Bir yanağımızı okşarken, öbür yanağımıza da müthiş bir şamar aşkettin. Senin bizden bu kadar müşteki olduğunu bilmiyordum.»

O zaman bu sözlerim onu, gözlerini yaşartacak kadar müteessir etmişti.

Serzenişime vermiş olduğu cevabı sık sık hatırlamış ve üzerinde düşünmüşümdür:

«Yanılıyorsunuz Kumandan Bey: Ben sizlerden değil, fakat asıl kendi kaderimden şikâyetçiyim...»

Hayatı, şöyle üstünkörü incelenince görülür ki Adnan Menderes'in, kaderinden müşteki oluşu, yaşantısının çok eski günlerine uzanır.

Nitekim Sayın Şevket Süreyya, bahsini ettiğim eserinde, Menderes'in çocukluk günlerini anlatırken, şu satırları yazmaktadır:

«Küçük Adnan, hiçbir zaman sokağa bırakılmazdı. Sokak çocukluğunun hareketliliğinden, sokakta ve mahalle çocukları ile bir arada geçen, imtiyazsız, sınıfsız ve yetiştirici havadan, oyunlardan, kavgalardan ne Aydın'da ne de daha sonra İzmir'de faydalanamazdı. Hülâsa Adnan - hele dedesinin ölümünden sonra - varlıklı, fakat yalnız bir çocuk olarak ortada kalmıştı. Menderes'in ömrü boyunca yakasını bırakmayan ve ona iç aleminde, derin bir kimsesizlik ve yetimlik duygusu yaşatan bu yalnızlık kompleksi üzerinde çok dikkatle durmamız gerekmektedir. Çünkü onda

zaman zaman patlayan ruh depresyonlarını, ağlama buhranlarını, kendisini anlatma ve içini boşaltma ihtiyaçlarını anlayabilmek için o adeta marazileşmiş yalnızlığı üzerinde durmak şarttır.»

Biz bu yalnızlık kompleksini anlayabildiğimiz zaman, onun Yassıada'da o kadar derinliğine içine kapanışının, hayattaki ilk ve son arkadaşı saydığımız Ethem Menderes'ten başka hiç kimseyi görmek istemeyişini ve geride kalan 400 arkadaşına adeta küskün gidişinin gerçek sırrını da çözmüş oluruz.

Menderes'in yalnızlıktan şikâyetlerine en çok muhatap kalmış insanlardan birisi de şüphesiz ben olmuştum.

Fakat onun, mahkeme karşısına çıkışının ilk gününde, Yüksek Adalet Divanından kendisine temin olunmasını istediği «asap düzeltici rejim» i, moral yükseltici rejimi ben nasıl sağlayabilirdim?

Ne Yassıada bir sinir ve akıl hastanesiydi, ne de ben, öyle bir hastanenin başhekimi bulunuyordum.

Hayata, bir mahalle kavgası antremanı bile yapmadan atılmış ve hasbelkader başbakanlık makamına kadar yükselmiş Menderes, karşılaştığı ilk sademede içi çürük bir ağaç gibi çöküvermişse, ben onu yeniden ayağa kaldırabilmek mucizesini nasıl gösterebilirdim?

Bu, belki ancak, ona eski mevkiini, bir sözünü iki etmeyenlerin, her emrini yerine getirenlerin, her davranışını birer keramet gibi alkışlayanların yıkılmış çevresini, kendisine yeniden kazandırmakla mümkün olabilirdi.

O gün yine bu yalnızlık konusu açılınca ben:

«Bari sizin yanınıza birini vereyim Adnan Bey» dedim.

O, aşikâr bir merakla sordu:

«Meselâ kimi verebilirsiniz?»

«Kimi istediğinizi siz söyleyin bakalım.»

«Lütfen siz tensip buyurunuz da ben ya olur ya olmaz diyeyim.»

«Meselâ Koraltan'ı versem?»

Koraltan, Ethem Menderes'le aynı odada kalmaktaydı. Adnan Menderes, şaka yaptığımı anlayarak gülümsedi:

«O yüz kilolluk cezayı Ethem'e yüklemişsiniz, varsın Koraltan'ı o çeksin.»

«Ya Samet Ağaoğlu'nu versem?»

Menderes, kaşlarını ciddiyetle çattı:

«Teşekkür ederim, ben yalnızlıktan şikâyetimi geri aldım» dedi, arkasından, o sırada gerçekten yerinde düşen bir meşhur fıkrayı anlattı: «Deveye, inişi mi seversin, yoksa yokuşu mu, diye sormuşlar. Hayvan cevap vermiş: 'İnişi, yokuşu ne karıştırıyorsun, bizim düz yola bir itirazımız var mı?'»

Menderes, bu fıkradan sonra:

«Teşbihte hata olmazsa, ben de sana bu tekerlemeden mülhem bir cevap vereyim Kumandanım.» dedi. «Madem yanıma birini vereceksin, Koraltan'ı Samet'i ne karıştırıyorsun. Bizim Ethem Menderes'e bir itirazımız var mı?»

Aramızdaki bu konuşma üzerine ona söz verdim: Ethem Menderes'le onu, sık sık buluşturup konuşturacaktım.

Ethem Bey, çok şükür hayatta bulunduğu için bu sözümü tutmuş olduğuma şahadet edecektir, kanısındayım.

Adnan Menderes, o günlerin şartları içinde kendisini olabileceği kadar bahtiyar kılan bu sözüm için bana bütün samimiyetiyle teşekkür edince:

«Yalnız, dedim, buna karşılık benim de senden bir ricam var. Şimdi sana bir sual soracağım: Fakat ona vereceğin cevap yüzde yüz doğru olacak, söz mü?»

Adnan Menderes, o anının büyük memnuniyeti içinde bir çocuk samimiyetiyle «Söz» deyince, sordum:

«Bayar'la aranızda esaslı ne gibi anlaşmazlıklar oldu?»

Bu herhalde hiç beklemediği bir sual olacaktı ki, Menderes'in çehresi, birden çok bilinmeyenli bir cebir problemi ile karşılaşmış gibi somurtuvermişti.

Önce: «Doğrusu, gerçekten çok kılçıklı bir sual...» dedi ve ekledi:

«Ben, hep Bayar'ı dinlemiş olmasaydım, şimdi burada bulunmazdım... Aslında, Bayar'la aramızda çıkan uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar, daha biz muhalefetteyken başlamıştı... Fakat Bayar'ı kırmak, onu bütün güçleriyle karşımıza almak olurdu. Halbuki bizim, gerek muhalefetteyken, gerek iktidardayken korktuğumuz en büyük tehlike, kendi içimizde parçalanmaktı. Ben, bu parçalanmaya meydan vermemek için bilhassa Bayar'a karşı daima, son derece sabırlı, son derece tahammüllü ve son derece uysal davrandım. Bayar, şahsen kırıldığı takdirde, partiyi, çok kısa bir zamanda temellerinden çökertebilirdi. Onun bu derece büyük bir güç sahibi olduğuna, maalesef bir kere samimiyetle inanmış bulunuyordum... Bu

inanış bende ona karşı ister istemez, esaslı bir çekingenlik yaratmıştı. Fakat o da, bilhassa zaaflarımla beni çok iyi tanımıştı sanırım. Hangi niyetini isteyerek, hangi teklifini istemiyerek yerine getirdiğimi daima sezerdi. Bunda şüphesiz, benim de kabahatim vardı. Zira ben, bütün çabalarıma rağmen, hiçbir zaman, duygularını saklamasını ustalıkla becerebilen bir politikacı olamadım. Bayar, benim, telkinlerin tesiri altında kalmak zaafımı da bilirdi. Üstelik, sade bu zaafımı bilmekle kalmaz, benim üzerimde tesir yapacak telkinlerin şekil ve çeşitlerini takdir etmekte bile daima şaşılacak bir isabet gösterirdi. Duygularımı, davranışlarımdan, sözlerimden ve hattâ sesimden ve bakışlarımdan daima isabetle sezebilmesi sayesinde, niyet ya da tekliflerinden ve kararlarından birçoklarını, kendimi çok zorlama pahasına ve hiç istemeye istemeye tahakkuk ettirdiğimi kolayca intikal ederdi. Bu intikal ise, karşılıklı bir itimadın onunla aramızda tam ve kesin olabilmesini daima imkânsız bırakırdı. Bu yüzden Bayar'ın bana hiçbir zaman, tam bir güven ve inanı olmamıştı. Nitekim, benim bu hükmümü belgelemiş olan nice olaylara Ethem de vakıftır. Hattâ boynuma sarılıp yanaklarımı öptüğü zamanlarda bile, onun sonsuz şüpheciliğinin beni ve benliğimi sardığını hissederdim.»

«Şimdi size, Sayın Gürsel'in Ethem'e yazdığı o meşhur mektubu hatırlatacağım.., Ethem'le o mektubu, Bayar'dan niçin sakladık bilir misiniz? Bayar, Gürsel'le anlaşıp bir olarak, kendisi aleyhinde bir komplo hazırladığımızdan şüphelenecek diye... Öyle ya! Cumhurbaşkanı varken, Gürsel, kendisine muhatap olarak neden, Başbakanın en

yakın dostu Ethem Menderes'i seçmişti? Ve üstelik de o mektubun en başında neden: "Cumhurbaşkanı istifa etmelidir, çünkü bütün fenalıkların bu zat'tan geldiği hakkında umumi bir kanaat vardır" cümlesi yer almıştı. Siz, biraz evvel belirttiğim nedenlerden ötürü Adnan Menderes'e hiçbir zaman tam itimat beslememiş bulunan Bayar'ın, akla hemen gelebilecek bu suallerin cevabını, hayra yorumlayabileceğine zerre kadar ihtimal verebilir misiniz?»

Konuşma melekesini kaybetmiş olması yüzünden Menderes'in diline arız olmuş bulunan tutukluk adeta tamamen geçmiş gibiydi. Belliydi ki, benim sorum, ne zamandan beri içini dökmek ihtiyacı ile bunalan bu yalnız insanın belki de en apseli yarasını deşmişti.

Ethem Menderes, Binbaşı Adnan ve ben, onu tepeden tırnağa dikkat kesilmiş olarak dinlemekteydik.

Adnan Menderes, bir yenisini ateşleyip parmaklarını yakacak kadar küçülmüş sigarasını söndürerek devam etti:

«Bakın size, Bayar'a dair, kaderime tesir etmiş bir anımı anlatayım: 1950 seçimlerini kazanışımızın ertesi günü Ankara'dayız. Bayar, Fuat Köprülü ve ben oturmuş konuşuyoruz. Konumuz, Başvekilliğe, Parti Başkanlığına, kimleri getireceğimiz meselesi... Ben: "Başbakan Köprülü olur" dedim ve ilâve ettim: "O benim hem ağabeyim, hem de hocamdır. Ondan fazla kime itimadımız olabilir ki? Gerekirse, ona elimden geldiği kadar yardım edebilmek için ben de Başbakan yardımcısı olurum." Bayar, o zaman herhalde Köprülü'ye, bana olduğu kadar bile güven beslememek-

teydi ki, teklifimi hiç de tasviple karşılamadı. Fakat insanın yüzüne karşı doğrudan doğruya reddetmeyi de hoş bulmayarak bir sualle hemen konuyu değiştirdi: "Peki, ya parti başkanı kim olacak?" Cevabı yine ben verdim: "Parti başkanlığına da Fevzi Lütfü Bey getirilebilir." Fevzi Lütfü orada bulunmadığı için, Bayar onun Parti Başkanlığını açıkça reddetmekte mahzur görmedi: "Olmaz, Fevzi Lütfü'de sürükleyici bir dinamik lider vasıfları yoktur..." dedi. "Fuat Köprülü olmaz, Fevzi Lütfü olmaz, peki o halde kim olacak?" dedim.»

«Bu konu, aramızda tam bir hafta değişmez tartışma konusu oldu. O arada bir gün yalnız ikimiz konuşurken: "Ben sizi bir türlü anlayamıyorum Adnan Bey" dedi. "Başvekil Fuat Köprülü olsun, diyorsunuz. Parti Başkanı Fevzi Lütfü olsun, diyorsunuz. Peki, ya siz ne olacaksınız?"»

«Ben, işte o zaman, daha evvel Ethem'le üzerinde mutabık kaldığımız arzumu Bayar'a da açıkladım: "Eğer tensip buyurursanız, ben hariciye vekilliğimizi almak istiyorum Beyefendi..."

«Bayar birden: "Ne münasebet?" dedi, «Hariciye Vekilliği de ne demek? Hariciye Vekili merkezden alacağı direktifleri tekrarlayacak bir papağandan başka nedir? Bizim kadromuzda bu basit işi kolayca becerecek sürüyle adam var. Ben sizden rica ediyorum: Başvekilliği de, Parti Başkanlığını da ayni zamanda, siz üzerinize alacaksınız..."»

«Bu teklifi ne kadar şiddetle reddettiğimi Ethem çok iyi bilir. Zira Bayar'la bu konuda aramızda geçmiş olan uzun tartışmanın hikâyesini o zaman benden bütün tafsilâtıyla dinlemişti. Fakat,

dedim ya, Bayar, bende tesir yapacak telkinleri bulmasını, daha o zaman bile, çok iyi biliyordu. Nitekim, belki saatlerce sürmüş bir tartışma sonunda, ben yenik düştüm. Başvekillik de, Parti Başkanlığı da benim omuzlarımda kaldı...»

Adnan Menderes'in, bu konuda söylediği son sözler bunlar olmuştu. O susunca, Ethem Menderes'in sesini duyduk. O üzgün ses:

«Evet, öyle oldu...» diyor ve ilâve ediyordu: «Hem de, bilhassa 1957'den beri benim, kendisini o yüklerin altından kurtarabilmek için gösterdiğim bütün çabalara rağmen... İşte kendi yüzü; lütfen sorunuz Kumandan Bey. Kendisine kaç defa: "Çekil artık Adnan... Bu iş bitti. Hükümet, hiç kimsenin tapulu malı değildir. Çekil, yoksa mahvolacağız; hem kendini, hem arkandakileri mahvedeceksin..." demiş miyim, dememiş miyim?»

Adnan Menderes, iliklerine kadar işlediği sezilen sonsuz bir nedamet içinde tasdik etti:

«Dedi adamcağız... Hattâ bir seferinde istifasını önüme koyunca: "Sen de mi Brütüs? Sen ki, bu dünyada edinebilmiş olduğum en yakın arkadaşımsın. Bu buhranlı günlerde, beni sen de mi yalnız bırakacaksın?" diye onu adeta dostluğa sadakatsizlikle suçlamıştım...»

Artık yemek zamanı olmuştu. Biraz sonra tutuklular gazinoya geleceklerdi. Ben, ayağa kalkarak, Menderes'e:

«Haydi, seni odana götüreyim artık» dedim.

Kalktık, yürümeğe koyulurken, Ethem Menderes:

«Kumandan Bey,» diye seslenmişti, «sonra beni lütfen bir iki dakika için makamınıza çağırtınız: Size bir maruzatta bulunmak istiyorum...»

Kendisini odasına bırakıp da ayrılırken Adnan Menderes:

«Çok teşekkür ederim Kumandan Bey, diyordu, bugün, sözlerimi bol bol dinlemek suretiyle beni ihya ettiniz... Deşarja o kadar ihtiyacım varmış ki, şimdi yüreğimin üstünden koskoca bir kaya parçası indirilmiş gibi rahatım adeta. Ne olur beni sık sık çağırtınız, zira bu müthiş yalnızlık, korkarım beni çıldırtacak bir gün.»

Odama dönünce, Ethem Menderes'i çağırttım.

Ethem Menderes, benim dikkatimi, Adnan Menderes'in üzerine çekmek ihtiyacı ile görmek istediğini bildirdi. Onun o günkü hali, Ethem Bey'e hiç de iyi görünmemişti:

«Gün geçtikçe çöküyor» dedi ve ilâve etti:

«Unutmayın ki onun annesi de, babası da vaktiyle veremden ölmüşlerdi.»

Gerçi, Ethem Menderes'in, arkadaşının sıhhatine karşı bu derece ilgi göstermesi pek tabii idi.

Benim anlayabildiğime göre, Ethem Menderes'in Adnan Menderes'e karşı beslediği sevgi, bir ağabeyin bir küçük kardeşe karşı duyabileceği muhabbet sınırlarını da aşıyor ve adeta, ancak altın yürekli bir babanın hasta bir evlâda karşı hissedebileceği derin şefkat derecesine ulaşıyordu.

Fakat bir insan olarak bunu takdir etmekle beraber, benim yapabileceğim ne vardı?

Nitekim, bunu Ethem Bey'e de söyledim ve: «Gördüğünüz gibi, dedim, ben, onun bozulmuş moralini düzeltebilmek için, elimden gelebilecek herşeyi yapmaktayım. Hattâ evvelce şakaya vurarak size de açıklamış olduğum gibi, adamcağızın iştahtan kesilmemesi ve muhtaç bulunduğu gıda-

yı alabilmesi için zaman zaman ona, hoşuna gidecek haberler bile uyduruyorum. Ama, ona bundan fazla yararlı olabilmek, benim yetkimin dışında olduğu gibi, gücümün de üstünde değil mi?..»

İnsaflı muhatabımın o gün bana verebilmiş olduğu cevap: «Haklısınız» demekten ibaret kaldı.

Şimdi bu satırları yazarken, Adnan Menderes'in evvelâ arkadaşları, sonra da Bayar hakkında söylediklerini hatırlıyorum:

«Ben mi onları yoldan çıkardım, yoksa onlar mı beni? İşin orası, son derece düşünülmeye değer bir keyfiyettir.»

Ve bir de:

«Ben, hep Bayar'ı dinlemiş olmasaydım, şimdi burada bulunmazdım...»

Yalan mı?

Sadece bize anlatmış oldukları bile onun, arkadaşları dediğimiz çıkarcılar takımı tarafından, birkaç alkış, birkaç pöh pöh karşılığında her yola çekilebilen bir uysal fedai gibi nasıl harcanılmış bulunduğunun, sağlam belgesi sayılmaz mı?

Bence Menderes Yassıada'da yalnız kalmadı, fakat ömrü boyunca gizli, açık acısını çektiği müthiş yalnızlığı, o ortaçağdan arta kalmış manastıra da beraberinde getirdi.

Tıpkı sonradan, mezarına da beraber götürmüş olduğu gibi...

Fakat davranışlarının bütün sorumluluklarını elbirliği ile üzerine yıkarak bu akibete sürükledikleri adamın ölüsünü olsun rahat bıraksalar olmaz mı? Onu şarlatanca öğmekte ve ondan mağdur ve mazlum bir kahraman yaratmakta hâlâ çıkar ve yarar arayanlara takılabilecek en uygun

sıfat, şu iki kelimeden başka ne olabilir: «Mezar Otlakçıları.»

TUTULAN GÜNLÜK NOTLAR

Yassıada'da olup biten herşeyi günü gününe bir deftere yazarken, bir gün o satırlardan, anılarımı yazmak için faydalanacağımı aklımdan değil, hayalimden bile geçirmemiştim.

Ancak, o davalar bitip de benim oradaki kumandanlık görevim sona ereceği zaman, tahmin ediyordum ki benden, sorumluluğum altında geçmiş o kritik ve önemli tarih safhası hakkında geniş ve belgeli bir rapor istenilecekti.

Ben, adeta özel birer zabıt mahiyetindeki o notlarımın hepsini, sadece, ilerde yazmak mecburiyetinde kalacağım öyle bir rapora malzeme olmaları için tutmuştum. Fakat iyi ki tutmuşum, zira, ne kadar kudretli olursa olsun hafıza, uzun ve hareketli bir tarih safhasının bütün olaylarını dilediğimiz zaman hiç eksiksiz aksettirebilmemize tek başına yeterli bir muhtıra değildir.

Nitekim, günü gününe tutulmuş o notların şimdi elimde bulunması sayesindedir ki Yassıada'da geçmiş zamanımın olanca hadiselerini, bütün detayları ile hayalimde canlandırabilmek imkânını kolayca bulabilmekteyim.

Fakat bu kadarı yeterli mi? Onların, sizleri ilgilendirebilecek olanlarını buraya geçirmeye değmez olanlarından ayırabilmek de, hayli güç ve ayrı bir problem değil mi?

Nitekim, anılarımın Yassıada davalarının başlayışından sonraki faslına geçmeden önce, şim-

di saatlerden beri, günü gününe tutulmuş bütün o notlarımı, o zor tasfiyeyi mümkün mertebe hatasız becerebilmek amacıyla ve derin bir dikkatle tarayıp durmaktayım.

Anılarımı yazarken, kendimi, millete muayyen maksatlarla tahrif edilerek aksettirilmiş nice olayları, elimden gelebileceği kadar düzeltmekle de görevli saymaktayım. Ama onlardan hangi birini düzelteyim? Haydi, yanlış nakledilmiş olayların gerçek mahiyetlerini belirtebilmek hiç de imkânsız ya da hattâ zor değildir diyelim. Fakat ya tamamen asılsız olanlarını, tamamen uydurma olanlarını ve yazarlarının, söyleyenlerinin vicdansız, insafsız muhayyelelerinden başka hiçbir dayanağı, hiçbir esası, hiçbir kaynağı bulunmayanlarını ne yapalım?

Arşivlerim, içleri Yassıada hakkındaki yazılarla dolu gazeteler, dergiler, kupürler, broşürler ve büyüklü küçüklü kitaplarla tıklım tıklım! On yıldır, bunlardan çoğunu okurken, kahredici elemlere, harap edici eseflere, akıllar durdurucu hayretlere, isyanlara kapılıp durmuşum ve görmüşüm ki, geçen on yıl içinde, Yassıada üzerine, o adayı en az on defa batırmaya yetecek derecede ağır bir yalanlar ve iftiralar sağanağı olmuş. O yalanları ve o iftiraları, birer birer belirtmeye, düzeltmeye, doğrultmaya ise, ne kalem, ne kâğıt, ne mürekkep, ne kafa, ne de ömür yeter.

Bu yüzden çaresiz o karara varabildim ki, ben, kendi notlarım içinden sizlere o yalanların, o iftiraların, ancak pek tipik bazı örneklerini verebilirim. Bu örneklere bakarak, onların, duymuş ya da okumuş olacağınız kim bilir daha nice emsali hakkında bir fikir edinebilmek ve doğru sa-

yılabilecek bir hükme varabilmek, ancak sizlerin vicdanlarınıza ve takdirlerinize kalmış bir keyfiyet olabilecektir.

Şimdi notlarım arasından, ilginize en fazla lâyık bulduğum o örnekleri sizlere birer birer sunmaya koyulurken ne bir tarih, ne de bir önem sırası gütmemiş olduğumu da lütfen unutmamanızı dilerim.

MENDERES'E VASİYET UYDURAN ADAM

«Acaba hangi birinden başlasam?» diye düşünürken, gözlerim evvelâ geniş masamın üzerini dolduran kitapların en kalınına ilişti. «Yassıada ve Sonrası» adını taşıyan bu iki ciltlik kitabın üzerinde sonradan A. P. den milletvekili çıkmış olan Tekin Erer'in imzası var.

Fakat bu adam, kitabın 668 sayfasını, belki 6680 sahifede tashihleri yapılamıyacak kadar yalanlar ve yanlışlarla doldurmuş. Bu yalanların şahsımla ilgili olanları, kitabın daha 14'üncü sahifesinde ve işte aynen şu satırlarla başlıyor:

«Rivayete göre, sonradan Ada Kumandanı olan Tarık Güryay, ihtilâl gecesi Polatlı'daki görevinden arkadaşları ile birlikte ayrıldıktan sonra, onların kaçtıklarını haber alan Alay Kumandanı ile diğer subaylar, toplanarak, hakkında tevkif müzekkereleri kesmişler. Fakat sabahleyin, ihtilâlin muvaffak olduğunu görünce o müzekkereleri imha etmişler. Eğer ihtilâl bastırılsaydı, bu işin ilk kurbanı, Tarık Güryay olacaktı. Onun için, ismi, pek muteber olarak anılıyordu.»

Ben, ilk «Yalan» damgasını, kitabın bu sa-

tırlarına vurmaya mecburum: Zira bu satırlar, beni değil, fakat o zamanki Topçu Okulunun mensubu olan şerefli ve mert subay arkadaşlarımı son derece asılsız bir namussuzluk, son derece esassız bir tabansızlık şaibesi altına itmektedir. Bu açık ve ağır ithamın mesnedi ise, gördüğünüz gibi: «Rivayete göre» den ibarettir.

Bu adam, kitabının 450'nci sahifesinde, Bayar'ın intiharı olayına da değinmiş ve işte aynen şu satırları yazmış:

«Celâl Bayar, çirkin tecavüzlere ve bir eski Reisicumhurun asla muhatap olmaması gereken hakaretlere maruz bırakılması sebebiyle, büyük ıstırap duyarak intihara teşebbüs etmiştir.»

Yalan...

Zira ilerde, intihara teşebbüs edişi olayı hakkında tafsilât vereceğim zaman görüleceği gibi, Bayar, intihar kararını, Yassıada'ya gelişinden evvel vermiş olduğunu ve bunu tahakkuk ettirmeye defalarca niyetlendiğini şahitler önünde bizzat açıklamış ve hattâ ispatlamış bulunmaktadır.

Şimdi lütefn, ayni kitabın 317'nci sahifesinde Celâl Bayar'ın Yassıada'ya gelişi hakkında yazılmış şu satırları okuyunuz:

«Bayar, motordan çıkar çıkmaz, Harbiye'den itibaren kendisini getirmekte bulunan Albay, Bayar'ı kendisini adanın kumandanı olarak tanıtan bir deniz albayına teslim etti. Henüz 40 - 50 metre ilerlemişti ki, Bayar, sırtının orta yerine bir yumruğun indiğini farketti...»

Yine yalan!..

Acaba Bayar bu satırları okumamış mıdır? Okumuşsa, bunları yalanlamayı neden, kendisi için bir şeref ve vicdan borcu saymamıştır? Bilemem!

Zaten, bu dürüstlük vazifesini, bu şeref görevini, yalnız Bayar değil fakat haklarında bunlara benzer nice yalanlar uydurulmuş olan diğer tutuklular da hiçbir zaman yerine getirmediler. Zira yalanlarla halkı aldatarak başa geçmiş bir iktidar, düştükten sonra da ihtilâli kötülemenin tek çaresini de sadece yalanda arayadurmuştu!

Bu yalan, daha nice benzerlerinin en dayanıksızı olduğu gibi, en gülüncüdür de.

Ada Kumandanlığının bana, 27 Mayıs İhtilâli olur olmaz verilmiş bulunduğunu bile bilmeyen yazar, hiç değilse o günlerde gazetelerde çıkmış fotoğraflara göz atsaydı, Bayar'ın adada bana teslim edildiğini görebilirdi.

Fakat mühim olan nokta bu değil. Mühim olan nokta, orada baş muhafızının gözleri önünde, Bayar'ın sırtına bir yumruk atılmış olması!

Belki: «Ne çıkar bunlardan? O ana baba günlerinde bir yumruğun, bir sillenin lâfı mı olurdu?» diyecekler olabilir. Fakat unutmayınız ki, o muhayyel yumruk, orada, Bayar'ın sırtına değil, Yassıada Komutanı'nın ve onun şahsında, hem İhtilâlin, hem de ordunun şerefine indirilmiş bir ağır kahpe darbesidir. Tutuklanmış bir Cumhurbaşkanı'na, o zaman 75 yaşını aşmış bir ihtiyar insana, arkadan yumruk atmanın, mümkünse suç belgelerini meydana koyup da onu asmaktan bile ağır bir şerefsizliği, bir alçaklığı yok mudur? Adamın kasdı, bize işte bu eşsiz alçaklığı yüklemek. İhtilâlin, masum halk tabakaları nazarında itibarını ise, Yahudi muştası denilen işte bu çeşit mevhum yumrukların tutarı zedelemiştir!

Bayar'a, benim gözlerimin önünde arkadan yumruk atılması ne demek? En azından ben ora-

da bir bostan korkuluğu imişim demek değil mi? Ben ki, korumakla görevli bulunduğum disiplin hakkı için, bir Emin Kalafat'a sözle, bir Agâh Erozan'a elle tecavüze kalkışmış subayları Adadan resmen tard etmişim! Benim gözlerimin önünde, Bayar'ın sırtına nasıl yumruk atılabilir?

Ama ne yaparsınız ki, şimdi bir milletvekili olan adam, halkın bunu böyle bilmesini istiyor: Bayar mazlum ve ordu zalim bilinecek! Disiplini muhafaza edebilmek ise, bizim ne haddimize? Türk Ordusunda disiplin, işte ancak bu kadar olabilir: Zira Menderes'in, evvelâ söyleyip sonra inkâr ettiği gibi, çarık pabuç, ip üzengi, allahlık bir «Battal Gazi» ordusudur bu!

Eğer, kitapta yalan, bu kadarla bitiyor sanırsanız, aldanırsınız.

İnanmazsanız lütfen bir de ayni «Şaheser» den aldığım şu satırları okuyunuz:

«Menderes'in muhafızları arasında bir Yüzbaşı Kâzım Çakır vardı. Bu yüzbaşı, gerçek bir Menderes dostuydu. Ancak, bunu belli etmemeye çalışırdı. Menderes'in bütün oda komşuları, Kâzım Çakır'ın Menderes'in odasına girip çıktığını hissettikçe, mutlaka onu sevindirecek bir hareket te bulunacağını ve iyi bir haber vereceğini düşünerek, büyük haz duyarlardı. Arkadaşları, Menderes'in böyle yalnız, böyle kimsesiz kalmasına, kendi durumlarından çok acıyorlardı. Ceza-î ehliyetlerin tesbit edildiği gün, Yüzbaşı Kâzım Çakır, gece yarısı Menderes'i çıkarıp gezdirmek için gelmişti. Tam Menderes çıkarken, Ada Kumandanının gür sesi duyuldu: "Bey, Bey: Senin hiçbir şeyin yok, böyle çıkıp gezdirmelere de lüzum yok,

haydi odana..." demiş ve böylece kapıdan geri çevrilmişti.»

Cümlelerdeki kaba gramer hataları bir yana, fakat geri kalan hezeyanların hangi birini düzelteyim? Menderes'in oda komşuları da kimler? Herkesin, kendi başını kurtarma derdine düşmüş bulunduğu o âlemde, kendi durumlarından çok, Menderes'in durumuna acıyacak feragat ve sadakat kahramanı babayiğitler nerede? Ve o babayiğitler, Menderes'in göremedikleri odasına, ona dost bir adam girdiğini nasıl hissederler? Kokusundan mı? O adam Menderes'in odasına girip de onu sevindirecek ne yapabilecek, onu sevindirmek için, kemençe çalıp: «Anahtaru bendedur, Anahtaru bendedur» diye halay mı çekecek? Sonra, Menderes'in odasında nöbet bekleyen subayların görevleri ne? Benden parolalı bir emir almadan, onu gelecek her subayın eline emanet edebilirler mi? Ben Menderes'i, haberim olmadan dışarıya çıkarılmış görsem yanındaki subayı bırakıp kendisine mi çıkışırım?

Fakat gelin görün ki, dilin kemiği olmadığı gibi, yalanın da sınırı yok!

Ve nihayet, kimdir bu Yüzbaşı Kâzım Çakır? Onun, Menderes'le gizlice aşırı dost olduğunu, Menderes'in yüzünü görmemiş olan bütün tutuklular biliyorlar da, Yassıada'da uçan kuşu gözetleyen bizler mi bilmiyoruz?

Şimdi, sırası gelmiş bulunduğu için, müsaadenizle, Kâzım Çakır'ı sizlere bir de ben tanıtayım:

Bir akşam, bermutat koğuşları dolaşırken, hareketini daima şüpheyle kolladığım İzzet Akçal'ın, herhalde benim görmemden çekindiği bir

şeyi yastığının altına sakladığını gördüm. Sokulup:

«Neydi o sakladığın?» dedim.

O, yüzü sararmış olarak:

«Hiç» dedi. Eğilip elimi uzatarak yastığının altına sakladığı şeyi aldım: Bu, sayfaları eski harflerle yazılmış satırlarla kısmen doldurulmuş bir defterdi.

«Nedir bu?» dedim.

Meğer «Hâtıra defteri» imiş.

Bu «Hâtıra defterleri» konusu üzerinde, anılarımın bir başka faslında - önemine binaen - ayrıca ve gerektiği kadar duracağım.

Akçal'ın defterini aldım. Biraz sonra odamda, deftere yazılmış olanları incelerken, şöyle bir cümle dikkatimi çekti: «(X) yine geldi ve bana Ali Kalaycı ile başka arkadaşlardan selâmlar ve haberler getirdi...» Acaba, birbirleriyle temasları olmayan tutuklular arasında selâm ve haber postacılığı yaptığı anlaşılan bu (X)de kim oluyordu?

Hemen İzzet Akçal'ı çağırtıp sordum. Fakat o, ne haberci ne de kendisi hakkında hiçbir muamele yapmayacağıma söz verdiğim halde, (X)'in kim olduğunu açıklamamakta direnmek istedi.

«O halde, dedim, seni mecburen "Hücre" ye atacağım İzzet Bey. O zatın kim olduğunu söyleyinceye kadar orada kalacaksın...»

Hep böyle, son derece zorda kaldıkça başvurduğum "Hücre" cezasından bütün tutuklular ürkmekteydiler. Hücre denilen yer, hele kış aylarında - kaloriferi olmadığı için - bir frijider kadar soğuktu. Fakat tutukluları, kalın giyinip örtünmek

suretiyle korunabildikleri soğuktan çok o odada çekecekleri mutlak yalnızlık korkutuyordu.

Nitekim, ben nöbetçiyi çağırıp:

«Al, Bey'i hücreye götür!» deyince, işin ciddiye gittiğini anlayan Akçal'ın beti benzi kül kesildi... «Şey... dedi, söyleyeceğim kumandanım. Yalnız, emir buyurun da nöbetçi çıksın odanızdan.»

Emrimi alan nöbetçi çıkınca, Akçal da baklayı ağzından çıkardı:

«Efendim, benim (X) dediğim, bizim Yüzbaşı Kâzım Çakır'dır.»

Sonra ilâve etti:

«Malum ya, hemşeriyizdir onunla.»

Ayağım suya ermişti. Bu suretle gözümün zaten hiçbir zaman tutmamış olduğu bir karanlık çehrenin maskesi düşmüş bulunuyordu.

Kendisine, yaptığı ihbarı, Yüzbaşı Kâzım Çakır'a sezdirmiyeceğime söz verdim:

«Ama, sen de dilini sıkı tut» diyerek Akçal'ı odasına gönderdim.

Her zaman yaptığım gibi, Akçal'ın, odasına döndükten sonra arkadaşlarına neler söyleyeceğini daha sonra kontrol odasında rulodan dinlediğim zaman Halûk Şaman'ınkine benzettiğim bir ses: «Ne oldu?» diye soruyordu.

Akçal ise, şöyle cevap veriyordu:

«Ne olacak, deftere "(X) bana selâm ve haber getirdi" diye yazmışım. Bana "Kimdir bu (X)?" diye soruyor.»

«Söyledin mi bari?»

«Deli misin sen; bana İzzet Akçal demişler. Ben öyle çok kumandanlar görmüşüm. "Adını hatırlayamadığım için (X) yazmışım, öteki koğuştan bir arkadaştır" dedim, yuttu enayi...»

Onları dinleye dinleye, hakkımda böyle şeyler konuşulmasına ve bu çeşit inkârlara, tevillere kanıksamıştım. Dinledim, dudaklarımda acı bir gülümseyişle kontrol odasından çıktım.

Masamın başında, kendi kendime, bu durum karşısında ne yapmam gerektiğini düşünmeye koyuldum. Yasaklara karşı davranmak suçunun önemsizi olamazdı. Bugün gizli haber aracılığı edenlerin, yarın tutuklular arasında neler taşıyabileceği de önceden kestirilemezdi.

Gerçi, bana tanınmış olan geniş yetki, Yüzbaşı Kâzım Çakır'a her cezayı verebilmeme elverişliydi. En azından onu Yassıada'dan uzaklaştırmak, benim için işten bile değildi.

Fakat ben onda, bir ip ucu ele geçirmiştim. Elimden hemen kaçıracağıma, bu ipucunu dikkatle kollamak, daha yararlı olmaz mıydı? Derhal Teğmen Salih Acarel ile Teğmen Tuğrul Sungar'ı çağırttım. Bu iki genç ve çalışkan arkadaşa, özel bir güvenim vardı. Tıpkı vaktiyle, rahmetli Gürsel'in bana inanmış ve güvenmiş olduğu gibi. Onlara durumu bildirdim:

«Bu andan itibaren, ikinize de vazife veriyorum, dedim. Yüzbaşı Kâzım Çakır'ı gece gündüz gözden kaçırmıyacaksınız. Zaten ben de, kendisine, hiçbir koğuşa, hiçbir odaya yalnız başına girmemesini emredeceğim.»

O günden sonra Kâzım Çakır hiçbir zaman yalnız başına bunların odalarına girememiştir. Fakat, Yassıada'dan ve ordudan ayrıldığı zaman, sıkı göz hapsine alınmış olmaktan duyduğu korkudan kurtulmuş ve kendisini düşük iktidar lehine yaratılan sun'i havaya kaptırmış olacaktı ki, sonradan, piyasaya, Tekin Erer'lerin yalanlarına ve

iftiralarına sermaye olacak martavallar kustu.

Nitekim, Menderes'in, bir vasiyetname yazmış olduğu iddiası da, onun anormal karihasından doğmuş yüzde yüz asılsız bir uydurmadır.

Menderes'e gelince, adada onunla yapmış olduğum birçok temasın mahiyetini öğrenecek ve münasebetlerimizin onun içinde yaratmış bulunduğu candan şükran duygularını, sırası geldikçe bizzat kendi kaleminden ve kendi el yazılarından okuyacaksınız.

MENDERES'İN MÜRACAATLARI

Yassıada'da bütün şikâyetlere, isteklere, dileklere muhatap olmak bakımından benim, meşhur «Marko Paşa» mızdan hiçbir farkım kalmamıştı. Bu müracaatların pek makul olanları yanında, son derece abes, ya da gülünç olanları da vardı. Hep «birkaç dakikacık» kaydiyle ve makamıma çağırılmak isteğiyle bana gönderilmiş mektuplar, orada yatmış olanların tutarından kat kat fazladır.

Zira her birinin bana baş vurması, en az dört beş defa vaki olmuştur. Fakat, bu hususta**ki** rekor, şüphesiz Adnan Menderes'te kalmıştır.

Adada onun bana «birkaç dakikacık konuşmak» için mektup göndermediği gün, hemen hiç olmamış gibiydi.

Hareket ihtiyacı, bü kabına sığmaz adamı adeta yerinde duramaz hâle getirmişti.

Celâl Bayar'ın, içine girdiği hayata: «Kumandan, ben bu odamı çok sevdim, bana burasını yirmi yıllığına kiralamaz mısın?» diye şakacıktan takılacak kadar intibak etmiş bulunmasına karşı-

lık, Menderes, bulunduğu yerde, dibinde ateş yanan bir tencere gibi fıkır fıkır kaynıyordu.

Hele, soruşturmaların başlamasından sonra, onun bana, yanıma çağrılmak için mektup göndermesi, günde beş, altı sefere yükselmişti:

«Kumandan, bir noktayı eksik söylemişim, lütfen delâlet et de beni bir daha dinlesinler...»

«Kumandan, önemli bir noktayı söylemeyi unutmuşum, beni onlarla tekrar konuştur.»

«Kumandan, aklıma bir olay daha geldi, bunu onlara mutlaka anlatmam lâzım, delâlet et çağırsınlar beni.»

«Kumandanım, soruşturma yapanlara bir diyeceğim daha var, gönder beni onlara...»

Hayır: Bütün bu hitaplar bana «Sen» diye değil, hepsi «Siz» diye yapılıyordu. Benim ona samimiyetle hep «Sen» diye hitap etmeme karşılık, o kendi tutumu ile benim işgal ettiğim makam arasındaki mesafeyi dikkatli bir saygı ile mahfuz tutan «Siz» hitabını, başından sonuna kadar hiç bırakmamıştı. Bu, şüphesiz, takdire lâyık bir incelikti. Başbakanlık makamına kadar yükselmiş bir kimsenin, bu inceliği daima göstermiş bulunmasına karşılık bana karşı saygısız davranmayı, kendileri için adeta şerefli bir marifet sayan küstah şaşkınlar da vardı. Öylelerinin bırakmış oldukları kötü intibaa karşılık, Menderes beni hiç bozulmayan terbiyesinin takdirkârı bırakmıştır.

Zaten, o devrin müstesna şartları içinde, hayatımızda sağlayabileceğimiz nisbî huzur, ancak, tarihin bizlere yüklediği karşılıklı vecibeleri son derece dikkatle yerine getirmemizle mümkün olamaz mıydı?

Gerçi, bütün şikâyet ve müracaatlara muhatap olmam bakımından, benimle «Marko Paşa» arasında büyük bir benzeyiş vardı ama, «Marko Paşa» nın tutumu ile, benim tutumum arasında, son derece büyük bir fark da mevcuttu.

Marko Paşa, sabırla muhatap olduğu dertleri, o meşhur külâhına dinletip geçermiş. Halbuki, bavullar doldurmuş olan teşekkür mektupları ile belgelenmiş bulunmaktadır ki, ben, kendime intikal etmiş her tutuklu dileğiyle yetkimin ve gücümün yettiği nisbette ilgilenmişimdir. Hattâ, onların, bana doğrudan doğruya intikal ettirilmemiş şikâyetleri üzerinde bile durmuş ve huzursuzluklarını giderebilmek için, elimden gelebilecek herşeyi yapmışımdır.

Şimdi, sırası gelmişken sizlere bu iddiamın mevsuk bir örneğini de vereyim:

Tahmin etmiş olacağınız gibi, gerek tutuklular tarafından yazılan, gerek yakınları tarafından tutuklulara gönderilen bütün mektuplar, bizim kontrolumuzdan geçmekteydi.

Bu arada birgün Sebati Ataman'ın eşine yazdığı bir mektubu getirdiler. Göndertmediğim bu mektup, yazarının da ricası üzerine, bir hâtıra olarak bende kaldı. Mektup aynen şöyleydi:

«Samiyeciğim!

Uykularımı soruyorsun.

Uyku, asap meselesi.

Halbuki, kaderimin zalim cilvesi beni, yüzlerce kişi arasında en sevmediğim adamla aynı odaya düşürdü.

Bunun kadar da asabı yıkan insanı deli eden hiç bir şey olamazmış meğer.

Düşün: Herif daima, gece gündüz karşında.

Her hali diken gibi batar. Uykuya dahi kaçamazsın.

İşte, ıstırabımı cehennem azabı haline getiren bu Samiyeciğim.

Buna nasıl, ne kadar dayanabileceğimi bilemiyorum... Sebati»

Mektubu bir kenara koyarak, Sebati Bey'i çağırttım. Eşine yazmış olduklarını mecburen ve vazifeten okuduğumu söyledim. Mevcudiyeti kendisini o kadar bizar eden adamın kim olduğunu sordum.

Bu ilgim, Sebati Ataman'ı ağlatacak kadar duygulandırmıştı.

Müziç varlığıyla uykularını kaçıran politika ve parti arkadaşının adını «Fatin Rüştü Zorlu» diye açıkladıktan sonra, ilâve etti:

«Zorla değil ya Kumandanım, bu adama karşı nedense sonsuz bir antipatim var. O kadar ki, Bakanlar Kurulu toplantılarında bile ben bu adamın uzağında otururdum. Ne olursunuz benim yerimi değiştiriniz ki, burada katlandığımız manevi çile benim için dört katlı olmasın.»

Ben, yerini derhal değiştireceğimi söyleyince, sevincinden ellerime yapışarak:

«O halde, dedi, o mektup, bir hâtıra olarak sizde kalsın, kadıncağızı boşu boşuna üzmüş olmayayım.»

Son derece memnun kaldığı yeni yerinde karşılaştıkça:

«Arkadaşların seni eski yerine istiyorlar, ne dersin?» diye takılırdım. O da; gülerek cevap verirdi:

«Aman Kumandan Bey, allahaşkına bana bu biçim ilişme, zira şakasına bile dayanamıyorum.»

Bizler, senelerce, birbirleriyle bu derece uzlaşamayan insanların, bu memlekete dirlik, düzenlik ve birlik, güvenlik getirmelerini beklemiştik. Fakat evvelce de belirtmiş olduğum gibi, benim adadaki görevim onlar hakkında teker teker, ya da toptan bir hükme varmak değildi. Ben, Yüksek Adalet Divanından birer hüküm giyecekleri zamana kadar onların mümkün mertebe huzurlu bir hayat sürdürmelerini sağlamakla görevliydim. Bu görevimi yerine getirirken, bir takım müfsitlerce aşırı sayılabilecek bir hüsnü muamele ve hüsnü alâka göstermenin yaratabileceği menfi tepkilerden de çekinmedim.

Gösterdiğim hüsnüniyetin ne kadar sınırsız olduğunu belirtmek istiyorum ki, sonradan şaşılacak kadar nankör ve müfteri davranmış ve hattâ namertlikte, beni «Allahsız Gardiyan» diye vasıflandırarak kalbimi tamir edilmez şekilde kıracak kadar ileri gitmiş bulunanların tıynet ve cibilliyetleri daha iyi anlaşılabilsin.

Şimdi sizlere, sonradan maruz kalmış olduğum inanılmaz nankörlüklerin sayısız örneklerinden birini daha vereyim:

Bir gün, adada bulunan tutuklulardan Namık Argüç bana şu pusulayı göndermişti:

«*Sayın Kumandanım,*

Yüksek huzurunuzda bazı mühim söyleyeceğim var. Lütfen beni, acele dinlemek üzere kabul

etmenizi istirham ederim. Emekli Korgeneral Namık Argüç...»

Bu Zat'ı o günün sabahı, Soruşturma Kurulu huzurunda ifade verirken görmüştüm. Fakat keşke oraya gitmeseymişim!

İhtilâl arifesinde Ankara'da Örfi İdare Kumandanlığı yapmış olan bu adam, sorgu hâkiminin karşısında adeta bunamış bir ihtiyar hasta gibi görünüyordu. Hâkim, bir soru soruyor, fakat o, muhatabı olduğu soruya cevap vereceğine, o soruyla uzaktan yakından ilgisi olmayan lâflar ediyordu. Üstelik kelimeleri, sızmasına ramak kalmış bir sarhoş peltekliğiyle ağzının içinde yuvarladığı için, neler söylemek istediği de pek anlaşılamıyordu.

Bu anlaşılmaz lâflardan birisi, hâkimin kulağına herhalde «İstiklâl Savaşı» gibi gelmiş olacaktı ki:

«Efendim, dedi, şimdiki konumuz, İstiklâl Savaşı değil. Siz lütfen benim sorduklarıma cevap veriniz...»

Fakat Argüç, sanki hâkimin söylediklerini hiç duymuyormuş gibi, tutturduğu anlaşılmaz lâfları sürdürmeye devam ediyordu. Tutulduğu sıkışık durumdan kurtulmak için, deli ya da bunak numarası mı yapıyordu? Bilemem.

Fakat bu durum karşısında hâkimin duyduğu haklı öfkenin gittikçe şiddetlendiği meydandaydı. Perdesi epeyce yükselmiş bir sesle:

«Paşa... Paşa, dedi. Sen benim sorduklarımı duymuyor, anlamıyor musun? O lâfları bırakıp lütfen sorduklarıma cevap versene.»

Hâkim, hâlâ cevabı verilmemiş olan sorusunu üçüncü defa tekrarladı. Ne sormuş olduğunu şimdi hatırlayamıyorum, fakat Argüç, ona cevap vermeye hiç de niyetli görünmüyor, kaçamak ve anlaşılmaz lâflarla durumu savuşturmaya çabalıyordu.

Nihayet, sabrı tükenen hâkim:

«Yahu, sen bu kafa ile Korgeneralliğe kadar nasıl yükselebilmişsin? Bu halinle sana onbaşılık bile verilemez» deyince ben kalkıp odayı terkettim. O rütbeye kadar yükselmiş bir askerin, öyle bir mukabeleye müstehak kalacak bir mertebeye düşmüş olması, bana derin bir ıstırap duyurmuş, onun adına utanmak bana düşmüştü. Belliydi ki, onun karakteri de herhalde vaktiyle Amerikan subaylarına: «Bu memleket bizim değil, sizindir» demiş olan Erdelhun'un kumaşından dokunmuş olacaktı.

Fakat daha birkaç saat önce hâkimin karşısında iki lâkırdıyı bir araya getirip ifade vermekten aciz kalmış bulunan bu zat, şimdi bana «Pek mühim» ve hem de «Pek acele» olarak acaba neler söyleyecekti?

Çağırttım, geldi, karşımdaki koltuğa yığılıp:

«Perişanım! Pek perişanım!» diyerek, hüngür hüngür ağlamaya koyuldu.

Kalktım:

«Sürün yüzünüze...» diyerek avucuna kolonya serptim, «Ne oldunuz? Neyiniz var?» dedim.

«Fena oldum kumandanım» dedi ve kendisini toplamaya çalışarak ilâve etti:

«Kırk yıllık askerim, Soruşturma Kurulunda gördüğüm muamele, bana çok ağır geldi.»

Ona, bir kısmına benim de şahit olduğum tatsız muameleye, kendisinin sebebiyet vermiş bulunduğunu söyleyemezdim. Yaralıya darbe vurmak, insanlığın şanından değildir. Hiç ses çıkarmayarak, biraz daha açılmasını bekledim. Kısa bir zaman sonra konuşmaya koyuldu ve cümleleri istikrarsız, insicamsız bir üslupla bir sürü lâf etti:

Yassıada'da yatmakta bulunan tutukluların hepsi gibi o da suçsuz olduğu iddiasındaydı. Tıpkı onlar gibi o da iktidarın gidişini hiçbir zaman tasvip etmemişti. Tıpkı onlar gibi o da iktidarın başında bulunanları zaman zaman ikaz etmiş, dilinin döndüğü kadar, uyarmaya çalışmış, fakat dinletememişti... Nihayet:

«Fakat istifayı basıp çekilecektim ki, ihtilâl oldu» deyince dudaklarımda gayrı ihtiyari acı bir gülümseyiş belirdi ve üç numaralı Soruşurma Kurulu Başkanının, düşük hükümet erkânının ifadelerini aldıktan sonra bana hitap ederek yaptığı unutulmayacak kadar nefis nükteyi hatırladım.

Tıpkı başka tutuklular gibi, tıpkı İzzet Akçallar, Mükerrem Sarollar ve daha niceleri gibi ve nihayet tıpkı şu Argüç gibi, o gün hepsi - sanki artık bir işe yararmış gibi ve adeta aralarında söz birliği etmişler gibi - aynı cevabı vermişlerdi:

«Gidişi hiçbir zaman tasvip etmemişlerdi. Fakat tam istifayı basıp çekileceklerdi ki, ihtilâl oluvermişti.»

İşte Hadi Hüsmen de böyle söyleyince, üç numaralı soruşturma kurulu başkanı bana bakarak gülmüş ve aynen şöyle demişti:

«Yarbayım; demek bütün kabahat sizde! İhtilâl yapmak için o kadar acele etmenize ne lüzum vardı? Görmüyor musunuz biraz daha bek-

leyivermiş olsaymışsınız, hepsi de istifayı basıp çekileceklermiş ve şüphesiz iktidar da, bir ihtilâle lüzum kalmadan devrilecekmiş...»

Buna gülüp geçerek, Argüç Paşa'ya dönelim:

O gün teselli ederek koğuşuna gönderdiğim bu her tarafı ile bitmiş insana da adada bulunduğu müddetçe elimden gelebilecek her iyiliği, her yardımı göstermiştim.

Hattâ bir gün, havalandırmada, sonradan yeter derecede servet sahibi olduğunu öğrendiğim bu Argüç Paşa, dilekçe ve mektup pulları için ödeyecek parası olmadığını söyleyince kendisine takılmış ve:

«Amma yaptın Paşa, demiştim, örtülü ödenekten aldığın 150.000 lirayı ne çabuk bitirdin?»

Argüç:

«Ne münasebet? Ben, örtülü ödenekten (O zaman buna Adnaniye denirdi) para mara almadım» deyince, yanında duran Ethem Menderes'e göz kırparak ilâve etmiştim:

«Sen öyle diyorsun ama, bak Millî Savunma Bakanı aldığını söylüyor.»

Hele muzip Ethem Menderes işaretime uyup beni doğrulayarak:

«Evet vermiştik...» cevabını verince, General Argüç'ün hepimizi güldürmüş olan küplere binişini hiç unutamam.

O zaman, gerçekten para sıkıntısı içinde bulunduğuna inanarak, vakit vakit muhtaç bulunduğu ufak tefek yardımları da ben yapmıştım.

Şimdi bunu son derece utanarak, fakat mecburen açıkladım.

İşte bu zat, bir gün bütün bunları unutacak, ve Yassıada davalarının bitmesinden epeyce bir

zaman sonra Kadıköy'deki eski muharipler lokalinde, bir silâh arkadaşına benden bahsederken işte aynen şu sözleri söyleyecekti:

«Yassıada Kumandanı mı? Bilirim mendebu-ru. Adada bir gün, beni yanına çağırıp, "Sen dün yanlış ifade verdin" diyerek, önüme yazılı bir kâğıt uzatmaz ve "Bundan sonra vereceğin ifadede, işte buraya yazılmış olanları söyleyeceksin" demez mi? Olanca kanım başıma sıçradı: "Yarbayım. Sen daha ananın karnında yokken, ben muharebe meydanlarında kan döküyordum. Bu dünyada bana emirle ifade verdirecek adam, daha anasından doğmamıştır." dedim ve önüme sürdüğü kâğıdı fırlatıp savurdum. Sonradan emekli olmuş. Bir de yolda karşılaşınca, şapkasını çıkarıp yerlere kadar indirerek, beni selâmlamaya yeltenmez mi? Hemen çağırdım ve "Sakın bana bir daha selâm verme. Ben, seninle selâmlaşacak adam değilim" dedim. Boynunu kırıp, geçti gitti.»

Yassıada'da teğmenler karşısında hazırol vaziyetinde duran bu biçare adam, benim makamımda, benim suratıma buruşturulmuş kâğıt fırlatacak ve bana bu lâfları söyleyecek! Buna kargalar bile gülmez mi? «İş yanlış aksettirilmiş olacak» diyemezsiniz. Çünkü onun eski muharipler lokalinde konuştuğu ve kendisine bu sözleri söylediği eski silâh arkadaşı, «Kore» savaşlarının adını hepinizin duymuş bulunacağınız ünlü askeri «Celâl Dora» idi ve Argüç, o hezeyanları yumurtlarken, «Celâl Dora» nın benim özbeöz dayım olduğundan habersiz bulunuyordu. Tıpkı vaktiyle burnunun dibine kadar dayanmış ihtilâlden habersiz olduğu gibi!..

Şimdi isterseniz, kameramızı biraz da Yassıada'nın ünlü bayanları üzerine çevirelim:

Nazlı Tılabar, Nuriye Pınar ve Perihan Arıburun isimli bu üç bayanı orada aynı odaya yerleştirmiştik.

Ben, bir şikâyetleri, bir istekleri olup olmadığını sormak için, koğuşları gezerken, onların odalarına da uğruyordum. Zaman zaman kontrol odasından, onların odasına da kulak verdikçe, bir şey dikkatimi çekiyordu: Oradan, hep Nuriye Pınar'la Nazlı Tılabar'ın konuştukları duyuluyor, fakat Perihan Arıburun'un sesi hiç gelmiyordu. Bu hal, birkaç sefer tekerrür edince, ister istemez meraka düştüm. Acaba ne olmuştu Perihan Arıburun'a? Hasta mıydı? Dili mi tutulmuştu? Bir gün Nuriye Hanımı çağırtıp, aslında benim duyduğum bu meraka diğer subayların da düşmüş olduklarını söyledim: Perihan Hanımın sesi hiç duyulmuyor, acaba nesi var kadıncağızın?

Nuriye Pınar:

«Hiçbir şeyi yok» dedi.

«O halde neden hiç katılmıyor sizin konuşmalarınıza?» diye sordum.

Meğer bayanların her ikisi de onunla aylardan beri dargınmışlar! Nuriye Pınar'a göre Perihan Arıburun haşin ve son derece geçimsiz bir bayanmış.

«Arıburun da ne demek!» diyor ve ilâve ediyordu: «O, burnu kafdağında bir kadın... İkimize de biz sanki bir sultanın nedimeleriymişiz gibi, tepelerden bakıyor. Paşa dedem diyor, Paşa babam diyor, Paşa kocam diyor. Velhasıl, bir paşa böbürlenmesidir gidiyor. Paşa lâfı dinlemekten iki-

mize de gına gelince, biz de onu dinlemez olduk.»

«Yani afaroz ettiniz, öyle mi?»

«Öyle gibi bir şey.»

Ben, onlara barışmalarını öğütledim: Bu çeşit çocukça küskünlükler, onlar gibi aydın bayanlara yakışmazdı. Aynı partinin mensubu, aynı iktidarın mebusu olacaklardı.

Aralarında, kader birliğinden doğacak bir yakınlık olması gerekmez miydi? Hele, böyle nikbet günlerinde, onların birer kardeş gibi birbirlerine destek olmaları lâzım gelmez miydi?..

Fakat, Nuriye Pınar'ın verdiği cevaba göre, bana davulun sesi uzaktan hoş geliyordu; halbuki onlar, böbürleniş dinlemekten çoktan usanmışlardı.

Benim elimden uzlaştırıcı sözlerime yenilerini katmaktan başka hiçbir şey gelemezdi.

Fakat sonradan, Perihan Arıburun'un son derece münasebetsiz bulduğum bir davranışına tesadüfen ve bizzat şahit kalınca, Nuriye Pınar'a ve arkadaşına hak vermek ve o kırıcı bayanla uzlaşabilmenin zorluğuna hükmetmek mecburiyetinde kaldım:

Bir gün ben, soruşturma kurullarından birinin odasına girdiğim zaman, yargıç, bu Perihan Arıburun'un ifadesini almaktaydı. Hâkimin bir sorusu üzerine, Perihan Arıburun, kaşlarını çatarak hâkime, «Siz C.H.P.'nin müdafii misiniz?» diye adeta suçlu azarlayan bir eda ile çıkışmasın mı?

Neye uğradığını anlamayan adamcağız, birden kıpkırmızı kesildi: «Benim size sorduğum soruyla, C.H.P.'nin ne ilgisi var?» dedi. Ve o durum

karşısında, adeta şaşılacak bir sükûnet ve nezaketle ilâve etti:

«Yersiz ithamınızı zapta geçirmiyorum. Ben burada, hiçbir partinin değil, sadece tarafsız adaletin mümessiliyim. Şayet siz, yalnız sorduklarıma cevap vermekle yetinirseniz, bayanlığınıza saygı ve müsamaha gösterilmesini suiistimal etmemiş olursunuz.»

Ben, üzülerek bırakıp çıkmıştım. Anlaşılıyordu ki, başlarına gelmiş herşeyi, C.H.P. den bilmek Perihan Arıburun'a da sirayet etmişti. Halbuki bu yanlış yolda direnmek onlara hiçbir şey kazandırmazdı.

Bir subaya, ifadesinin alınması bitince Perihan Arıburun'u yanıma getirmesi emrini verdim. Yüzde yüz insanca niyetim onu ikaz etmek ve hâkimlere karşı, onların hükümlerini aleyhine çevirebilecek tarizlerden sakınmasını öğütlemekti. Fakat, sen misin bu üzerine vazife olmayan insaniyeti göstermeye kalkışan?

Perihan Arıburun, sorgu yargıcına öyle bir sual sormasını hoş bulmadığımı söyler söylemez, sözümü keserek o aynı tahkir edici eda ile:

«Yoksa siz de mi Halk Partilisiniz?» demez mi.

Pek tabii, hırsla ayağa kalktım:

«Kızım, dedim, belli ki sen kafanı Halk Partisi ile bozmuşsun. Bense seni, kabilihitap bir kimse sanmıştım, hadi git, ne halin varsa gör.»

Şüphesiz bu sözleri, çıtkırıldım bir salon diplomatı nezaketiyle söyleyebilmiş değildim; fakat halimde bir kabalık olduysa, bu sadece haklı öfkemin sesime aksetmiş olmasından ibaretti!

Fakat sonradan Mithat Perin gibi, kraldan fazla kral taraftarı biri, bu olayı da dilediği kadar tahrife uğratacak ve Perihan Arıburun'u saçlarından kavrayıp yerlerde sürüklediğimi yazacaktı. «Kraldan fazla kral taraftarı» diyorum: Çünkü sizlere aynen naklettiğim o olaydan sonra, Perihan Arıburun da kendi kendisine bir nefis muhasebesi yapmış ve herhalde haksızlığın kendisinde bulunduğu hükmüne varmış olacaktı ki, bana şu mektubu göndermişti:

«*Sayın Yarbay Güryay,*

Eşimin sıhhat haberini alabilmeyi sizin nezaketinize borçluyum. Teşekkürler ederim. Askerlerin yüreklerinin ta içinin, kahraman bir hassasiyetle dolu olduğuna çocukluğumdan beri inanırdım. Bu inancın yine var olduğunu bana hatırlatmış oldunuz. Bugün ve herzaman sizi selâmlamak isterim. Tekrar teşekkürlerimle... P. Arıburun»

Şüphesiz, bu satırları Mithat Perin Bey utanır diye yazmıyorum. Yassıada'da yatmış vicdanlı ve insaflı tutuklular arasında bu durumdan onun adına utanç duyacakların mevcut bulunduğuna inanıyorum.

HAKARET MEKTUPLARI

Kuruntu, Yassıada'yı dolduran insanların kalplerini gece gündüz pek şiddetle kemiren bir zehirli kurt olmuştu. Oradaki insanlar, görülecek davaların sonunda hangi akibetlere uğrayacaklarını bilemedikçe, ben elbette ki, bu müziç kuruntunun bütün yüreklere dalbudak salmış olan ha-

bîs kökünü kurutamazdım. Benim gösterebileceğim davranış ancak, şahlanmak için bahane arayan o kuruntuları mümkün mertebe uyuşturmaktan ibaretti. Ben onların mektuplarını, bir de bu açıdan kontrola tabi tutmaktaydım.

Gelenler arasında, can sıkıcı, sinir bozucu, yeis verici, moral sarsıcı ya da öfke ve isyan duyurucu mektuplar okudukça, onları muhataplarına vermiyordum. Bende kalmış bulunan bu çeşit mektuplar, bavullar dolduracak kadar çoktur.

Bunların arasında tutuklulara, hiç tanımadıkları vatandaşlar tarafından yazılıp gönderilmiş mektuplar, küfür, tehdit, tahkir kastiyle çekilmiş birbirinden ağır teller de vardı. O zamanın, cesaretleri adeta içki gibi kamçılayan havası ve heyecanı içinde, birer sarhoş fevriliğiyle kalemlerine sarılanlar, hüviyetlerini ve açık adreslerini saklamak lüzumunu da duymuyorlardı.

Yassıada'ya hepsi de «Kumandan Tarık Güryay eliyle» diye gönderilen bu mektuplar düşmüş iktidarın en ünlü kişilerine hitaben yazılmışlardı. Bunlardan çoğu, Bayar'a, Menderes'e hitap etmekteydi. Fakat düşük iktidarın diğer bir kısım kişileri de bu mektupları dolduran tehdit ve hakaretlere muhatap olmaktan kurtulamamıştı.

Faraza Menderes'e «Allah, senin ipini çekmeyi bana nasip etsin» diye, Celâl Bayar'a «Seni bana teslim etseler, asılmayı mumla ararsın» diye, Refik Koraltan'a «Seni elime geçirebilseydim, kanını şerbet yerine içerdim» diye, Samet Ağaoğlu'ya «En uğursuz baykuş bile, bu memlekete senden hayırlıdır» diye, ya da Tevfik İleri'ye «Senin

suratına, memleketin bütün öğretmenlerini tükürtmeden asarlarsa, ihtilâl, yapanlara haram olsun» diye mektup yazmış, telgraf çekmiş kimselerin, ya da canları pek fena yanmış vatandaşların açık adresli mektupları - bir ihtilâl atmosferinin tipik birer hâtırası olarak - bende saklıdır.

Fakat ben, Yassıada tutuklularından hiç birisine, böyle bir mektup okutmadım. Kendilerini savunabilmeleri imkânsız insanlara yapılan sataşmalara bilerek maşalık etmek benim seciyemin düşebileceği bir adilik değildi. Nitekim, bu çeşit mektuplardan, hem de imzasız olan bir tanesinin, benim adada bulunmadığım bir saatte Bayar'ın eline ulaştırılmış olduğunu bizzat kendisinden öğrenince, en az onun kadar teessür duymuş, hem Bayar'dan özür dilemiş, hem de gösterilen dikkatsizliği şiddetle kınamıştım.

Fakat, Adaya gelen mektupların kontrolunda, bu açıdan gösterdiğim yüzde yüz insanî titizliğin bile, zaman zaman son derece aleyhime yorumlara yol açtığını söylersem, bilmem biraz şaşar mısınız?

BAYAR'IN GÖZYAŞLARI

Bir gün, zaman zaman yaptığım gibi yine Bayar'ın odasına uğramıştım.

Beni her ziyaretimde olduğu gibi, yine aşikâr bir sevinçle karşıladı.

Onu, ziyaretlerimin çoğunda olduğu gibi, o gün de bir hayli neşeli bulunca:

«Doğrusu, demiştim, sizi son derece takdir

ediyorum Beyefendi. Arkadaşlarınızın çoğunun sıfırı tüketmiş olmalarına karşılık, siz maşallah, iradenize kudretle hâkimsiniz. Neşenizin sarsıldığını, hemen hiç görmedim gibi bir şey...»

Bayar, dudaklarında acı bir gülümseyişle:

«Başka ne yapabilirim Kumandan Bey? Istıraba karşı insanın, neşeden başka hangi silâhı var?» dedi ve bana hayatından iradesinin kudretini belgeleyen anılar anlatmaya koyuldu.

Gerçi sonradan ben, o gerçekten sağlam iradenin nasıl çöktüğünü de görecektim.

Bunlardan ilki Yassıada tutuklularının aileleri tarafından ziyaret edilmeleri izninin çıkışından sonra olmuştu.

İzin çıkar çıkmaz, bir çok tutuklunun yakınları arasında, Bayar'ın kızı da ziyaretine gelmişti. Ben Bayar'ı odama çağırmak üzere hemen bir subay göndermiştim. Bu haberi gönderirken elbette ki son derece sevineceğini ve yapılan çağrıya, yaşının elvereceği kadar süratle icabet edeceğini ummuştum.

Fakat biraz sonra, odama yalnız dönen subay:

«Gelemiyecekmiş, mazur görülmesini rica etti» demez mi.

O gün ben bu cevaba hayret etmiş ve ondan sonraki ilk karşılaşmamızda, yaptığı hareketi hiç de hoş bulmadığımı kendisine söylemiştim. O zaman Bayar:

«Çok affedersin Kumandan» diyerek karşımdaki koltuğa adeta yığılmıştı. Fakat arkasından bir de ne göreyim! İradesinin sağlamlığını za-

man zaman takdir ettiğim o metin adamın gözlerinden yaş damlıyordu.

Hem üzülmüş, hem de şaşırmıştım. Gözlerinden yaşlar akan Bayar, ağır ağır her zamanki dik oturuşu takınıncaya kadar ikimiz de sustuk. Bayar:

«Affedin beni» dedikten sonra, kelimeleri adeta teker teker söyleyerek ilâve etti: «Ben, o gün, onlar benim işte bu halimi görmesinler diye ziyaret isteğini reddetmiştim, Kumandan.»

Sanki nefesi tıkanmış da açılıyormuş gibi, konuşması yavaş yavaş düzeliyordu:

«Vaktiyle, arkamdan kurşun attıkları zaman, gözümü bile kırpmamıştım. Alnıma tabanca namlusu dayadıkları zaman da nefsime hâkimiyetim sarsılmadı. Fakat aileme, eşime, kızıma ve torunlarıma karşı son derece zayıfım Kumandan Bey.. O gün asabım fena halde bozuktu. O halimde onların karşısına çıktığım takdirde kendimi tutamayıp ağlayacağımdan emindim. Benim ağladığımı, benim irademi kaybettiğimi, benim gözleri önünde, güvendikleri, inandıkları bir kale gibi çöktüğümü görmelerini istemedim. Onları görmeye içim gittiği halde, o gün buraya ondan gelemedim. Ne olur beni affedin.»

Son sözlerini söylerken, Bayar'ın gözlerinden hâlâ yaşlar dökülüyordu. İtiraf edeyim ki, ister istemez çok duygulanmıştım. Onu avutmak için o gün dilimin olanca gücünü harcamıştım.

Onun ağlayışında, benim hiçbir kusurum bulunmadığını anlamak, içime ferahlatıcı bir avunuş vermişti.

Bayar o gün iradesinin kudretini belirten anılarını anlattıktan sonra başka konulara atladı.

Her konuşmamızda olduğu gibi, o gün de arkadaşlarını soruyordu:

«Agâh Erozan ne alemde? Etem Menderes iyi mi? Sadık Altıncan'ın sıhhati nasıl? Koraltan ne yapıyor?» derken, pencereden, havalandırmadan dönenler arasında Koraltan'ı görmüştüm:

«İşte, bakın geçiyor,» dedim.

Bayar tek sıra halinde, pencerenin önünden geçen tutukluları ve onların arasında, yerde kaybolmuş bir şeyini arıyormuş gibi önüne bakarak yürüyen Koraltan'ı seyre koyuldu. Bayar'a:

«Nasıl, dedim, saçları az zamanda beyazlaştı.»

Hâlâ arkadaşlarını seyreden Bayar'ın gözlerinde muzip bir gülümseyiş pırıldadı. Tıpkı gözleri gibi müstehzi bir sesle:

«Tevekkeli değil herşey aslına döner, dememişler» dedi ve ilâve etti:

«Bakın Kumandan Bey, şimdi neyi hatırladım: Bir tarihte, Yunan Kral ve Kraliçesi memleketimizi ziyarete gelmişlerdi. Ziyaret, 19 Mayıs tarihine rastlamıştı. Hipodromda 19 Mayıs gösterileri yapılacaktı. Kralla Kraliçeyi de o töreni seyre götürmüştük. Koraltan, zarif Yunan Kraliçesinin yanından hiç ayrılmıyordu. Bir aralık yağmur çiselemeye başladı. Ben, misafir Kraliçeyi ıslanmaktan koruması için hemen ikaz etmek niyetiyle, gözlerimle onu aradım. Fakat Koraltan oradan yok olmuştu. Yanımdakilere onun birden bire nereye kaybolduğunu sordum. Şimdi kim olduğunu hatırlayamadığım birisi: "Yağmur başlayınca açıkta duramaz, kaçmıştır" dedi. Bu cevabı verenden Koraltan'ın, en hafif yağmurdan o kadar telâşla kaçmasının merak ettiğim sebebini

sordum: "Saçlarının boyası yüzüne akarsa paskalya şaklabanına döner de ondan" dedi. Ben Koraltan'ın saçlarını boyadığını o zaman öğrenmiş ve komik telâşına bir hayli gülmüştüm. Burada boya bulamayınca, saçları da asıl rengine dönmüş demek.»

Ben, dönemeçte kaybolmak üzere olan Koraltan'ın bembeyaz saçlı başına merhametle bakarken, Bayar'a:

«Onunla aramız bozuk» dedim. Mütebessim yüzü gibi müstehzi sesi de birden ciddileşen Bayar sebebini sordu. Ben de:

«Epeyce zamandır eşinden mektup alamıyor da ondan» dedim. Bayar:

«Bunda sizin günahınız ne?» dedi.

«Efendim, dedim. Eşinin yazmayı ihmal edeceğine hiç ihtimal vermediği için, mektuplarını bizim sakladığımızı sanıyor.» Bayar kaşlarını çattı:

«Ne münasebet? Sizin gibi vicdanlı ve vazifelerine ciddiyetle bağlı kimselerden bu beklenebilir mi?»

Ben, Bayar'a, hiç beklemediği bir cevap verdim:

«Aleyhimde bir hükme varılmasını göze almak pahasına da olsa Koraltan'a gelen mektupların bir kısmını vermediğim maalesef doğrudur. Vermediğim mektupların tek nedeni onların hepsinde geçen bir haberi Koraltan'dan saklamak isteyişimdir.»

Bayar merakla sordu:

«Nedir o haber?»

«Kendisinden mektup beklediği eşinin çoktan vefat etmiş bulunduğu haberi! Hem ben sak-

ladıktan başka ziyaretine gelen yakınlarından da Koraltan'ı pek fena sarsacağını bildiğim bu haberi kendisine bildirmemelerini rica ediyordum.»

Gözlerinin hafifçe buğulanmasından belliydi ki, Bayar, şiddetle duygulanmıştı:

«Daima takdir ettiğim insaniyetinizden bunu beklerdim kumandan» dedi.

Şüphesiz, bütün bu davranışlarım, beni Yassıada'nın huzursuz ve kuruntulu insanlarına sevimli göstermeye yetebilecek değildi.

Ben de zaten bu hareketleri, onların sempatilerini kazanmak için değil, fakat sadece, kendi vicdanımın huzurunu sağlamak için yapmaktaydım. Görevimin esası da, kumandanı bulunduğum adada mümkün mertebe sızıltısız bir yaşantı sürülmesini sağlamak değil miydi? Ama benim bu görevi başarabilmem muhakkak ki, ancak, onların da aynı hüsnüniyetle düşünüp davranmaları ile mümkün olabilirdi. Bu bakımdan, maalesef onlar beni çok defa kendilerinden şiddetle müşteki kıldılar...

Bunlara da örnekler vereyim:

KELEŞOĞLU'NUN İNTİHARI

Bir gece yarısından sonra, yattığım odanın kapısı şiddetle vurularak uyandırıldım.

Saat 3,30'da beni yatağımdan kaldırmış olan subay, nöbetçi teğmen Hasip Tulumbacı idi. Onun telâş içinde verdiği habere göre, Konya Valisi Cemil Keleşoğlu intihar etmişti.

«Hay Allah!» diyerek fırladım.

Adada, bilhassa bu intihar teşebbüsleri ger-

çekten de beni en fazla tedirgin eden hadiseler oluyordu. Çünkü ihtilâle sövmek, ihtilâli lekelemek için fırsat kollayanların, birer münasip tezvir bahanesi olarak bu çeşit hadiseler gözledikleri muhakkaktı! Ya «Bir masum daha öldürüldü» diyeceklerdi, ya da en azından Yassıada'da yapılan eşi emsali görülmemiş işkencelerin artık katlanılmaz bir raddeye vardırıldığını iddia ederek, o intiharı, iftiralarının belgesi olarak yutturmaya yelteneceklerdi.

Derhal olay yerine varınca hemen gördüm ki, iş işten çoktan geçmişti: Banyoya giren Keleşoğlu'nun kanlar içindeki cesedini, ayaklarını yerdeki ızgaraya sımsıkı bağlanmış olarak bulmuştuk.

Karar verdiği ölümünden kaçmamayı kesinleştirmek, kendi kendisine bir emrivaki yapmak için bu tedbiri almış olduğu anlaşılan Keleşoğlu banyo musluklarını sonuna kadar açmış ve arkasından da bir jiletle bileklerinin bütün damarlarını kesmişti.

O sırada banyoya yakın bir yerde oturan Kastamonu Milletvekili Süleyman Çağlar, suların aktığını duydukça, Cemil Keleşoğlu'nun yıkanmaya devam ettiğine hükmedermiş. Fakat bir ara içerden bir garip hırıltı geldiğini işitince tabii bir kuşkuyla telâşlanmış ve hemen nöbetçileri durumdan haberdar etmiş! Kapıyı kırarak içeriye girmek zorunda kalan subaylar ise, durumu benim gördüğüm halde görmüşler.

Hemen getirttiğimiz hekim:

«Yapılacak bir şey kalmamış» dedi.

Keleşoğlu, kan kaybından çoktan ölmüştü.

Raporu yazdırıldı. Ölüyle eşyaları saat 5,30'da

Boğazlar ve Marmara Deniz Kumandanlığından gelen hâkime teslim olundu.

Sabahleyin uyanan tutuklular keyfiyeti öğrenince, günün başlıca konuşma konusunu hep bu intihar teşkil etti.

Bu olaydan birkaç gün sonra, halinden şüphelendiğim için kontrol etmek üzere not defterini aldığım Eskişehir Milletvekili Halil Akkurt'un defterine bir not koymuş olduğunu gördüm. Güya Cemil Keleşoğlu'nun intiharına, benim bir gün önce bir başka tutukluya yaptığım haksız ve ağır hakaret sebep olmuş. Oysa ben, ne olaydan bir gün önce, ne de başka bir gün hiçbir tutukluya ağır hakarette bulunduğumu hatırlamıyordum. Hele üstelik haksız yere...

Bir başkasına yapılan haksız ve ağır hakaret acaba neden ona maruz kalanın kendisine değil de o işin seyircisine dert oluyordu.

Halil Akkurt'u çağırttım:

«Sen, dedim, Cemil Keleşoğlu'nun intihar etmesinin sebebini, kendinden iyi mi biliyordun?»

Fakat bu soruma o:

«Adamın niçin canına kıydığını ben nereden bileceğim?» diye cevap verince kendi defterini gözlerine dayadım:

«O halde, bu satırları yazmaya nasıl elin varabildi? Yoksa sizin partide, izzetinefissiz olanlara vekâleten, hep başkaları mı intihar eder?»

Sesimden, halimden, pek fena öfkelendiğimi anlamış olacaktı ki, ben böyle deyince, utancından kızaracağına, korkusundan sararmıştı:

«Ben, dedi, o hükmü kendiliğimden vermemiştim. Arkadaşlar öyle söylemişlerdi, ben de not almıştım.»

Bu cevap, beni büsbütün çileden çıkarmıştı:

«Hadi, hadi, dedim, utanmadan bir de arkadaşlarına çamur atma. Aslında hakaretin büyüğünü de, cezanın ağırını da haketmiş olan sensin.»

DİNLEME ODASINDAN

Dinleme odasında kulaklığı başıma her geçirişimde, tutukluların beni ya üzen, ya inciten, ya şaşırtan, ya kızdıran, ya da güldüren konuşmalarına şahit kalmışımdır. Onlardan çoğunun karakterleri hakkında vermek mecburiyetinde kaldığım notlar, çok defa dinleyişlerimden mülhem olmuştur.

Meselâ, yaz sıcaklarında, Adada haşerat bir hayli çoğalmıştı. Sinekler, sivrisinekler, pireler, tahtakuruları adeta azap çektirmekteydi. Fakat o haşeratın şerlerinden, şüphesiz onlar kadar bizler de muzdariptik.

O sıralarda bir gece aralarındaki konuşmaları ruleden dinliyordum.

Hazretler, adadaki sineklerin, tahtakuruların, pirelerin çoğalmasından bile, bizleri sorumlu kılan bir kasıt aramıyorlar mı?

Meselâ, birisi:

«Bu adada bu kadar sinek, bu kadar sivrisinek olamaz!» diyordu.

O halde acaba neden çoğalmış bu sinekler, o pireler, o tahtakuruları, o sivrisinekler? Acaba onları, sırf kendilerini sıkıntıya sokmak kastıyla, kumandan mı ürettiriyordu?

İçlerinden birisi:

«Yani buraya, kasten sinek getiriyorlar mı

demek istiyorsun?» diye sorunca: «Adada bu kadar sinek, bu kadar sivrisinek olamaz» demiş olan ses ciddiyetle cevap veriyordu: «Neden olmasın? Gerçi sinekler, pireler, sivrisinekler, tahtakuruları bizi öldüremez ama son derece rahatsız eder ya. Kaşınmaktan, uyku uyuyamaz, düşünemez, konuşamaz hale gelirsek, onlar bunu canlarına minnet saymazlar mı?»

Öteki, müstehzi ses, makul bir soru soruyordu:

«Amma yaptın yahu! Onlar da bu odada yaşamıyorlar mı? Yoksa, sinekler, sivrisinekler, tahtakuruları da mı kumandanın emrinde?»

«Değil ama, onların kapılarında, pencerelerinde teller ve yataklarında cibinlikler vardır.»

«Hadi canım sen de! Seni evham basmış, pireyi deve yapmaya başlamışsın. Kumandan bunları duysa seni tımarhaneye gönderir.»

Bir gün de tutukluların hava almaya çıkarılmaları için emir vermiştim. Fakat birdenbire Adayı kökünden uçuracak gibi müthiş bir fırtına kopunca çaresiz haber gönderip verdiğim bu emri geri aldım. Fakat biraz sonra odalara kulak verince anladım ki bu davranışım bile aleyhime yorumlanmıştı: Dışarıya çıkmaya hazırlanırken yeniden soyunma mecburiyetinde kalmak tutuklulardan bir kısmını sinirlendirmişti.

Nitekim aralarından birisi:

«Canım, bu kumandanın yaptığına da düpedüz eziyet derler. Madem dışarıya çıkartmayacaksın, giyinmemiz için neden emir yolluyorsun» diyordu.

O zamandan senelerce sonra, o zamanın tutuklularından Samet Ağaoğlu, herhalde benim

bu gizli dinlemelerimi teyid etmiş olmak için, kitabına, işte aynen şu satırları yazacaktır (*)

«Ankara'nın emriyle bize uygulanan rejimin belkemiği, ruh üzerine baskıdır. Meselâ, bir gün "Hazırlanın havalandırmaya çıkılacak»'" diyorlar, fakat uzun süre beklettikten sonra vaz geçiyorlardı.»

Gerçi bu zat, aynı kitabın 174'üncü sayfasında: «Pencerelerimiz her gün kapalı» diye yazarken 173'üncü sayfada - yani daha bir sahife önce - karalanmış şu satırların da kendi kaleminden çıkmış bulunduğunu unutuveriyordu:

«Yassıada'da sabahleyin kalktım. Pencereden baktım: Doğmak üzere olan güneşin ışıkları ile açık maviden koyu kızıla, siyaha kadar çeşitli renklere bürünmüş Yalova ve Mudanya sahilleri, sağda Marmara ufku, havada her an renk değiştiren, kanat çırpmadan sessizce süzülen martılar...»

Eğer biz, pencereleri, bu manzaranın üzerine kapatmış gibi gösterilmiş olmazsak, bu Yassıada kahramanı, bizleri zalim ve kendisini de mazlum diye halka nasıl yutturabilecekti?

Fakat yine şükredelim ki, bu zat diğer bazı kalemdaşları kadar insafsız değildi. Çünkü ötekilere kalsaydı, bize, pencereleri kapattırmak şöyle dursun, hayalen yattıkları odanın oksijenini bile çektirtirlerdi.

Bir gün Adanın büyük buz dolabı bozulmuştu. Ben, kontrol sırasında dolaptaki etlerin kokmuş olduklarını görünce onları tutuklulara verdirtmedim.

(*) Arkadaşım Menderes - Samet Ağaoğlu, Sahife: 173, 174, 175

Fakat koğuşlara kulak verince anladım ki, bu davranışım da kötü yorumlanmıştı ve ben, bu sefer de et yemeklerini kısmak suretiyle, tutukluları kaloriden düşürmek kasdiyle suçlandırılmıştım.

Havaların lodosa, fırtınaya çevirmesinden bile size ağır bir vebal ve hattâ suç payı ayırabilen bu sinirleri bozulmuş insanları, tam anlamıyla hoşnut kılabilmek, insan hüsnüniyetinin yaratabileceği bir mucize değildi.

Nitekim, o şikâyetleri dinledikten sonra, getirttiğim ekipler, son derece müessir ilâçlarla adayı sineklerden de, sivrisineklerden de, pirelerden de temizlediler ama, ben, onların içlerini, kendilerini her zaman aleyhte hükümler vermeye sürükleyen o sınırsız kuruntulardan bir türlü temizleyemedim.

Gücüme gitmekle, kalbimi kırmakla, canımı sıkmakla beraber, aralarında aleyhime konuşmaları üzerinde ciddiyetle durmuyordum. Onların - görevim icabı - üzerinde ciddiyetle durmak mecburiyetini duyduğum davranışları, disipline, nizam ve usul bozgunculuğuna müteallik olanlardı.

AYAKLANMA BEKLEYENLER

Bir gün, odalarına kulak verdiğim zaman, Samet Ağaoğlu'nun sesini duydum:

Odaya henüz berberden dönmüş. O traş olurken, bir subay, kimbilir hangi suçundan dolayı bir eri tokatlamak zorunda kalmış. Samet Ağaoğlu bu olaydan, kendi hayallerine uygun hükümler çıkararak, arkadaşlarına aynen şöyle diyordu:

«Bu tipik olayın anlamı son derece önemlidir. Yüzü şamardan kızaran erin, subaya öyle bir bakışı vardı ki, onun hesabına ben korktum. Bunlar, gerçi assubayları kırmıyorlar ama, erlere iyi muamele etmiyorlar. Bu gafletin sonu haklarında hiç de hayırlı olmaz. Ben o Mehmetçiği iyi tanırım, damarına basılırsa, kafası kızdırılırsa babasını dinlemez. Subayların birer tane tabancaları var, fakat silâhların çoğu erlerin elinde. Biz adada bizim lehimize bir ayaklanma bekleyebiliriz.»

Ben, «Sen çok beklersin Samet Bey» diyerek dinleme odasından çıkarken yıllar önce dinlediğim bir olayı hatırlamıştım:

D. P.'nin iktidara gelişinin ilk günleri. İktidarın, halka inme gösterileri yaptıkları günler... Bu gösteriler sırasında, Çankaya da kısmen, halkın ziyaretine açık bırakılmış. O arada, köşkü serbestçe gezenler arasında, bir albayla, subaylıktan ayrılıp müteahhitlik yapan bir arkadaşı da var. Devrin Başbakan Yardımcısı Samet Bey yanlarından geçerken, kendisini tanımadıkları için selâm vermemişler. Fakat, vay sen misin koca Başbakan Yardımcısını selâmlamayan... Samet Bey, kapıldığı müthiş öfke içinde, soluğu hemen, zamanın Millî Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek'in yanında almış.

Kurtbek, olayı dinledikten sonra, köşkü gezerken, Başbakan Yardımcısı Samet Bey'i selâmlamamış olan Albay'ı buldurtmuş ve selâmlamamış olmasının nedenini sormuş.

Albay: «Tanımadım» deyince, Kurtbek:

«Nasıl tanımazsın? demiş. Koskoca bir albay, memleketinin başbakan yardımcılığına kadar yükselmiş bir kimseyi tanıyacak kadar uyanık olma-

lı değil mi? Teessüf ederim sana, bir daha, bu çeşit dalgınlıklarını duymayayım.»

O haksız kelimelere muhatap olan bugün ünlü bir devlet adamı, yanındaki zat ise, o zaman olduğu gibi, şimdi de müteahhitlik yapmakta bulunan Bay Hikmet Tonak'tır. O zaman, ordunun albaylık rütbesine kadar yükselmiş subayına haksızlık etmekte mahzur görmemiş olanlar, şimdi, tokatlanmış bir erin isyanına ümit bağlamaktadırlar... Ne diyelim? Tanrı insanı şaşırtmasın.

Fakat: «Biz de boş durmamalı, her ihtimale karşı hazır bulunmalıyız» ne demek? Adada bir isyan çıkacak da, bunlar yeniden iktidara mı kavuşacaklar?

Gerçi yalnız Samet Bey'in kafasında yeşermekle kalmayan bu zavallı ümide bel bağlayabilmiş daha nice hayalperestler yok değildi: Nitekim, Adaya bir baskın yapıp tutukluları kurtarmak hülyasına kapılmış zirzopları dikkatle kollayan millî emniyet ve emniyet, orduyu da yeter derecede uyarmış bulunuyordu. Bu yüzden bütün güçlere olduğu gibi bize de gerekli talimat çoktan verilmişti.

ONDÖRTLER OLAYI

Bir gece, nasılsa fırsat bulabilmiş, evde rahatsız bulunan anamın yanına gitmiştim. Doktorun yazdığı ilâçları alıp henüz dönmüştüm ki, evde, hava binbaşısı Hüsamettin Tamer'i beni bekler buldum ve o:

«"Işık" Albayım!» diye parolayı verince derhal adaya dönmek zorunda kaldım.

Çünkü önceden tesbit edilmiş parolalardan birisi olan *Işık:* «Derhal alarma geçiniz, bütün tedbirleri alarak, harekete hazır olunuz....» demekti.

İlk işim, aldığım bu parolayı derhal, ada çevresinde emniyetle görevli bulunan Harp Filosuna da duyurmak oldu.

Hemen harekete geçirdiğim subaylar, bir fevkalâdelik olduğunu şüphesiz sezmişlerdi ama, hareketimizin gerçek nedenini bilmiyorlardı. Gerçi, önceden bir takım bilgiler edinmiş olduğum için, alarma geçmiş bulunmamızın nedenini tahmin ediyordum ama, itiraf edeyim ki aklıma başka ihtimaller de gelmiyor değildi.

Gece yarısından tam 1,5 saat sonra, telefona çağırıldım. Karşımda Ordu Komutanı Sayın Cemal Tural vardı. Bana, patlak veren işin, 14'ler olayı olduğunu açıkladı ve:

«Sabahleyin Sayın Gürsel, millete olayı açıklayacak olan mesajını radyolarımızda okuyacak: Subayları, assubayları hazırla ki mesajı dinlerken şaşırmasınlar!» dedi.

Demek, ben tahminimde yanılmamıştım.

Kumandana, subaylarımın ve assubaylarımın, durumu şaşırmalarına meydan vermeyecek derecede bildiklerini söyledim ve «Bizlerden yana hiçbir tasanız olmasın» dedim.

Hadise, dış yüzünü bildiğiniz 14'ler olayı idi.

O olayın, benim anılarımın konuları dışında kalan gerçek mahiyeti, birkaç sahife ile özetlenemiyecek kadar ayrı, komplike ve son derece etraflı açıklanması gereken bir meseledir.

O gün, tahminimde yanılmamış olmam, bana gerçekten büyük bir ferahlık duyurmuştu:

Çünkü, harekete geçmemiz emri, benim aklıma gelmiş olan bir başka ihtimal üzerine verilmiş olsaydı, Yassıada insanlık tarihinin belki en büyük facialarından birine sahne olabilirdi. Bereket ki, parola «Işık» diye verilmişti.

Yoksa o parola, maazallah «*Işık*» yerine «*Alev*» diye verilmiş bulunsaydı, hemen kopacak kanlı haile, «Işık» la «Alev» kelimeleri arasındaki farktan milyonlarca kat büyük olacaktı.

Çünkü, «*Alev*» parolası:

«*Baskın ihtimali tahakkuk etti: Adayı canlı olarak bir tek kişiyi bile ele vermeyecek şekilde derhal imha ediniz.*» demekti.

YÜZDEN FAZLA BIÇAK BULUNUYOR

Samet Bey'in Adada kendi lehlerine bir ayaklanma ihtimalinden bahsetmiş olan sözlerinden, benim aklımda bir tek cümle kalmıştı:

«Biz de boş durmamalı, her ihtimale karşı hazır bulunmalıyız...»

Belki de bu cümlenin tahriki üzerine, onu dinleyişimden kısa bir zaman sonra, Yassıada'da yaptırdığım çok sıkı ve çok geniş bir arama, onların gerçekten de boş durmadıklarını meydana çıkardı:

Bu arama sonunda elimize, karyola çemberlerinden yapılmış yüzden fazla bıçak geçmişti! Acaba ne olacaktı bu bıçaklar?

Diğer hapishanelerde, yapılan aramalarda karyola demirlerinden yapılmış bıçaklar bulunduğunu gazetelerde zaman zaman okurduk.

Oralarda yatan vatandaşlara, bizler, haksız olarak: «Adi mahkûmlar» deriz. Halbuki aralarında cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, başbakan yardımcılığı, bakanlık, mebusluk, valilik, müsteşarlık, genel kurmay başkanlığı, ordu kumandanlığı, hâkimlik, hekimlik yapmış kimseler bulunan Yassıada tutuklularını biz: «Siyasî mahkûmlar» diye vasıflandırıyor ve onlarda, adi dediğimiz öteki bedbahtlardan üstün ve ayrı birer karakter bulunduğu zannını taşıyorduk. Bu yapılan iş çirkin değil miydi? Kaldı ki, Yassıada'da yasak çiğneme yolunda girişilen iğrenç ve sinsi yarışma, bir gün kendi muhafızlarına karşı kullanmak için bıçak hazırlamak sınırında da kalmadı.

Gazete okuma, radyo dinleme yasağının henüz yürürlükte bulunduğu ve ziyaretlerin henüz başlamadığı günlerde, ben bunların bir takım aktüel havadislere vakıf bulunduklarını, gerek kendi aralarında geçen konuşmalardan, gerek bana sordukları sorulardan anlıyordum.

«Acaba bunları, nereden, nasıl duyuyorlar» diye düşünürken yine bir arama sırasında pilli ve işler halde bir radyo meydana çıktı.

Koğuşlardaki büyük dolaplarda, tutuklular kendilerine birer göz ayırmışlardı. Gizlenmiş radyo, o dolapların, hangisinin hangi tutukluya ait olduğunu bilmediğim gözlerinden birinde bulunmuştu.

Tutukluları toplayıp, o gözün kime ait olduğunu sordum. Hepsi de bu sorumu cevapsız bırakarak, dolabın kendisine ayırdığı gözünü gösteriyordu:

Dolapta, sahibi meydana çıkmayan bir tek göz, ortada da dolaptaki gözünü göstermemiş bir

tek adam kalmıştı: Bolu Milletvekili Nezihi Tütüncü.

Ona:

«Gel bakalım Tütüncü, dedim. Sen de dolaptaki gözünü göster.»

Gözlerimin içine baka baka:

«Benim gözüm yok» demez mi? Birçokları gibi çok rahat, çok kolay yalan söyleyebiliyordu.

İçinde radyo saklanmış olan yeri göstererek sordum:

«Bu göz senin değil mi?»

Rahatça, kolayca, bir yalan daha söyledi:

«Hayır, benim değil o göz.»

Böylece dolabın o gözü, gelin olduğu halde, kimsenin sahip çıkmadığı kabahate dönmüştü. Çaresiz:

«O halde haydi hücreye buyur, dedim. Orada, dolaptaki gözünün yerini hatırlarsın herhalde.»

Zoru görünce, hepsi gibi Nezihi Tütüncü de yola geldi. Gerçi bir başka ve yeni yalana sarılıp: «O göz benim ama, o radyoyu oraya ben yerleştirmedim» diyerek inkârında biraz daha direnmek istedi ama, söktüremedi. Benden, hiçbir takibat yapmayacağım, hiçbir ceza vermeyeceğim sözünü koparınca, radyoyu oraya ne zaman, nasıl saklamış olduğunu bülbül gibi açıkladı. Sözümde durdum ve ona sadece teessüf etmekle yetindim. Gerçi o teessüfü şükürle karşıladığı bakışlarındaki sevinçten belliydi.

ERLERE VERİLEN BAHŞİŞ

Tutukluların yasakları bozma yolunda gösterdikleri çeşitli davranışlardan en çok vatanî gö-

revlerini hasbelkader Yassıada'da yapan tertemiz köy evlâtlarının masumiyetlerinden ve yoksunluklarından faydalanma yolunda gösterdikleri iğrenç çabalara eseflenmişimdir.

Kesin vermek ve almak yasağına rağmen yemekhanede ve gazinoda vazife gören erleri bahşişe alıştırmak için gösterdikleri çirkin gayretlere daima iğrenerek vakıf olmuşumdur.

Şüphesiz Yassıada'da bahşiş, hovardaca bir cömertliğin ya da insanca bir yoksula yardım duygusunun belirtisi değildi. Yassıada'da, erlere gizlice uzatılan bahşiş, onu, yasaklanmış münasebet ve hareketlerde ortaklığa alıştırmak isteyen iğrenç bir rüşvetti. Fakir Anadolu çocuklarının, bahşiş isimli bu alçakça rüşveti daima şiddetle reddetmekte gösterdikleri eşsiz asaleti, gözlerimi yaşartan bir takdirle hatırlamışımdır. Mehmetçiğin eşsiz ve her yönüyle yüksek karakterini belirten nice hâtıralarıyla dolu olan hafızamda, Yassıada'da geçmiş o vazifeye tam bir feragatla sadakat olaylarının da unutulmaz birer yeri vardır.

Tutukluların akıllarınca bahşiş, yasak yollara erlerle beraber gidebilmeleri için açılacak ihanet kapısının anahtarı olacaktı! Hele o kapı, bu suretle, bir kere açılmayagörsündü. Ondan sonra, müştereken gösterilebilecek gizli davranışların, ucu, bucağı mı kalabilirdi? Şaka değil paraydı bu! Onunla açılmayacak hangi kapı olabilirdi ki? İçlerinden çoğu, para için, şereflerinden, vicdanlarından canlarına kadar neleri feda etmemişlerdi. Mehmetçiğin de aynı müthiş cazibe karşısında gevşememesi için, hangi ciddi sebep olabilirdi ki?

Fakat içinde bulundukları akıbete, başka herşeyden çok, bu sevgili milleti hiçbir zaman ger-

çekten tanıyamadıkları için uğramış olanlar, dünyaları sarsmış bir Mehmetçiğin çelik seciyesini ören eşsiz faziletleri nereden bileceklerdi?

Sinsice uzattıkları bahşiş maskeli rüşvetleri daima elinin tersiyle itmek suretiyle Mehmetçik, Yassıada'da onlara, belki de hayatlarının en unutulmaz dersini vermiş ve servet güveniyle sivrilmiş burunlarını, tıpkı o ada gibi yamyassı edivermişti!

Mehmetçiği bu yoldan avlamayı denemiş olanlar, Yassıada'da en çok hırslandığım kimseler olmuşlardır. Nitekim, bir gün karşıma bunlardan birisi olarak çıkmış bulunduğu içindir ki, Bumin Yamanoğlu isimli polis müsveddesi, Yassıada'da benden en ağır ve en fena muameleyi görmeye kendisini müstahak kılmış bir tutuklu olmuştu.

İhtilâl arifesindeki olaylar sırasında gördüğü birbirinden çirkin hizmetlerden ötürü, ona karşı zaten uzaktan, herkesinkine eşit bir antipatim vardı. Adaya gelişinden sonraki davranışları ise, zaten içime yerleşmiş bulunan bu antipatiyi büsbütün arttırmıştı.

Bir gün, onunla aynı odada bulunan Ferit Sözen'den, benimle konuşmak istediğini bildiren bir mektup almıştım.

Çağırttım, geldi.

O zamanki eşi Suzan Sözen hakkında ve Bayan Sözen'le Menderes'in münasebetleri konusunda, sıkılarak dinlediğim bilgiler verdi. İddiasına göre, Menderes onu, silâhla tehdit etmek suretiyle kendi evinden kovmuştu!

«Sorarlarsa bunu açıklayayım mı?» diye benden soruyordu.

Soruşturmalara herhangi bir suretle, müdahale, benim görevim dışındaydı. Bunun içindir ki, o gün ona:

«Nasıl istersen öyle konuş» deyip kesmiştim.

Fakat o, yanımdan çıkmadan önce bana, Bumin Yamanoğlu hakkında, dikkate değer bir ihbarda da bulundu. Bumin: «Profesör Sulhi Dönmezer'i döğdüğümüzü biliyorlar. Fakat acaba, benim atmış olduğum ikinci kurşundan da haberleri var mı?» diye soruyormuş.

Ferit Sözen odasına gittikten sonra, işi anlamak için bir de Bumin'i çağırttım.

O, Ferit'in açıkladıklarını inkâr etmedikten başka:

«Yaktılar beni, diyordu. Şimdi varsın onlar da yansınlar... Hele bir soruşturmaya çıkarılayım da görürsünüz, onlar hakkında daha neler neler açıklayacağım...»

«Büyük açıklamalarda bulunmak» hususunda 29 Nisan olaylarının ünlü polisi Zeki Şahin de Bumin'den daha az iddialı konuşmuyordu. Hattâ tâ o gün, Bumin'i odasına gönderişimden sonra, Zeki Sahin de - kendi isteğiyle - yanıma gelmiş: «Kumandan Bey, demişti, 6 7 Eylül olayları bir tertiptir. 29 Nisan olayları da bir tertipti. Hattâ o olaylar sırasında, Reisicumhur, Dahiliye Vekili ile birlikte Vilâyete geldikleri zaman ben hemen arkalarında durmaktaydım. Bayar: "Olmadı, diyordu, hiçbir şey istediğim gibi olmadı. Bakın bugün İstanbul bahar kokuyor, halbuki ben barut kokmasını isterdim." Ben, bunların hepsini açıklamak istiyorum.»

Zeki Şahin bütün bunları söyledikten sonra:

«İstedikleri herşeyi söyleyeceğim. Fakat ben, bir emir kuluydum, ne emir verdilerse onu yaptım. Sen beni eskiden de tanırsın Tarık Bey, ne olur

bana şefaatta bulun. Kıymasınlar bana, asmasınlar beni» diye yalvarıyordu.

O gün ona:

«Ben hâkim olmadığım için, senin suçsuzluğuna hükmedeceğime söz veremem. Fakat doğru konuşmanın, senin lehine olacağı kanısındayım. İftiraya asla sapmadan, gerçekleri açıklamaktan kaçınma» demiştim.

Kendi sözlerine bakarak, Ferit Sözen'in de, Zeki Şahin'in de, Bumin Yamanoğlu'nun da ilgiye lâyık açıklamalarda bulunacakları kanısına vardığım için, soruşturma kurulu karşısına çıkarıldıkları zaman ben de hazır bulundum: Bunlardan her üçü de, bana açıkladıkları gerçekleri saklamayacaklarına, namusları, vicdanları, dinleri, imanları, şerefleri, şanları üzerine yemin etmişlerdi.

Fakat, Soruşturma Kurulu karşısında, üçü de tepeden tırnağa inkâr kesilmezler mi? Gençlere kurşun atıldığı da, profesör dövdükleri de, silâh çekme, evden kovma hikâyesi de yalan, yalan, hep yalandı.

Hele Bumin Yamanoğlu, suçlarını inkâr etmekte hepsinden baskın, hepsinden yaman çıkmıştı:

«Ben ancak bir el, o da havaya ateş etmiştim.» diyordu. «Halbuki ben kendilerine bir fiske bile vurmadığım halde, talebeler beni taşlarla alnımdan yaraladılar.» diyordu. «Ben bir polis parçasıyım: Kaynayan o koca deryada bir damla bile sayılmam. Ama, adım bir kere kötüye çıkarıldığı için, faili bulunamamış her suçu bana yüklemek istiyorlar» diyordu.

Hani, neredeyse, iftiraya uğramış masum bir

mazlum gibi, Soruşturma Kurulundan, İhtilâlin kendisine tarziye vermesine aracılık etmesini isteyecekti. Ama sorgusunu yapanlar, 28 Nisanda çekilmiş fotoğrafları gözlerinin önüne serince, iş birden sarpa sardı. Bu net resimlerden birinde, kolayca tanınan o masum Bumin, bir gencin üzerine tabancayla ateş ederken görülmekteydi. Bir diğerinde ise, hareket halinde bir jipe kurulmuş, yakasından kavradığı yerdeki bir öğrenciyi sürüklüyordu.

Fakat açıkça ve pek fena bozulmuş olmasına rağmen onun, hattâ o resimlere bakarken bile kızarmayan bir yüzü vardı, uzun sürmeyen bir duraklamadan sonra, yeniden tevile koyulmuştu:

«Tabancanın namlusu, öğrenciye değil, havaya çevrik... Biz jiple giderken yerdeki genç bana yapışmış, ben de yere indirilip yeniden taşlanmaktan kurtulmaya çabalıyorum! Tabii, oldu böyle şeyler: Zira biz, emir almış polisler olarak o gün orada, gösteri yürüyüşlerine karşı çıkarılmış kanunları tatbik ediyorduk.»

Son cümleyi söyledikten sonra, Bumin, zırvalarına, öyle bir söz ilâve etti ki, durumun olanca ciddiyetine rağmen, hiçbirimiz katıla katıla gülmekten kendimizi alamadık. Zira Bumin evvelce yaptığı tevillere, komiklikte, hattâ onları bile gölgede bırakan bir yenisini ekleyerek, aynen şöyle diyordu:

«E... fena mı yapmışız? Eğer o gün orada, o kanunları bizler tatbik etmeseydik, onların antidemokratik oldukları nasıl anlaşılabilecekti?»

Gerçi, bir cumhurbaşkanı, bir başbakan, bir dahiliye vekili, verdikleri emirleri topyekûn inkâr ederlerken, hattâ koskoca Genel Kurmay Başkanı

Rüştü Erdelhun, kendi el yazısıyla verdiği, «*Üçüncü Zırhlı Tugay Komutanlığına: Belediye Sarayına doğru gelen bayraklı kafileye tanklarla taarruz ediniz.*» kumandası okunduğu zaman «Bundaki taarruz kelimesi, dağıtın anlamına kullanılmıştır» der ve üstelik de o pusulayı yok etmeye davranırken, kendisini «Polis parçası» diye vasıflandıran bir Bumin efendiden bir Ebussuud efendi doğruluğu bekleyebilecek değildik! Fakat buna rağmen, hiçbir mazeret, kuyruklu yalanın iğrençliğini gidermeye yetmiyordu. Bunun içindir ki, evvelce bana söylemiş oldukları ile, soruşturma kuruluna verdiği ifade arasındaki misli görülmemiş çelişme, açık sorumluluğundan kaçmaya çabalayan bu suçluya karşı zaten duyduğum antipatiyi daha da şiddetlendirmişti.

Sonradan, o antipatimi büsbütün artıran bir olaya daha şahit kaldım:

Bir gün nöbetçi subay, genç bir delikanlının beni görmek istediğini bildirdi.

Biraz sonra, nöbetçi subayının peşinde odama, genç ve sevimli bir adam girdi. Adını söyleyerek, gösterdiğim koltuğa oturdu ve anlatmaya başladı:

Yüksek Mühendislik tahsili yapmak için Amerika'ya gitmiş. Tahsilini bitirip, memlekete dönüşünün ikinci, ya da üçüncü günüymüş: Karaköy'den Köprü'ye doğru yürümekteyken, karşıdan bir kalabalığın bulunduğu istikamete doğru geldiğini görmüş. Birisi: «Gençler... demiş, herhalde yine bir miting var...»

Fakat delikanlı, daha işin ne olduğunu sormaya, anlamaya vakit bulamadan, kendisini o kalabalığı sarmış bir polis kordonunun içinde bul-

muş. Polisler, hiçbirisini tanımadığı başka gençlerle beraber, onu da yakalamışlar. Oradan, itile kakıla karakola götürülüp, kömürlük gibi karanlık, pis bir odaya atılmış. Biraz sonra, genci bir polis çıkarıp, başka bir odaya götürmüş. Sonradan adının «Bumin Yamanoğlu» olduğunu öğrendiği o polisin kendisine ilk sözü:

«Ulan pezevengin evlâdı; söyle bakalım o deyyusların içinde ne işin vardı?» demek olmuş.

Neye uğradığını şaşıran çocuk:

«Efendim, demiş, benim hiçbir şeyden haberim yok. Ben Amerika'dan memlekete daha dün geldim. Polisler beni bir başkasına benzetip buraya herhalde yanlışlıkla getirmiş olacaklar!»

Fakat Bumin:

«Sus ulan O..... çocuğu!» diyerek delikanlının sözünü kesmiş ve ilâve etmiş: «Yanlışlığı siz yapmazsınız da hep polis yapar değil mi? Şimdi köteği yeyince, yanlışlığı kimin yaptığını anlarsın sen de. Hadi len: Aç ağzını konuş... Açıkla cibilliyetini ve "Ben İ...yim" de! »

Sözünün burasına gelince, gözlerinden yanaklarına yaşlar dökülmeye başlayan delikanlı:

«Hayatımda o andaki kadar hırslandığımı hiç bilmiyorum Kumandan Bey» diyor ve hıçkırıklarını tutmaya çalışarak ilâve ediyordu: «O güne kadar, insanların nasıl cinayet işleyebildiklerine daima şaşardım Kumandan Bey. Fakat o gün bir katil olmayışımı sadece, üzerimde bir çakı bile bulunmayışına borçluyum. Herif, elleri ve ayakları ile vücudumun her tarafına durmadan vuruyor, "Söyle ulan" diyordu, "Ben İ...yim de!" O ne korkunç, o ne vahşi bir sadizmdi, yarabbi. Genç yaşımda, bir karakol köşesinde dayaktan ölmemek

için, herifin istediğini söyledim. Ama içimde o adama karşı, son nefesimden evvel sönmesi imkânsız bir intikam ateşi kaldı. Size yalvarıyorum: Beni o mahkemenin önüne çıkarınız. Yüksek Adalet Divanı, delâletinizle bana 5 dakikacık konuşma izni versin. Şimdi masumum diye boyun büken o korkunç mahlukun nasıl bir canavar olduğunu, memleketimin yüksek yargıçlarına bir de ben anlatayım... Senelerce hasretini çektikten sonra kavuşabildiğim vatanımı bana zindan eden, bana zehir eden, bana cehennem eden o canavarı, o yargıçlara asıl ben tanıtayım. Bana zorla kabul ettirdiği o kötü sıfatı, milletin gözleri önünde ona iade edeyim! Ona, sesimin var gücüyle: "O dediğin asıl sensin..." diye haykırayım. Haykırayım ki, içimden, beni yakan o ateş boşalsın... Haykırayım ki, ona verilecek cezada, benim de hiç olmazsa bir fiskem bulunsun... Ne olursunuz beni çıkarınız o mahkeme huzuruna...»

Hüngür hüngür ağlayarak yalvaran yüreği yanık delikanlının isteğini yerine getirebilmek benim elimde değildi. Çocuğu münasip sözlerle avutup gönderdim. Fakat kendi kendime kalınca, bir de içimi, kalbimi, yokladım ki, ne göreyim. Antipati de ne kelime, Bumin'e duyduğum his artık bir antipati olmaktan çoktan çıkmış, irademin zor tutabileceği bir müthiş gazap haline girmiş! Bereket, o anda, gözlerimin önüne hemen anam geliverdi: Yassıada'dan bahsederken bana daima «Oradaki insanlara sakın kanunun vereceğinden başka hiçbir eza, hiçbir ceza çektirme evlâdım» diyen altın yürekli anacığım.

Arkasından, Gürsel'in hafızama nakşolmuş öğütlerini de hatırlayınca, biraz evvel dinledikleri-

mi unuttum. Birden yine, iradesini duygularına hâkim kılabilen Ada Kumandanı oluverdim.

Bu suretle Bumin, hiddetimden kurtulmuş oldu. Eğer başka bir gün bağışlayamıyacağım bir suç işleyerek karşıma çıkmış olmasaydı, sonuna kadar da kurtulmuş olacaktı.

Bir gün, bir er bana gelip, Necati adında Giresunlu bir deniz eri hakkında beni fena halde üzen bir ihbarda bulundu: Onun verdiği bilgiye göre, Giresunlu Necati tutuklulardan Ferit Sözen ve Bumin Yamanoğlu tarafından ayartılmıştı.

Hemen yaptırdığım tahkikat, aldığım ihbarı doğru çıkardı.

Gönül, Türk Ordusunun Yassıada imtihanından, kadrosunun bütün kademeleriyle tam numara almış olarak çıkmasını isterdi. Fakat, anlaşılıyordu ki, deniz eri Giresunlu Necati, milyonda bir sayılacak nisbette de olsa, bu fireyi bize yazık ki verdirmişti.

Gerçi, tutuklular bir tek er elde edebilmek için, binbir çareye baş vurmuşlardı. Hattâ, bende saklı bulunan isimleri açıklamadan kaydedeyim ki, tutuklulardan hayli varlıklı birisi, istediği bir takım yasak hizmetleri görmesi karşılığında, bir ere, tek kızını vermeyi bile vaad etmişti. Her fıkara delikanlıya cazip gelebilecek bu teklifin bile mertçe reddedilmesine karşılık, bir Giresunlu Necati çıkıp pek sefil bahşişlere tamah etmiş ve tutukluların gizli ajanlığını kabullenmişti.

Ferit Sözen'le Bumin, kapılarında nöbet bekleyen bu cılız karakterli eri, kendilerini odalarından tuvalete götürüp getirdiği sırada bahşişlerle kandırmışlar ve ona diledikleri hizmetleri gördürmüşlerdi.

Bu hadisenin şahitleri: Kemal Aygün, Ethem Yetkiner, Kemal Binatlı, Zeki Şahin olarak gösterilebilir.

Hemen tutuklattığım Giresunlu Necati, - herhalde yakayı kurtaramayacağına aklı yattığı için - suçunu inkâr yoluna gitmedi: İfadesine göre, Ferit Sözen'le Bumin, kendisine birkaç defa bahşiş vermişlerdi. İstanbul gibi, eğlencesi bol ve pahalı bir şehirde izine çıktıkça pek şiddetli para sıkıntısı duyduğu için, Giresunlu Necati, mevcut yasağı unutmakta ve o bahşişleri kabul etmekte hiçbir mahzur görmemişti. Buna karşılık, sonradan kendisinden istenilen de verilecek mektupları yerlerine götürüp alınacak cevapları sahiplerine getirmekten ibaret olmuştu. Bir çıkar karşılığında olmasa bile bu kadar masum bir hizmeti görmenin kime zararı vardı?

«Onların, o mektupları neden seninle göndermek istediklerini hiç düşünmedin mi?» diye sordum.

Fakat Giresunlu Necati, bizden gizli yapılacak bir muhaberenin vahim anlamını ya kavrayamıyor ya da kavrayamamış görünmek istiyordu. Açıkladığına göre, izine çıktıkça, Bumin'in, Ferit Sözen'in evlerine mektuplar götürüp getirmiş.

Onu mahkemeye verdim, tevkif ettirdim, hüküm giydi; bunun üzerine de adadan uzaklaştırdım.

Fakat bahşiş adı altında erlere casusluk rüşveti uzatan uzuvlar arasında hele Bumin'in o suçlu ellerini de görmenin beni artık ne hale getirmiş bulunduğunu tasavvur edersiniz.

Bütün hırsımla onun üzerine yürümek üzere

yerimden fırlamıştım ki, içeriye giren posta eri elime, Mehmet Bal ismindeki polis memurunun bir pusulasını verdi. Mehmet Bal, Bumin'le aynı odada yatan polislerden biriydi. Pusulasında, bir şikâyetinin olduğunu benimle konuşmak istediğini bildiriyordu. Hemen getirmeleri emrini verdim. Geldi. Bumin'in şansı, o gün pek fena tersine dönmüş olacaktı ki, Mehmet Bal da karşıma, ondan şikâyetçi olarak çıkmıştı. Bumin, kendisinin aleyhine olan ifadelerini değiştirmesi için, Mehmet Bal'ı sıkıştırmaktaymış. Hattâ günlerdir yapıp durduğu tehditlerle yetinmeyip, nihayet kendisini dövmeğe kalkışmış. Mehmet Bal'ın iftira etmediğinden emin olmak için, onlarla aynı odada kalan Kemal Aygün'ü, Ethem Yetkiner'i ve Zeki Şahin'i çağırttım. Üçünü de birbirinden ayrı olarak dinledim. Üçü de Mehmet Bal'ın söylediklerini doğruladılar: Onlar mani olmasalarmış, Mehmet Bal, Bumin'den dayak yemekten kurtulamıyacakmış!

Bu, artık bardağı taşıran damla olmuştu. Çağırttıklarımla beraber, Mehmet Bal'ı da yerlerine gönderdikten biraz sonra, odalarına ben de gittim.

İçeriye girdiğim zaman, hepsiyle birlikte Bumin de ayağa kalkmıştı.

«Sen, dedim, Mehmet Bal'a dayak atacakmışsın, öyle mi?»

O, inkâra, tevile davranınca hemen ilâve ettim:

«Yürü benimle beraber!»

Ve itiraf ediyorum: O gün Yassıada'da ilk ve son olarak yalnız onu dövdüm. Gece yarısına doğru da attığım hücreden çıkarttırdım. Emrimle

Mehmet Bal'dan af dilemek üzere odasına giderken, Türk lugatinin tövbeden başka her kelimesini unutmuş gibiydi.

Bizim kadroda verdiğimiz ilk ve son fire, Giresunlu Necati olduğu gibi, Yassıada'da benden dayak yiyen ilk ve son tutuklu da böylece bu oldu.

İYİLER DE VARDI

«Hep fena taraflarını açıklıyorsun: Fakat Yassıada'da, üstün, olgun karakterli, temiz dürüst seciyeli, derin, geniş bilgili hiçbir kimse yok muydu?» diyeceksiniz!

Ben, akla gelmesi mukadder bu soruya, evvelâ üç kelimecikle cevap vereceğim:

«Vardı, vardı, fakat azdı!»

Halbuki, devlet, millet, memleket yönetmiş bir kadronun içinde, böylelerinin değil, fakat kötü karakterlilerin, yalancıların, iki yüzlülerin, tabansızların, vicdansızların azınlıkta kalmış bulunmaları gerekmez miydi?

Şimdi orada iyi tanıdıklarımın en başında rahmetli Nuri Yamut'u hatırlıyorum. Adada bulunduğu müddetçe, olgun kişiliğini bütün küçüklüklerin üstünde tutmuş olan bu emekli orgeneralin, herkese saygı telkin eden vakarını, bir tek an bile kaybettiğini görmedim. O, koca adada, kaderin başına getirdiği büyük felâkete, yıkılmaz, sarsılmaz bir gururun tepesinden bakabilmiş tek adamdı diyebilirim. Bu, hiçbir zaman hırçınlığa, şirretliğe kaçmamış olan somut bir vakardı. Susan bir insan değil, susan bir kayaydı sanki.

Bir gün hastalanınca, onu hemen hastaneye göndermek istemiştim.

Belki inanmıyacaksınız ama, - diğer bütün tutukluların can attıkları ve hattâ gidebilmek için yalancıktan hastalandıkları - bu davete icabet etmek istemedi:

«Burada bana yeter derecede bakılmaktadır. Burada bana ihtimam gösteren arkadaşlardan ve sizden son derece memnunum: Beni adadan göndermeyiniz» diyordu.

Fakat şüphesiz, Yassıada hastanesi, meselâ benim kendisini göndermek istediğim Deniz Hastanesiyle mukayese edilemezdi: Zengin laboratuarları, son sistem tahlil ve kontrol araçları, tıbbî tedavi imkânları ve seçkin hekimler heyetiyle, Deniz hastanesi, elbetteki bizimkinden kat kat üstündü.

Bunları kendisine anlattım ve:

«Üstelik, dedim, orada çok daha serbest olursunuz: Kızınız, damadınız her zaman ve kolayca ziyaretinize gelebilirler...»

Bu sözlerime:

«Ben onların karşısına tutuklu bir hasta olarak çıkmak istemezdim» diye cevap verirken gözleri buğulanmıştı!

Gerçi sonunda, ısrarıma boyun eğdi ama, giderken isteksiz görünüşü, her halde böyle düşünmekte olmasındandı. Bu, gururunun zedelenişini öz evlâdından bile saklamak isteyen adam, kendisini teşyi için motora bindirdiğim zaman, beni bir büyük kardeş sevgisiyle yanaklarımdan öperken, artık açıkça ağlıyordu!

Yazık ki, bu gerçekten «efendi» insanı son görüşüm o olmuştu.

Yassıada'da, üzerimde iyi intibalar bırakmış insanlar arasında, Şemi Ergin'i, Ethem Menderes'i, Agâh Erozan'ı, Fahrettin Kerim'i, Osman Kavrakoğlu'nu, Kasım Küfrevi'yi, Fahri Ulaş'ı, Hacapulos'u, Mahmut Koloğlu'nu, Hikmet Bayur'u, Atıf Akın'ı, Faruk Nafiz Çamlıbel'i, Kemal Aygün'ü, Medenî Berk'i, Sebati Ataman'ı da sayabilirim.

Şimdi aklıma gelen bunlardan, Şemi Ergin'den, Ethem Menderes'ten ve yine bazılarından ilerde yine sözedeceğim: Tıpkı, Bayar'la Menderes'in de tarafsız kalemle, birer portrelerini kısaca çizmeye çalışacağım gibi.

Agâh Erozan'la, Osman Kavrakoğlu'na gelince: Bunlardan birincisinin bir gün erlere bahşiş veren tutuklular arasına karıştığını öğrendiğim zaman, hem üzülmüş, hem de şaşırmıştım.

Fakat herşeye rağmen içimde, onun o bahşişi, Ferit Sözen'le, Bumin Yamanoğlu ve benzerleri gibi, kötü bir yararlanma ve kandırma kasdıyla vermemiş olduğuna dair bir inanış vardı. Netekim, - herhalde bu inanışa kapılmış olarak - esefle karşıladığım o hareketlerini yüzlerine karşı ve açıkça yermek için birer birer yanıma çağırttığım tutuklular arasına yalnız onu katmamıştım.

O çağırttıklarıma, bahşiş konusunda neler söylediğimi duymuş ve o tatsız davetten müstesna kılınışının, herhalde sezmiş olduğu ince nedenini düşünerek duygulanmıştı. Kendi isteğiyle, yanıma gelip de konuşunca, hakkında beslediğim inanışta yanılmamış olduğumu anlamanın huzurunu duydum.

«Kumandan, diyordu, bahşiş meselesi yüzünden azarlamağa çağırdıklarınız arasına beni de

katmamış olmana, hem sevindim, hem üzüldüm. Sevindim: Çünkü, her ne sebeple olursa olsun, senden beni kırabilecek bir söz duymak istemezdim. Memnuniyetim bundan kurtulmuş olmamdan geliyor. Üzüldüm: Çünkü, erlere bahşiş vermek hatasını işlemiş olanlar arasında maalesef ben de vardım. Gerçi ben, hepimize iyi bakan, hepimizi iyi tutan o çocuklara bahşiş olarak gönlümden kopanı vermiştim. Fakat bu davranışı gösterirken, başkaları gibi, kötü niyetle hareket etmediğimi kim bilebilirdi? Halbuki, seni haklı olarak hakkımda kuşkuya düşürebilecek bir hareket, benden gelmemeliydi. Bu olayda, aslında bir hata işlediğim halde, hareketimi aleyhime yorumlamayarak davrandığın için sana teşekkür ederim. Buraya, o kusurumdan ötürü sizden özür dilemek için gelmek istedim: Emin ol, hareketlerim bundan evvel olduğu gibi, bundan sonra da daima itimadına lâyık kalacak.»

Bu dürüstlük, bu nezaket ve sırtına son derece ağır ve zor bir görev yüklenmiş benim durumumda bir insanın sorumluluklarına gösterilen bu geniş toleranslı ince idrak, Erozan'ın temiz kişiliğine karşı zaten beslediğim saygılı takdiri, büsbütün kuvvetlendirmişti.

Fakat o, bu kadarıyla da yetinmeyerek o babacan samimiyetiyle ilâve etti:

«Zaten burada senden gördüğümüz şefkatli ilgiye, hepimiz, her zaman minnettarız. Eğer, bu seferki haklı azarlarında olduğu gibi, gerek sana karşı, gerek birbirimize karşı, gerek diğer idareci arkadaşlara karşı hatalı davranışlarımızda zaman zaman gösterdiğin sertçe müdahaleler olmasaydı, burada hepimiz birbirimize girerdik. Kısmet olur

da bir gün hürriyetime kavuşabilirsem, yapmayı görev bildiğim davranışlardan birisi, başımıza senin gibi tatlı-sert bir idareciyi seçmekte gösterdiği isabet ve basiretten ötürü Sayın Gürsel'i samimiyetle tebrik etmektir. Tanrı seni aziz etsin Kumandan: Senin yerinde bir başkası, burada, hepimizi kırabilecek kim bilir neler yapabilirdi...»

Şimdi, o zaman beni son derece mütehassis etmiş bulunan bu sözleri - sırf Yassıada tutuklularından üzerime sonradan nice haksız iftiralar yağdırmış bulunanlara bir karşılık olsun diye - utançlı bir iftiharla buraya geçirmek mecburiyetini duyarken uzun ömürlü olmasını dilediğim iyi yürekli ve doğru sözlü Agâh Erozan'ın çok şükür henüz hayatta bulunmasına güvenmekteyim.

O, bunları inkâr etmedikçe, ötekilere ne düşeceğinin tayinini, sizlerin takdirlerinize bırakıyorum. «Kumandan Hayatımı Kurtardı» diyen mektubu gazetede yayınlandığı için ayrıca buraya koymuyorum.

Adada aynı takdiri, Osman Kavrakoğlu'na karşı da duymuşumdur: Tıpkı ötekilerin olduğu gibi, onun siyasi hayatı da beni zerre kadar ilgilendirmemiştir. Fakat değerli arkadaşı Agâh Erozan'ın olduğu gibi, onun Yassıada'daki hayatı da bütün beşerî şaibelerden yüzde yüz masun geçmiştir.

Kendisi, idarî disipline karşı herhangi bir harekette bulunmamış olduktan başka, zaman zaman, arada ister istemez geçen bazı tatsızlıkların giderilmesine aracılık etmiştir.

Meselâ, bir gün koğuşları gezerken, Kocaeli Milletvekili Sadettin Yalım, gayrimeşrû servetler konusunda, içlerinden bazılarına karşı resmen ya-

pılan ağır ithamlardan, adeta şahsımı töhmetlendiren bir takım yersiz sözler etmişti. Ona mecburen, sözlerini tartarak konuşmasını ihtar ettim:

«Eğer aranızda gayrimeşru servetler iktisap etmiş olanlar varsa, bunun ne muhbiri ne de davacısı elbetteki şahsen ben değilim. Bu konuda bir hükme, bir karara varmak ise, benim görev ve yetkimin tamamiyle dışında bir iştir. Fakat beni bu tarzda sözlere muhatap kılmanızdan ötürü son derece müteessir ve müteessifim: Bundan sonra bir daha halinizi, hatırınızı sormaya da gelmiyeceğim» dedim.

Kapıya doğru yürüdüğüm zaman, koğuşta, ayaklarımın çıkardığından başka hiçbir ses duyulmuyordu.

Aradan 10 dakika geçmeden, Osman Kavrakoğlu'nun benimle konuşmak istediği haberi geldi. Getirttim:

«Kumandan Bey, dedi, senden, gerek o arkadaş adına, gerek hepimiz adına özür dilemek için yanına gelmek istemiştim. Emin ol, onun münasebetsizliğine en az sizin kadar biz de müteessir olduk. Fakat sen, olgun insansın: Bunu, uzun ve sıkıcı tutukluluk hayatının bozuk psikolojisine bağışla, affet!»

Sonra gülerek, insanın öfkesini kolay yatıştıran o içten ve cana yakın samimiyetiyle ilâve etti:

«Amma yaptın be kumandan! Sen de küsersen bizim halimiz nice olur? Allah başımıza baldan tatlı bir kumandan vermiş. Onu da kaybedersek bu adada bize tavşanlar bile acımaz mı?..»

O gün benden, koğuşlarını her zamanki gibi ziyarete devam edeceğim sözünü almadan odamdan gitmeyen zeki, çabuk kavrama gücü adeta

eşsiz Osman Kavrakoğlu işte bu derece çelebi bir arkadaştı.

Yassıada'dan sonra rastlaştıkça, Kavrakoğlu, bir karagün dostu vefakârlığıyla yanıma sokulur ve nikbet günlerinde gördüğü küçük iyilikleri, beni utandıracak kadar mübalâğalı bir dille yadederek, gerçek mertliğine olan inanımı güçlendirir!

MADALYONUN TERSİ

Fakat Sezarların haklarını Sezarlara verdikten sonra, müsaadenizle, madalyonun bir de ters tarafını çevirelim:

Bu sayılı iyilere, olgunlara, temizlere, dürüstlere, mertlere karşılık, genel olarak o karışık kadroda, bir devlet yönetiminde değil, hattâ bir dernek yönetiminde bile rol alamıyacak neler, kimler yoktu yarabbi!

Yazık ki çoğunlukta olan öylelerinin çeşitli terbiyesizliklerine, küstahlıklarına, bilgisizliklerine, dönekliklerine, hamlıklarına, tabansızlıklarına, ikiyüzlülüklerine ve türlü türlü karakter zayıflıklarına şahit kaldıkça, kendi kendime, kimbilir kaç defa: «Yarabbi, bizi meğer kimler idare etmiş...» diye adeta şaşırmış ve her bakımdan yüzde yüz ehilsiz ellere düşmüş bir büyük Milletin biçarelikten yana eşsiz kaderine yanmıştım!

Koskoca bir devlet yönetimi, bir millet, bir memleket yönetimi, öyle bir kadronun eline on yıl değil, on saat bile emanet edilemezdi.

Her olaydan ve her hallerinden belli oluyordu ki, kültür, inanış, görüş seviyeleri çok farklı

ve hele karakter çapları çok ayrı bu insanlar, ancak çıkar birliği ile bir araya gelmişlerdi.

Netekim, ihtilâlin kılıcı, o çıkar düğümlerini parçalar parçalamaz bunlar, - kendi başlarını kurtarmak tasasına kapılmış ve - aynı ada, aynı koğuş, hattâ aynı oda içinde bile birbirlerine karşı ve birbirlerine yüzde yüz ters düşüvermişlerdi.

Birbirleri aleyhine, hele vaktiyle peygamberleştirmek istedikleri o Menderes aleyhine neler konuştuklarını duysanız ve defterlerine, mektuplarına neler yazdıklarını okusanız, kulaklarınıza, gözlerinize kolay kolay inanamazdınız...

Bunların çoğunun belgeleri, teyp şeritleri, ya da, kendi el yazıları ile dolu defterlerden alınmış fotokopiler halinde mahfuzdur.

Tarafımdan incelenmek için alınmış, incelenmiş, sonra sahiplerine geri verilmiş defterlerden o zaman önemli gördüğüm hususları not aldığım için evrakım arasında bulunan ve sahiplerinin ağzı ile yazılmış olan bu notlardan birisi Reşat Akşemsettinoğlu'na, diğeri de İzzet Akçal'a ait olanıdır.

Bu defterlerden bir kısmının bazı yerlerinin fotokopilerini çıkartmama sebep olan ilgiye değer olayı da ilerde açıklayacağım.

Şimdi, Yassıada'dan ayrıldıktan sonra, oradaki idarenin kötülüklerini anlata anlata bitiremiyen İzzet Akçal'ı ve Reşat Akşemsettinoğlu'nu bir de kendi defterlerinden, kendi el yazılarından okuyacağız. Bakınız, İzzet Akçal, asılan arkadaşı Hasan Polatkan hakkında o zaman ne düşünüyormuş:

İki şirketten menfaat sağladığından dolayı irtikâp suçundan Hasan Polatkan aleyhine

dâva açılmış... Allahın belâsı bu adam hakkındaki şayiaların teeyyüd etmekte olduğuna ben de kani bulunuyorum. Bir devri rezil eden hareketlerinin muhalefet tarafından olsun tesbit edilip Meclise getirilmemiş bulunması ne ayıp!..»

İzzet Akçal, soruşturma kurulunda ifade verirken kendisinin aynı odada kalan arkadaşlarıyla bile konuşturulmadığını iddia etmiş. Ben, durumu öğrenip de bu yalanı uydurmak lüzumunu niçin duymuş bulunduğunu öğrenmek isteyince:

«Yalan söylemişler: Ben katiyen böyle bir iddiada bulunmadım!» demez mi?

O zaman, bana İzzet Akçal'ın iddiasını duyurmuş olan Hikmet Kümbetlioğlu'nu bulmuş ve gülerek:

«İş anlaşıldı, demiştim, meğer yalancı olan sizmişsiniz.»

Fakat soruşturma kurulunda Hikmet Kümbetlioğlu, Akçal'ın, kendisini kızdıracağını umduğu bu inkârını son derece tabii karşılamış ve:

«Ondan herşey beklenir!» dedikten sonra ilâve etmişti: «O adam, büyük zelzele sırasında, Erzincan'da savcı olarak bulunuyordu: O zaman da bermutat inkâr ettiği suçu, başkaları üzerine atmak istemişti. Tıpkı şimdi, kendi yalanını, bize yüklemek isteyişi gibi!»

İşin vebali, yalansa, Hikmet Kümbetlioğlu'nun, doğruysa, İzzet Akçal'ın boynuna.

Ama, İzzet Akçal'ın, Yassıada'daki hayatı, maalesef aleyhindeki bazı iddiaları doğrulayabilecek sakatlıklar göstermekteydi. Hemen hangi kirli taşı kaldırsak altından Akçal çıkmaktaydı.

Şeker hastaları sadece, kendilerine yasak edil-

miş gıdalara karşı, perhizi bozduklarını saklamak için usulen yalan söylerlermiş. Halbuki bir şeker hastası olan Akçal'ın yalanları sadece yasaklara rağmen yediklerini saklamaya münhasır kalmıyordu. Meselâ, ona, her gün ensülin enjeksiyonu yapılmaktaydı. Diğer ilâçları da her gün muntazam verilmekteydi. İç hastalıkları uzmanımızın daima kontrolu altında tutuluyordu. Kanındaki şeker miktarının yeniden her ölçülüşünde, o gün sabah kahvaltısı yapmaması kendisine hatırlatılıyordu.

Kendisi, bu ihtimamı devamlı olarak görmekte bulunduğunu defterine yazdıktan başka, başta ben olmak üzere, adadaki bütün idarecilere minnet ve şükran duyduğunu kendi el yazısı ile tekrar tekrar belirtmeyi de ihmal etmiyordu.

Fakat, şeker hastalığı ona herhalde bu yazdıklarını unutturmakta olacaktı ki, biz şu satırları da aynı defterin, bir gün yeniden elimize geçişinde okuyacaktık:

«*Tıp kanunları da İhtilâlin emri altında işlemekte, insan hakları, yaşama hakkı denen hukuk mazmunu da ortadan kaldırılmaktadır.*»

Aynı adam, aynı defterin bir sayfasına:

«*Bugün avukatlarım geldi, Sakıp'la 20 dakika kadar konuştum. Ona İstanbul hadiseleri hakkında notlar verdim. Ekrem Korkut (Avukat) Bey'i de ayaküstü gördüm: Gelecek hafta görüşmek üzere geleceğini bildirdi.*» diye yazdıktan sonra, aynı defterin bir başka sayfasına da işte aynen şu satırları karalıyacaktır.

«*Bir kere daha ve kati olarak anladım ki, Ce-*

za Muhakemeleri Usul Kanununun 144. maddesinin insanlara sağladığı müdafaa hakkından istifade, bizim için mümkün olamıyacaktır!..»

Onu böylece, hakkın takdirine bırakıp geçerek, biraz da D. P. iktidarının karakter şampiyonlarından Reşat Akşemsettinoğlu'nun kendi defterinde ve kendi kader arkadaşları hakkında kendi elyazısıyla verdiği hükümleri okuyalım: (Cümle hataları kendisinindir.)

Koğuşta ve yemekte muhtelif havadisler ve rivayetler çıkarılmakta, bilâhare kendileri de inanmaktadır. Koğuşlarda bu rivayet ve havadisleri, cidden kötü niyetlerle çıkarılmaktadır. Bir kısım hayalperesetlerin, gayriciddi insanların nasıl bir meclis teşkil ettiklerine hayret ediyorum. Bu meyanda dikkati çeken bir husus da, umumi kültürün son derece düşük oluşudur. Birbuçuk aydan beri, bütün koğuşlarda birkaç lisan çalışan arkadaştan başka en küçük mikyasta da olsun, ciddi bir eser mütalâasına tesadüf etmedim. Polis romanlarıyla, buna benzer türlü romanlardan ibaret bir okuma zevki vardır. Halbukî, herbiri senelerce parlementoda bulunmuş bu insanların böyle bir yerde, meşguliyetlerinde ve okumalarında bir ciddiyet lâzım gelmez mi?»

Düşük D. P. iktidarının ünlü siması Reşat Akşemsettinoğlu, kendi defterine yazdığı aşağıdaki satırlarla, kader arkadaşlarının, kendi teşhisine uygun birer ilginç portresini çiziyor:

«... *Eski riyaseticumhur kâtibi umumiyesi Munis Faik Ozansoy'a sorulan suallerden anlaşıldığına göre, 27 Mayıs hadiselerine takaddüm eden*

günlerde, Çankaya'da yapılan mühim bir toplantının mahiyeti araştırılmaktadır. Öyle tahmin ediyorum ki, memlekette katî bir ihtilâlin vukua geleceği anlaşılmış bunun için de bazı tedbirler düşünülmüştür: Muhtemel olarak, hadiselere lakayıt üç diktatörün düştüğü gaflet gibi. Adnan Bey'in, büyük hadisenin yaklaşması safhalarında ya korkusundan veya lakaydiden dolayı bizzat insiyatifi Reisicumhurun ele aldığı bu tahkikattan da vuzuhen anlaşılmaktadır. Büyük devlet adamı olmak, yalnızca fabrikalar, köprüler kurmak, barajlar açmak değildir. Devletin laçka olmadan işlemesini de sağlamak lâzımdır. Kanaatimce, Hürriyet ve demokrasinin birinci teminatı, Devleti çalıştırmaktır. BİR HAKİKAT VARSA, ADNAN BEY HÜKÜMETLERİ, BU HUSUSİYETTEN VE LİYAKATTAN MAHRUM, SON DERECE ACİZDİ!»

«Odada 8 kişi kalıyoruz. Bunlardan Cemal Zühtü Bey çok ürkek. Siyasi hadiselere karşı hazır bir zat olmadığından, müzakere ve münakaşalara tahammülü yoktur. Munis Faik Ozansoy, eski kâtibi umumi ve Ticaret Vekâleti Müsteşarı. Ağır başlı bir zattır. Faik Ali'nin oğludur. Daha ziyade şair görünüşlüdür. Derin bir ilmî karakterinin teşekkülünü görmedim. Ancak, çok temkinli bir zattır! Meclis Reis Vekillerinden İlhan Sipahioğlu, neşeli bir zattır. Fakat çok gençtir. Olgun değildir heyecanlıdır. Kendisi, merhum Refik Şevket'in ve Hamit Şevket'in yeğenidir. İhtiyatsız ve savruk halleri var.»

«Koğuşta, yüzelliliklerden Mümtaz Tarık Göztepe adında bir yaşlı arkadaş var. Şeyh Şamil adlı bir kitap yazmış. Derin bir kültürü olmayan, Ankarada Köylü gazetesinde çalışırken yakalanıp

adaya sevk edilen bu zat 70 yaşına gelmesine rağmen sırım gibi bir zattır: Fikirleri, kanaatleri, egoist bir karakter ifade eder. »

«*Koğuşta enteresan tiplerden birisi de eski reisicumhur kâtibi umumisi Bursa Mebusu Nurullah Tolun'dur. Son derece saf bir zat. Hatta çocuk tabiatlı ve karakterlidir. Oldukça şişman ve yapısı itibariyle geniştir. Bu akşam, koğuşta nöbetçi olmuştur. Hamdi Başak, yüznumaraya sokulmuş. Arkadaşları kaybolduğunu imâ ederek Tolun'u telâşa düşürmüşlerdir. Nurullah Bey, bütün abdeshaneleri aramak suretiyle Hamdi Bey'i bulduktan sonra sükûnete erdi.*»

Bu biçare ve allahlık Bay Nurullah Tolun hakkında, Antalya Mebusu Mehmet Ak'ın defterinde de, şu satırlar okunmuştur:

«*Bizim koğuştan birkaç kişiyi ifadeye çağırdılar. Bu arada Bursa Mebusu Nurullah Tolun da vardı. İsminin okunması üzerine: "Eyvah, mahvoldum!" diye titremeğe başladı. Koskoca, çamyarması gibi adam! Nasıl mebus olmuş? Nasıl reisicumhurluk umumi kâtipliği yapmış? İnsan şaşırıp kalıyor. Adamda beş paralık yürek yok. Zaten bütün koğuş onun bu haliyle her gün alay edip duruyor.*»

Akşemsettinoğlu şöyle devam ediyor:

«*Küçük koğuşumuzda Mucip Kemalyeri adında İstanbul mebuslarından bir zat vardır. Umumiyetle iyi, halûk ve selim bir zattır. Fakat fazla konuşmayı, devamlı haber toplamayı, hattâ biraz da başkalarını tutuşturmayı sevmektedir. Bel-*

ki 25 sene bekârlık, bu harekete sebep olmuştur. Türklerde böyle karıştırıcı tipler vardır!»

«Küçük koğuştan hoşlanmıyordum. Hamdi Başak (Sakarya) ile Cemal Zühtü (Zonguldak), bende son derece menfi tesir bırakmış kimselerdi. Bu maksatla, büyük koğuşa naklettim. Büyük koğuşta arkadaşlarım, Mehmet Ak (Antalya) temiz ve samimi bir arkadaştır. Galatasarayda okumuş, hukukta tahsil etmiş, uzun boylu, yakışıklı ve son derece neşeli. Bazen muhaverelerinde, mühim meseleleri münakaşa ve müzakereye muktedir bir hali vardır. Yaşar Yazıcı da genç bir zattır. Şişmanlıktan müştekidir. Sporla bu şişmanlığı gidermeğe meraklıdır. Yaşar Yazıcı'yı, önce bazı kulüplerden de tanırım: O da benim gibi kart oyunlarına meraklıdır.»

«Evvelki gün koğuşta, son derece üzüldüğüm bir hadiseyle karşılaştım. İstanbul mebuslarından olan ve mecliste de, yumruk, dayak, bağırma ve çağırmalarıyla meşhur Enver Kaya'nın, anî bir hakaretine maruz kaldım. Bir kaldırım külhanbeyinden farkı olmayan bu adamın, Millet Meclisine nasıl aza olduğuna bir defa daha hayret ettim. Aslen Siirt'li olması muhtemel bir ailenin son derece fena şartlarla yetiştirilmiş bu bedbaht evlâdı bana yaptığı bu tecavüzle, zavallı karakterini bir defa daha belirtmiştir. Mayk Hammer romanları okumaktan maada hiçbir kültürü olmayan Enver Kaya'nın bana yaptığı tecavüz manzarası, hakikaten beni üzen hadiselerden biridir.»

«Osman Kavuncu, domino meraklısı. Dominoyu büyük merakla oynamakta ve oyundan da çukulata, kayısı, üzüm, şeftali sağlamaktadır.

«Domino şampiyonlarından biri de İlhan Si-

pahidir. Sakarya mebusu Baha Hün de meraklılar arasında.»

«Koğuşta Sabri Erduman (Erzurum) bir şiir okudu. Bu zatın şiiri bir hayli konuşmaları intaç etti. Hatta şair Munis Faik Ozansoy, bu şiiri dinlememek için odayı terk etti.

«Sefer Eronat ile münakaşa ettik. Bu husus beni çok üzdü. Sefer Eronat orta derece bir yüksekliktedir. Başı büyük, alnı iki tarafa çıkık, kaşları çatık, saçları kırlaşmış ve filozofluğa özenenlere has arkada toplanmıştır. Gözleri birbirine yakındır. Ve benzi, bütün Anadolu çocuklarında olduğu gibi soluk, gençlik ve ileri yıllarında, bütün çehrelerin aldığı şekle uygun kızıl beyazdır. Halinde bir telâş, bakışlarında yiyecek bir insan arzusu vardır. Yüzüne zaman zaman, derin düşünce ve ciddilik vermek azminden doğan bir başkalık çökmüştür. Özentiyle giyinmekte ve geniş bir estetik taşımaktadır. Giydiği renkler, beyazımtrak, nadiren koyudur. Hukukçu. Belki Ankara'nın ilk devrelerinden mezun olan kimselerdendir. Bilgisi hafızaya dayanan, derinleşmemiş, felsefeden mahrumdur. Tarih ve hukuka ait objektif bilgileri vardır. Umumiyetle halim, selim ve babacan bir halı vardır. Aile itibariyle, Yozgattaki Çapan ailesine mensup olduğu söylenmektedir. Belki hususiyetindeki ayrılık, buradan gelmektedir. Sefer Eronat'ın benimle yaptığı münakaşa, Tarihî Osmanî Encümeniyle Çin tarihi hakkında tetkik ve bilgi sahibi olmamasından mütevellit: Öyle bir müessesenin ve böyle bir tarihin mevcut olmadığı mahiyetindedir.»

«Faruk Nafiz, politik mevzularda tefsir kabiliyetini haiz bir zat değildir. Adaya ilk geldiği gün-

lerde adeta kendisini kaybetmişti: Zamanla bu durumunu yenmiş, yine eski haline avdet etmişti.»

Reşat Akşemsettinoğlu, defterinde, biz ada idarecilerini de yüksek iltifatlarından mahrum bırakmamış ve defterine işte aynen şu satırları yazmıştır:

«Adada normal hayatın devam ettiğini kabul etmemek, hakikaten haksızlık olur. Gerek muhafaza, gerekse disiplin bakımından cidden iyi tedbirler ittihaz edilmekte, gıda, temizlik gibi, hususlara da riayet olunmaktadır. Bütün bunlar, hükûmetin bu adayla ve sakinleriyle yakından alâkalandığının bir delilidir. Yoksa, çok şiddetli ve ağır şartlar tatbik olunabilirdi.»

«Ada Kumandanı, Yarbay Tarık Bey cidden vazifesinde ciddi, vakur ve efendi bir insan. Genç subaylar da cidden çok nazik ve anlayışlı kimseler.»

Ne diyelim? Eksik olmasın ve adadaki idareyi yermek yarışçılarının da kulakları çınlasın!..

BİR ÇİÇEK

Yassıada'daki karakterler demetini böylece toparlayıp, tarihin vazosuna yerleştirmeden önce, ona son bir çiçek daha katmadan yapamıyacağım. Adını söyleyince, çok kimseler: «Ne çiçektir biliriz!» diyeceklerdir.

Celâl Yardımcı'dan bahsedeceğim.

Hep bildiğiniz gibi, adının çeşitli dedikodulara karışmış olmasıyla ünlü bu zat düşük D. P. iktidarının harika hukukçularındandı. Yassıada dâ-

vasına, savunucu sıfatıyla katılmış olan avukatlar, bir başka faslın konusunu teşkil edeceklerdir. Bay Celâl Yardımcı, Yassıada'da o mesleğin tutuklanmış bir mensubu olarak bulunuyordu.

Ama, meselâ adaşı Celâl Bayar, dâvalar arifesinde münasip bir avukat seçmek tasasına düştüğü zaman, onun «hazakatı meslekiye» sinden yararlanmak lüzumunu duymuştu.

Nitekim bana:

«Kumandan Bey, diyordu, siz lütfen bizim Celâl Yardımcı'ya sorsanız da, bana, tutabileceğim kuvvetli bir avukat ismi verse: Zira o, meslekdaşlarını, herhalde hepimizden iyi tanır.»

Ben, Bayar'ın bu ricasını, Celâl Yardımcı'ya aynen nakletmiştim. O zaman, beni hayretler içinde bırakmış bulunan cevabı, işte aynen şöyle olmuştu:

«Vallahi, şu anda, Bayar'a tavsiye olunabilecek hiçbir avukat ismi hatırlayamıyorum!»

Tavsiye edilecek bir tek avukat ismi bile hatırlayamıyan ünlü avukat, o cevabına, üstelik, bir de şu sözleri ekliyordu:

«Barolar, her sene, bütün avukatların isimlerini ihtiva eden bir rehber neşrederler: Eğer bana, o rehberlerin bu sene İstanbul'da neşredilmiş olanını bulup lütfederseniz, oradan bir isim seçebilirim...»

Bu yüzden Bayar, Celâl Yardımcı'dan, bu kadar bir yardımcık bile görememişti.

Ben işte bu Celâl Yardımcı'dan bir gün şu mektubu aldım:

«*Çok muhterem Kumandanım. Kısa bir maruzatta bulunmak üzere, zatıâlilerini ziyaret et-*

meme müsaadenizi saygıyla arz ve rica ederim efendim. Celâl Yardımcı.»

Çağırttım, geldi.

Yakınlarından birisiyle, acele olarak temasta bulunmak lüzumunu duyduğunu söylüyordu. Öğrenmek istediği hususlar davasıyla ilgiliydi.

«Telefonu var mı?» dedim.

«Var efendim.» diye cevap verince, ahizeyi göstererek:

«Buyur, konuş!» dedim.

Gerçekten, dâva konusu içinde geçen konuşması uzun sürmedi. Fakat telefonu kapadıktan sonra, teşekkür edip gideceğine, karşımdaki sandalyeye oturdu.

Anlaşılan bu politikacının gözleri önünde, boş bir koltuk bırakmaya gelmiyordu: Nitekim, Bay Yardımcı da oturduğu sandalyeye, öyle bir yerleşti ki, bir ara onu oradan kaldırabilmek için ikinci bir ihtilâl bekleyeceğimiz zannına kapıldım.

Benden himmet bekleyen bir işi bir kenara itmiş ve mecburen onu dinlemeye koyulmuştum.

Konudan konuya atlayarak, beni zerre kadar ilgilendirmeyen bir sürü lâf etti ve sözü, döndürüp dolaştırıp Adnan Menderes'e getirdi:

Ona göre, her işin baş sorumlusu Adnan Menderes'ti. Kendisi, onun tutturduğu berbat gidişin nereye varacağını çoktan anlamıştı. Ama, kör şeytan basiretini bağlamış, ve D. P. den çekilmesini geciktirmişti. Çoğununkinde olduğu gibi ihtilâl, harekete geçmekte kendisinden evvel davranmıştı.

«Aslında Menderes, katiyen bir devlet adamı değildir.» diyordu.

«Başımıza herşey onun yüzünden geldi.» diyordu.

«Karakteri zayıftır, iradesi çürüktür, seciyesi kaypaktır.» diyordu.

«Hadi işleri yürütemedin, fakat hiç olmazsa istifa etmek de mi aklına gelmez be adam?..» diyordu.

«Sen, hem vur emri ver, hem de utanmadan inkâr et» diyordu.

«Sen kimsin, Orduyu assubaylarla, yedeksubaylarla idare etmek kim?» diyordu.

Bu biçim konuşmaktayken, içeriye birisi girse, Yardımcı'nın beni payladığını sanabilirdi. Bir ara, bana bakarak Adnan Menderes'e hitabetmekten vaz geçerek, kötüleme uslûbuna yeni bir şekil verdi:

«İnanınız Kumandan Beyefendi, diyordu, Dünya'da, Menderes kadar yalancı mahlûk görülmemiştir. Hem yalanı o kadar rahat ve o kadar tabii söyler ki, Dünyanın en usta aktörü bile, yalancılığı onun kadar ustaca maskeleyemez... Gerçi biz, bir liderin değil, bir iblisin peşine takıldığımızı anladık ama, iş işten çoktan geçti Kumandan Bey...»

O, hep Menderes aleyhinde konuştukça, artık dinlemekten usanmış ve kafamı başka şeyler düşünmeğe kaptırmıştım. Tek kelime söylemedikten başka, onun anlattıklarını tasvip eden bir baş işareti bile yapmamıştım. Midemde hafif, tuhaf bir bulantı belirmişti.

Yerimden kalkıp, pencerenin önüne gittim: Bilerek gösterdiğim bu davranış, şüphesiz fiilen yapılmış bir «Artık yeter» ihtarı idi.

Masanın başına döndüğüm zaman, gözlerim onun önünde açık kalmış mektubundaki: «Kısa bir maruzat» kelimelerine takıldı. Bir sabır taşını

çatlatabilecek kadar uzun süren bu sözde kısa maruzat sona erdiği zaman, bu adamlardan hâlâ: «Arkadaşlar» diye bahseden Menderes'e takılmamış sıfat, sürülmemiş leke, yükletilmemiş suç ve vebal kalmamıştı.

Şimdi, bu satırları yazarken, o gün dinleme aletinden not defterime kaydettiğim şu hususlara bakın:

O gün, benim yanımdan yerine döndüğü zaman «İki saattir Kumandanla neler konuştunuz?» diye soran arkadaşlarına, Celâl Yardımcı'nın vermiş olduğu cevap:

«Ne mi konuştuk? Ben hiçbir şey konuşmadım ki, hep Kumandan konuştu... Herif bana durmadan Menderes'i kötüledi: Menderes Yalancıymış, Menderes ikiyüzlüymüş. Menderes şöyleymiş, Menderes böyleymiş... Bizim başımıza her işi Menderes getirmişmiş. Velhasıl, Menderes de Menderes. Nedir bu herifin Menderes'ten alıp veremediği bilmem ki? Ulan, sen, Menderes'in olabilir misin?»

Kim olduğunu anlayamadığım arkadaşı soruyor:

«Sen ne dedin?»

«Ne diyeceğim ağzının payını verdim elbet! Adamı iki paralık ettim. Lâfının altında kalacak değildim ya?»

Ortada iki paralık birisinin bulunduğu doğru!

Sizlere bir de yatak olayı anlatarak, bu faslı tatlıya bağlayayım:

Bir gece, koğuşları gezerken, sabık bakanların bulunduğu odalara da uğradım. Altlı üstlü karyolalarda birinin altında Halûk Şaman, üstünde de merhum Tevfik İleri yatmaktaydı.

Meğer üstteki karyolanın çemberinin bir ikisi kopukmuş. Onlar durumu bana bildirince ve Halûk Şaman'ın «Bari üstte ben yatayım» teklifine rağmen ben şaka yaptım:

«Kavga etmeden, işi sıraya bindirin: Bir gece biriniz, bir gece biriniz yatsın altta: Sonunda, karyola hanginizin üstüne yıkılırsa, onun daha günahkâr olduğu meydana çıkar.»

Tevfik İleri umursamazlığını belirten bir gülümseyişle dudak büktü: «Bana vız gelir! dedi. Ben şişman olduğum için tasaya kapılmak Halûk Şaman'a düşer.»

Fakat ertesi sabah, kırık karyolanın yerine sağlamını koydurttuğum için, altta kalanın canının çıkmasına meydan kalmadı.

OSMAN KAPANİ'NİN KAVGASI

Kendi defterlerimin yazılması tamamlanan ilkini suyu sıkılmış bir limon kabuğu gibi çöp sandığına atmadan önce son defa gözden geçirirken, silintiler arasında, birisi «Osman Kapani'nin kavgası» şeklinde, diğeri de «Ada civarında tutuklanan çift» halinde, iki not daha göze çarpıyor.

Bir gün, ikinci koğuşta kavga çıktığını haber verdiler. Hemen gittim. Ben kimin kiminle döğüştüğünü sorunca, içi insanla dolu koğuş, koca bir mezar gibi, baştan başa dilsiz kesildi.

Fakat, kavgacılar hakkında hiçbir muamele yapmayacağımı söyleyince, içlerinden birisi açıkladı: Döğüşenler Osman Kapani ile Selim Yatağan'mış.

Onları odama götürünce öğrendim ki, kavganın nedeni Menderes olmuş.

Ben, yüzbaşı olarak İzmir'de vazife görürken, sonradan İzmir'den D. P. Milletvekili seçilen Osman Kapani ayni kıtada vatani görevini yapmaktaydı. O zaman bulunduğumuz yerin Orduevinde, onunla kadeh tokuşturduğumuz çok akşamlar olmuştu. Tıpkı Yassıada'da, kendileriyle evvelce hasbelkader tanışıp arkadaşlık etmiş olduğum, başka tutuklular da bulunduğu gibi. Fakat onlardan hiçbirisine başkalarından farklı bir muamele yapmamak, Yassıada'daki görevim süresince, son derece titizlikle sadık kaldığım bir esas prensibim olmuştur.

Meselâ bir gün Korgeneral Madanoğlu, teselüm heyetine 500 lira göndermiş: Kendisinin talimatına göre, bu 500 lira bende duracakmış ve bu parayı ben, ihtiyacı oldukça 100'er lira 100'er lira olmak üzere, tutuklulardan sâbık Muğla Milletvekili Nuri Özsan'a verecekmişim.

Bu, ilk bakışta, dostane ve basit bir delâlet gibi görünür. Fakat Madanoğlu nüfuz gücü bakımından, ihtilâlin iki numaralı kumandanı. Nuri Özsan ise, nezaretim altına konulmuş bir sanık. Durum böyle olunca, Madanoğlu'nun isteğini yerine getirmek, beni, nezaretim altında bulunan bir sanığın vasisi mevkiine sokmaz ve üstelik onunla beni yüzgöz etmez mi?

Gerçi hiçbir söylentiden çekinmeyecek kadar kendisine güveni olan Madanoğlu için, benden böyle bir delâleti istemenin hiçbir mahzuru yoktu! Fakat Yassıada'nın bir numaralı sorumlusu olan ben, kendimi özel bir muameleye fiilen angaje edecek böyle bir isteği yerine getiremezdim.

Netekim, o isteği yerine getirmedim ve «Ne yapacağına kendisi karar versin» diyerek, 500 lirayı tesellüm heyetine iade ettim. Sonradan duydum ki, heyet, bir zabıt tutarak, paranın tamamını Nuri Özsan'a teslim etmekte karar kılmış!

Fakat bu konuda, bu derece titiz bir hassasiyet göstermekteyken, bir suçu belirdiği takdirde şüphesiz, eski bir kadeh arkadaşlığı hatırına, Osman Kapani'ye bir iltimas yapabilecek değildim.

Bunun içindir ki, kavgacıları odama götürürken, içimden, kavga nedeninin onu suçlu çıkaracak mahiyette belirmemesini temenni ediyordum: Zira sonunda onu cezalandırmak mecburiyetinde kalmak, bana, başka cezaları verirken hissettiğimden fazla bir üzüntü duyuracaktı.

Odamda her ikisini de dinleyince, öğrendim ki, Selim yatağan koğuşta, Menderes'i suçlayan ağır bir konuşma yapmış.

Osman Kapani de:

«Sen, onun aleyhindeki bu sözleri, kendisini savunabilme imkânına sahip bulunduğu bir zamanda söyleyebilmeliydin. Senin şimdi yaptığına, düpedüz zebunküşlük derler» demek suretiyle Menderes'e arka çıkmış!

Yaptığım iş, her ikisine de kısa bir hücre misafirliği ettirmekten ve bu çeşit tartışmalardan dikkatle kaçınmalarını öğütlemekten ibaret kaldı!

Bu küçük olayı, sonradan Menderes'e, neden, nasıl duyurduğumun dikkate ve ilgiye lâyık hikâyesini de sırası gelince açıklayacağım. Sizler, o ilginç hikâyenin tamamı içinde, muhaliflerince «Asrın Sezarı» sayılan Menderes'in sayılı ve gerçek dostlarını öğrenirken, onun adada büyük çoğun-

luğu teşkil eden belli başlı «Brütüs» lerinden bir kısmını da isim isim tanıyacaksınız!

Fakat o kadarcık da maske düşürmezsek, yakın tarihimizin bu önemli konusuna, elimizi boşu boşuna uzatmış olmaz mıyız?

ŞAŞKIN ÂŞIKLAR

Şimdi gelelim bir de Yassıada'nın tehlikeli oltasına takılan şaşkın âşıklara...

Hep bildiğiniz gibi, o devirde, Türk donanmasının küçük büyük bir kısım harp gemileri Yassıada çevresinde gece gündüz mekik dokumaktaydı. Suların belli sınırlarını aşmak herkese yasaktı.

Bunun içindir ki, bana bir gün, suların o yasak bölgesinde ve bir sandal içinde, şüpheli iki insanın yakalandıklarını bildirdikleri zaman, pek tabii olarak telâşa düşmüştüm.

Ben, adada, tıpkı böyle bir telâşa, bir kere de Menderes'in odasında subaylardan gelmiş bir takım mektuplar, kartlar ve telgraflar bulunduğunu öğrendiğim zaman kapılmıştım. Fakat o sefer, işin komik olan aslı, pek çabuk meydana çıkmıştı: Meğer, bizde büyük şüpheler uyandıran bütün o mektuplar, kartlar ve teller, yeter derecede dikkatle temizlenmemiş odanın kaloriferi arkasında ve o odada Menderes'ten önce yatmış olan subaylardan kalmaymış.

Bu sefer, merakla beklediğim iki şüpheliyi nihayet odama getirdiler. Bunlardan birisi ellisini bir hayli aşmış görünen bir kadın, öteki henüz yirmibeşine bile basmamış bir delikanlıydı.

Gerçi onlar, karı koca olduklarını söylüyor-

lardı ama, başka herşeyden önce, aradaki yaş farkı, bu iddiayı kolayca şüphe altında bırakabilecek kadar büyüktü.

Netekim, tesbit ettiğim adresleri de soyadları da birbirini tutmayınca, karı-kocalık iddiası büsbütün suya düştü. O halde kimlerdi bunlar? Ve gece vakti Yassıada'nın tekinsiz açıklarında bir külüstür sandal içinde ne yapıyorlardı?

Gerçeği açıklamaları için fazla sıkıştırmaya vakit kalmadı. Hemen açıkladılar işi: Meğer bunlar, sevişen bir kaynana ile damatmışlar. Delikanlı Ermeniceye fazlaca çalan bir Türkçe ile «Karım duyarsa mafolurum...» diyerek ağlıyordu. Kadının telâşıysa, oğlanınkinden de büyüktü: Kıskanç kocası rezaleti öğrenirse, palamut balığı gibi doğrarmış onu!

Belli ki, oltaya vurunca akılları başlarına gelen bu beyinsiz balıklara, Marmara'nın yasak olduğunu bilmedikleri suları, İstanbul kıyılarından uzaklarda onlara, yasak sevdalarının sefasını sürmelerine son derece elverişli bir mavi ve emin yatak gibi görünmüş.

Adanın dışında zina, bizi ilgilendiren bir suç değildi. Bir daha yapmamalarını öğütledikten sonra kendilerini salıvereceğimi öğrenince ferahlayan kadın, bulundukları yerin neresi olduğunu sordu.

«Yassıada!» dedim.

Oğlu yaşındaki sevgilisi ile, bir bota attırarak Kartal'a gönderttiğim kadın hayretle ağzını açtı:

«Zoğ... Yassıada, Yassıada dedikleri buradır?»

BAYAR'IN İNTİHAR TEŞEBBÜSÜ

Günlerden 25 Eylül 1960 Pazar...

Saat 11.00'e gelmekteydi. Makamımda, masamın karşısındaki koltukta, kendi isteği üzerine yanıma getirtmiş olduğum Kemal Aygün oturuyordu. Henüz gelmiş ve benimle niçin görüşmek istediğini bildirmemişti.

Ben ona bir sigara vermeye davranmıştım ki, odanın kapısı, vurulmadan açılıverdi. Kapının bir subay tarafından vurulmadan açılması, o gün ilk defa vaki olmuştu. Üstelik, adeta arkasından kuvvet ve şiddetle itilmiş gibi, içeriye hızla dalan üsteğmen İhsan Balaban, son derece önemli bir olay karşısında bulunduğumuzu hemen meydana koyan aşırı bir telâş içindeydi.

Ben, durumun vahametini sezip, hemen ayağa kalkmıştım.

«Ne var? Ne oldu?» dedim.

İhsan Balaban; bir bana, bir de Aygün'e baktı ve heyecanını saklayamadığı bir sesle:

«Kumandanım, dedi, (Kemal Aygün'ü göstererek) bu zatı lütfen yerine gönderin: Size çok acele, çok mahrem maruzatım var.»

Ben, kendisinden özür dileyerek, zaten durumu kavrayıp ayağa kalkmış bulunan Aygün'ü yerine gönderdim. O çıkar çıkmaz üsteğmene:

«Hadi söyle, dedim, ne olmuş?..»

Koşarak gelmiş olan İhsan Balaban, yorgun bir maratoncu gibi, nefes nefese:

«Kumandanım, dedi, çabuk gidelim. Bayar intihar ediyordu!»

«Edemedi ya?»

«Hayır... Kurtarıldı ama, hali hiç iyi değil.»

Hemen olay yerine gittik. Bayar'ı sedye içinde odasına götürürlerken gördüm. Hep beraber Bayar'ı yatağına yatırdık. Bayar kendine iyice gelmiş görünüyordu. Hattâ beni karşısında görünce adeta suçüstü yakalanmış bir çocuk gibi kızardı:

«Çok özür dilerim Kumandan Bey, dedi, kimbilir ne kadar üzdüm sizi!.. Fakat emin olun, benim bu davranışımla, sizin ve idarenizin hiçbir ilgisi yoktur. Ben, tutuklandığım andan beri, ölmekte kararlıydım.»

Sonra da gözleri buğulanarak ilâve etti:

«Yazık... çok çabuk yetiştiler... En çok bir, iki dakikacık daha vakit bulabilseydim, iş bitmiş olacaktı.»

Gerçi bu ilk sözlerinden de anlaşıldığı gibi, şuuru tamamiyle yerindeydi ama, kulaklarından ince bir kan şeridi sızıyordu ve gözleri oyuklarından oldukça dışarıdaydı. Benim hemen arkamdan kendilerine haber gönderilmiş olan doktorlar da yetişmişlerdi.

Doktorlar, başı üzerine hemen buz kesesi yerleştirdiler. Sıhhatinin oksijen tüpüyle emniyete alınması üzerine, ben derhal yerime dönerek Üsteğmen İhsan Balaban'dan, teşebbüsü en önce öğrendiğini işittiğim Deniz Teğmeni Kemal Dağdevirenoğlu'nu çağırttım.

Onun anlattığına göre, Bayar, saat 11.00'e çeyrek kala, elinde çantası ve çamaşırları ile banyoya gelmiş. O içeriye girince, Kemal de kapı önünde nöbet beklemeye koyulmuş.

«Fakat, diyor, pekaz sonra, içerden çok anormal bir hırıltı duydum. Derhal kapıyı açtım ki, Bayar, belkemerini boynuna dolamış, var kuvve-

tiyle sıkıyordu. Hemen üstüne atlayıp, ellerinden kurtardığım kemeri gevşettim. Sanki, boynunda kocaman bir damar kopmuş da başındaki olanca kan oradan boşanıvermiş gibi, yüzündeki morarma birden geçiverdi. O zaman dışarıya fırlayıp İhsan Balaban'ı buldum, durumu çabucak anlatarak onu doktora ve size haber vermeye koşturdum.»

Böylece, durum anlaşılmış ve galiba tehlike de atlatılmıştı. Keyfiyeti hemen, Boğazlar ve Marmara Deniz Komutanlığıyla irtibat bürosuna telâş yaratmayacak bir dille bildirdim.

Saat 13.00'de, Orhan Erkanlı ile birlikte, Vali Muavini Turhan Yavşan ve Kurmay Albay Namık Kemal Ersun geldiler. Onlar benim odada oturmaktayken, Orhan Erkanlı ile ben, Bayar'ın odasına gittik.

Bayar, hayli rahatlamış görünüyordu, sivil giyinmiş bulunan Orhan Erkanlı'nın kim olduğunu sordu:

«Doktor» dedim ve ilâve ettim: «Arkadaşlar İstanbul'dan göndermişler. Sizin için geldi...»

Bayar, Erkanlı'ya:

«Hoş geldiniz, sizleri zahmetlere soktum. Tekrar özür dilerim!» dedi ve arkasından da Erkanlı'ya intihara teşebbüsünden sonraki karşılaşmamızda bana söylediklerini aynen tekrarladı:

«İntiharımın burayla hiç alâkası yok. Çok erken yetiştiler... bir, iki dakika gecikselerdi mesele tamamdı...»

Sonra ilâve etti:

«Benim hayatıma son vermek isteyişim, aklıma birdenbire esmiş bir hareket değildir. Ben, bu karara, tutuklanışımın hemen akabinde var-

mıştım. Yazık ki, o zaman şakağıma dayayıp tetiğini çektiğim tabanca ateş almadı. Sonradan, Harp Okulunda Özdemir adında bir subayın söylediğine göre, toplu tabancamın döner yuvarlağında, içinde mermi bulunmayan bir tek göz varmış ve tesadüf, tetik, boş olan o tek göze düşmüş! 27 Mayıs gününe ait intibalarımı tesbit ederken, bunu defterime de yazmıştım. Burada o zaman tamamlayamadığım işi bitirmeyi daima düşünmüştüm. Hattâ geçenlerde bir gün, soruşturma kurulunda ifade vermeye götürülürken kendimi yanımızdan geçen bir kamyonun altına atmaya kalktım. Fakat, muhafızlığımı yapan subayları ağır bir sorumluluk altında bırakacağımı düşünerek bundan vaz geçtim!»

Bu iddialar doğruydu: O gün onu dinlerken ben, daha önce gözden geçirmiş olduğum hâtıra defterinde, bu iddiaları doğrulayan satırları okumuş bulunuyordum.

Bayar, bu sözlerinden sonra Orhan Erkanlı'ya, benden, subay arkadaşlardan, doktorlardan çok hoşnut bulunduğunu da bildirmişti. Nihayet, doktor olduğuna inandığı Erkanlı'ya:

«Sizin herhangi bir müdahalenize lüzum kalmadı. Zira ben, hamdolsun, çok iyiyim.» dedi.

Bu suretle de bizim Orhan Erkanlı'ya yalancıktan olsun doktorluk etmek kısmet olamadı.

Ancak, Bayar, eline fırsat geçmişken, sivil bir hekim zannettiği Erkanlı'ya, askerlerden şikâyetlerini dinletti:

«Ordu, bana bu muameleyi reva görmemeliydi. Ben, Devlet Reislerini gezdirdiğim bu adaya bir tutuklu olarak gelmemeliydim... Askerle-

rin, puletika (O, bu kelimeyi böyle telâffuz ediyordu) işlerine karışmaları doğru değildir.»

Erbabının eline geçmeyen *puletikanın* askerler karışmadığı zaman ne hale getirildiği meydandaydı. Fakat şüphesiz, Bayar'la o halinde ve o atmosferde, bunun tartışılması gereksiz ve yararsızdı.

«Üzülmeyin... üzülmeyin, dedi, seçim yapılacakmış ve askerler baharda çekileceklermiş.»

Bayar'ın gözlerinin içleri gülmüş, candan bir:

«İnşallah!» dedikten sonra ilâve etmişti:

«Çok iyi olur çekilirlerse...»

Kimbilir? Belki de bunu söylerken askersiz kalacak bir ortamda bir Devlet Reisi iken bile elinden bırakmadığı o meşhur D. P. rümuzlu bastonunun yeniden bir mesih asasının kerametine kavuşacağına inanıyordu.

«Bize, dedi, Yeşilçam oyuncuları gibi, filim çevirttiler. Revayı hak mıydı bu?»

Orhan Erkanlı bir doktor sıfatıyla ona teselli verdi.

BAYAR FİLME ÇEKİLMESİNİ ANLATIYOR

Yassıada'da filme çekilmeleri, Menderes'e olduğu kadar, Bayar'a da gerçekten son derece dokunmuştu.

Nitekim, bu intihara teşebbüs olayından sonra, alıp incelediğim ve fotokopisini aldırdığım hâtıra defterinde Bayar, o sahifede, filimlerinin çekilişi olayındaki görüş ve duygularını, kendi el yazısı ile aynen şöyle anlatmaktadır:

«... Bugün 14/15 - 9 - 1960 Çarşamba

Saat 20.00'yi biraz geçiyor.

Akşam yemeğini henüz bitirmiştim. Kendim için rahat bir uyku diliyordum.

Odama genç subaylardan biri girdi: "Hazırlanın, saat 21.00'e doğru Kumandanlığa gideceksiniz" dedi.

Gece vakti soru hiç olmamıştı.

Kendi kendime dedim: «Ya onlarca çok önemli saydıkları bir meseleyle karşı karşıyayım, yahut işlerini çabuk bitirmek için gece mesaisi de yapıyorlar.»

Fakat bu, ne olabilir? Kafam işlemeye başladı bana sorulanlardan eksik kalanın tamamlanması için olabilir. Yahut da, yeni işittikleri bir hadiseyle alâkası olur.

Bütün ihtimali, sinema şeridi gibi gözümün önünden geçiyor. Kafam kurulmuş saat gibi işliyor.

Hazırlandım.

Dedikleri zaman geldi: Ortada kimse yok!..

Yine kendi kendime diyorum: «Benden önce soruya çektikleri kimsenin ifadesi devam ediyor demek! Sıramı beklemeliyim!»

Bana tevdi edilmesini mümkün gördüğüm sualleri bu arada tasavvur ederek cevap hazırlamak istiyorum.

Fakat bir noktada kalamıyorum, nihayet bu düşünceden de vaz geçiyorum.

Soruşturma sırasında kendimi heyecana kaptırmamalıyım diyorum.

Peşin kararla hadiselere temas edersem haki-

katı anlamamış ve yanlış bir harekette bulunabilirim. (*)

Böyle yapmamalıyım. Soruya tam nüfuz ettikten sonra, metanetle cevaplarını vermeliyim, kararına varıyorum.

İşte bu karar ve düşünce içinde, genç üç subayın yanında odamdan çıkıyorum.

Kapıdan yola çıktığımız zaman, fevkalâde tedbirler alındığını görüyorum. Yolun iki tarafını beyaz elbiseli denizcilerle, kara erleri muhafaza altına almışlar. Projektörlerin ışığı altında süngüleri göze çarpıyor.

Bu kadar dikkat neye?

Demek ki davanın ehemmiyeti var. Aklıma birçok ihtimaller geliyor.

Tam Kumandanlık dairesine sapacağımız sırada, yanımdaki subay, aksi istikameti gösterdi. Komutanlık dairesi karanlıklar içinde fakat takip ettiğimiz yeni yol, ışıklarla gündüz gibi aydınlık.

Yine kendi kendime diyorum: «Acaba deniz kenarındaki salonda mı bizi sorguya çekecekler?»

Biraz daha ilerliyoruz mesele anlaşılıyor:

İskele önünde, adanın bütün subayları sıralanmış, ortada yine sinema ve bol fotoğraf makineleriyle operatörler hazır durumda... Garnizon Komutanı bana yaklaşıyor. İskeledeki hücumbotunu göstererek: "Buyurun" diyor ve kamarayı gösteriyor.

Acaba diyorum, bizi başka bir yere mi naklediyorlar?

Bu sırada, kulağıma hafif bir ses aksediyor: «Geliyor» diyorlar.

(*) Cümle yanlışları kendisinindir.

Sesin geldiği yere başımı çeviriyorum: Adnan Bey de muhafaza altında gemiye doğru ilerlemekte.

Kamaradayım.

Yanımda silâhlı nöbetçi ayakta.

Beş, on dakika tevakkuftan sonra: «Buyurun, çıkın» diyorlar.

O anda, maksatları ve yapmak istedikleri meydana çıkıyor: Makineler işliyor.

Kumandan yanımda, silâhlı subayların muhafazasında ilerliyorum.

Ben şüphe yok müteessirim
Başkalarının gururunun esirimiyim
Sessiz sinema aktörü gibiyim.

Rejisör veya rejisörlerim ne isterlerse sessizce yapıyorum.

Bir ara aklıma:

"Nedir bu hal?" diye itiraz etmek, çıkışmak geldi. O halimle de makineler işleyecekti: Daha gülünç duruma düşecektim.

Deniz'e fırlamak, atlamak fikri de gelmedi değil

Bu da neticesiz bir skandal olmaktan başka bir şeye yaramıyacaktı.

Bayar bu filim ve fotoğraf işinden bir hayli yakınıyor ve «*Bu suretle perde kapandı*» diyor.

Odadan çıkacağımız sırada, sivil doktor pozundaki Orhan Erkanlı, Bayar'a geçmiş olsun dedikten sonra gülerek hafifçe takıldı:

«İnşallah, bir daha eşyanızı yanlış kullanmazsınız! Unutmayın, kayış, boğaza değil, bele takılır.»

Kumandanlık odasına doğru yürümekte bulunduğumuz sırada, Erkanlı, marazî kuruntular

içinde bulunan Bayar'ın filim çevrilmesi işini son derece ters yorumladığını söylüyordu.

Gerçekten de o filim, Bayar'ın, Menderes'in ve öteki tutukluların vehmettikleri gibi, kendilerini tahkir ve tezlil kastiyle çektirilmiş değildi:

Dışarda, ihtilâl aleyhinde, ihtilâli yapmış olanlar aleyhinde, türlü söylentiler yayılıyordu.

Hepsi de halka, ihtilâli zalim ve tutukluları mazlum göstermek maksadıyla uydurulmuş o söylentiler arasında, Yassıada'daki sabık Cumhurbaşkanına, sabık Başbakana ve ötekilere son derece ağır ve katlanılmaz bir yaşantı sürdürüldüğü de vardı:

Güya tutuklular orada, «Güyan» zindanının kürek mahkûmlarına bile çektirilmeyen işkencelere maruz bulundurulmaktaydılar: Hepsi de taşlar üzerinde, döşeksiz, yastıksız, örtüsüz ve gıdasız bırakılmışlardı. Hepsi de önlerine atılan, karavanalarda ıslatılmış bayat ekmekten başka hiçbir yiyecek bulamamaktaydılar.

Bunları üzüntü içinde dinleyen ihtilâl yöneticileri ise, nihayet çektirmek mecburiyetinde kaldıkları o filimle, halka, o iğrenç söylentilerin gerçeklere asla uymadığının yalanlanması imkânsız olacak bir sağlam belgesini vermek gereğini duymuşlardı.

BAYAR'IN PUSULASI

Bayar o gün banyoya gitmeden önce bir pusula yazmış ve masanın üzerine bırakmıştı. Bayar'ın ölmeye karar vermiş olarak odasından çıktığı bu belgeden de anlaşılıyordu:

Çünkü, Bayar'ın, ailesine verilmek üzere bıraktığı anlaşılan o kısacık yazıda, işte aynen şu kelimeler okunuyordu:

«Ailemle!

Bayar isminden utanmayınız: Onunla iftihar edeceğiniz günler yakındır! Celâl Bayar»

Kişiliğini, insanlara bütün hatalardan münezzeh gösterebilmek, Bayar'ın son derece dikkat ve inatla sarıldığı bir hayat düsturuydu:

Bu yüzden, Yassıada'da, Yüksek Adalet Divanının gözler önüne serebildiği bütün suç delillerini çürük ve itibarsız gösterebilmek onun başlıca amacı olmuştu. Buna hem kendisi inanmak, hem başkalarını inandırmak istiyordu.

Yassıada'da, duruşmaların başladığı gün, - o tarihî günün bir hâtırası olmak üzere - pulları Yassıada postanesi tarafından damgalanmış antetli zarflar çıkarılmıştı.

Ben, imzalaması için, bu zarflardan birini Bayar'a da uzatmıştım. Nihayet, hâtıra olarak saklanacak boş bir zarftı bu.

Fakat Bayar, o boş zarf önünde bile, sanki kendisinden, milyarlık bir çek imzalaması istenilmiş gibi büyük bir tereddüt geçirmişti.

Sonunda:

«Benim âdetim değildir ama, sevgili ve değerli kumandanımızın hatırını kıramıyacağım» diyerek imzayı basarken, sanırdınız ki, bana, bir muazzam servet, ya da bir uçsuz bucaksız çiftlik bağışlıyordu.

Halbuki, o zarfı kendisine uzatırken ben, hayatının o en berbat şartları içinde bile imzasına bir kıymet verişimden memnuniyet duyacağını

ummuştum. Gerçi, o uzun ve septik tereddüdünü görünce, o imzayı istediğime pişman olmuştum ama, iş işten geçmişti.

Sonradan, herşeye rağmen bir kazancım olduğunu düşünerek avundum: Ben, Celâl Bayar isimli politika kurdunun kişiliğini yoğuran asıl özelliği, o bomboş zarf karşısında bile kapıldığı aşırı tereddütten tanımıştım:

Kendisinden gözle görülemiyecek derecede küçük bir zerrecik verecekken bile kılı kırk yararcasına düşünecek kadar vesveseli davranan bir adamdı. Ama, basiretsiz bir vesvese, isabetli bir ihtiyatın yerini tutamıyor!

Şayet, buna delil ararsanız onun baştan başa hesaplı geçmiş siyasi hayatının, nice hesapsız davranışlarla dolu fiyaskolu safhalarına bakınız.

Ona, hayatının en büyük hatalarını herhalde, samimiyetsiz kişiliğini yoğuran bu esaslı çelişkiler işletmiş olsa gerek.

Gerçi o, ailesine: «Bayar isminden utanmayın. Onunla iftihar edeceğiniz günler yakındır» diyebilmiştir.

Eğer, eskiden işlenmiş sevaplar, sonradan gösterilen hataları silmeye yetebilirse, bu iddia elbette doğrudur.

Ama, eğer insanlar, kuyudan çıkarılınca, hamamdan çıkmış gibi, temizlenmiş olamıyorlarsa, Celâl Bayar'ın hayatından, ailesine hangi iftihar payının kalabileceğini bir hayli düşünmek gerekir: Bunu düşünmek ise, şüphesiz, bizlere değil, onun manevi varislerine düşer!

İntihara teşebbüs gününün akşam üzeri, olay zaptı çoktan hazırlanmış (Bayar'ı daha sonra İstanbul'dan getirttiğim ünlü doktorlar muayene

ettiler ve uygun görülen tedavi tavsiyesinde bulunarak kısa zamanda sıhhatinin normale dönmesiyle ilgili raporu hazırladılar, ada doktorlarının gösterdikleri alâka ve ihtimamı sitayişle belirttiler.), nöbetçi doktor dahiliye uzmanı Yüzbaşı Ahmet Karahaliloğlu'nun raporu da ona eklenmişti. İlgili makama gönderilen o raporun, intihara teşebbüs olayının perdesini kapatan son satırları da, işte aynen şöyle yazılmıştı:

«... Bayar'ı odasına indirdik. Yatağa yatırdık. Üsteğmen İhsan Balaban'la, Deniz Teğmeni Kemal Dağdevirenoğlu'nun da bulunduğu odasında Bayar, intihar sebebinin şahsi olduğunu, bundan hiç kimsenin mesul olamayacağını, ilk yakalandığı vakit tabancayla intihar etmek istediği halde buna mani olunduğunu, Yassıada'ya girdiği günden beri intiharı düşündüğünü, bu düşüncesinin not defterinde de yazılı olduğunu, ancak kendisini bekleyen genç subayları mesul duruma düşürmemek için bugüne kadar intihar teşebbüsünde bulunmadığını, Kumandandan en küçük rütbeli subaylara kadar kendisine herkes tarafından iyi muamele edildiğini, hepsinin çok kibar ve vazifelerinde titiz, çok iyi kimseler olduklarını ısrarla ve mükerreren beyan etti. Ada Kumandanı Sayın Yarbay Tarık Güryay'ın yanında bulunduğu beyanlara ilâveten: "İsterseniz, bu hususta size imza verebilirim" dedi. Bizzat şahit olduğum bu durum, saygı ile arzolunur.»

MENDERES'İN ODASINDA

Önümde, Yassıada'da vazife gören subaylar için tutulmuş vazife ve nöbet defteri duruyor.

Bizim en çekindiğimiz olay, hayatları temellerinden alabora olmuş bu insanların, bilhassa, tutuklanmalarının kendilerine pek sarsıcı gelmiş bulunan ilk devresinde, canlarına kıymaları ihtimaliydi. Sırf bu ihtimalin tahakkukuna meydan vermemek amacıyla alınmış tedbirlerimiz arasında, Bayar'ın ve Menderes'in odaları içinde, daima dikkatli davranacak bir nöbetçi subay bulundurmak da yer almıştı.

Tutuklularla konuşmaları pek tabii olarak yasaklanmış bulunan bu nöbetçi subaylara verdiğimiz bir görev daha vardı: Nöbetleri bittikçe vazife defterine, müşahade ve intibalarını kaydetmek.

Bu, şüphesiz nöbetçi subaylarımızı kontrol altında tutmak meramıyla verilmiş bir görev değildi. Onların hepsine güvenimiz tam olduktan başka, yerleştirilmiş dinleme araçları vasıtasıyla kulaklarımız zaten dileyeceğimiz her an onların odalarında olabilirdi.

Vazife defterine Bayar'ın ve Menderes'in odalarında nöbet tutmuş subaylarımız tarafından yazılmış satırları okuyalım. Bilmem, o odalara, onlarla birlikte sizler de hayalen girmiş olmak istemez misiniz?

Subaylardan çoğunun, vazife defterine yazdıkları satırlar sayılıdır: «Nöbete saat 16.00'da girdim, 17.00'de çıktım. Aramızda hiçbir konuşma geçmedi. Nakle değer bir olay yok...» gibi.

Onlar arasında, dikkate değer bularak seçtiklerimi, aynen sunacağım.

Teğmen Teoman Koman intibalarını, aynen şöyle yazmış:

«Menderes, ilk nöbetimde sorup öğrenmiş bulunduğu adımı unutmamış. Nitekim, nöbete girdiğim zaman bana: "Hoş geldiniz, Teoman Bey" dedi. "Hoş bulduk Beyefendi" dedim.

Menderes'in bakışları yeisli ve benzi soluktu. Nöbete girişimden 5 - 10 dakika sonra:

"Şu dolabı dışarıya çıkarsak mı Teoman Bey? Burada boşuboşuna fazla yer kaplıyor" dedi.

Cevap verdim: "Olur, çıkarırız" dedim. O:

"Ne zaman, nöbetiniz bitince mi?" diye sordu.

"Evet, dedim, nöbeti benden teslim alacak arkadaş gelince, dolabı onunla birlikte çıkarırız."

"Ben, size yardım ederdim" dedi. Bu defa ben:

"Size zahmet vermek istemeyiz" deyince, mütehassis olarak:

"Teşekkür ederim" cevabını verdi.

Nöbeti benden devralacak arkadaş gelince, istemediği boş dolabı, onunla birlikte dışarıya çıkardık.

Tekrar teşekkür etti. Ben:

«Başka bir emriniz var mı?" diye sorunca:

"Hiçbir ricam yok: Yalnız şu sepete dolmuş çöpleri lütfen attırınız" cevabını verdi.

Ben de istediği o işin yapılmasını, yerimi alan arkadaşa bırakarak nöbetten çıktım...»

Teğmen Niyazi Ulusoy da şöyle yazmış:

«Ben odasına girince, sabık Başvekil:

"Hoş geldiniz, nasılsınız? İyi misiniz?" dedi.

"İyiyim, teşekkür ederim" dedim.

Bir müddet sonra:

"Acaba adada bir postane var mı?" diye sordu.

"Var efendim" dedim.

"Bir telgraf vermiştim, acaba çekildi mi?" dedi.

Kime verdiğini sordum:

"Kumandana göndermiştim" dedi.

"Öyle ise, herhalde çekilmiştir. Ben nöbetten çıkınca, Kumandana söyler ve size cevabını göndertirim..."

Menderes "Çok teşekkür ederim" dedi ve nöbet sonuna kadar başka bir şey konuşulmadı.»

Bir de nöbetçi Teğmen Yaşar Görgünler'i dinleyelim:

«*Nöbete girdiğim zaman Menderes'in masası üzerinde açık bir Kuran duruyordu. Ondan başını kaldırarak bana:*

«*Hoş geldiniz*» *dedi. Adımı sordu, söyledim. Nereli olduğumu sordu, söyledim. Resmî olduğum halde bilmediği rütbemi sordu:*

"Teğmenim" dedim.

Hep önündeki Kurana bakıyor, fakat hiç sayfa çevirmiyordu. Bir ara:

"Havalar da yağışlı gidiyor" dedi ve ilâve etti: "Eğer oralarda da yağıyorsa, bu yağmur, bu mevsimde Orta Anadolu'ya son derece yararlıdır. Mahsul çok bereketli olur."

Sigaraların birisini söndürmeden, yenisini yakıyordu. Tutulduğu sürekli bir öksürüğü atlattıktan sonra, sigaradan şikâyet etti. Ben:

"Çok içiyorsunuz" deyince, şöyle cevap verdi:

"Şu hadiseler sinirlerimi berbat etti. Sigarayı da galiba bu yüzden çok içiyorum."

Nöbetimin bitmek üzere olduğu bir sırada:

"Bir çay içmez miydiniz?" dedi. Teşekkür ettim. Nöbetim bitti, ayrıldım.»

Menderes'in Teğmen Arda Güncüer'le yaptığı

konuşma da oldukça ilginç. Onu da kendisinden okuyalım:

«Bir numaralı odada nöbet!

Odasına girdiğim zaman, Menderes, ailesinden gelmiş mektupları karıştırmakla meşguldü. Bana:

"Hoş geldiniz" dedi ve birkaç günden beri ailesinden bir haber alamadığını, çok merakta olduğunu söyledi. "Çok sıkılıyorum" dedi.

"Çok sigara içiyorsunuz, bu kadarı sıhhatinize dokunmaz mı?" dedim.

"Dokunmaz olur mu?" dedi ve ilâve etti: "Dokunur elbet. Netekim dokunuyor da... Durmadan öksürüyorum. Doktorlar da sizin gibi söylüyorlar. Ben de onları dinliyerek azaltmak istiyorum. Fakat tedricen azaltmama rağmen günde iki pakete indirebildim..."

Bir müddet pencereden dışarısını seyrettikten sonra, dönüp, üzeri mektuplarla dolu masasının başına oturdu ve sigarasını tazelerken, liseyi nerede okuduğumu sordu.

"Atatürk Lisesinde" dedim.

"O halde, Mutlu'yu tanımalısınız" dedi.

Mutlu, ortanca oğluydu: onunla lisenin son sınıfında beraber okuduğumuzu söyledim:

"Fakat fazla hususiyetimiz olmamıştı" dedim.

Oğlundan söz açılması onu duygulandırmıştı:

"Bizim Mutlu, maalesef hem çok alıngan, hem de çok sinirlidir" dedi ve ilâve etti:

"Şimdi, tedavi için İsviçre'de bulunuyor. Uçak kazasından sonra, beni görmek için Londra'ya gelmişti. O zaman, sıhhatini çok iyi bulmuştum. Adeta tamamen normalleşmiş gibiydi."

Söz Londra'dan açılmışken, seyahatlerinde

gördüğü memleketlerden hangilerini enteresan bulduğunu sordum:

"Başta Amerika olmak üzere, hepsi enteresan" dedi ve sözlerini şöyle sürdürdü:

"Meselâ, İngiltere, Fransa, medeniyet seviyeleri son derece yükselmiş memleketler. Japonya'nın, Pakistan'ın Hindistan'ın da kendilerine mahsus özellikleri var. Dünyanın görmek istediğim memleketlerinden birisi de Rusya idi. Fakat oraya yapacağım seyahat maalesef akim kaldı."

Bilâhare benden bir kalem istedi. O eski harflerle birşeyler yazmaya koyulmuşken benim de nöbetim bitmişti. Çıkarken, kendisine iyi geceler diledim (saat 21.00 idi). Teşekkür etti. Çıktım.»

Teğmen Arda Güncüer, tekrar nöbete gelince intibalarını ilkinden bir hayli uzun yazmış:

«Bir numaralı odada nöbet :

Bermutat, "Hoşgeldiniz" diye karşılayan Menderes'i bu sefer üzgün buldum. Hanımından mektup alamıyormuş.

Önümüzdeki bayramın hangi güne rastladığını sordu, söyledim.

"Fevkalâde bir hal olmasaydı, beni bu kadar ihmal etmezdi. Hiç değilse bir telgraf çekerdi" dedi.

Boşuna meraka kapılmamasını söyledim. "Dört gün pek uzun bir zaman sayılmaz" dedim. O; herhalde tekrar okumak istediği mektupları bana da dinletiyordu. Şimdi acaba Ankara ile telefon yoluyla bir irtibat temin olunamaz mıydı?

"Acaba, diyordu, bizim hanım İstanbul'a gelse, benimle konuşturmazlar mı?"

Ben, isteğini Kumandana duyurup karşılığını kendisine bildirteceğimi söyledim. Teşekkür etti.

"Kumandanın yakın alâkasının hayranıyım. Ona ben de söylersem muhakkak yapar" dedi.

"Merak, iştihamı da kesti" diyerek ekledi: "Canım hiç bir şey yemek istemiyor. Halbuki, canı istese, insan taş bile yiyebilir. Gerçi doktorlar, bana bol yemek ve bol uyku tavsiye ediyorlar fakat bu sinir bozukluğu, bu huzur yokluğu içinde bunlar, benim en yapamıyacağım hareketler. Kulaklarım hep koridorda. Her kapı açılışında, Berrin'den mektup gelecek, diye ümide kapılıyorum."

Onun meraktan bunalan dimağını, başka konularla oyalamak ihtiyacını duydum. Durup dururken ispirtizmadan yeniden hayata gelişten söz açtım: Bazı ilginç tecrübe örnekleri verdim. O :

"Bu işler henüz, pratik bilimler arasına girmedi" dedi.

Avrupa'da polis teşkilâtının, bu bilimden faydalandığını söyledim. Sonra onun kafasını bir başka konuya çekmek için kendisinden, Celâl Bayar'ın iyi ve fena bulduğu taraflarını açıklamasını rica ettim :

Gülümsedi, soruma doğrudan doğruya cevap vermedi. Biraz düşündükten sonra kendi hayatından bahsetmeye koyuldu. 20, 25 yaşları arasında, siyasete nasıl atıldığını anlattı. Siyasî hayatının, 1945 tarihine kadar geçirdiği safhalarından söz etti.

«Siyasî hayatım süresince, hep Kemalist oldum» dedi. Atatürk'ün umdelerine daima sadık kaldığını ve bunu her vesileyle, her mecliste tekrarladığını söyledi.

Ben, Celâl Bayar'ın, İstanbul'da yapılan masonlar balosunu resmen himayesi altına aldığını açıklayınca :

"Bundan benim malûmatım olmadı" dedi. Kendisinin masonluğa karşı bulunduğunu bildirdi.

"Zaten, masonluk, siyonistlik ve komünistlik, âdeta üçlü bir teşkilât olarak faaliyet gösterir" dedi.

Menderes, Celâl Bayar'ın masonluğunu Ankara'da, Harbiye Talebelerinin de bahis konusu ettiğini söyledi. Orada kendisine, "Yoksa sen de mason musun?" demişler.

"Vallahi, Celâl Bayar'ın mason olduğunu bilmiyorum, fakat ben bir mason olmadığıma her zaman yemin edebilirim" diye cevap vermiş..

İçeriye, nöbeti devralmaya gelmiş olan Teğmen Akay Şakman girdiği için benim görevim de sona erdi, çıktım."

Topçu Teğmeni Atıf İnandık nöbete girdiği zaman, Menderes'in mektup merakı devam etmektedir.

Teğmen İnandık, defterdeki satırlarında şöyle diyor :

"Menderes'in isteği üzerine doktoru çağırdım. Menderes doktora: "Sizi rahatsız ettiğim için beni lütfen mazur görünüz. Bu mektupsuzluk beni kahrediyor" dedi.

Kendisini teskine çalışan doktor, Menderes'ten eşinin Ankara'daki adresini ve telefon numarasını istedi. Menderes, adresi yazdırdıktan sonra, telefon numarası için de: "Zühtü Velibeşe komşumuzdur. Ankara'da telefon rehberinde onun numarasını bulabilirsiniz. Telefonla lütfen onu arayınız." dedi.

Doktor: "İsteklerinizi kumandana bildireceğim" diyerek ayrıldı.

Ben nöbeti bıraktığım zaman, Menderes, biraz ferahlamış görünüyordu.

BAYAR'IN ODASINDA

Biraz da Bayar'ın başında bekleyen subayların yazdıklarına göz gezdirelim.

Şu satırları, onun hakkında, Deniz Teğmeni Yavuz Akay yazmaktadır:

«Saat 11.00'le 13.00 arası, Bayar'ın odasında nöbetçiydim. Benim hemen arkamdan içeriye Doktor Yüzbaşı girdi:

"Nasılsınız? Sıhhî durumunuzdan bir şikâyetiniz var mı?" diye sordu.

Bayar'ın "Esaslı bir şikâyetim yok" demesi üzerine doktor onun tansiyonunu ölçtü. 15.5 olduğunu söyledi. Bayar:

"Doktor bu işin sonu nereye varacak? Bizim durumumuz ne olacak?" diye sorunca, Doktor:

"Orasını ben bilemem" dedi.

Bayar: "Kaşarpeyniri ve sana yağı aldırtabilir miyim?" diye sordu. Doktor:

"Elbette aldırabilirsiniz" dedi ve beni göstererek ilâve etti:

"Tegmene söyleyiniz aldırsın"

Doktor gittikten sonra, gazinodan bir garson çağırttım. Bayar, kaşarpeyniri ve sana yağı alması için ona para verdi. Garson biraz sonra istenilenleri getirince, Bayar, bir kilo da armut istedi. Garson elinde bir kese armutla döndüğü zaman benim nöbetim de bitmişti.

Dz. Teğmen Erol Örmen de şöyle yazmış:

"Bayar, mümkünse berberi çağırtmamı rica etti. Çağırttım traş oldu. Meyve ve peynir aldırtmamı rica etti. Aldırttım.

"Pencereyi biraz açar mısınız?" dedi. Pencereyi açtım.

"Ben banyo almak istiyorum" dedi.

Nöbetim bitince Kumandana bildireceğimi söyledim.

"Üzerinizdeki bu elbiseler, haricî mi, dahilî mi?" dedi.

"Haricî" dedim.

Limonata ve yoğurt istedi, getirttim.

"Burada kaç subaysınız?" dedi cevap vermedim.

Nöbetten çıkarken:

"Bunu lütfen Kumandana takdim ediniz" diye bana bir mektup verdi. Mektubu kumandana teslim etmek üzere ayrıldım.

Hepsi de birbirine benzeyen bu nöbet raporlarından da anlaşıldığı gibi, Menderes, hep yalnızlıktan, ailesinden, mektup alamamaktan, iştahsızlıktan ve iç sıkıntısından şikâyetçiydi. Nöbete giren subayları iyi karşılamakta, hepsinin isimlerini öğrenip ezberlemekte, onların tahsilleriyle, sıhhatleriyle, özel hayatlarıyla ilgilenmekteydi.

Bayar'ın bakışları ise, odasına gelip giden nöbetçilerin daha çok dış görünüşlerine çevriliydi. Menderes'in tam tersine, onlara, cevaplarını bilip veremiyecekleri sorular sormaktaydı.

Sıhhat konusunda O, Menderes'ten kat kat titizdi.

Subaylardan istediği nesnelerin çoğu yiyecek, içecekti.

Nihayet iki insan karakteri arasındaki ayrıntı, subayların nöbet raporlarında bile kısmen belirmektedir:

Birisi, gıdasını ve uykusunu unutacak kadar içine ve eşine dönük. Öteki, esaslı hiç bir şikâyeti

olmadığı zaman bile tansiyonunu ölçtürecek kadar sıhhatiyle ilgili.

Birisi, karşısına dikilen insanların gönüllerine gidebilecek yolları kurcalıyor. Öteki, aklının kurnazca bulduğu metodlarla onları, kendisine görevleri ve yetkileri dışında bir şeyler vermeye zorluyor.

Birisi, bir mektubu 10 ilâçtan iyi bulacak kadar haber, yakınlık, şefkat, ilgi gözlüyor. Öteki, kaşarpeyniri, yumurta ve sana yağı tasasında.

Birisi, yağan yaz rahmetinde Orta Anadolu'ya inecek bereket ümidine kapılıyor. Öteki, lodos şiddetlenirse, Yassıada'ya yiyecek, içecek gelemiyeceği kaygısında. Ve nihayet birisi, ihtilâlde hayır bulacak kadar olaylara boyun eğmiş. Öteki ise, her uçan kuştan kurtuluş haberi bekleyecek kadar muhteris.

M. B. K. ÜYELERİ İLE MENDERES

Bir gün, odamda otururken kapı, — tıpkı Bayar'ın intihara teşebbüs edişi haberinin bana ulaştırıldığı günkü gibi, — ikinci defa olarak, hiç vurulmadan açıldı. İçeriye, Millî Birlik Komitesinden arkadaşlar doldular. Hatırımda kaldığına göre bu Heyet, Fazıl Akkoyunlu, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Muzaffer Özdağ ve Dündar Seyhan'dan meydana geliyordu.

Onlarla uzunca süren bir sohbetten sonra, mahkeme için hazırlanmakta olan salonu ve yeni yapılmakta bulunan barakaları gezdik.

Ada'dan ayrılmadan önce, oraya kadar gelmişken Menderes'le de görüşmek istiyorlardı.

Ben, onların gelişinden evvel, Menderes'in odasına uğramıştım. Onun davranışları benim için artık, asabının şaşmaz barometresi halini almıştı. Nitekim o gün odasına uğradığım zaman sinirlerinin bozuk olduğunu gördüm. Genellikle her sabah uyanır uyanmaz, onun ilk işleri, tuvalete gitmek, yıkanıp traş olmak ve hemen giyinmekti. O gün, hem traş olmamış, hem de giyinmemişti.

Durumu, onu görmek isteyen arkadaşlara anlattım. Fakat onlar, "Zarar yok canım" diyorlar, görmek isteğinde ısrarlı davranıyorlardı.

Onları gazinoya oturtarak, Menderes'in odasına girdim. O da, onları tanımak istiyor olacaktı ki, benden haberi alınca çabucak giyindi. Birlikte gazinoya geçtik.

Arkadaşlar onu, kendisini hayli hoşnut bırakan bir nezaketle karşıladılar.

İlk soru, Numan Esin'den geldi. Mütebessim:

"Durumunuz nasıl? Burada rahatınız iyi mi Beyefendi?" diyordu.

Menderes'in sabahki meyus yüzünde, ferah bir gülümseyiş belirmişti:

«Kumandanımız sağ olsun» dedi ve gözlerini hepsi üzerinde birer birer dolaştırarak ilâve etti:

«Onun sayesinde burada birinci sınıf tutuklu hayatı yaşıyorum!...»

İkinci soruyu, yine Numan Esin sordu:

«Hâdiseler hakkında ne düşünüyorsunuz Adnan Bey?»

Menderes, cevabını, âdeta evvelden hazırlamış kadar rahat verdi:

«Allah, memlekete hayırlı etsin. Ben, işlerin kötü gittiğini anlamıştım. Biliyorsunuz çekiliyor-

dum, bırakmadılar. Çekilmekte direnmeliymişim, ama işlerin düzelebileceği ümidine yeniden kaptırdılar beni»

Üçüncü soruyu galiba Orhan Erkanlı sordu:

«Sizce, bozukluğun temel sebebi neydi?»

Menderes, önüne bakarak biraz düşündü ve sonra:

«Bence, dedi, bozukluğun sebebi tek değildi. Kendi içimizde, esaslı uzlaşmazlıklar belirmişti. Hele partilerarası münasebetler, bir daha gevşemiyecek kadar gerginleşmişti. Zaten biliyorsunuz: partimiz, daha evvel, tam üç defa, parçalanmak tehlikesi geçirmiştir. Millet Partisini bizden kopanlar kurdular. Köylü Partisini bizden kopanlar kurdular. Hürriyet Partisini bizden kopanlar kurdular. Bünye, içinden illetlenmiş bir yapı gibi, âdeta taksit taksit dökülüyordu. Pek çok arkadaşlar, şahsî itilâlarını, memleket yükselişinin üstünde tutar olmuşlardı. Kendisine vekillik vermediğimiz arkadaş, kendisini, her isyana mazur bir mağdur sayıverirdi. Hele Halk Partisinin 1957 seçimlerinden sonraki davranışları, baştan başa yıkıcı oldu. Ana muhalefet partisi de o yolu tutunca, bizim durumumuz, altından kalkamıyacağımız kadar zorlaşmıştı. Siyasî mücadeleden baş alıp, ordu baremini de ayıramamıştık. Ancak benim: «Orduyu, gerekirse assubaylarla, ya da yedeksubaylarla idare ederim» demiş olduğum yalandır. Hakkımızda sistemli olarak çıkarılan bu çeşit mesnetsiz söylentiler bizi kitleler nazarında ayrıca sarsmaktaydı.»

Bu sefer soru, yanlış hatırlamıyorsam, Dündar Seyhan'dan geldi:

«Sizce, yıpranışınızın gerçek nedenleri asıl bunlar mı?»

«Şimdi hepsini bulmak, hepsini saymak güç. Aklıma geliverenler bunlar. Fakat aslında yıpranmak, her siyasî partinin, hele iktidarda bulunan bir siyasî partinin, en değişmez kaderidir. Ayrıca, halkın bıkmak temayülünü önlemek, hiçbir iktidarın elinde değildir. İşte bu açıdan da bakılırsa, milletlerin hayatında bile, on sene hiç de az bir zaman değildir!»

Muzaffer Özdağ da can alacak bir noktaya parmak bastı:

«Ya iktisadî faktörler Beyefendi? Sizin yıpranmanızda, onların da büyük bir rolü olmadı mı?»

Menderes, hiç tereddütsüz tasdik etti:

«Olmaz olur mu? Onların rolü, herkesçe bilindiği için, ayrıca zikretmeye lüzum görmemiştim. O konuda, meselenin ana prensibini Atatürk ortaya koymuştu: «Askerî zaferler, iktisadî başarılarla tedviç edilmedikçe payidar olamazlar!» demiyor muydu? Biz maalesef, o alanda da yeter derecede plânlı, hesaplı ve dolayısiyle başarılı olamadık.»

Özdağ, Menderes'i sıkıştıran bir soru daha getirdi:

«İktisadî, malî sıkıntılara sebebiyet veren büyük talanları önleyemez miydiniz?...»

Buna cevap olarak, Menderes'in ağzından evvelâ şu tek kelime çıktı:

«Zor!..»

Sonra, her kelimesini düşüne düşüne ağır ağır söylediği cümlelerle, galiba siyasî inkirazının en gerçek nedenini açıkladı:

«Zor... Çünkü, çıkar alanında, kimsenin dal-

gasına taş atmaya gelmiyor. Menfaatine değinen en ufak davranış, çıkarcıyı iktidara şiddetle karşı kılıyor. Gerçi, yapılan büyük vurgunların mekanizmaları benim malûmatım tahtında kurulmakta değildi. Fakat bilseydim bile, onların işleyişini baltalamak benim için son derece zordu. Bunu, benim yerime bir başkası da yapsa, yıkılırdı: Zira etrafınızı çeviren ilk halka, kazançlı işlerde ortaklaşmış bulunan birbirlerine sıkı sıkıya bağlı unsurlardan kurulmuştur. Halkayı dağıtmaya kalkışırsanız, kendiniz boğulursunuz... Ya ilgisiz kalacaksınız, ya da sıyrılıp çekileceksiniz. Ben, ikinci davranışı gösteremeyişimin cezasını çektim. Şimdi madem ki yenik düştük, ne desek faydasız...»

Menderes bu arada dalgın dalgın, yıkılışlarının sebeplerini düşünürken muhalefeti de unutmadı:

«Hele İsmet Paşa gibi birisi muhalefetteyse yıkılmak mukadderdir.» diye ekledi.

Arkadaşlar, o gün, yenik ve yorgun Menderes'in üstüne daha fazla varmadılar. Fakat onun ayrılış sırasında, son sözlerinin devamı olarak söylediği şu cümleyi, benim gibi o arkadaşlar da unutmamışlardır sanırım:

«O soyguncuların haklarından, ancak bir ihtilâl gelebilirdi!»

İşte, gerçeğin ana çekirdeği: Soyguncular, çıkarlarına dokunduğu zaman başa geçirdiklerini harcıyorlardı demek.

Arkadaşları uğurlarken, Menderes bana:

«Onlar gittikten sonra konuşalım Kumandan Bey» dedi.

Onları uğurladıktan sonra, Menderes'i çağırt-

tım. Konuştuğu arkadaşlar için: «Sevimli, zeki, dinamik ve enerjik gençler» diyor, kendisinin de onlar üzerinde bırakmış olduğu intibaı öğrenmek istiyordu. Ben:

«Üzüldüler size» dedim. Bu arada kendisini toplayarak ilâve etti:

«Ben, arkadaşlarınızdan son derece memnun kaldım Kumandan... Bana karşı, anlayış ve hattâ saygı gösterdiler. İsabetli suallerini, insanı hiç incitmeyen bir nezaketle sordular. Hiç sorumsuzca, ve rahatça, diledikleri kadar kaba davranabilmeleri kolayca mümkünken, son derece efendice bir nezaketle konuşmaları mertliklerine alâmet değil mi? Demek, yaptıkları işe, «Centilmenler ihtilâli» dedirtebilmelerinin sırrı burada... Bir de geçenlerde benimle konuşturduğunuz o Albay'ı hatırlayınız... O gün ondan gördüğüm muameleyi ömrüm oldukça unutamam: Tıpkı o gün, bana karşı gösterdiğiniz zeki, cesur ve insanca himayeyi de ömrüm oldukça unutamıyacağım gibi!...»

Menderes bu sözleriyle, şimdi emekli olmuş bulunan Korgeneral, — o zaman Albay — Faruk Güventürk'ü kastediyordu.

İstanbul Merkez Kumandanı olan Faruk Güventürk, Ada'da bazı ihtiyaçlarımızın tesbiti için benden müsaade alarak ve yalnız olarak Adaya gelmişti. Odamda otururken Menderes'le kendisini görüştürmemi rica etmişti. Ben, bu ricayı yerine getirmekte bir mahzur görmemiştim. Şartım o olmuştu ki, kırıcı bir konuşma geçmiyecek ve konuşma beş dakikadan fazla sürmeyecekti.

Fakat Menderes'i getirtişimden biraz sonra, son derece büyük bir hataya düştüğümü anladım: Zira, Güventürk, Menderes'le karşılaşmasından

biraz sonra, rütbesinden, mevkiinden beklenmez bir küçüklüğe düşmüş ve şahsen beslediği anlaşılan derin bir kine kapılarak, tutuklu Başbakanı, şaşılacak bir dille paylamaya koyulmuştu:

Kaşlarını çatmış, âdeta, elini kolunu bağlanmış bulduğu eski düşmanına nisbet verir gibi:

«Nasıl? diyordu, bizi apar topar tevkif ettirir misin?»

Tutukluları arasına katılmış bulunduğu o malûm dokuz subay hâdisesini kastediyordu.

Menderes'in soluk yüzü, tokatlanmış gibi sararmıştı.

Güventürk, şaşılacak bir hırs içinde, eline geçen fırsattan mümkün mertebe faydalanmak istiyordu.

Menderes'in bir cevap vermesine vakit bırakmadan, sataşmaya devam etti:

«Bizi o insan barınmaz deliklere nasıl tıktırdığını unutmadın değil mi? Başlarımızdan aşağıya, sidik kâseleri boşalttırdığını hatırlıyorsun değil mi?»

Menderes, âdeta neye uğradığını şaşırmış, müşteki ve muztarip gözlerle bana bakıyordu.

Şart bozulunca, hırsımdan olanca kanım yine beynime çıkmıştı. Hemen kalktım ve Menderes'e dönerek:

«Bir dakika gelir misiniz Adnan Bey» diye Menderes'i dışarıya çağırdım.

Odamdan çıkınca, kendisine:

«Onun adına özür dilerim. Seninle böyle konuşacağını hiç sanmamıştım...» dedim.

Bir subayla odasına gönderirken:

«Teşekkür ederim, çok teşekkür ederim» di-

yen ses ağlıyor gibiydi. Hayır: «Gibi» değil, ağlıyordu düpedüz!

Fakat kendisine Menderes'le konuşmak müsaadesini verdiğime en az bin defa pişman kaldığım zat, senelerden sonra, eline kalemi alacak ve bir gazete sayfasına, hiç sıkılmadan işte aynen şu satırları yazacaktı :

«İrtibat Bürosunda daimî kurul, diğer bazı üyeler, Ankara'dan gelen Necati Ünsalan ve bir kısım arkadaşlar toplandık.

Yassıada Komutanı Albay Tarık (Ben o sırada henüz yarbaydım) üzerinde tartışmalar yapıldı. Onun Yassıada'da yatan mevkuflara kötü muamele ettiği söylendi. Buna asla taraftar olmadığımızı, irtibat bürosu komutanının Albay'a derhal gerekli talimatı vermesini, gerekirse oradan çekilmesini bildirdik. Kimsenin kimseye zulmetmeye, hakaret etmeye hakkı olmadığını belirttik. Bu karar ittifakla alındı» (*).

Ne buyurulur?

Fakat bana zulüm yapmamam için ihtarda bulunulmasına karar vermek de iş mi? O sütunlara doldurduğu satırlara göre, bu zat, bana ihtarda bulunmaya gelinceye kadar, meğer daha ne marifetler başarmış?

Kara Kuvvetleri Kumandanını mı attırmamış. İkinci Ordu Kumandanını mı değiştirtmemiş. Cemal Gürsel'e, direktifler mi vermemiş ve Gürsel'in etrafını çevirmiş olan masonları mı dağıttırmamış. Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim

(*) Yeni Gazete: «Üniformalı Politika» başlıklı yazı serisi. Yazan: Korgeneral Faruk Güventürk. 5 Nisan 1970.

Başol'a emirler mi verdirtmemiş. Balmumcuya haksız yere atılmış 150 masum vatandaşı, bir saat içinde tahliye mi ettirmemiş?

Ama yine kendi kaleminden, aynı gazetede çıkmış satırlara göre, bu zat Dünya gazetesinde, Sayın Nadir Nadi'nin, Falih Rıfkı'nın ve Bedii Faik'in önünde, Sayın Cemal Tural için:

«Çok büyük adamdır: Altına hangi sandalyeyi koysanız küçük gelir» hükmünü verişinden iki gün sonra, o derece öğdüğü kumandanın bir kahvehane sandalyesine bile yaraşmadığı kanısına varacak ve düştüğü bu korkunç çelişkinin şaşkınlığı içinde, işte aynen şöyle diyecektir:

«Şimdi ne söyleyeceğimi şaşırdım.»

Fakat yalnız o gün mü ya? Benim hakkımda yazdıklarına bile baksanız, aklınıza hemen şu soru gelmez mi?:

«Bu zat, ne dediğini, ne diyeceğini acaba ne zaman şaşırmamış ki?» Menderes, kendisini işte bu zatın mütecaviz dilinden kurtarışımın bana defalarca ifade ettiği candan minnetini gerçekten de hiç bir zaman unutamamıştır.

İştihar müptelâsı Güventürk'e gelince, o, halkın sempatik bulduğu zannına düştüğü takdirde, sırtındaki Korgeneral üniformasının vakarını da unutarak, bir gangstere sarılmakta ve fotoğraf objektiflerine onunla o halde bir poz vermekte bile mahzur görmez.

Geçelim!..

Ben Menderes'i yerine gönderdikten sonra, Güventürk'ün içinde yalnız kaldığı odama dönmedim.

Nöbetçi âmirini çağırdım:

«Odamda İstanbul Merkez Kumandanî otu-

ruyor. Git: Benim mühim bir işim çıktığı için dönemiyeceğimi söyle. Yalnız kalmayasınız diye beni gönderdi, de» emrini verdim.

Biraz sonra, odamdan çıkıp gitmiş!

Ada'dan nasıl ayrıldığını bilmiyorum! O gün ben hemen, biraz avutabilmek amaciyle pek fena sarsıldığını hissettiğim Menderes'in odasına gitmiştim. Menderes, beni görür görmez ilk defa olarak, boynuma sarıldı:

«Âdeta yangından kurtulmuş gibi oldum Kumandanım» diyordu.

Millî Birlik Komitesinden gelmiş arkadaşlar gittikten sonra bana hatırlatmak istediği olay işte buydu!

Menderes, konuştuğu arkadaşların nezaketlerinden çok duygulandığını bir defa daha belirttikten sonra:

«Bu günümden çok memnunum Kumandan Bey» dedi ve ilâve etti:

«Şayet, bir de Ethem'i çağırtırsanız, bugün işlediğin sevabı itmam etmiş olursun!...»

Çağırttığım Ethem Menderes getirilince, Menderes ona hemen, Millî Birlik Komitesi üyeleriyle aralarında geçmiş bulunan konuşmayı anlatmaya koyuldu. Ethem Menderes, ikide bir:

«İyi etmişsin» demek suretiyle, arkadaşının söylediklerini tasvip ediyordu.

Menderes, sözlerini tamamlayınca, Ethem Menderes, gülerek kendisine takıldı:

«Başına herşeyin, beni dinlememek yüzünden gelmiş olduğunu da söyleseydin bari?»

Menderes, ciddiyetle :

«Biraz daha kalmış olsalardı, onu da söyliyecektim belki, fakat çabuk gittiler.»

Ethem Menderes, bana hitaben:

«Kumandan Bey, bizim artık, size gizli kapaklı hiç bir şeyimiz kalmadı» dedi ve Adnan Menderes'i göstererek ilâve etti:

«Bunun işlediği hatalar, sayıp dökmekle bitmez... Hep o Bayar'ın aklına uyması yüzünden, sonunda kendisini kurtaramadıktan başka, bizi de sürükleyip buralara kadar getirdi.»

Adnan Menderes, yüzüne karşı söylenilen bu sözleri, dudaklarında acı bir gülümseyişle dinliyor ve yalanlamaya davranmıyordu.

Ethem Menderes, yine bana hitaben devam etti:

«Meselâ, bakın size, benim hayatımın seyrini değiştirmiş olan bir olayı anlatayım:

«Bir gece Namık Gedik telefon etti: «Reisicumhur şimdi bizim evde bulunuyor. Senin de gelmeni rica ediyor» dedi. Kalktım, giyindim, gittim. Yeşilhisar hâdiseleri konuşuluyordu. Konuşmalara katılışımdan pek az sonra, Bayar bana: «Biz Örfî İdare getirmeyi düşünüyoruz, siz ne dersiniz?» dedi. Fakat Bayar, herhalde benim, hemen ve hiç tereddütsüz: «Hay hay, çok isabetli düşünmüşsünüz, çok iyi edersiniz» kabilinden bir karşılık vermemi beklemekte olacaktı ki, o sorusunu: «Örfî İdarenin hangi ahvalde çıkarılacağı, Anayasa'da açıkça belirtilmiştir. Hukukçularımız durumu incelesinler. Ne derlerse ona göre davranılır» cevabı ile karşılamam, Bayar'ı irkiltmiş, kızdırmıştı.

«Gerçi ben, verdiğim bu cevabın onu kızdıracağını bilmiyor değildim. Fakat ne yapayim ki, ben, şiddet metoduna, her zaman muarızdım. Bu hususta, önceleri, Adnan da benimle ayni düşü-

nüşteydi. Fakat etrafındakiler, sürekli telkinlerle, onun bu görüşünü temellerinden zedelediler. Bir zaman geldi ki, Adnan da, hemen hemen Bayar kadar şiddet ve baskı taraflısı kesildi.

«Netekim, 1957 seçimlerinden sonra, karşımda, âdeta zor tanıyabildiğim bambaşka bir Adnan buldum. İşte burada, huzurunuzda, yüzüne karşı söylüyorum: Sanki benim bildiğim Adnan gitmiş yerine bambaşka bir insan gelmişti. Tatminci Adnan yerine, tahripçi bir Adnan... Bütün memleketi gezeceğini, herşeyi tamir edeceğini söylüyordu. Bize oy vermediği için, «Yenimahalle» lilere fena halde kızmıştı: «Oraya bir yol makinesi göndereceğim, beton ve asfalt yolları hallaç pamuğu gibi attıracağım. Asfalt yol onların neyine. Lâyık oldukları çamurlara gömülsünler de akılları başlarına gelsin» diyordu. Arkadan oraya, banka tahsildarlarını gönderecek, borçluları, acele ödemeye zorlatarak bunaltacakmış.

«Muhalefete geçen memurları da bir bir mimletiyormuş: Hepsini bir tarafa sürecek, hayatlarını alt üst edecekmiş.

«İşte yüzüne karşı tekrar ediyorum: Bunlar, Adnan'ın bildiğim mizacına uygun düşünceler değildi. Kendisine, bu çeşit davranışlar bizi halâsa değil, felâkete götürür dedim. Yazık ki, ben eski dostuma, her zaman söz geçiremedim. Ötekiler, onun üzerinde artık, benden çok fazla müessir oluyorlardı.»

Adnan Menderes, en eski ve en candan dostunun acı sözlerini, kederli yüzünde açıkça okunan ümitsiz bir pişmanlıkla dinliyordu.

Ağlamaklı bir sesle:

«Haklısın dedi, ne söylesen haklısın... Yazık

ki, senin haklı olduğuna inanmak isabetini, ancak şimdi, iş işten geçtikten sonra, gösterebildim»

Ethem Menderes devam ediyordu:

«Bayar, benim cevabıma kızınca Namık Gedik'e hitaben sordu: «Ya sen ne diyeceksin?» Gedik: «Siz bilirsiniz, dedi ve ilâve etti: «Şayet faydalarını mahzurlarından üstün buluyorsanız, örfi idareyi getirebiliriz!» Bayar, öfkesi bir nebzecik yatışmış görünerek, bana: «Gördünüz mü Ethem Bey, dedi. Arkadaşınızın bizim görüşümüze güveni, sizinkinden kuvvetli görünüyor. Siz hâlâ aynı düşüncede misiniz?»

Artık gereken cevabı vermenin sırası gelmişti: «Beyefendi dedim, bir karar verirken benim fikrimi de almak sizin mutadınız değildi: Nitekim, meselâ, siz İzmir'de Nato Kumandanı General Harkins'i evinde ziyaret etmeye gitmeden önce, zamanın Millî Savunma Bakanı olan bana danışmak lüzumunu duymamıştınız.»

Bayar yeniden tazelenmiş öfkesiyle kaşlarını çattı ve yarı müstehzi bir tonla: «Size danışsaydım, o ziyareti yapmama müsaade etmiyecek miydiniz?» dedi. Bir Devlet Başkanına müsaade vermek ya da vermemek şüphesiz benim yetkim ve haddim dışındadır: «Ancak ben size, o ziyareti yapmanızın bir takım mahzurları olduğunu arz edebilirdim» cevabını verdim.

«Bayar, kaşlarının çatıklığı berdevam olarak sordu: «O ziyaretin sizce ne gibi mahzurları vardı?»

Artık ok yaydan çıkmıştı: Yaptığı o ziyaretin son derece münasebetsiz bir davranış olduğunu kendisine izah ve ispat etmek zorundaydım: «Evvelâ, dedim, öyle bir ziyaret, protokola aykırı idi:

Meselâ, bizim Amerika'da General Aziz Ulusan adında bir askerî mümessilimiz var. Fakat Amerikan Devlet Başkanı Eisenhower'in onu, ne makamında ne de evinde ziyaret ettiği duyulmuş değildir. Olamaz da: Zira protokol, bir devlet başkanının, bir askerî mümessili evinde ziyaret etmesini tecviz etmez. Kaldı ki, sizin, İzmir'de General Harkins'in evine gitmenizin resmî protokola aykırı oluşundan başka mahzurları da vardı: Sorsaydınız biz size, o generalin Yunan asıllı bir kimse olduğunu bildirebilirdik. Bulunduğu makamda Amerika'dan çok, Yunanistan'ın çıkarlarını savunmakla ün yapmış olduğunu bildirebilirdik. Ve belki çok daha önemlisi, biz size, General Harkins'in, ismi kaçakçılık söylentilerine karışmış bir kimse olduğunu da bildirebilirdik. O takdirde, o ziyareti yine yapar mıydınız?»

Bayar, o gece bu sözlerimi cevapsız bırakarak çıkıp gitti, fakat cevabını, ertesi gün, Refik Koraltan'ı benim evime göndermekle verdi. Koraltan bana, Bayar'ın istifa etmemi istediğini bildirmeye gelmişti (*). İtiraf edeyim ki, bu benim canıma minnetti. Nitekim, hemen ertesi sabah, istifa dilekçemi yazdım ve götürüp (Adnan Menderes'e bakarak) Başvekile verdim.»

Adnan Menderes, arkadaşını yine tasdik etti:

«Doğrudur... Öyle olmuştu... O sırada İstanbul'dan Ankara'ya dönüyordum. Bayar, beni Bolu'da karşıladı. Oradan aynı arabayla hareket ettik. Bolu'dan Ankara'ya varıncaya kadar, bana

(*) Bu olay, Refik Koraltan'ın, Yüksek Adalet Divanı'na intikal etmiş hâtıra defterindeki satırlarla da doğrulanmaktadır.

hiç durmadan Ethem'i kötüledi. «O bize ayak uyduramıyor» diyordu.»

Ethem Menderes, öfke ile araya girdi:

«Ayak oyunlarımıza uyamıyor deseydi ya?..»

Menderes, dudaklarında acı bir gülümseyişle şöyle dedi:

«Belliydi ki, Ankara'dan Bolu'ya kadar sırf bu iş için gelmişti: Kabinedeki en yakın arkadaşımı, benden uzaklaştırmak için.»

Ve Ethem Menderes'i gösterip ilâve etti:

«Ankara'ya dönünce ne yaptığımı da, kendisi söylesin.»

Ethem Menderes :

«Dilekçeyi elimden aldı. Okudu. Yırtıp attıktan sonra bana: «Hadi git işine, dedi, bu işlere bir paydos demek lâzım gelirse, bir gün Ankara'dan Aydın'a beraber gideriz.»

Ethem Menderes'in de gözleri buğulanmıştı:

«Fakat, dedi, işte görüyorsunuz: Bir gün Aydın'a gideceğimize buraya geldik. Yassıada'ya!»

Adnan Menderes, son derece üzüldüğünü gördüğü arkadaşını avutmak için, işi şakaya vurdu:

«Fena mı oldu? dedi, burada şeker gibi bir kumandan tanıdık.»

O günkü konuşmamız da böylece sona ererken, Adnan Menderes yine:

«Kumandan, diyordu, ne olursunuz beni sık sık çağırtın. Burada beni bir hasta olarak kabul edin ve kabul edin ki, bana en iyi gelen ilâç, işte bu sohbetler oluyor...»

ŞİKÂYETLER

Şimdi isterseniz, bir de, «Yassıada» da bana vaki olmuş şikâyetler faslına göz atalım:

Acaba, «Yassıada» da kimler, kimlerden, niçin ve ne suretle şikâyetçi olmuşlardı. Ve ben şu, ya da bu şekilde makamıma aksettirilmiş olan o şikâyetleri nasıl karşılamışım. Biraz evvel, o deki notların, bu fasla ayrılmış kısmını dikkatle incelerken «Perihan Arıburun» adına rastlayamadım. Halbuki sonradan bu Bayanın Yassıada'da uğradığı iddia olunan bir muamele, epeyce söylentilere konu teşkil etmiş ve hattâ bazı aşırı derecede işgüzar ve müfteri kalemler, o dedikoduyu birer yazı mevzuu edinmişlerdi. Aynı uydurma sakızı çiğneyen bu yazılardan birisinde işte aynen şöyle deniliyordu:

«Yassıada'da bulunan tutuklular arasında, mebus vasfını kazanmış bazı bayanlarımız da vardı. O kadınlar, esir olmadan önce, memleketlerinin seçkin kişilerindendiler. Bunlardan birisi, göğsünde, kendisine babasından miras kalmış bir nişan taşıyordu. Bu nişan, bu memlekete büyük hizmetlerde bulunmuş kimselere, yükseldikleri en yüksek şeref mertebesinin bir hâtırası olarak verilmişti. Halbuki, bu nişanı gören üniformalı muhafızlar; «Kahpeler ne zamandan beri şeref nişanı taşıyorlar?» diyerek kadının üzerine saldırmışlar ve göğsündeki baba yadigârı şeref hâtırasını koparıp yerlere fırlatmışlardı.»

İsmi Perihan Arıburun diye açıklanmış olan bu bayanı Yassıada'da bulunmuş bütün tutuklular bilirler.

Benim kesin bilgime göre, Yassıada'da ne böy-

le bir hâdise, ne buna benzer bir hâdise, ne de buna yakın bir hâdise olmamıştır.

Bunun içindir ki, şimdi benim yapabileceğim iş, onu uyduran müfteriyi nefretle bir kenara itip, bayan «Perihan Arıburun» un kendisinden ve etrafındakilerden sormaktır:

«Böyle bir hâdise, ya da buna benzer bir hâdise olmuş mudur? Olmuşsa nerede, ne zaman, kimler tarafından yapılmıştır?»

Eğer, yer ve isim açıklanmazsa öyle bir açıklamayı yapmaktan âciz kalacak olanlar da şüphesiz o iftirayı uyduranlardan daha az namussuz kimseler sayılamıyacaklardır.

Ben, bir müfteriye yataklık edebileceğine ihtimal vermediğim Bayan Perihan Arıburun'un, ortaya çıkmasını ve müfterinin iğrenç suratına millet huzurunda tükürmek namuskârlığını sonuna kadar bekleyeceğim.

Ben vaktiyle aynı daveti Mithat Perin'in iftiralarını yalanlaması için tarafımdan döğüldüğü iddia olunan sâbık Muğla Mebusu Nuri Özsan'a da tevcih etmiştim:

«Rica ederim Kumandan bey. Beni öyleleri ile karşı karşıya getirmeyin. Herkes sizi bilmez mi?» kabilinden bir cevapla, kendisine düşen görevi yerine getirmekten kaçındı! Kimbilir? Haysiyetlere, şereflere saygısız kimselerle polemiklere girmekten çekinmekte, o zat, kendi hesabına belki haklıydı!

Fakat uydurulmuş olaylarda haklı ve mağdur tarafa şahitlik etmekten, açıkça isimleri geçenler bile kaçtıkları takdirde, bizlerin, köpek yalaması ile deryaların kirlenmeyeceğini düşünmekten başka hangi avuntumuz kalabilirdi?

Geçelim ve listemizde mevcut isimlere dönelim:

Bunların en başında, Emin Kalafat'ın adı var. Sonradan Yassıada'da pek ağır işkencelere maruz bırakıldığı uydurulanlar arasında, onun adı da epeyce geçmişti. Gerçi onun hakkında uydurulmuş olanlar, hiç bir esasa dayanmıyor sayılamaz. Fakat altındaki temele kıyasla, üzerine kurulmuş olan muazzam yalan binası, saksı içine dikilmiş koskoca bir kavak gibi kalıyor.

Şimdi gelelim olaya: Deniz Teğmen «A», izni sona erip Yassıada'ya döndüğü gece, kafayı biraz tütsülemiş bulunuyormuş. Geç vakit, — herhalde o gece Adada bulunmayışımdan da cesaret alarak —, dördüncü koğuşa gitmiş. Nereden aklına esmişse Emin Kalafat'a musallat olmuş. Yatağından kaldırıp dışarıya çıkarmış: «Anlat bakalım şu sizin Ankara âlemlerini? Gecede kaç kız gelirdi? Kadınları size kimler, nerelerden, nasıl bulurlardı?» gibi sorularla aklınca tutukluyla bir hayli dalga geçmiş. Bu aşırı münasebetsizlik, hem Kalafat'ı, hem de koğuştaki arkadaşlarını fena halde ürkütmüş.

Emin Kalafat, ertesi sabah olanları bana anlattığı zaman, nasıl tepemin attığını, derhal çağırttığım Teğmeni kendisinden af dilettiğimi unutacak kadar hafızasız, ya da saklayacak kadar ahlâksız ve vicdansız olamaz. Emin Kalafat o subayı affetmediğimi ve Ada'daki görevinden derhal uzaklaştırdığımı da herhalde unutmamış olacaktır.

Fakat acaba, müfterileri hoşnut kılabilmek için, daha ne yapmalıydım? O subayı kurşuna mı dizdirtmeliydim?

Sonraları pireleri deve yapan hattâ bir tek pi-

reden, koskoca bir deve kataru yaratan kalemlere göre, güya subaylar, — Hem bir tek subay değil, birkaç subay — Emin Kalafat'ı benim gözlerimin önünde döğmüşler. Onlar o biçareye âdeta halı silker gibi sopa atarlarken ben de, seyreder ve: «Vurun... ölmemesine dikkat edin de istediğiniz kadar vurun» dermişim.

Fakat bir avuç Kalafat'ın etî ne budu ne; biçareyi, birkaç subayın birden, öldürmeden dövebilmelerine maddeten imkân var mı?

Ama, müfteri muhayyilesi ve anadan doğma yalancı havsalası bu: Emin Kalafat'a hiç acımadan bin sopa attıracak ki, «Allahsız Gardiyan» sıfatı senin üzerinde eğreti görünmesin.

Sıra Emin Kalafat'tan sonra, İsmail Küntay'la, şu meşhur Ali İpar'a geliyor:

Adaya getirildikleri gün, Küntay: «Görüşmek istiyorum, şikâyetim var» diye bana haber göndermiş. Çağırttım, geldi. Bir gözü, mosmordu. Anlattığına göre, kafileleri, subayların ve halkın taarruzuna uğramış.

O günlerin, zaman zaman tedbir kısırlığı yüzünden önüne geçilememiş malûm olayları bunlar...

O arada, Ankara'nın düşük emniyet müdür muavini İsmail Küntay'ın kısmetine de, birkaç tekmeyle, birkaç yumruk isabet etmiş.

Bana bunları anlattıktan sonra: «Yanıbaşımda dövülenlerden Ali İpar'ın hali benimkinden de berbat» dedi ve ilâve etti: «Benim gözümde çok şükür morartıdan başka bir ârıza yok. Fakat o biçarenin bir gözü galiba hiç göremiyecek.»

Hemen bir subay gönderip Ali İpar'ı getirttim.

O, her ikisi de simsiyah kesilmiş gözlerinden birini hiç açamıyordu.

Derhal irtibat bürosuna telefon ettim ve İstanbul'un en ünlü göz doktorlarından birini getirttim. Muayeneleri yapıldı. Yazılan ilâçları bulundu. Ve tedavileri kısa zamanda yapıldı.

Bunlardan İsmail Küntay'a bir diyeceğim yok. Daima müteşekkirdir. Tedavisini onunla aynı zamanda yaptırttığım Ali İpar, beni nerdeyse gözlerini kurtardığıma pişman edecek kadar cılk çıktı. Terbiye dışı, disiplin dışı davranışlarını şaşılacak ve hattâ inanılmayacak tahriflere uğratarak âdeta birer kahramanlık şeklinde yutturmaya çabaladığı ve gırtlağına kadar en yalancı müfteriler bataklığına yuvarlandığı için cılk çıktı.

Meselâ, bir gazete yazarına anlattığına göre, kimin tarafından yumruklandığını açıkladığı gözlerine biz, Yassıada'da güya tuz biber ekmişiz. Be adam, madem münkirliğe, müfteriliğe sapacaksın, o halde atmasyon dizginlerini neden kasarsın? İş hiç tuzla, biberle bırakılır mı? Şayet biz «Göz salatası» na meraklı isek, tuzunu, biberini koyup da soğanını, sirkesini unutur muyuz?

Fakat şaka bertaraf, eğer, aynı tahrifkârlığı, ilerde çok daha aşırı mertebelere vardırmış olmasaydı, bu adam üzerinde fazlaca durmaya hiç lüzum görmeyecektim.

Haydi, gözleri hakkındaki yalanları, kendisi ağzından hâtıralar nakleden gazeteci uydurdu diyelim, fakat ya sonradan, kendi adına, daha kuyruklu yalanlar yayınlatmış olmasına ne diyelim?

Meselâ, benim albaylığa terfiimi, başta Bayar ve Menderes olmak üzere tutukluların ne su-

retle tebrik etmiş olduklarını, evvelce açıklamıştım.

Ben, yeni rütbemi belirten yıldızı apuletime taktıktan sonra «Bize Albaylığın cakasını satıyor!» diyebilecekler olabilir diye, günlerce, koğuşları gezmek görevimi yapmaktan bile çekinmiştim. Halbuki, o Ali İpar'a göre ben, Albay olur olmaz bütün sanıkları bir araya toplamış ve bayram paşası gibi, hepsine bir bir el öptürmüşüm!

O sırada, tutuklu bulunan 670 kişi içinde, yürekli olan, haysiyetli olan, şerefli olan, gururlu olan, vekarlı olan bir tek kahraman varmış: Ali İpar. Nitekim, bu eşsiz kahraman, ada kumandanının, kendisine öpülmek üzere uzatılan elini, sağ elinin tersiyle, sinek koğar gibi itivermiş! Vicdanlarınıza, insaflarınıza sığınarak sormak isterim: Siz bir Tarık Güryay olmasanız da, Türk Ordusunun Albay rütbesine henüz yükselmiş bir subayı olmasanız da, Yassıada gibi tarihsel hüviyeti müstesna bir garnizonun komutanı bulunmasanız da, hemcinsinize insanca uzatılan eliniz, yüzlerce kişinin önünde terbiyesizce itilirse ne yaparsınız? Üstelik, bu hakarete uğrayan insan, hayatlarının en acı kaderi içinde bunalmış bedbahtlara ellerini zorla öptürecek kadar gaddar bir sadistse, gerçekten bir Allahsız gardiyan ise, sizi, ayaklarının altına alıp, bir kuduz köpek tepeler gibi çiğnemez mi? Fakat ben, hiçbir şey yapmamışım. Yapmamış değil, yapamamışım. Ben bu adamın yazdıklarına: «Yalan!» bile diyemiyorum. Zira bu dünyada hiçbir yalan, kendi tekzibini de bu derece beraberinde taşımış olamaz!

Şimdi şayet, - yine kendi ağzından çıkma - bir örnek daha verirsem, siz bu İpar isimli kahraman

müsveddesinin yalan uydurmaktaki şaşılacak acizine mutlaka acırsınız:

Güya bu zat, bir gün Yassıada'da, bayan mebuslara selâm vermiş. Bu yersiz çapkınlık, Sait adında bir subayı fena halde öfkelendirmiş. Fakat subay, kendisini azarlayınca Ali İpar durur mu? Ali İpar bu! Koskoca Kumandanın elini, herkesin gözü önünde sinek kovar gibi iten adam, küçük rütbeli bir subaycıktan azar işitir de ne yapmaz? Dişisinin önünde serçe bile arslana meydan okurken, Ali İpar denen sahte kahraman, bayan mebusların önünde subay azarını sineye mi çekebilir? Nitekim, hemen, bir kaplan gibi, subayın üzerine atılmış ve onu altına alıp, yetim yavrusu kıstırmış bir üvey ana gibi rahatça döğmeye koyulmuş. Erler yetişip, biçareyi altından kurtarmasalarmış, subayı sahipsiz koyun boğazlar gibi öldürecekmiş. Allah korusun! Ben buna da «Yalan» diyemiyeceğim. Zira, şansımıza bin bereket ki, Yassıada'da subaylar kadrosunda «Sait» adında birisi yoktu!

Yassıada'da subay döğmek de kimin aklına gelebilir? diyeceksiniz. Gerçekten de, insan bunu rüyasında görse, korkusundan dudağı çatlar. Fakat insan, sıkıyı görünce bu Ali İpar gibi taa yurt dışına kaçabilecek kadar atik olursa, palavra savurmaktan korkar mı?

ZORLU'NUN KAVGASI

Yassıada'da bana şikâyette bulunmuş olan tutuklular arasında Fatin Rüştü Zorlu'nun da adı var.

Onun başına gelen olay da benim İstanbul'da bulunduğum bir sırada vuku bulmuş.

Fatin Rüştü yemeğe inmekte geç kalmış. Yassıada'da kurulmuş olan düzen, tutukluların yemeğe toplu olarak gitmeleri ve koğuşlarına toplu olarak dönmeleri şeklindeydi.

Sade yatılı okullarda değil, fakat turistik gemilerde bile âdet, yemeklere toplu halde gidilmesi şeklinde değil midir? O halde, Fatin Rüştü'nün gazinoya, yemeğin bitmek üzere bulunduğu bir sırada gittiğini gören nöbetçi subayının bu davranışı yadırgamış olmasına şaşmazsınız sanırım.

Nitekim, yolunu kesip sormuş:

«Arkadaşların yemeğe giderlerken sen nerede kalmıştın?»

Fatin Rüştü, nezaketle, bir mazeret bildirse, subay belki yumuşayacak. Fakat sonradan, ölüm karşısındaki metanetini takdir edeceğim bu zatın, ne kadar hırçın ve nobran olduğunu Yassıada davalarını izlemiş olanlar hatırlayacaklardır. Sonunda hakkındaki kararın o derece ağır olmasında belki de kendisinin ve çok soğuk olan avukatının haşin ve kırıcı çıkışları da biraz rol oynamıştı dersem, büsbütün yabana atılır bir tahminde bulunmuş sayılmam sanırım.

Atalarımızdan kalma sözlerin geniş lugatinde, tatlı dili öven, acı dili yeren birbirinden güzel vecizeler az değildir.

Fakat Fatin Rüştü, nöbetçi subayına, kötü mutadı veçhile bütün o sözlere kulaklarını tıkayarak cevap vermiş:

«Sana ne? Canım şimdi istedi, şimdi gidiyorum... Paramla yediğim yemeğe ne zaman istersem giderim.»

Nöbetçi subayı:

«Sana ne, ne demek? Ben burada bostan bekçisi miyim?» deyince, Fatin Rüştü Zorlu:

«Senin burada ne bekçisi olduğun beni ilgilendirmez» demiş. Nöbetçi subayı da:

«Ben de buranın nizamını, senin keyfine uyduramam. Hadi bakalım, dön yerine!» cevabını vermiş.

Böylece, bir tartışma halini alarak sertleşen konuşma, giderek evvelâ itişmeye, arkasından da vuruşmaya kadar dayanmış. Bu karşılıklı vuruşma sırasında nöbetçi Üsteğmenin yumruğu, Fatin Rüştü'nün gözüne inmiş ve morartmış!

Adaya döndüğüm zaman, bana olayı anlattılar.

«Şimdi ne halde?» dedim.

«Bir gözünün önünde morluk var» cevabını verdiler.

«Hastaneye göndermediniz mi?» diye sordum. Menfi cevap alınca, onu derhal hastaneye sevk ettirdim. Arkasından askerî yargıcı çağırarak, emir verdim:

«Üsteğmeni hemen sorguya çek, ifadesini zapt edip bana getir. Kendisine de mahkemeye verileceğini, en kısa zamanda adadaki görevini sona erdireceğimi bildir.»

Sabahleyin, Fatin Rüştü, nöbetçi subayından

kendisini benim yanıma getirmelerini istemiş. Haber verdiler:

«Getirin» dedim. Haklı olarak, üsteğmeni şikâyete geleceğini tahmin ettim.

Geldi. Sağ gözünün altı gerçekten de fena halde morarmıştı. Üzüldüm, ona söz söyletmeden:

«Geçmiş olsun!» dedim ve ilâve ettim: «Olayı biliyorum. Çok canım sıkıldı. Meseleyi yargıca havale ettim. Tahkikat resmen yapılmaktadır. Gereken idarî cezayı ben vereceğim. Hangi cezaya müstahak görüleceğini de mahkeme kararlaştıracak! Müsterih olunuz!»

Fakat Fatin Rüştü:

«Kumandan Bey, ben size, o subayı şikâyet etmek için gelmedim» demez mi? Hayretle:

«Başka bir isteğiniz mi var?» dedim.

«Hiçbir isteğim yok» diye cevap verdi ve aşikâr bir samimiyetle ilâve etti: «Durumu, bir de benden dinlemenizi istiyorum. Sizden istirhamım, beni de dinlemeden hiçbir karar vermemenizdir. Kendisiyle kavga ettiğimiz subay, aslında benim sevdiğim, saydığım bir kimsedir. Bizim odaların bulunduğu koridorda aylardan beri nöbet tutar. Bu kadar zaman içinde, hiçbirimize: "Gözünün üstünde kaşın var" dememiştir. Hangimiz ne istemişsek, derhal yerine getirmiş, her zaman hatırımızı sormuş, gönlümüzü almıştır. O kadar ki, kavganın onunla çıkmış olduğunu öğrenmek, bütün arkadaşları son derece müteessir etti. Hepsi de kabahati bende buldular. Gerçekten, sonra nefsimle muhasebeye girince, ben de kendimi kabahatli buldum. Zira onu şiddetle tahrik eden ben oldum. Size yalvarırım: Ona hiçbir ceza vermeyin. Hele adadan uzaklaştırmayı aklınızdan bile geçirme-

yin... Yine bizim koridorumuzda vazifesine devam etsin. Ben onunla barışmanın yolunu nasıl olsa bulurum. Arkadaşlarım da öyle istiyorlar. Ne olur, bizi kırmayın Kumandanım...»

Fatin Rüştü'nün bu davranışı, beni gözlerimi dolduracak kadar duygulandırmıştı.

Gerçekten de Üsteğmen «D» öyle bir hadiseyi nasıl çıkardığına şaşılacak kadar efendi, genç yaşına göre çok olgun bir subaydı.

Fatin Rüştü:

«Karşılık verdim. Moral bozukluğunun sonucudur bu kavga: Önce ben ona vurdum. Kabahatin en az yüzde sekseni bendedir,» diyordu.

Ben buna rağmen olayı cezasız bırakmayı bir çok yönlerden mahzurlu buluyordum. Fatin Rüştü ise: «Yapmayın Kumandan Bey! Çok müteessir çok pişmanım. Ben bütün hayatımda, hiçbir şey için, hiç kimseye böylesine yalvarmadım. Ne olur, bağışlayın onun suçunu» diye direniyordu.

O sıralarda tutukluların aileleri de Ada'ya, ziyarete geliyorlardı. Ertesi gün, onu da ziyarete gelenler olabilirdi. Bunu da hatırlayınca Fatin Rüştü'yü ısrarından gönül rızası ile vaz geçirmenin bir başka yolunu denedim. Yarı şaka bir eda ile:

«Hem, ben senin valideden korkarım. Şayet yarın gelir de seni bu halde görürse, alimallah Adayı başımıza yıkar... Hele arkasından, gidip bir de işi basına duyurursa, bizi kötülemek için pusuda bekleyenler neler yazmazlar?» dedim.

Fatin Rüştü:

«Annem gelince, siz onu bana bırakın: Oyun oynuyorduk, gözüme top çarptı, derim.»

Gerçi ona:

«Yalan söylemeğe ne lüzum var? Bence işin doğrusunu anlatsan, daha isabet olur,» demiştim. Ama, beni dinlememiş, ertesi gün ziyaretine gelen annesine o yalanı söylemiş! Annesi de Devlet Başkanına zehir zemberek bir telgraf çekmiş! O ziyaretin ertesi günü, Sayın Gürsel beni telefona çağırttı:

«Şimdi annesinden bir telgraf aldım. Ne olmuş Fatin Rüştü'nün gözüne?» dedi. Durumu, baştan sona, olduğu gibi anlattım.

«Gözde bir arıza kaldı mı?» diye sordu.

«Hayır, dedim, morartı, belli belirsiz bir hale geldi: İki gün sonra yeri bile belli olmaz!»

Sayın Gürsel:

«O halde, kendisini çağır: Annesinin telgrafını aldığımı bildir. Benim de "Geçmiş olsun" dediğimi söyle!» dedi.

Ben bu emri yerine getirince Fatin Rüştü son derece üzüldü:

«Binlerce defa özür dilerim Kumandan, dedi ve ilâve etti: Ana bu: Yüreği yanınca, siz ne deseniz, bildiğini okur! Halbuki "Ne olur hiç kimseye duyurma" diye, o kadar da yalvarmıştım!»

Kendi anamı düşündüm. Gözlerim yine doldu:

«Anlıyorum... anlıyorum Fatin Rüştü Bey: Ananız mazurdur!.. Her ana aynı şeyi yapar!»

Şimdi şu satırları yazarken eminim ki, Fatin Rüştü hayatta kalmış olsaydı, Ali İpar'ın düştüğü nankörlük çukuruna yuvarlanmaz ve hattâ belki de beni kahpece yeren kişilerin karşısına benden evvel kendisi dikilirdi.

Sizlere, onun ölüme giderkenki halini anlattığım zaman, eminim ki, beni, bu hükmümde haksız bulamıyacaksınız!

ADANIN EN SESSİZ İKİ GÜNÜ

Bunlardan ilki 7 Ekim Cuma günü idi. İkincisi de 23 Ekim Pazar günü, yani nüfus sayımı günü olmuştu.

7 Ekim Cuma gününün de, tıpkı sayım günü kadar sessiz ve sakin geçmiş olmasının nedeni, Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından hazırlanmış esbabı mucibeli kararnamenin, tutuklulara tevdi edilmesiydi! O gün, Yüksek Adalet Divanı Başkâtibi, Bölük Komutanları, Karargâhımda vazifeli ve çok kıymetli, başarılı olan Üsteğmen Teoman ile Üsteğmen Akay ve ben, o kararnameyi tutuklulara, bir heyet halinde ilettik.

Resmî Tebliğ, evvelâ eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a yapıldı. Ondan sonra sıra ile, eski Başvekili, eski vekilleri, tahkikat komisyonu başkan ve üyelerini, eski Meclis Başkanını ve Meclis Başkan vekillerini, nihayet bütün eski milletvekillerini dolaştık.

Adının «Kararname» olmasına rağmen, herkese ayrı ayrı ve resmen tebliğ ettiğimiz o önemli belge, bir iddianame niteliğindeydi. Fakat buna rağmen, Yüksek Soruşturma Kurulunun kendilerini, Yüksek Adalet Divanına hangi belgelere dayanarak ve hangi taleplerle sevk edeceğini bir an önce öğrenmek ihtiyacı, onlara belirli bir heyecan duyurmuştu. Nitekim, tebliğ işi biter bitmez, büyüklü küçüklü bütün koğuşlar ve tutuklulara ayrılmış bütün odalar tam bir sessizliğe gömüldü: Adeta koca bina içersinde çıt bile duyulmaz oldu! Bir sessizlik ki içinde sinek uçsa, gürültü sanılacak. O bina, kurulduğundan beri belki başka hiç bir gün o derece sessiz kalmamıştır diyebilirim.

Başta Bayar ve Menderes olmak üzere, bütün tutuklular, bir müthiş imtihanın sorularını ele geçirmiş yaşlı başlı öğrenciler gibi, aşırı bir heyecan içindeydiler: Kaderlerini tayin edecek belge üzerine eğilirken Dünyada ondan başka herşeyi unutacak kadar dikkat kesilmişlerdi.

İçlerinde en sakin görünen, her zaman olduğu gibi, yine Celâl Bayar'dı. Doğrusu, onun duygularını saklama gücüne, hiçbir şey denilemezdi! O günün akşam üstü, odasına uğradığım zaman:

«İdamımızı istemişler!..» diyor ve sakin görünüşlü bir gülümseyişle ilâve ediyordu:

«Bana adeta şaka gibi geliyor Kumandan!»

Gerçekten metin olmak, başa geleceği anlaşılan felâketi peşin olarak hazmedebilmektir. Metin görünmek ise, sadece aktörlük ustalığı! Bayar, gerçekten metin olabilseydi, tutuklandığı andan itibaren, intihar fikri sabitine kapılır mıydı?

Fakat, şüphesiz, herşeye rağmen felâketler karşısında metin görünebilmek de gerçekten metin olabilmeye yakın bir davranıştır. Ve yenilgiye hiç bir zaman açıkça boyun eğmeyen büyük bir gurur belirtisidir.

Sonradan Yüksek Adalet Divanından yediği idam hükmü, elbetteki sayın Bayar'a, soruşturma kurulunun idam talebi gibi şaka gelmiş olamazdı.

Gerçi Millî Birlik komitesinin, hakkındaki bu kararı, müebbet hapse çevirdiğini kendisine müjdelediğim zaman:

«Çok teşekkür ederim!» demiş, fakat benden aynı müjdeyi aldığı zaman, ellerimi öpmeye davranan Koraltan gibi ve diğerleri gibi, aşırı sevinç gösterileri yapmamıştı.

O zaman, şimdi adını hatırlayamadığım bir Fransız yazarının şu sözünü hatırlamıştım:

«Bir gemi batarken, fırsat bulup da bir tahlisiye sandalına kapağı atabilmek, şüphesiz küçük bir başarı değildir. Ama unutmayalım: Başkaları dalgalara gömülüp giderken, o sandalda bulunmanın, bir utancı da vardır!»

Bayar'ı, o zaman büyük sevincini saklamaya zorlayan duygu da şüphesiz bu ince ve son derece beşerî utanış olacaktı: «Gemi batarken, sandalda bulunmanın hicabı.»

Fakat onun bu hicabı duyabilmiş olması bile, takdire değer bir haslet değil midir? Gerçi, bakışları, kaplıdığı pek tabiî sevinci, kendisinin istediği kadar saklayamamıştı. Fakat ne yapabilirdi? Sanki uykudaymış gibi, benimle gözleri kapalı olarak konuşabilecek değildi ya?

Adadaki ilk sessiz günün hatırımda kalmış bulunan tek hareketini, benimle, tutuklulardan Sezai Akdağ arasında geçen bir konuşma yarattı. Daha doğrusu bunu yarattı diye değil yaratmış diye belirtmeliyim: Zira o konuşmamızın, kendi gözlerimle görmediğim tepkisini, sonradan başkasından öğrendim. O konuşmamız sırasında ben bir nüktecik yapmıştım! Fakat Sezai Akdağ'ı gülümseten bu basit nüktenin gerçek anlamını, onu duymuş bulunan diğer tutuklulardan hiç birisi anlayamamıştı.

Gerçi hepsi de sonradan, hiç ummadığım tefsirlere uğrattıklarını öğrendiğim o nükteyi anlayamamakta mazurdurlar: Zira o nükteyi anlayabilmek ancak, Sezai Akdağ'la aramızda daha evvel geçmiş bir konuşmanın bilinmesine bağlıydı:

Manisa Milletvekili olan Sezai Akdağ, benim

Yassıada'da tanıdığım politikacıların diyebilirim ki, en az tecrübelisi ve dolayısiyle en çok şaşırmışı idi. Tıpkı, sonunun nereye varacağını hiç düşünmediği bir büyük kavgaya tesadüfen karışmış bir haşarı çocuk gibi! Bu yüzden Ada'da bulunduğu müddet zarfında daima çocuk telâşı içinde kalmıştı. Kendi ürküntüsü ve telâşı eşine de sirayet etmiş olacaktı ki, kadıncağız, dâvalar süresince iki defa, ortalığı telâşa düşüren baygınlıklar geçirmişti. Hattâ bir gün gazeteler, Akdağ'ın hanımının Yassıada dönüşü intihara teşebbüs ettiğini yazdılar. Kimler tarafından, niçin uydurulduğunu bilemiyeceğim bu haber de, o sıralarda çıkarılmış olan daha nice asılsız ve mesnetsiz yalanlar arasına karışıp kaldı. Bu haber üzerine benim odama gelen Akdağ, haklı olarak eşini düşünüyordu. Gazetelerde çıkan havadisin yalan olduğunu nereden bilecekti? Eşini aramak için telefondan faydalanmak müsaadesi istiyordu: «Buyur, konuş» dedim. Eşini bulup haberin asılsızlığını anlayınca ferahladı. Hanımının, kendisi hakkındaki o havadisi okur okumaz Akdağ'a çektiği yalanlama teli ise, Adaya, bizim konuşmamızdan bir gün sonra gelebildi. İşte bu Akdağ, Adaya ilk geldiği günlerden birinde bir gün odama geldi. Şurdan, burdan konuşurken, bir ara:

«Kumandanım, benim sizden pek büyük bir ricam var» dedi ve ilâve etti: «Benim Büyük babam Harput'ludur. Harput, benim için ecdat ülkesi demektir.»

Benim ayaklarım, daha bu ilk sözlerde suya ermişti. Belliydi ki, arkadaşlarından hakkımda edindiği malûmat arasında benim Harput'lu olduğumu da öğrenmiş ve aramızda bir hemşehri-

lik yakınlığı doğmasında kendince faydalar aramıştı. Nitekim: «Sizden ricam, dedi, burada öldüğüm taktirde, cesedimi Harput'a göndermenizdir.» Bunu söylerken, gözleri dolmuştu. Bu bir samimiyet belirtisiydi. İçim merhametle burkuldu. Onu avutmak ihtiyacını duyarak:

«Canım, dedim, geç bu kara düşünceleri şimdi! Sen, henüz ölümü düşünemiyecek kadar gençsin. Burada, siyaset havasının kuruntularına kapılmayı bırak da, Adanın temiz havasından faydalanmaya bak!»

O gün böylece yanımdan memnun ayrılan Akdağ, sonradan yapılan soruşturmaları sırasında, yargıçlardan birini öfkelendiren aksi bir karşılık vermiş. Yargıç bana keyfiyeti duyurunca Akdağ hesabına üzülmüştüm.

Yassıada'nın o en sessiz geçen gününde, koğuşları gezerken Akdağ'la karşılaşınca yargıcın şikâyetini hatırladım ve onu ikaz ettim: Yargıçlar karşısında sert çıkışlar yapmak, tutukluların lehinde olmazdı: Kendi durumunun selâmeti, biraz da onların kendisi hakkında kötü intiba edinmemelerine bağlıydı. Hesapsız sözler, ya da davranışlarla onları kırmanın hangi faydası vardı?

Bahsini ettiğim nükte, işte bu dostane ikazı yaptıktan sonra aklıma geldi ve koğuştan ayrılırken ona, gülerek takıldım:

«Bak sözlerime dikkat ederek davran: Yoksa cenazeni Harput'a göndermem ha?»

Fakat sen misin bu şakayı yapan? Biraz sonra odama gelen arkadaşlarından birisinin açıkladığına göre, diğer tutuklular manâsını anlayamadıkları o basit nükteyi, meğer beni şaşırtacak kadar kötü yorumlamışlar:

«Vay, öyle dediğine göre, Kumandanın herhalde bir bildiği var: Demek ki buradan memleketlerimize cesetlerimiz gönderilecek!»

Nitekim bu nükteden çıkardığı hükme dayanarak bir gün Hadi Hüsmen, tutmuş eşine: «Burada hepimizi asacaklar!» diye mektup yazmış. Hemen kendisini çağırttım: «Bunu da nereden çıkardın» diye sordum.

«Arkadaşlar bunu, sizin bir sözünüzden anlamışlar!» demez mi?

Fırsat elime geçmişken ona, Sezai Akdağ'a yaptığım nüktenin gerçek anlamını açıkladım:. «Farzımuhal, öyle bir hükme varmanızın ciddî bir nedeni bulunsa bile, insan bunu eşine yazar mı?» dedim. Bereket, Hadi Hüsmen de davranışının yanlışlığını kabul ederek özür dilediği için, o ölüm habercisi mektup da postaya değil, benim çöp sepetime atıldı.

Tutuklu psikolojisinin ve o psikolojiden doğan tutuklu psikozunun son derece tipik bir belirtisiydi bu.

Kumandanın hattâ öksürüşünden bile bin bir anlam çıkaranların, birbirinden yanlış yorumlayışlara elverişli bu kuruntulu tutumu karşısında bizim ne kadar hesaplı davranmamız gerektiğinin tasavvurunu sizlerin takdirlerinize bırakıyorum.

Bu tipik tutuklu psikolojisinin, çok defa olduğu gibi yine yanlış, fakat bu sefer de tam tersine, son derece iyimser düşen bir başka tepkisini de açıklayayım:

Evvelce de belirttiğim gibi, Yassıada'da geçen en sessiz günlerin ikincisi de nüfus sayımı günü olmuştu.

O günün akşamı, Ağrı Mebusu Selim Yata-

ğan'dan dinlediğime göre: Nüfus sayımı, Yassıada tutukluları arasında kesin bir «beşaret alâmeti» açık bir «falîhayır» telâkki olunmuş. Bu tefsire inanarak bayram etmişler ve «asılmayacağız» demişler.

TUTUKLU AVUKAT MÜNASEBETİ

İhtilâl, tutuklular hakkında birer hüküm verilmesini, «Yüksek Adalet Divanı» gibi, en seçme yargıçlarımızdan kurulmuş bir heyete havale etmeli miydi, etmemeli miydi?» sorusunun akla getirdiği çeşitli görüşler on yıldan beri, sonu gelmiyen tartışmalara konu teşkil edip durmuştur!

Ben şimdi şüphesiz, bu yararsız tartışmayı yeniden tazeleyebilecek görüşlerle ortaya çıkacak değilim.

Ancak, işin klâsik hukuk usul ve ölçüleri içinde halledilme kararına varılınca, sanıklara dileyecekleri kadar avukat tutmak hakkının tanınması da pek tabiî idi.

Fakat şimdi açıkça söylemek gerekir ki, ihtilâlin, ilk bakışta pek civanmert görünen bu davranışının, kendi bindiği dala vurulacak baltayı, tutukladığı insanların ellerine vermek anlamına gelen bir yönü de vardı: Zira biz, ihtilâlin ana gerekçesini, iktidarın meşruiyetini kaybetmiş olduğu esası üzerine oturtmuştuk!

Tutulacak avukatlar ise, — Sanıkların Yüksek Adalet Divanı karşısında suçsuzluklarını isbatlayabilmek için —, hiç şüphesiz ve ister istemez, ihtilâlin meşrû olmadığını iddia etmek zorunda kalacaklardı!

Halbuki işlenmiş suçlardan çoğu, kanunların istediği kesinlikte delillendirilmeleri imkânsız davranışlardı: Yani, ancak düşüklerin açık itirafları ve suçları kabul etmeleri ile asgari delile kavuşabilecek olan suçlar.

Böyle olunca, suçlular meselâ, tıpkı Adnan Menderes gibi, bir:

«Hatırlamıyorum efendim» teranesi tutturacaklar ve avukatların da destekleyecekleri bu çeşit inkârlar, Yüksek Adalet Divanını, içinden çıkılması imkânsız bir çıkmaza sürükleyecekti.

O zamanlar, bunu düşündükçe, başta Sayın Salim Başol olmak üzere o Yüce Divanın bütün yargıçlarına içimden acımıştım: Bazen hâkim olmak, hattâ mahkûm olmaktan bile zordu.

Fakat Sayın Salim Başol ve arkadaşları bu ağır zorluğun altından şaşılacak bir başarı ile kalkabilmiş, cidden müstesna hukukçular olarak tarafsız ve insaflı tarihçilerin daima takdirle anacakları kişilerdir.

Buna rağmen avukatlar, herhalde bütün bunları hesaplamış olarak o günlerin havası içinde ihtilâlin karşısına dikilmekte evvelâ son derece cesaretsiz davrandılar... Şimdi bu cesaretsizliğin, tutukluları içine düşürdüğü zor durum hakkında sizlere fikir verebilecek birkaç mevsuk olayı açıklayacağım:

Bütün tutukluların birer avukat tutmak tasasına düştükleri günlerdi. Bir sabah Bayar, bir pusula göndererek yine benimle görüşmek istediğini bildirmişti. Biraz sonra, odasına uğradım, onu karyolasının kenarına oturmuş gördüm: İçeriye girdiğimi farketmiyecek kadar düşünceli ve dalgındı.

Beni görünce hemen doğruldu :

«Hoş geldiniz Kumandan Bey» dedi ve arkasından ilâve etti: «Bu avukat meselesini nasıl halledeceğiz?»

Kimseyi tanımıyor, ya da o anda, münasip görebileceği hiç bir avukat hatırlayamıyordu.

«Kumandanım, bu çok önemli işi bir an önce halledelim» dedi.

Ben, aklıma gelen çareyi ona bildirdim:

«Size hemen telefon rehberini göndereyim.. Avukatlar kısmına bakın. Onlardan herhangi birisi üzerinde karar kılarsınız, ben kendisini bulur, konuşurum.»

Bayar :

«Öyle zor olur» dedi ve biraz düşündükten sonra ilâve etti: «Burada bizim Celâl Yardımcı var: O avukat olduğu için herhalde bilir. Siz lütfen ondan sorunuz. Bana münasip bulacağı bir avukat ismi bildirsin onunla temasa gelelim!... Bir de buradaki hukukçularımızdan Nusret Kirişçioğluyla konuşunuz: O da, bana lütfen Anayasa hakkında, savunmamda yararlanabileceğim kısa bir etüd hazırlasın... Size çok zahmet olacak... Bana, hiç unutamıyacağım bir yardımda bulunmuş olacaksınız!»

(Burada, küçük bir parantezcik açmamın, galiba tam sırasıdır: Eğer Adnan Menderes, o badireden sağ kurtulabilmiş bulunsaydı, içime kök salmış kudretli bir duyguyla, eminim ki, hayatımız boyunca, beni daima arayıp soracak candan bir dost olarak kalacaktı. Fakat Bayar, kendi terimiyle «başka kategoriden bir insan.» Nitekim, gerek avukatlar konusunda, gerek başka vesilelerle görebildiği yardımları, Adadayken dediği gibi

«ömrü oldukça» hatırlaması şöyle dursun, rastlaştığımız Kadıköy vapurunda, bana, âdeta bir alacaklıdan kaçar gibi sırt çevirmiştir. Halbuki, şimdi şu satırları yazarken hatırlıyorum: Bayar'ın intihara teşebbüs etmesinden pek kısa bir zaman sonraydı. Bir akşam odasına uğradığım zaman:

«Kumandan! Artık barıştık değil mi?» diye sormuştu. İntihar teşebbüsünün, beni kendisine oldukça gücendirmiş bulunduğunu biliyordu. Gülümsiyerek:

«Hayır diye cevap vermiştim: Daha barışmadık. Ancak, tamamen iyileştiğiniz zaman barışacağız!»

İştahı henüz kesikti:

«Canınız yiyecek bir şey istemiyor mu?» diye sormuştum.

«Bir mercimek çorbası pişirtebilirseniz sevinirim Kumandan,» demişti.

İki saat sonra, özel olarak pişirttiğim çorbasını göndermiştim. Şimdi: «Demek, bir sıcak çorbanın, bir fincan kahve kadar olsun hatırı yokmuş!» diye düşünüyorum. Bu noktaları, sadece, iki insan arasındaki farkı göstermeleri bakımından anlamlı bulduğum için belirtip geçiyorum.)

O akşam Bayar'ın isteklerini, Celâl Yardımcıya da Nusret Kirişçioğlu'na da bildirdim.

Cevap olarak, ertesi gün, Celâl Yardımcı'dan, işte aynen şu mektup geldi:

«Çok muhterem Kumandanım,

Uzun müddet meslekten uzak kaldığım için, emirlerinizi yerine getirmeye medar olacak isim hatırlayamadım. Şifahen arzetmek istedim. Mühim meşgalenizden imkân bulamadım. Şu hususu arzetmek istiyordum: İstanbul ve Ankara baroları-

nın her sene tabedilen resimli albümü vardır. Bütün avukatları ihtiva eder. Bir emrinizle birer tane tedariki gayet kolayca mümkündür. Albüme bakarak maruzatta bulunabilirim. Özür diler, üstün saygılarımın kabulünü rica ederim efendim. Celâl Yardımcı -»

Bu mektuba, evvelce de değinmiştim. Maşallah, ne yardımcı dost değil mi?

Celâl Yardımcı'nın mektubundan pek az sonra, Bay Nusret Kirişçioğlu'nun cevabı da geldi. Bayar'ın, kendisine duyurduğu isteğine, o da işte aynen şu satırlarla karşılık veriyordu:

«Muhterem Yarbayım,

Dün beni çağırıp, müdafaa sebebiyle Anayasa hakkında hazırlamış olduğum notları emretmiş ve bunları eski Reisicumhura verilmek üzere istemiş olduğunuzu ifade buyurmuştunuz. Koğuşa döndükten sonra düşündüm. Benim bütün hazırlıklarım, meselenin bir mebus olarak ve teşrii faaliyeti zaviyesinden alınış şeklidir. Bu tarzı müdafaa, «icra» ya dahil bulunan şahıs için hiç bir fayda sağlayamaz. Meselenin «İcra» zaviyesinden tetkiki için başka şekilde hazırlanması lâzım. Ben ise, bugüne kadar «İcra» ile alâkalı herhangi bir makam veya faaliyette bulunmuş değilim. İyilik olsun derken bir hata yapıp zarar vermekten endişe ediyorum. Emrinizin gizli kalmasını emir buyurmuş olduğunuz için, bu mektubumu her ihtimale karşı eski harflerle yazdım. Beni haklı bulacağınızı ümid ediyorum. Bu vesileyle hürmetlerimi takdim ederim efendim. Nusret Kirişçioğlu.»

Mektubun altına bir de şu not eklenmiş:

«Anayasa'yı ekli takdim ediyorum, mümkün-

se işi bilince iadesini bilhassa istirham ederim efendim. N.K.»

İşte size bir örnek dost daha! Bu satırların gerçek anlamı: «Ben, işi ancak kendi başımın çaresi açısından inceliyorum. Ben eski Reisicumhur gibi, burnumu «İcra» ya sokmuş değilim. Reisicumhur da, başının çaresini kendi açısından kendisi düşünsün.» demek değil midir?

Bayar, bu cevapları benden öğrenince, siyasî hayatında kimbilir kaçıncı hayal kırıklığına uğramış olmanın acısıyla içini çekti ve:

«Ne yapalım? dedi. O halde çaresiz, sizin dediğinizi yapacağız: Yani canlı rehberlerimizden hayır çıkmayınca, telefon rehberine müracaat!..»

Beklediği rehberi kendisine gönderişimden biraz sonra, Bayar'dan bana, «Avukat Hamdi Öğe» ismi geldi. Hemen telefona sarılıp bu zat'ı aradım. Telefonda karşıma çıkan ses:

«Ben Hamdi Öge» cevabını verince Bayar'ın ricasını bildirmek üzere, evvelâ kendimi tanıttım. Fakat ben:

«Ben Yassıada Kumandanı» der demez, avukat Hamdi Bey, başka hiç bir söz söylememe meydan bırakmadan telefonu şak diye yüzüme kapatmaz mı? Besbelli ki adamcağız, ya kendisiyle tatsız bir şaka yapıldığına hükmetmiş, ya da çok daha akla yakın bir ihtimalle, korkmuştu.

Durumu öğrenince, Bayar'ın dudaklarında acı bir gülümseyiş belirdi.

«Demek dünya çok değişmiş» dedi ve ilâve etti: «Size çok zahmet kumandanım: Bir de lütfen şu numarayı arayınız. Bu, Kemal Salih Sel'in numarası. Yürekli ve vefalı bildiğim çok eski bir dost-

tur. Bana münasip bir avukat tavsiye edecektir sanırım.»

Kemal Salih Bey telefonda beni sıcak bir nezaketle karşıladı: Bana Celâl Bayar'ın vekâletini almak üzere «Feyyaz Söker» adında bir avukatı tavsiye etti: O genç hukukçu, kendisinin de yeğeni olurmuş.

«O halde, dedim, Bayar'ın bana verdiği notu size yazdırayım: Yeğeninize lütfen iletiniz.» O da: «Hay hay, söyleyiniz» deyince, Bayar'dan aldığım notu bildirdim. Sonradan ailesi Bayar'a Bay Feyyaz Söker'den başka bir avukat daha bulabildi: Bay Nail Taner.

Bayar, bilhassa bu avukatıyla uzun uzun konuştuğu günün akşamı bana son derece iyimserleşmiş görünmüştü.

Bayar, bu avukatın bilhassa ücret konusunda gösterdiği efendiliğe hayran kalmış:

Bay Nail Taner vekâlet ücreti hakkında kendisine bir senet imzalatmak isteyince, Bayar:

«Benim, demiş, ücret hakkında hiç bir fikrim yok. İsterseniz, ben imzamı boş bir kâğıda atarak size takdim edeyim: Siz, münasip görülecek rakamı sonra üzerine yazarsınız.»

Fakat Nail Bey:

«O halde, işin o cihetini, ben sırası gelince ailenizle görüşürüm.» diyerek, Bayar'ın vermek istediği «açık bono» yu kabul etmemiş.

Bayar'ın avukatları hakikaten efendi kimselerdi. Nitekim Orhan Ergüder'in efendiliğini de hiç unutamam. Başladığı gibi sonuna kadar cesur davranmış, maddiyata ehemmiyet vermemiş olan kıymetli Avukat Burhan Apaydın ve benzerleri de vardı.

Buna karşılık öteki avukatlardan bazılarının faraza Adnan Menderes'e ne biçim davranmış olduklarını da şimdi açıklayacağım.

Yassıada dâvaları süresince, dinleyiciler olayların sadece açık ve mahkeme celselerine akseden safhalarını görebildiler.

Bu, madalyonun tek yüzüydü. Bu yüzden de tek yüze bakılarak verilen hükümler de hep tek taraflı oluyordu: İnsan ve olay değerlendirmekte düşülen yanılmalar en çok bu yüzden vukubulmuştu.

Fakat olaylara hem sahnesinden, hem de kulisten bakabilmek sayesinde bizler madalyonun her iki yüzünü de görebildiğimiz içindir ki, hüküm hatalarına düşmekte mümkün mertebe masun kaldık!

Zaman geçtikçe, ve kalabalıklaştıkça, tabansızlıklarından perde perde kurtularak cesaretlenen avukat beyler, daha ilerki safhalarda işi, mahkemeye bizim müdahalemizi gerektirecek tecavüzlerde bulunacak cüretlere kadar vardırdılar.

Bu sayede, o sahnedeki dış görünüşleriyle âdeta birer kahraman sanıldılar. Savundukları kişilerin sırtları, onların ayakları altında, kendilerini şöhrete, ikbale kavuşturan birer bedbaht basamak oldu. Düşük savunuculuğu, politika alanında o zamanlar çoğunun isimleri bile duyulmamış olan o adamlardan kimine senatörlük, kimine milletvekilliği, ve hemen hepsine de servet ve şöhret sağladı.

Biz, şimdi onların, bir de perde arkasındaki hüviyetlerini tanıyacağız. Meselâ, rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı, onun savunuculuğunu üzerine almak için, kendisinden peşin vekâlet ücreti olarak ne istemiş bilir misiniz? Tam 100.000

lira! Hem de bundan 10 sene öncesinin 100.000 lirasıdır bu. Ayrıca, unutulmasın ki, tutuklular o devirde, bütün servetleri bloke edilmiş insanlardı. Bankalardaki paralarından ayda en çok üçer bin lira çekebilme hakkı, onlara Yassıada'ya konulmalarından bir müddet sonra tanınmıştı.

Fatin Rüştü, kendisinden bir vekâlet ücreti olarak istenen o koca serveti o zaman nereden, nasıl ödeyebilirdi?

Nitekim, adamcağız bana bir dilekçe yazmış, avukatına o yüz bin lirayı anasının ödemesini teminine delâletimi rica ediyordu. Halbuki o sırada konulmuş bulunan bu son derece yüksek rayice rağmen (Adnan Menderes'in avukatları Balmumcu'ya hapsedildikleri zaman) avukatsız kalan Menderes'in avukatlığını almak üzere teklif ettiğim Necdet Çobanlı:

«Ben, milyonlar verseler, inanmadığım dâvaları almam Komutanım» demişti.

Halbuki ben Necdet Çobanlı'yı hatırlayarak hafifçe ümitlenmiştim. Gerçi, beyhude yere bir yeise kapılmaması için, olayı kendisine açıklamadım ama, ona biraz takılmaktan da kendimi alamadım:

«Şimdi kendine bir avukat bulamıyorsun değil mi? Tabiî, "Karacübbeliler!" diye adamları kırar geçirirsen, şimdi savunmaya gelirler mi?»

Fakat ben, gülüp geçeceğini umarken, son derece ciddiyetle üzüldüğünü görünce, o lüzumsuz şakayı yaptığıma pişman oldum. Bu konuşmamızdan çok sonra bir gün Samet Ağaoğlu'nun kaleminden, işte aynen şu satırları okuyacaktım:

«Menderes, İzmir'de, 1958 den beri, en yumuşak, en itinalı konuşmasını yaptı. Yüzbinlerce in-

san, kendisini çılgınca alkışlıyordu. Fakat «Salihli» de, neden, niçin, hangi ruh halinin baskısiyle yapmış olduğunu, bugün bile kendi kendime sorduğum o sert, o profesörlere: «Karacübbeliler» diyen konuşmasını ürpererek dinledim. Doktor Mükerrem Sarol'la bir kenarda duruyorduk. Kürsüden indikten sonra karşılaştık. Daha biz bir şey söylemeden: «İstemeden oldu ama düzelteceğim!.» dedi!» (*).

Bu satırlar bana o zaman o şakayla, Menderes'in, vaktiyle hiç istemeden düştüğü anlaşılan bir hataya değinmiş bulunduğumu gösteriyordu. Hele bu gerçeği anlayınca, vaktiyle hemen duyduğum pişmanlık, içimde, giderilmesi artık imkânsız bir vicdan ukdesi halini aldı. Bereket o zaman yaptığımın bir şakadan ibaret bulunduğunu hemen belirtmiş ve:

«Üzülme canım, demiştim. Koca barolarda yürekli avukat kıtlığına kıran girmedi ya? Birini bulacağız elbet. Ben, elimden gelen her şeyi yapacağım.»

Bu teminat, vaktiyle hukuk adamlarına «Karacübbeliler» diye sataşmak sürçü lisanına hiç istemeden düşmüş olan günün ümitsiz adamını âdeta bir çocuk gibi sevindirmişti:

«Sağ olun Kumandan Bey!» derken gözleri dolmuştu.

Ondan sonra, bu işi nasıl becerebileceğimi düşünür, ortalığı hep o nazarla tararken, gözlerime Yassıada'ya gelip gitmekte olan avukatların iri kıyımlarından birisi ilişti. Kendi kendime:

(*) Arkadaşım Menderes. Yazan: Samet Ağaoğlu. Sayfa: 165

«Eğer, diyordum, bunun yüreği ile bilgisi de eniyle boyuyla dengeli ise, aradığımızın alâsını bulduk demektir.»

Gerçi Bay Ertuğrul Akça, yüreği bakımından beni hayal kırıklığına uğratmadı. Zaten, kendisine hemen kabul ettiği teklifimi yaptığım devir, cesaretin oldukça ucuzladığı bir zamana rastlıyordu. Fakat sonradan, Adnan Menderes'in defterinde şu satırları okuyunca ne kadar üzüldüğümü anlatamam:

«*Kumandanın bulduğu avukat, benden, peşin olarak 100.000 lira ödememi istedi! Şaştım.*»

Ben de şaştım, tek avuntum, Menderes'in, tesadüfen bulduğum o avukatından memnun kalışı olabildi.

Bayar'dan Menderes'e kadar, sanıkların çoğu, böylece birer avukat edinmek tasasına düşmüşlerken, kurtuluş çaresini hâlâ, başka yollarda arayanlar da vardı.

Meselâ, Rüştü Erdelhun:

«Sayın Orgeneralim: Eşim malûl, ben masumum. Beni kurtarın» diye, Sayın Gürsel'e ve Fahri Özdilek'e, ayrıca Millî Birlik Komitesi üyelerine mektuplar yazıyordu.

Atıf Topaloğlu riyasetinde yanıma gelen bir tutuklular heyeti, Millî Birlik Komitesi üyeleriyle konuşturulmalarından hâlâ bir fayda umuyorlardı! Çok eskiden yapılsaydı belki bir yararı umulabilecek olan böyle bir temasın, işin Yüksek Adalet Divanına bırakılışından sonra hiç bir fayda veremiyeceğine onları ikna edinceye kadar akla karayı seçtim.

Sonunda bütün bu çabalardan kimlerin kazançlı çıktıklarını sorarsanız cevabım tek kelime olacaktır:

«Avukatlar!...»

HATIRA DEFTERLERİ

Hâtıra defterleri konusu üzerinde, — önemi sebebiyle — ayrı bir bölümde ve gerektiği kadar duracağımı belirtmiştim. Cidden ilginç olan bu hâtıra defterlerini ilk tasnifte başlıca iki kısma ayırmamız gerekir:

1 — 27 Mayıs İhtilâlinden önce yazılmış olanlar.

2 — Yassıada'da tutulmuş olanlar.

Bu defterlerin, ihtilâlden evvel yazılmış olanları, kamuoyumuzun meçhulü değildir: Zira ihtilâlden hemen sonra ele geçirilen bu defterler, Yüksek Adalet Divanı'na intikal ettirilmiş ve dâvaların görülüşü sırasında, Divan tarafından zaman zaman ve pasaj pasaj açığa çıkarılmıştı.

Dâvaların safahatını gazetelerden takip etmiş olanların hatırlayacakları gibi, onlar, Refik Koraltan, Şemi Ergin ve Ethem Menderes tarafından yazılmış olan defterlerdi. Bilhassa Şemi Ergin'le, Ethem Menderes'in ihtilâlden önce tutulmuş hâtıra defterleri, düşük iktidar aleyhinde bazı hükümleri ve o hükümlere mesnet teşkil etmiş birtakım olayları da muhtevi bulundukları için, Yüksek Adalet Divanının elinde, gizli kalmış gerçeklerin esaslarından kurcalanmalarını mümkün kılan önemli birer ipucu teşkil etmişlerdi.

Şemi Ergin'in de, Ethem Menderes'in de, ik-

tidarın gidişine ve bir takım çirkin davranışlarına daha o zamanlarda şiddet ve samimiyetle karşı bulunduklarını ispatlayan vesikalar da o defterler olmuştu.

Gerçi, o defterlerin, bilhassa Ethem Menderes'e ve Şemi Ergin'e, ihtilâlden sonra ve bir takım taviz vaadleri karşılığında yazdırıldıkları söylentileri yayılmışsa da, onlara, aklı başında hiç kimseyi inandırabilmek mümkün olamamıştır.

İktidara içinden ve gerçekten muhalif bulunduklarının anlaşılması, Şemi Ergin'le Ethem Menderes'e bir kurtuluş ümidi sağlamış gibi görününce, diğer sanıklardan büyük bir kısmı, vaktiyle böyle birer defter tutmamış olduklarının şiddetli nedametine kapılmışlardı.

Galiba en çok bunun tepkisi olarak, o sıralarda Yassıada'da âdeta salgın bir «Defter tutma furyası» başgösterdi.

Burada, bu hükmümü teyid edecek bir önemli noktayı belirtmeden geçemeyeceğim:

Yassıada'da vazife gören subaylar arasında eski Türkçeyi bilen, benden başka hiç kimse yoktu. Bu yüzden, tutuklular eski harfleri kullandıkları takdirde, yazılacak bütün yazıların kontrolü ancak benim tarafımdan yapılabilecekti: Bu ise, benim tek başıma altından kalkamıyacağım kadar ağır bir işti.

Kontrol işinde diğer subaylardan da faydalanabilmem için başvurabileceğim tek çare, Adada eski harflerle yazı yazılmasını kesin olarak yasaklamaktı: Ben de öyle yaptım.

Fakat tutuklulara resmen duyurulmasına rağmen, bana, bu yasağa riayet olunmadığı haberleri geliyordu. Demek ki, o yasağa karşı davrananlar,

yazdıklarının tarafımdan okunmasını istiyorlardı!

Hesaplarınca, ben onları okuyacak, düşük iktidar aleyhinde, ya da ihtilâl lehinde satırlara rastladıkça, Yüksek Adalet Divanına intikal ettirecektim.

Bu sayede, Şemi Ergin'le Ethem Menderes'in kazandığına inandıkları avantaja, — Biraz geç de olsa — onlar da sahip olacaklardı. Aslında benim, eski harflerle yazılmış bütün defterleri ve yazıları müsadere edişimin tek ve gerçek nedeni, onların bildiğiniz sebeple tarafımdan yasaklanmış bulunmasından ibaretti.

Ben bu defterleri kontrol için alıp da yazılanları okuyunca, onların yazılış nedenleri hakkındaki tahminlerimde yanılmamış olduğuma inancım daha da kesinleşti: Zira hâtıra defteri dediğimiz sahifeler, iktidara övgüler ve düşük iktidara sövgülerle doluydu.

Bu furyanın dışında kalamamış bulunan tutuklular arasında, Celâl Bayar da vardı.

Bayar'ın eski harflerle tutulmuş hâtıra notları, insana, bozuk bir motorun teklemelerini hatırlatan bol çizintiler ve silintilerle doluydu. O satırlar yazılırken, bir gün ortaya konulmaları ihtimali, son derece dikkatle hesaplanarak davranılmıştı.

Şimdi sizlere o satırlardan bazı örnekler verirken, bu hükmümde de zerre kadar yanılmadığıma inanacağınız kanısındayım. İşte Bayar'dan notlar :

BAYAR'IN HÂTIRALARI

«30 Mayıs 1960 günü akşama doğru, Selim Sarper ile, bana istifa teklif eden ismini henüz

öğrenemediğim siyah kısa bıyıklı, esmer bir kurmay albay geldi. (Alpaslan Türkeş'miş).

Selim Sarper kendisinin teşrifat işlerinde alışkanlığı dolayısiyle Orgeneral Cemâl Gürsel tarafından gönderildiğini, eğer işi olmasaydı Orgeneralin bizzat geleceğini söyledikten sonra «selâm» ve «Hürmetlerini» bildirdiğini açıkladı.

Ben de kendisinin Hariciye Vekilliğine getirilmiş olmasından, dış politikamızda bir değişiklik olamıyacağını anladığımı söyliyerek memnuniyet izhar ettim. Ve kendisini tebrik ettim.

Hiç cevap vermedi.

Bunun sitem şeklinde söylenilmiş bir söz olduğunu zannettiğini sanırım.

Sonra Albayın bana söyleyecek sözü olduğunu — Albayı göstererek — anlattı.

Albay: Orgeneral diyor ki: «Bundan evvelkilerden bahsetmiyeceğim. Bundan sonrasını söyleyeceğim: Demokrat Partililer harekette bulunurlarsa en şiddetli surette cezalandırılacaklardır.»

Bunun bana niçin kapalı bir odada esir hayatı yaşarken söylenildiğinin mânasını anlayamadım.

Heyecanlıydım.

«Demokratlara hücum edilmezse, onlar hiç bir şey yapmazlar» dedim. Albay hışımla yüzüme baktı. Ayrılırken ayni halini tekrarlayarak selâm verdi, çıktı gitti.

(Şimdi anlıyorum: Yümni Üresin'le alâkalı olsa gerek. Yümni Üresin'in evindeki âfâkî konuşma ile ilgili olsa gerek. İhbar olunmuş).

Sarper ve Albay benden ayrılırken, bana «Bir arzunuz var mı?» dediler.

Bir zincirde asılı küçük kasa ve yatak odasın-

daki dolap ve büyük kütüphanedeki büronun anahtarlarını verdim: «Bunu refikama veriniz, belki ihtiyacı olur, kullanır» dedim.

Aldılar gittiler.

Sonradan aklıma geldi bir şey kaçırmak istiyorum zehabına kapılabilirlerdi.

Orgeneral Cemal Gürsel'e, Sarper'i gönderdiği için bir teşekkürname yazdım ve bilvesile anahtarların, kasa ve diğerlerinin kontrol edilmeden refikama verilmemesini rica ettim.

Tezkerem kendisine mektep komutanı tarafından bizzat götürüldü.

Komutan geldiğinde, Orgeneralin selâm ve hürmeti var, denildi.»

Bu da başka :

«Sordum: Günlerden 1 Temmuz 1960 Cuma olduğunu söylediler.

Saat 11.00 raddelerinde oldukça kalabalık bir heyet, odama girdiler, hepsi subaydı. Başlarında tanımadığım bir general vardı. Garnizon K., güler yüzle: Beylerin Ankara'dan geldiklerini, benim bir arzum olup olmadığını öğrenmek istediklerini söyledi.

Genç bir subay, elinde kalem ve kâğıdıyla not almak için hazırlıklı bulunuyordu.

General, masanın üzerinde bulunan kitapları görmek için ilerledi ve hepsine birer göz attı. Eserler, Millî Mücadeleye aitti.

Cevap verdim:

«Bir arzum ve talebim yoktur» dedim.

Bir şey söylemediler, ayrıldılar.

Bu ziyaretin mânasını anlıyamadım.

Ancak, söylemeliyim ki, benimle temasta bu-

lunanlar terbiyeli insanlar: konuşmuyorlar, fakat beni rencide etmek de istemiyorlar.»

Bugün 2 Temmuz Cumartesi.

Hava biraz kapalı, kasvetli. Yahut bana öyle geliyor.

Saat 9.00, nöbetçi yüzbaşı doktor geldi. Fizik bir şikâyetim olup olmadığını sordu.

«Hayır, yoktur» cevabını alınca ayrıldı.

Ayrılırken veda mânasında: «İyi günler» dedi.

Ne güzel temenni!

Bonjur mukabilinde kullanılan iyi günleri, kendim için değil, çok daha iyi günleri memleketim, milletim için diliyorum.

İnşallah öyle olur!

Ailem, Çeşmeden İstanbul'daki evlerine geleceklerini bana bildirmişlerdi. Sonradan, evin kapalı olduğu için gelemediklerini (4 Temmuz 1960) yazdılar.

Anlaşılıyor ki, evde arama yapacaklardır.

Bu fazla dikkat ve emniyetsizlik, beni üzeceğine rahatlığa sevkediyor!..»

9 Temmuz gecesi göğsümden boğazıma doğru oldukça şiddetli bir tazyike uğradım. Ayrıca boğazımda da hazımsızlıktan kaynama baş gösterdi. Bütün geceyi rahatsız geçirdim.

(Bundan daha ağırını, bir gece Harb Okulu'nda geçirmiş, hattâ doktor aramıştım.)

Sabahleyin, kırmızı yüzlü bir genç yüzbaşı Dr. (Nöbetçi olarak) muayeneme geldi.

Durumu anlattım.

Şefkat derecesinde meslekî yakın ilgi göster-

di. Kalbimi dinledi, karnımı muayene etti, tansiyonumu ölçtü.

Netice, gaz tazyikinden geldiğini, geçici olduğunu söyledi.

Ben de durumumu böyle görüyordum. Tansiyonumu 16,5 bulduğunu, bunun da heyecandan burada yükseldiğini anlattı.

(Harb Okulunda tansiyonumun bir defa 19'a kadar yükseldiğini söylemişlerdi.)

Yemeklere dikkat ediyorum. Yemeklerin iptidaî maddesi, yağları, iyi ve lezzetli. Fakat genç miğdeler için elverişli.

Bunlardan, miğdemin hazım kabiliyetine göre idareli alıyorum. Ertesi Pazar sabahı, yine nöbetçi yüzbaşı rütbesinde bir Dr. geldi.

Bu da yakın alâka gösterdi. Israrla, sıhhî bakımdan bir arzum olup olmadığını sordu.

16 Temmuz 1960 Cumartesi. Bugün iki doktor geldi. Kan grubumu tâyin ettiler «A» grubundan olduğunu söylediler.

Bu suretle muayene olunacağını daha önce haber vermişlerdi.

Buraya, — Yassıada'ya — geldiğimiz günlerde tifüs, humma aşısı yapmışlardı.

Hummayı tifoîdî geçirdiğimi, binaenaleyh, muafiyetim olmak lâzım geleceğini söylemiştim.

Önce kabul ettiler. Bir kaç gün sonra gelip, emir aldıklarını, istisnasız aşı yapılacağını söylediler, tabiî yapıldı.

Bir haftadan fazla, hissedilir derecede sıhhî bakımdan çok dikkatli davranmaktadırlar.

Hergün binbaşı Dr. Bey gelir:

«Bir arzunuz, bir isteğiniz var mı?»

«Hayır!» (Çok zaman)

«Pekâlâ!» denilir.

Bu soru ve cevaplar, âdet halinde devam etmektedir!»

«Bugün 29 Ağustos 1960.

Sabah, saat 9,30 sıralarında garnizon kumandanı ile konuşmak istedim.

Her zaman memnuniyetle beklediğini söylüyordu.

Randevu isteyişim de buna dayanıyordu.

Bu zat, vazifesinde çok dikkatli, ayni zamanda nazik.

Müsait zamanlarından 5 dakikalarının bana verilmesini rica ettim.

Kumandan bu yolda beni teşvik ediyordu. Saat 12.00 ye doğru: «Müracaatınız kabul olundu» şeklinde haber geldi. Hazırlandım.

Bir müddet sonra sağımda, solumda iki genç subay refakatinde, önümde belki de arkamda diğerleri, ekip halinde kumandanlık dairesine doğru yürüdük.

Yolda bazı hazırlıklar dikkatimi çekti.

Sinema, fotoğraf makineleri, birden hepsi bana tevcih edildi.

Kumandan odasına girdiğim zaman da herşey tamamdı: Oturacağım yer, ışıklar, makineler, operatörler ve bu dekorda yer almak isteyen kimseler yerli yerinde.

Oturur oturmaz ışıklar parladı, makineler işledi.

Metanetimi korumaya çalıştım fakat yüzüme akseden hüznümü Kumandan farketti:

«Bütün Adanın fotoğrafını çekiyorlar. Siz de sıkıldınız!...» dedi.

Kendisine mülâyimetle talimatnamelerinin, — ki bize de verilmişti — şu fıkrasını gösterdim: Yassıada ve Yassıada'yla ilgili çalışma mahallerinde, hiç bir suretle fotoğraf çekilmeyecek ve Yassıada'da fotoğraf makinesi bulundurulmayacaktır.

Ne yapsın, bu işler onun da salâhiyeti dışında galiba.

Kumandan lâkırdıyı hava mevzuuna intikal ettirdi.

İstediğim zaman hava almak için dışarıya çıkabileceğimi, kendisiyle beraber bulunabileceğimi bir kaç defa tekrarladı. Teşekkür ettim.

Bu dar muhitte geçen hâdiseler, bize karşı beslenen husumetin eseri midir?

Bu, şahıslara göre değişiyor. Nazik davrananlar da çok.

Görüşmemin sebebi basitti: Ziraat Bankasından hesabıma ait aldığım bir mektuba cevap veriyordum.

Bundan başka Bankadan geçinmemiz için para çekmek lâzım geleceğini düşünerek, rehinli esham ve tahvilât hesabımızın son kredi limitini soruyordum.

Buna ait yazdığım mektubun bankaya gönderilmesi için, doğrudan doğruya kumandana vermek istiyordum.

Ayrıca, dışarda vergi ve kira işlerimizde bize yardım edecek bir vekil tâyin edebilir miyim bunu öğrenecektim.

Ayni gün, saat 15.00 de odama da makineleri

ile geldiler, diledikleri gibi makinelerini kullandılar. Hattâ sinema operatörü: «Biraz hareket yapar mısınız?» diye temennide bulundu.

Bugün, oldukça sakin bir haldeyim.
Meseleleri itidal ile muhakeme edebiliyorum.
Düşüncelerimde ifrat ve tefrit olsa da az.
Bir noktaya saplanıp kalmıyorum.
Bilhassa düne nazaran çok iyiyim, asabım yerinde.

Hâdiseleri olduğu gibi görebiliyorum.
Bunun sebebi ne olabilir?
Can sıkıcı muamelelere hedef olmadım: Sükûnetimi burada görmek lâzım.

(Bayar film ve fotoğraf çekilmesine çok içerlediği için can sıkıcı muamelelere hedef olmadım derken bunları kastediyordu.)

Bugün Adada hava sakin biz de kendi halimizdeyiz.

Bayram münasebetiyle olacak, esas doktorumuz binbaşı gelmedi. İyi kalpli bir insan. Doktorlar, meslekleri icabı şefkatli olurlar doğrudur.

Ama ben bu hayatımda, bir iki yobazına tesadüf etmedim değil.

Bizim doktorda (İsmini hâlâ bilmiyorum) meslek şefkatinin üstünde bir hassa görmekteyim.

İlk zamanlarımızda ufak tefek sitemli konuşmalarımız oldu. Ancak buna ben sebep oldum. Bir gün Dr. sordu:

«Bir arzunuz var mı?»

Biraz durgun ve gayri memnun bir tavırla cevap verdim:

«Hususî bir isteğim yok»

Bir gün de: «Nasılsınız?» diye durumumu sordu.

«Yeni bir şey yok» dedim.

Birkaç gün sonra, bütün bunları cevaplandırmak istedi ve söze şöyle başladı:

«E... hususî, umumî bir arzunuz yok mu?» İki kelimeyi hususî ve umumî, birleştirerek sormasındaki maksadını anladım. Güldüm. O sözüne devam etti: «Yeni bir şey olmamak için çalışıyoruz» dedi. Ben de açık konuştum:

«Arzularım elbet de var fakat ifadeden çekiniyorum.» Bu sözüme katî bir tavırla, çekinmeyiniz, dedi. Başka bir gün de gıda meselesini konuşuyorduk. Bu defa ben ileri gittim:

«Doktor bugün bizim için en büyük gıda, sizi güler yüzlü görmektir.» dedim ve teşekkür ettim. Başka bir zaman, şimdi artık doktorumuzun yüzünden tebessüm eksik değildir.

Bugün nöbete gelen yüzbaşının da, (bu sempatik genç doktorun da ismini bilmiyorum) şefinden aşağı kalır yeri yok.

Kendisini görenlere her haliyle, yalnız doktor değil, kibar, iyi bir insan tesirini de veriyor.

Tansiyonumu ölçtü, 16 olduğunu söyledi, normaldir dedi.

Kalbimi dinledi. Bu defa ben sordum.

«Nasıl buldun?»

«İyidir» dedi.

Her iki doktor da bizim Eczacıbaşının «Geriatrin» B vitaminini veriyorlar günde 4 tane alıyorum, çok fayda gördüğümü sanıyorum.

Hapların veriliş şekli de bura usulüne göre gariptir. Küçük şişe emniyet edilmiyor. Yemekten

sonra alınacak bir veya iki hapı, nöbetçi subayı getirip veriyor: Muvacehede ilâç kullanılıyor.

İşte hayatımızdan bir safha buna da hayırlısı diyelim.»

Bu sabah doktorlar yine geldiler. İlâçların tesir derecesini öğrenmek istediler. Verdiğim cevaplardan memnun kaldılar.

Doktorların, bu şefkatli ve devamlı alâkalarına çok memnunum.

Halbuki ben, bir idam namzedine bu kadar ihtimam gösterilmez sanıyordum!...»

Bugün yıkandım. Üsteğmen, intihara teşebbüsüm clayını ima ederek takıldı:

«Bu defa kayış yok değil mi?»

Ben de gülerek cevap verdim:

«Kayış sizde. Ben de bir yenisini aramaya hiç niyetli değilim.»

Bugün bayram. Erkenden kalktım giyindim.

İyi ki böyle yapmışım: Saat 10.00 a varmadan Kumandan geldi.

Bu mert insan, âdet tamam olsun diye bayram şekerini de beraberinde getirmiş.

«Senin şekerliğin yetmez miydi?» dedim, gülüştük.

O gittikten sonra düşündüm:

Bizim yıkılmamızın önemli sebeplerinden birisi de galiba, şu kumandan gibi birkaç gerçekten güzide idare adamımız olmamasıydı!

Adam burada, efendiliğiyle bize âdeta ihtilâli unutturdu!

Bugün, mahkemede, şahitler pek garip konuştular.

En çok, o Necip Fazıl soytarısına sinirlendim.

Adnan Bey örtülü ödenekten ona yardımda bulunmamalı idi.

Ben, onu, bu maskaraya yüz vermemesi için az mı ikaz etmiştim.

Vaktiyle, bizi Allahı inkâr edenler arasında göstermeye yeltenmiş olan maskara bu değil miydi?

Ben, bu dejenere mahlûku yeter derecede tanıdığım için semtime uğratmamıştım.

Adnan Bey'in gafleti yüzünden bu meş'um adam, burada da karşıma çıktı.

Gerçi bunun aleyhte yazıları, daima aksi tesir yapar. Her kimin aleyhinde yazılmışsa, ona kıymet ve itibar sağlar. Fakat buna rağmen, mahkeme, bizim inkılâplar aleyhindeki cereyanları kırmak istemediğimize delil kazanmak için, onun şahadetinden bile yararlanmakta beis görmemiş.

Dilâver Argun şahadette bulunurken, beni hiç karıştırmayabilirdi.

Anlaşılıyor ki, O da her hâdisede, kendi lehine sayılacak bir tutamak arıyor. Aklınca bu suretle, kendi aleyhindeki cereyanı hafifletecek.

Ethem Menderes, Fatin Rüştü'yü de Namık Gedik'i de, çocukça bir takım kaprislerle öteden beri çekemezdi. Hâtıra defterine yazdıkları o duyguların muhassalasıdır.

Koraltan'a gelince, meğer o da hatırat yazmak meraklılarındanmış.

Ben, Japonya dönüşünden sonra, onun Dış memleketlere seyahat merakını firenlemek istemiştim.

Kendisini davet ettirmek için, bütün sefirlere telkinlerde bulunduğu söylenirdi.

Yazdıkları, söyledikleri, benim o firenleyişimin tepkileri.

Hülâsa, hepsi için birden söylüyorum:

Bu siyaset âlemi, meğer bizim bildiğimizden bile berbatmış!..»

Nihayet bir de, kararlar arifesinde yazılmış olan şu son derece ilginç satırlar :

«... *Bu sabah, Kumandan geldi. Hal hatır sordu, odayı gözden geçirdi. O sırada yanımıza iki subay girdi: Danışıklı döğüş.*

Gelenler bana not ettirdiler: Birer adet don, fanilâ, gömlek, mendil, bir çift çorap ve sabun: Bunlardan başka bütün eşyalar eve gönderilmek üzere toplanacak.

Yerinde tedbir doğrusu. Nihaî karar gününe şurada ne kaldı?

Ya asılacağız, ya da başka hapishanelere gönderileceğiz.

Tedbir, her iki şık için de isabetli:

Şayet başka hapishanelere gönderilirsek yükümüz hafiflemiş olur. Fakat şayet asılacaksak, bir takım giyecekten fazla eşyaya ne lüzum var?

O seyahate de elde valiz, cepte dövizle çıkılmaz ya?..»

TEVFİK İLERİ'DEN NOTLAR

İzzet Akçal'ın, Reşat Akşemsettinoğlu'nun hâtıra defterlerine neler yazmış olduklarına, evvelce yeter derecede örnekler vermiştim.

Rahmetli «Tevfik İleri» nin hâtıra defterinden de şu dikkate lâyık satırları not etmişim:

«... *Kumandanımız gerçekten mert ve vazifesine bağlı bir insan. Reisicumhurdan kahveci çırağına kadar, karmakarışık bir kütleyi idare etmek, hangi babayiğidin harcıdır?*

Aşkolsun doğrusu!

Bunların idare edilmesi kolay olsaydı, şimdi biz burada bulunur muyduk?

«Bebek Dâvası» diye isimlendirilen müstehcen dâva görülürken, Menderes:

«Biz Ayhan'la karı koca gibi yaşıyorduk!» demiş!

Hem de, dâvanın dinleyicileri arasında bulunan eşi Berrin hanımın önünde.

Utandım ve kendi kendime de bin defa şükrettim:

Ben, çok şükür, eşime ve çocuklarıma bu cinsten acılar çektirmedim.»

«Hasan Polatkan'a yapılan tebligat, tek kelimeyle müthiş!

12 milyonluk rüşvet... mektuplar... tanıklar...

Facia! Bizim paçalarımızdan, işte böylelerimizden bulaşmış kirler akıyor!..»

«... *İzzet (Akçal), çok üzgün olduğundan bahsettiği Hasan Polatkan'a hâlâ Bedri adında bir avukatı tuttırmaya çalışıyor.*

Bu sabah konuşurken, baklayı ağzından çıkardı:

«Polatkan avukat Bedri'yi tutarsa, benim işime de yarar» dedi.

Tiksindim ve: «Ayıp yahu», dedim, «koyun can

derdinde, kasap yağ derdinde, dedikleri tıpatıp işte budur: Adam, kendi derdinden bunalmışken sen hâlâ kendi çıkarını düşünüyorsun!»

Akçal, bu sözüme fena hâlde içerledi. Bana iftiraya hakkın yok, dedi.

Ne iftirası dedim ve ilâve ettim:

«Hasan, Avukat Bedri'yi tutarsa benim işim iştir» diyen sen değil miydin?

Ben bu sözü çok fena çok haksız yorumlamışım! Fesuphanallah!

Yahu: O sözün, başka türlü yorumlanması ihtimali de var mı?

Fakat gel gör ki, hazret hem kel, hem fodul.

Zeytinyağı gibi suyun üzerine çıkarak bir de bana çıkışıyor:

«Vallahi diyor, bu sözü bana dışarda söylemiş olsaydın, seni bırakır giderdim. Fakat burada, maalesef, çekip gidemiyorum!..»

Ben, çaresiz, işi alaya alarak:

«Git dedim, Kumandana şikâyet et: Ben çok kızdım buradan çekip gitmek istiyorum» de.

Bu lâf anlamaz adamla konuşmanın akıbeti işte budur.

Ciddî söylersin dinlemez, şaka yaparsın anlamaz.

Bunun haline baktıkça kanser olmuş bir adamın etrafındaki insanlara: «Benim serçe parmağımda da bir sivilce var!...» diye yakınan bir münasebetsizi düşünüyorum!

«Yahu dedim, Hasan Polatkan meselesini konuşmayalım, diyen sensin. Şimdi konuşmayalım dediğin o bahsi açan sensin. Lâfı açtıktan sonra, söze katlanamayıp çileden çıkan da yine sensin.

Allahaşkına yakamı bırak da bir tarafıma inme inmesin!...»

Onu bu kadar fena terslemekle belki doğru davranmadım ama ne yapayım?

Çıkarcılığın o derecesine katlanmak, bilmemki kimin elinden gelebilir?

Mübarekle ayni odadayız. Konuşmaktan kaçınamıyorum ki

Nitekim, gece onunla aramızda yine münakaşa çıktı:

Adamın, hâdiselerin azametinden haberi yok. Hâlâ, salâhiyet kanununa rey vermemiş olduğunu ispat edebilmenin çarelerini arıyor!

Bu adam tıpkı, toplumun başına taşlar yağarken etrafı güllük, gülüstanlık görüp de, kendi başına bir yağmur damlası düştüğü zaman, telâşından kıyametleri koparan garip şaşkınlara benziyor.

Ben de kızdım: «O kanuna, senin de rey verdiğine ben şahitlik edeceğim» dedim.

Vay efendim vay, sen misin bunu söyleyen.

Adamın nasıl küplere bindiğini, son nefesimde bile gülerek hatırlayacağım.»

«... Bugün hava fevkalâde güzel... Çok şükür, İzzet de yanımda yok!..

Bu şartlar içinde, kendimi nerdeyse bahtiyar sayacağım.

Şu Yassıada, beni: Meselâ Adada, bir yaz olsun geçiremedik, diye hayatım boyunca yakınmaktan kurtardı.

Buraya gelişimiz sayesinde, biz de çok şükür sosyetik aileler arasına karışmış sayılırız.

Bugün içimi açan nedenlerden birisi de: «Ni-

met Arzık»'ın bir yazısını okumak oldu.

Kadın, «Harika Yardımcı» yı epeyce dile doladıktan sonra şöyle diyor:

«... Çankaya köşkünde, ötekilere benzemeyen, kendi halinde ve haza: «Hanımefendi» sayılabilecek yalnız üç kadın var: Ahmet Salih Beyin eşi, Atıf Benderlioğlu'nun haremi, bir de Tevfik İleri'nin hanımı.»

Bu satırlar bana, eşimi, göğsümü kabartan bir içli özlemle düşündürdü. Burnumun direği sızladı.

Kendimi tutabilmek için gösterdiğim olanca gayrete rağmen galiba biraz da gözlerim doldu.

«Oh... Dünya varmış yahu!

İzzet'i bizim odadan aldılar, onun yerine Medeni Berk'i verdiler.

Bu olay, bizim odaya sanki sade «Medeni» yi değil, âdeta, topyekûn medeniyeti getirdi.

Bu sayede, sanki yarı yarıya beraet etmiş gibi oldum.

Akşam yemeğinden sonra, Kumandan odamıza geldi. İzzet'in defterine Adadaki idare hakkında yazdıklarından bahsetti.

İzzet defterine: «Adada, tıp da ihtilâlin emrinde!» diye yazmış.

Kumandan, haklı olarak son derece üzülmüş, biraz da — mutadı hilâfına — ağır konuşuyordu.

İzzet, bermutat patavatsızlık etmiş. Adada bakımdan şikâyet etmeye, hele onun hiç hakkı yok. Kumandana:

«Ne demek, dedim, Adada tababet ihtilâlin değil, âdeta İzzet'in emrinde! Ayıp etmiş. Fena halde ayıp etmiş.»

Gerçi onun hesabına özür dileyip af istedik ama, Kumandan hiç de yumuşayacak gibi görünmüyordu.

«Onu, dedi, ben affetsem, Allah affetmez! Burada sabahlara kadar, uykusuz vazife gören subayların, ne günahları var? 10 sene sonra, bu defteri okuyacak olanlar, bu biçare subaylar hakkında neler düşünmezler. İzzet efendiyi onlar hesabına ben affetsem, buna Allah razı olur mu? Siz bu adamı nasıl Devlet Vekili yaptınız? Ben şimdi asıl ona şaşıyorum.»

Hiç birimiz, bu sözlere verecek bir cevap bulamadık.

Nitekim, o kırgın ve kızgın çıkıp gittikten sonra, hepimiz, ona hak vermek zorunda kalmanın acısını duyduk!

Gerçi İzzet gitmişti ama, soğuk rüzgârı, işte böylece bizi üşüterek esmeğe devam ediyordu.»

Bugün Vatan'da; Hıfzı Oğuz Bekata'nın "Menderes'e ve 10 senelik iktidarına yazık oldu" başlıklı çirkin bir yazısı çıktı. Sebâti, bu yazıyı çok beğenmiş (Sebâti Ataman).

Bu yüzden aramızda şiddetli bir tartışma oldu.

Halûk Şaman ve Medeni Berk benden yana çıktılar.

Kim demiş, olaylarda bizim suçumuz yok diye?

Gerçi muhalefet, gençleri NATO binası üzerine sürerek ecnebi devletlerin müdahalesini isteyecek kadar alçalmıştı.

Fakat onu, öyle hareket etmeye, bizim davranışlarımız zorlamış değil miydi?

Öyle bir durumda, Türk Ordusunun müdaha-

lesini şükranla, minnetle karşılamamak, acaba hangi insafsızın aklından geçebilir?»

Şimdi gelelim, Bay Samet Ağaoğlu'na ve onun meşhur defterlerine... Burada önce, akla bir soru geliyor:

Ben bu anılarımda, elimde müsadere olunmuş bir takım defterler, fotokopiler bulunduğunu açıkladığım halde kimseden hiç bir ses çıkmamasına mukabil acaba neden, daha bu anıların hattâ ilânı bile yapılmadan, Samet Bey telâşa kapılıp: «Defterlerim de defterlerim» diye ortaya atıldı?

Diyebilirsiniz ki: «Onun defterleri ötekilerden çok mu kıymetliydi?»

Bu soruya şimdi ben cevap vereyim:

Başta Celâl Bayar olmak üzere bu ses çıkarmaya lüzum görmeyenler defterlerine yayınlanmaları kendi aleyhlerinde olacak şeyler yazmamışlardı.

Fakat Bay Samet'in doldurduğu defterler öyle değildi.

Hele «Arkadaşım Menderes» isimli kitabı yayınlayışından sonra, vaktiyle **Yüksek Adalet** Divanından ve ihtilâlden taviz koparabilmek hülyasiyle doldurulmuş o **defterlerin ortaya çıkarılması**, Samet'i, kamuoyu karşısında derhal, «bir siyasî mevta» durumuna düşürebilirdi.

Şimdi bu satırları vaktiyle son derece dikkatle okumuş olduğum o defterlerden hafızamda kalmış bulunan parçalara ve aldığım notlara dayanarak yazmaktayım.

Bazı mühim yerlerin fotokopilerini de yayınladım. Bay Samet'in inkâr edeceğini de pek ummam.

Nitekim, vaktiyle, Yassıada'da bir askerin bir subay tarafından tokatlanmasından Yassıada'da derhal tutuklular lehine bir askerî kıyam kopacağı hülyasını dokuyabilen bu zat, bunu, sanki tahakkuku mümkün bir ihtimal imiş gibi hemen arkadaşlarına niçin müjdelediğini sorduğum zaman rahatça:

«— Yalan Kumandan Bey... 27 yaşındaki evlâdımın ölüsünü öpeyim ki yalan: Ben, hiç kimseye öyle bir şey söylemedim!...» diye haykırabilmişti.

Halbuki onun bu inkârı yalanlayan sözleri rulolarda kendi sesiyle vardı. Ama, o öyle bir yemin edebildikten sonra, bana acı bir gülümseyişle susmaktan başka ne düşerdi?

Bir başka yalan, — İhtilâli kötülemek çabası güdenlerin bir çürük sakız gibi tekrar tekrar çiğneyip geveledikleri bir başka ve kuyruklu yalan — Yassıada dâvaları sırasında onunla başkan sayın Başol arasında geçmiş bir konuşmanın son derece alçakçasına tahrifinden doğmuştu.

Dâva zabıtlarına da geçmiş bu gerçeği, sizlere hatırlatacağım.

Anayasa dâvası görülmekteyken, Anayasa'ya aykırı kanunlara oy vermiş olmayı, D.P. nin hemen bütün mebusları açıkca inkâra koyulmuşlardı. Kimisi: «Ben oy kullanmadım» diyor, kimisi: «O celsede bulunmadığını» söylüyor, kimisi de aleyhte oy kullandığını iddia ediyordu.

O kadar ki, bir ara Başol, o ince ve kıvrak zekâsiyle, tarihe intikal etmeğe lâyık şu gerçekten cnfes nükteyi yapmıştı:

«Peki birçoklarınız Mecliste yoktunuz, birçoklarınız oy vermemiştiniz, birçoklarınız da aleyhte

oy kullanmıştınız da, o kanunlar şeytanların oylarıyla mı kabul olunmuşlardı?..»

İşte o hengâmede, Bay Samet Ağaoğlu:

«Kanunlar çıkarılırken, Meclisin o toplantılarında, şimdi aramızda bulunmayan arkadaşlar da vardı: Meselâ, bir Fethi Çelikbaş da vardı. Nerededir o şimdi, nerede? Şimdi onlar niçin birer tutuklu olarak aramızda bulunmuyorlar?» sorusuyla sert bir çıkış yapmıştı.

Sayın Başol'un buna verdiği karşılık ise, işte aynen şöyle olmuştu:

«Sizi buraya ben getirmedim. Sizi buraya gönderen kuvvet böyle davranmış. İki bin insanı buraya toplamaya lüzum görmemiş. Biz, elimizdeki kararname kimleri itham etmişse, onları muhakeme ediyoruz.»

Bu akarsuları durdurucu ve susturucu cevabın, sayın Başol aleyhine yorumlanabilecek hiç bir tarafı yok değil mi?

Fakat gelin görün ki, 27 Mayıs'ın düşmanları, «Başol» un işte bu sözlerini:

«Ne yapalım? Sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor.» tarzında bir açık ve rezilâne tahrife uğratmışlar, bu suretle Yüksek Adalet Divanını, İhtilâl Komitesinin emri altına girmiş bir kukla teşekkül derekesine düşürmeye yeltenmişler, üstelik de yapılan bütün tavzihlere, tekziplere rağmen iğrenç yalanlarına sarılmakta sonuna kadar direnmişlerdir.

Daha önce de, uzun boylu izah ettiğim gibi, bu defterler mevzuu, artık anlaşılmış olmak lâzım gelir. Ben Yassıada'da ihtilâl idaresinin, fevkalâde salâhiyetle tâyin ettiği kumandanıydım. O kritik günlerin ciddiyeti karşısında, her türlü ter-

tibatı almak, disiplin kurmak benim aslî vazifem di.. Mevkufların, her hali, her hareketi, kontrolüm ve mesuliyetim altındaydı. Aralarındaki özel konuşmalar, hem tarafımdan dinlenir, hem durmadan çalışan teypler banda alırlardı. Mektuplarını, yazdıklarını ciddiyetle okur, fotokopilerini alırdım. İhtilâl idaresine, tarihe, vicdanıma karşı sorumluydum. Her sorumlu adam gibi, bütün bu mercilere hesap verebilmek için bu belgelerin birer kopyasını muhafaza etmem çok tabiiydi.

Böyle yaptığım için de, bugün tarihe ve halk efkârına, belgeli olarak hesap verebilmekteyim. Bu itibarla, bir takım kaçamak söz ve mugalatalarla Samet beyin, kendini ayrı tutma gayreti boşuna bir gayrettir.

Ağaoğlu'nun defterlerinden birinin bir yerinde, samimiyetine asla inanmadığı bazı cümleler de vardı. Bunlardan bazıları, sayın Gürsel hakkında kaleme alınmıştı.

Gürsel'e de göstermek üzere, o satırların fotokopisini aldırttım. İşte aynen şöyle yazıyordu:

"29.11.1960:

Dün, örtülü ödenek dâvasında Berrin hanım dinlendi. Hey gidi dünya!

Bu kadın, kocasının misafirlerine yemek hazırlamak için çırpındığı günlerde, bütün o masrafların hesabını vereceğini düşünür müydü?

Bugün gazeteler, Cemal Paşa'nın hastalığından bahsediyorlar.

Allah muhafaza etsin!

Bu adamın hayatı, şimdi, memleket için de bizim için de çok lâzım.

Onun kısa zamanda sağladığı otoriteyi, bir

başkası elde edinceye kadar ağır olaylarla karşılaşabiliriz!»

Rahmetli Orgeneral Gürsel bu satırları okuyunca gülmüş ve:

«İhtilâl, demişti, bizim umduğumuzdan da hayırlı olmuş demek! Baksana, Yassıada'dakiler bile sağlığımıza duacı kesilmişler!.. Eksik olmasınlar!»

Bunları söylerken şaka mı yapıyordu yoksa ciddî mi konuşuyordu kesin hüküm veremedim.

Ağaoğlu'nun defterlerinde, Yüksek Adalet Divanı Başkanından bahseden bazı satırlar da vardı ki bilgisine iletmek amacıyla onların da fotokopilerini aldırmıştım. Samet Ağaoğlu'nun 22.1.1961 tarihinde yazdığı o satırlar, işte aynen şöyleydi:

«Kayseri hâdiseleri dâvasında Esat Budakoğlu: "Adnan Beyin adliye işlerine karışması üzerine, karakterim müsait olmadığından istifa ettim" diyor.

Menderes de: "Bu dedikleri doğrudur" diyor. Bu suretle, Budakoğlu'nun karakteri müsait değil ama, arkadaşları karaktersiz insanlar oluyor.

Menderes adliye işlerine yeni mi karışmıştı? Birçok neşir yasakları, birçok usulsüzlükler, meselâ Ratip Tahir'in tahliye şekli, Bedii Faik'in henüz çıkmamış kitabı hakkındaki İstanbul Savcısı Hicabi'nin ikazı gibi, hep Budakoğlu'nun zamanında yapılmıştı (*).

Adnan Beyin en büyük bedbahtlığı arkadaşlarıdır.

D.P. nin felâketi de arkadaşlık his ve sevgisinden mahrum insanların elinde kalmış olması.

(*) Cümle hataları aynen muhafaza olunmuştur.

Başol, her namuslu meslek adamı gibi, işinin en büyük mevkiine gelmek, temyiz reisi olmak istemişti. Bunun için, Benderlioğlu'na da bu arzusunu izhar etmişti. Fakat Budakoğlu, kendi itimat ettiğini yapmak için, Başol'un arzusunu, — Atıf'ın ısrarına rağmen — kabul etmedi.

Bunu Başol biliyor!

Şimdi Esat: "Yapmayan ben değilim: Adnan Beydir!" demek istiyor!..»

Başol bunları okuyunca, gülümseyip dudak bükmekle yetindi.

Şayet Samet Bey, bir gün aradığı defterlerini bulursa, yapacağı iş sanırım ki onları topyekûn yakmanın ferahlığına kavuşmuş olmaktır. Çünkü ben o defterlerde, en büyüklerinden en küçüklerine kadar bütün D.P. iktidarı mensuplarına yağdırılmış açık ve ağır tezyiflerden başka bir şey okuduğumu hatırlamıyorum. Büyük kısmı gerçek anılardan çok muhayyel hikâyelerle doldurulmuş o defterlerin fotokopilerini çıkartmadığım fasıllarından hafızamda kalmış bazı satırlar var.

Bunlar, Bay Samet'in yazarlık istidadını belirten bir takım kuvvetlice teşbihlerdir.

Bu arada, bir de onun kaleminden çıkmış şu ilginç teşhisi hatırlıyorum:

«27 Mayıs, çok büyük bir sosyal hareketin ilk kımıldanışıdır!»

Bu, isabetli sayılabilecek bir hükme benzer değil mi?

Samet Beyin yalanlamaya lüzum görmeyeceğini ve sizlerin de belki hoşlanacağınızı sanarak, o teşbihleri de hatırımda kalmış şekilleri ile, işte açıklıyorum: Bunlardan birisi, sevimli Ord. Prof. Sayın Fahrettin Kerim'i şöyle tasvir ediyordu:

«... *Fahrettin Kerim, başında takkesi, elinde reçel kavanozu veya peynir tabağıyla, iki yanına sallana sallana yemek salonuna girerken bana, çocukluğumun «Fatih» mahallesinin tatar bakkalını hatırlatıyor!..*»

Şu da Refik Koraltan'ın **ilginç bir portresi**:

«*Ezilmiş hâliyle Koraltan emekliye ayrılmış ihtiyar bir inzibat çavuşuna benziyor. Meclis koridorlarında aslanlar gibi kükreyen Koraltan, burada tıpkı tüyleri dökülmüş uyuz bir kurda dönmüş!.*»

Bir de Yassıada'da anlamlı ve şairane bir sabah tasviri:

«*Bugün 1 Mayıs*
Hava çok güzel
Aklıma Nazım'ın şiiri gelip gidiyor:
"Dışarda bahar,
Cebimde 75 kuruşum var!"

YİNE MENDERES

Rahatsızlanan annemi Haydarpaşa Hastanesine yatırmıştım. Çocukluğum ve ilk gençliğim boyunca, daha doğrusu hayatım boyunca anacığım bu dünyadaki tek savunucum olmuştu.

Onu, hayat kavgasının bir yaralısı gibi bir hastaneye bırakmak, içime ağır bir elem çöktürmüştü. O cephede vurulmuş bir yorgun asker gibi sıhhatinden yaralanmıştı. Demek ondan sonra ben onun bakıcısı ve savunucusu olacaktım. Hayat tipisinin, yaşantımda yaptığı bu esaslı değişime henüz kendimi uydurabilmiş değildim. İçime garip bir eziklik duygusu yayılmıştı. Haydarpaşa'dan

Ada'ya dönerken bindiğim motorda dalgın dalgın düşünüyordum. Hasta anacığımı düşünmekten doğan yalnızlık, bana tuhaf bir yakınlık duyurarak Menderes'i hatırlattı.

Vaktiyle bir yerde okumuştum: Eğer bir iktidar, vurguncuların çıkarlarını desteklemenin sorumluluğunu üzerine almazsa, dalavere kombinezonları kolay kurulamaz ve talancılık oyunları rahatça gelişemezmiş. Bu yüzden vurguncular, talancılar, başlarına, kendi çıkarlarını destekleyecek bir iktidar getirirler ve onun başına da, sorumlulukları sonuna kadar kendi üzerine alacak bir baş oturturlarmış.

Bence, Menderes, bu tehlikeli görevi üzerine bile bile almış bir fedai değildi. Nitekim, başı daralınca, istifayı denemiş fakat yakayı kurtarmayı başaramamıştı!

Adadaki odamda yaptığımız bir konuşmada, bunu kendisine de söylemiştim.

«Senin ne ihtiyacın vardı?» demiştim. «Sana miras kalmış olan Çakırbeyli çiftliği, ömrünün sonuna kadar bolluk içinde yaşamana yetmez miydi? Elâlem, çaldı, çırptı, sonra da işin olanca mesuliyetini senin sırtına yükledi. Bari başında bulunduğun iktidar sayesinde zengin olanlar, kendilerine yaptığın eşsiz fedakârlığın kıymetini bilselerdi. Fakat ne gezer.

Şimdi, burada tutuklu bulunanların, aleyhinde neler konuştuklarını duysan, hakkında neler yazdıklarını okusan aklın durur.»

Beni kederli bir dikkatle dinleyen Menderes, bu son sözüm üzerine, onlara hâlâ bel bağlamak isteyen biçare bir ümit içinde:

«Benim hakkımda ne söyleyebilirler, neler yazabilirler ki?» deyince, dayanamadım. Aylardan beri onların dillerinden dinlediklerimi, onların kalemlerinden okuduklarımı, Menderes'e bir bir anlattım. O benim bu söylediklerimi kuşku ile karşıladığı anlamına gelen bir tavır takınmıştı. Bu hâli gururumu incitmiş ve bana, söylediklerimin yalan olmadığına onu inandırabilmek ihtiyacını duyurmuştu.

«Galiba inanmıyorsun» dedim ve onun cevabını beklemeden ilâve ettim:

«Bir gün sana onların söylediklerini dinletmek ve yazdıklarını kendi elyazılarından okutmak suretiyle, yalan söylemediğimi isbat edeceğim.»

İşte hastane dönüşü Adaya vardığım zaman, tutuklular akşam yemeklerini henüz yemişlerdi. Odama girince, masamın üzerinde Menderes'in bir mektubunu buldum. Bermutat, kendisini çağırtmamı istiyordu. Bir subay göndererek onu getirttim. İçeriye girdiği zaman gülümsüyor ve,

«Kumandan beni unuttu diye üzülmüştüm» diyordu. Mektubumu öğle üzeri benim Adadan ayrılışımdan sonra göndermiş.

O saatte onu hiç çağırtmış olmadığım için, benimle konuşmak ümidini çoktan kesmiş bulunuyormuş.

«Bir şey mi istiyecektin?» dedim.

«Berrin'den mektup gecikti de meraka düşmüştüm» dedi ve gülümseyerek ilâve etti:

«Biliyorsun, canım sıkılınca seni daha çok özlüyorum.»

«İyi etmişsin buraya gelmek istediğine, bu gece sana bir sürprizim var.»

O, gözlerinde ümitli bir gülümseyişle:

«Mektup mu var yoksa?» dedi.

«Hayır, dedim, maalesef mektup yok. Biliyorsun, mektup olsa, bana gelmesiyle sana gönderilmesi bir olur.»

Menderes merakla sordu:

«O halde başka nasıl bir sürpriz yapacaksınız bana?»

Ciddiyetle cevap verdim:

«Sana verilmiş bir sözümü yerine getireceğim.»

O sırada nöbetçi âmiri içeri girerek vukuat olmadığını bildirdi.

«Arkadaşlara söyle, pek mühim bir şey olmazsa buraya kimse gelmesin!..»

Nöbetçi âmiri:

«Başüstüne!..» diyerek çıktı.

Ben de sürmedeki ruloları çıkarıp, içlerinden birini teype geçirdim.

Menderes'e:

«Bak bakalım, dedim, dinleyeceğin sesi tanıyacak mısın?»

Şeritte, Celâl Yardımcı'nın sesi:

«Siz, o adamın ne mal olduğunu bilmez misiniz kumandanım!» diyor ve Menderes'i yerden yere vuran konuşmasını sürdürüyordu. Ben, bütün dikkatimle Menderes'e bakmaktaydım. Çatık kaşlarla tepeden tırnağa dikkat kesilmişti. Bana bakmadan:

«Vallahi, dedi, hiç yabancı gelmeyen bir ses ama, seçemedim.»

«Hele hele, dedim, biraz daha dikkat... Millî Eğitimden aklına gelsin.»

Menderes birden doğruldu:

»Tamam... Celâl Yardımcı bu!..» ve ilâve etti:

«Kumandan, Allahaşkına şunu baştan koy!» İsteğini yerine getirdim.

Bir gece vakti, Yassıada'nın Kumandanlık odasında, Adnan Menderes, teypten, politikacı arkadaşı Celâl Yardımcı'nın kendisi aleyhinde söylediklerini dinliyordu.

(10 seneden beri, Yassıada'nın iç yüzünü, ancak bir facia filminin figüranı kadar görebilmiş kimselerin baştan sona iftira ve yalanla doldurulmuş kitaplarını okumaktan zevk almış olanlar, ben konuşmaya başlayınca: «Yassıada'nın tarihini yazmak için henüz vakit erkendir» demeğe koyulmuşlardı.

Şüphesiz, ben bir Yassıada tarihi yazmakta değilim. Fakat bir gün o tarihi yazacak olan, meselâ şu gerçek sahneyi, benden başka kimin anılarında bulabilirdi? Ben de gittikten sonra bunu ve buna benzer nice dökümanları acaba kimler ortaya koyabileceklerdi? Aslında, onların istekleri, şüphesiz gelecekte Yassıada tarihini yazmak isteyeceklere, ortalığa yığdıkları yalan ve iftira yığınlarından başka hiçbir ciddi ve gerçek belge kalmamış olmasından ibaretti.)

Menderes, Yardımcının uzun konuşmasını tam üç defa dinledi. Bu dinleyişler sırasında, onun yüzünde belirmiş olan mimikleri bir filmle tesbit edememiş bulunmamdan son derece üzgünüm.

Gerçi, kapıldığı haklı öfke içinde Menderes, Bay Celâl Yardımcı'ya hangi oyunu oynamadığına pişman olduğunu da açıkladı. Ama, ben o oyunun mahiyetini açıklamayı yersiz bulurum.

Menderes teype koyduğum ikinci rulodaki sesi derhal tanıdı. Konuşan Köprülü'ydü. O banda, onun ve Dr. Fahrettin Kerim'in adaya getirildikle-

ri gün yaptıkları konuşmaları almıştım. Köprülü, Menderes için: «Bu memlekete, insanın bundan daha mel'unu, bundan daha haini gelmemiştir» diyor, bu kanıya varışının nedenlerini anlatıyordu.

Prof. Fahrettin Kerim Gökay ise, Gürsel ile yaptığı bir konuşmayı anlatıyordu. Kendi deyimine göre: Gürsel Paşa ona, sözü şakaya dökerek sormuştu:

«Siz ki, memleketimizin en yetkili akıl ve sinir hekimi sayılırsınız; Menderes denilen Zat'ın aklında ve asabında marazî hiç bir bozukluk sezmediniz mi?»

Gökay cevap vermişti:

«Sezmez olur muyum Paşam?»

Ve Gürsel yine soruyordu:

«O halde neden bu teşhisi bir raporla tesbit etmediniz?»

Yine kendi deyimine göre, Fahrettin Kerim'in cevabı da şöyle olmuş:

«Siz, ona bir rapor vermemiş olmama şükretmelisiniz: Zira ben bir rapor vermiş olsaydım, siz şimdi onu tutuklayıp mahkemeye veremezdiniz, Paşam!»

Menderes bu şeriti de ikinci defa dinlemek istedi. Koydum.

Menderes'i şiddetle yeren konuşmasının bir yerinde Köprülü:

«Eğer, diyordu, Menderes'in yabancı bankalardaki parası, 30 milyondan azsa, ben kellemi keserim!..»

Bunu dinleyince, Menderes'in dudaklarında acı bir gülümseyiş belirdi:

«Eğer, dedi, her yalanı için bir baş vermesi gerekseydi, o Köprülü'ye bin kelle bile az gelirdi.»

Teypi ve bandları yerlerine koyduktan sonra, Menderes'e, Reşat Akşemsettinoğlu'nun, Tevfik İleri'nin, Samet Ağaoğlu'nun ve İzzet Akçal'ın hâtıra defterlerinden alınmış fotokopileri verdim:

«Şimdi, bir de şunları okuyun bakalım» dedim. Bunlar, o anıların, münhasıran Menderes'le ilgili satırlarıydı. Hakkında yazılanlar, yüzündeki ekşimeyi, âdeta bir daha hiç geçmeyecekmiş kadar keskinleştirmişti. Menderes diğerlerinin yazdıklarını kolayca okuyordu, fakat Ağaoğlu'nun anılarına sıra gelince bir türlü çözemedi. Ben:

«Haklısın... Çok zor okunuyor» dedim ve ilâve ettim: «Nitekim, hâtıralarının bir yerinde bunu, bizzat kendisi de açıklıyor. Hatırımda kaldığına göre bu yüzden, vaktiyle, hüsnühat hocasından oldukça şiddetli bir papara yemiş.»

Menderes, elindeki fotokopiye biraz daha baktıktan sonra aczini açıkladı:

«Okuyamıyacağım!..»

«Ben, kendimi zorlaya zorlaya okumak suretiyle, onun yazdıklarının uzmanı oldum: Ben okuyayım, sen dinle» dedim. Menderes: «Sana çok zahmet olacak, fakat lütfet Kumandan» deyince, fotokopiden Ağaoğlu'nu okumaya koyuldum:

«23.1.1961 Kayseri hadiseleri dâvasında Kâmil Gündeş: "Adnan Bey yalan söylüyor" dedi.

Halbuki grupta Kayseri mebusları, önce İsmet Paşa'ya mani olunmamasını istemelerine rağmen, bilâhare mani olunmasını istediler. Ve grupta bunu savundular.

Vali Ahmet Kınık, Adnan Bey'in kendisine dört defa telefon ettiğini söylemiş.

Çözülüyoruz, demektir. Buna biraz sebep de Adnan Bey'in kendisidir:

O, mertliği kaybettikten sonra bir vali ne yapsın?..»

Adnan Bey, dudak büktü:

«Ne yapmalıymışım? Her suçu ben işledim: Bunların hepsi kanatsız birer melâikedir» mi demeliymişim?

Ben, elimdeki fotokopilerden rastgele okuyordum:

«Demokrat İzmir gazetesinin tahribi dâvasında, Adnan Bey Kurbanoğlu'nun İzmir'e gönderildiğinden haberi olmadığını, onu, Namık Gedik'in gönderdiğini söylüyor: Yarabbi! Bu adamı neden bu hallere düşürdün?»

Menderes bana hitaben:

«Kumandan... Kumandan, dedi, şimdi ben de anılarımı yazsam: "Yarabbi, beni neden bu adamların eline düşürdün?" diye yazmam lâzım gelmez mi?» ve ilâve etti:

«Fakat Allah senden razı olsun: Bir hayli geç de olsa, sayende, onları daha iyi tanıyorum.»

28 Ocak 1961 tarihli bir başka fotokopiyi okuyorum:

«Demokrat Parti asıl burada çöküyor, asıl burada çürüyor! Adnan Bey, Kayseri hadiseleri dâvasında, Vali Kınık ve Kayseri Mebusları ile tezada düştü.

Herşeyi, telefonlara varıncaya kadar herşeyi inkâr ediyor.

Her hususu, bir ölünün sırtına atmaya çalışıyor ve şimdi herkes bu yolu tutmaya, kusurları birbirine yüklemeye başlıyor!..

Menderes'in Ayhan'la macerası da hoş değil.

Başvekâlet kasasından kadın külotları çıkması hoş manzara değil!..

Adnan Bey, polisin üniversiteye giremiyeceğini söylüyor. Reis de pek haklı olarak, gruptaki: "Üniversitenin altına bile gireceğiz" sözlerini okuyarak: "İşte böyle altında kalırsınız!" diyor.

Yerden göğe kadar haklı.

İsmet Paşa: "Siz bir kadrodan ibaret kalmışsınız!" derken, gerçeği yüzde yüz görememiş. Meğer biz, bir kadro bile değilmişiz!»

Menderes bana şöyle söylüyor:

«Demek, diyor, Salim Bey yerden göğe kadar haklı, İsmet Paşa yerden göğe kadar haklı ve ortalıkta haksız olan bir ben varım öyle mi? Üstelik bunu da bizim Samet yazıyor öyle mi?

Ben okumaya devam ediyorum:

«*Adnan Bey, Kayseri olayları dâvasında pek zaif. Aşağı yukarı: "Grup, şiddet tedbirlerine taraftardı, ben değildim" diyor. Evet, grupta, birçok defalar:*

"Herşeyi beraber yapıyoruz. Siz ne isterseniz, ben onu yaparım. Yumuşak politika mı? En iyisini ben yaparım! Sert hareket mi? Onu da benden iyi becerecek kimse yoktur: Ben sizin en keskin kılıcınızım!" diyordu. Ama, ben şiddet tedbirlerini istemiyordum, sözü asla doğru değildir.

Yazık!

Adnan Bey bu hallere düşmemeliydi!..»

Ben okumaya devam ediyordum:

«*Tarih 1.12.1960: Gazeteler, vekillerin, mesuliyeti Adnan Bey'e yüklediklerini yazıyorlar...*

Bu adama kaç defa söylemiştim: "Dikkat et, gerçek dostlarını kırma! Gün gelebilir, yanında kimsenin kalmadığını görürsün!" diye.

İşte o gün, geldi çattı.

İşte yapayalnızsın!

Buna rağmen, bu yapayalnız kalış, Menderes'i bir mazlûm haline, arkadaşlarından hiyanet görmüş bir insan haline yükseltebilir!..»

Menderes, anlatılması imkânsız bir isyan bunalımı içinde ilâve etti:

«Adam bana bir mazlûm sanılmayı bile çok görüyor yahu!»

Ben okumaya devam ediyordum:

Bu da 27.11.1960 tarihli:

«Menderes'in mesture dâvası başladı. Bu adamın bir hiç olduğunu görmek, cidden hazin!

Şu hallere düştükten sonra bunu anlamak gülünç!..

Verdiği cevaplar ne kadar sefil ve perişan...

Her kusuru Ahmet Salih'in, ve kendi karısının üstüne atıyor.

Demek, evinde yediğimiz yemekler, hep mestureden ödenmiş.

"Soframda altıdan fazla misafir olunca, masraf mestureden verilirdi!" diyor.

Allahım, bu nasıl söz?

Allahım, bize daha neler göstereceksin?

Bazı arkadaşların senelerce nasıl vekillik yaptıklarına hayret ediyorum.

Hadi Hüsmen'in soruşturmadan ödü kopuyor. Celâl Yardımcı...»

Menderes:

«Geçin onları kumandan, diyor, siz yalnız bana dair olanları okuyun lütfen!»

«Alt tarafı, yine sana dokunuyor da ondan okudum. Bak, "Bebek Dâvası" denilen dâva hakkında da ne demiş:»

«Bebek Dâvası bitti.

Savcı korkunç! Buna karşı Menderes âciz ve perişan.

26.7.1961 tarihinde de işte aynen şöyle demiş:

«*Müdafaalar yapılıyor.*

Menderes'in avukatı Talât güzel konuştu ama, bitirişi hoşuma gitmedi:

"Menderes'i asmayın!"

Fakat kusur Menderes'in kendisinde...

Onun da son sözleri:

"Beni hayata, hürriyete iade edin!" demek oldu.

Ah yarabbi! Nasıl aldanmışız... nasıl aldanmışız...

Menderes, müstehzi ve meyus sordu:

«Acaba ne demeliymişim? Sakın beni hayata, hürriyete iade etmeyin. Ceza olarak, yine bu Yardımcılara, bu Sametlere teslim edin! mi demeliydim?..»

Menderes'e:

«Fahrettin Kerim senin için deli diye rapor vermemiş ama, iş senin Mükerrem Sarol'a kalsa verecekmiş.» dedim ve ilâve ettim:

«Bak, Samet Bey, 12.12.1960 tarihinde yine senin hakkında yazdıklarında ne demiş:

«*Hava almaya çıktığımız zaman, arkadaşlarla Menderes'in durumunu görüştük.*

Allahım! Ne oldu bu adama?

Akıl, mantık melekelerini kaybetmişe benziyor!

Fatin Rüştü'nün savunmasından sonra söz almış:

"Kıbrıs işinde eğer Sayın İnönü, beni suçlu görselerdi, uçak kazasından sonra, gelip beni karşılarlar mıydı?.." demiş.

Aklıma Sarol'un, 27 Mayıs'tan kısa bir zaman önce söyledikleri geldi: Mükerrem:

"Büyük şokların sonunda akıl bozukluklarının başlayabileceğini, bunun önce fark edilemiyeceğini, yavaş yavaş ve gizli gizli ilerleyen değişikliğin birden hızlanacağını" anlattıktan sonra: "Ben, Adnan Bey'de böyle bir hal görüyorum. Korkuyorum: Artık o zavallı, eski cevvaliyetini gösteremiyor!.." demişti.»

Menderes, oturduğu yerden tekrar ayağa fırladı:

«Şimdi, dedi, adamın vaktiyle: "Beni dostlarımdan kurtarınız: Ben düşmanlarımla nasıl olsa döğüşürüm!" sözünü niçin söylemiş olduğunu herkesten iyi anlıyorum! Ben, dost, arkadaş bildiklerimi yeter derecede tanıdım. Bu fotokopiler, eşi görülmemiş bir röntgen cihazı gibi, adamların adeta ruhlarının filimlerini çekmiş. Bunları saklayınız kumandanım. Birgün vicdanınızda, vaktiyle arkadaşım, dostum geçinmiş kimselere karşı beni savunmak ihtiyacını duyarsanız, onları mertliğinize yaraşır bir celâdetle şamarlarken, bu vesikaları, reddi imkânsız birer ihanet belgesi olarak suratlarına çarparsınız.»

Ben Menderes'e, Samet Bey'in Bayar'a da iliştiğini, okumamı isteyip istemediğini sordum:

«Enteresan, dedi, o halde lütfen onu da okuyunuz!..»

Ve okudum:

Mahkemeler süresince ancak iki erkek ses duyabildik: Hayrettin ve Koraltan...

Onlar da zaif ve çelimsizdiler!..

Fakat hele Menderes?

Hele Bayar?

Ah... onları lider diye kabul etmekte nasıl aldanmışız?

Meselâ, şu radyo meselesinde, fiilen, yalnız başına sevk ve idare ettiği radyo gazetesi için, vekilleri de mesul tutmak gayretinde... "Neye istifa etmemişler?" diye bağırıyor!

Vekiller de, her biri, onun bizzat yazdığı, okunacak sözleri hayranlıkla dinledikleri, alkışladıkları, en ufak bir itiraz yapmadıkları halde, şimdi "Bizim haberimiz yoktu!" diye kekeliyorlar!

Menderes iktidardayken "Bütün şerefler benimdir!" diye kükrüyordu. O halde bugün neden: "Bütün mesuliyetler benimdir" diyemiyor?

Ve nihayet: «Defterlerim, defterlerim!» diye tutturup telâşa kapılmanızın nedeni, asıl işte bu satırlar değil midir, Sayın Bay Samet Ağaoğlu?

Siz Yassıada'dan senelerce sonra, «Arkadaşım Menderes» isimli kitabınızda Menderes için şu satırları da yazdınız:

«*Menderes, Türkiye için olduğu kadar, Dünya için de, Demokrasi idealinin kurbanı diye tarihe geçecek, bu son sıfatını ondan hiçbir kuvvet koparıp alamıyacaktır!..*» (*)

Şu satırlar da, sizin ayni kitabınızda yer alıyor:

«... *Şimdi soruyorum kendi kendime: Menderes'in bu yorulmazlığı, işlerin sorumluluğunu omuzlarına almakta gösterdiği bu cesareti, hepimiz üzerinde yaptığı teşvik, tahrik, hattâ itmeleri olmasaydı, Demokrat Parti iktidarı arkasında böylesine büyük eserler bırakabilir miydi?*» (**)

(*) Sayfa : 23
(**) Sayfa 42

Sonradan yazdıklarınızla, o zaman yazmış olduklarınız arasındaki eşi emsali görülmez çelişmeyi yanyana ortaya koymak, sizin siyasî defterinizi dürmeye yeter bir davranıştır sanırım!

Eğer defterlerinizden ötürü beni ağır ithamlar altına itmeye yeltenmeseydiniz, ve hele, «Arkadaşım Menderes» isimli kitabınızda, yine beni nişanlayan:

«*Zorlu, Yassıada'da dik, cesur ve mertti. Kolları tutularak dövüldüğü gün söyledikleri kulaklarımda hâlâ: "Ben elli yaşındayım. Siz belki yirmi! Sizin için bu şartlar içinde ve elimi kolumu tutturarak beni dövmek şerefli bir hareket sayılmaz!..*» şeklindeki kuyruklu yalanı uydurmasaydınız, size değinmekten belki vazgeçebilirdim.

Nitekim, Menderes o gün:

«Bunları Ethem'e de (Ethem Menderes) dinletip okusak kumandan!» dediği zaman, o kadarcık bir teşhirden bile kaçınmıştım!

Şimdi, gerçeği, ortaya koymuş bulunuyorum.

DÂVÂLAR BAŞLIYOR

Yıkılmış bir iktidardan tutuklanmış karma karışık bir kalabalığı, en belli başlı kişilerinin tutum ve karakterleriyle artık yeter derecede tanıyabildiniz sanırım.

Yassıada'daki hayatları süresince benden görebildikleri yardımlar, takdirkârlarına da, münkirlerine de helâl olsun!

Anılarımın yayınlanması boyunca, edepli olarak yapılmış tenkidler, benden lâyık oldukları cevapları almışlardır.

Yalan icadında, iftira inadında hâlâ direnmekten vazgeçmeyenlerin kullandıkları küfür ve tecavüz dili, kalemle cevaplandırılmaya liyakat seviyesinden mahrumdur. Onlarla hesabımız, adalet huzurunda görülecektir. Öyleleri dua etsinler ki, şahsıma karşı son derece cüretle işledikleri neşren hakaret suçunu bir ceza evinde ödemeye mahkûm edildikleri takdirde, zindancının gerçekten Allahsızına çatmasınlar!

Adresi bende mahfuz bulunan bir vatandaş da şahsıma gönderdiği bir mektupta, Yassıada'da, Millî Emniyet bürosunda, kendisine dayak atıldığından şikâyet ediyor...

Dâvalar faslını ve ötesini anlatmaya koyulmadan önce, bu şikâyetin hatırlattığı karanlık kalmış bir noktayı aydınlatmam da yerinde olur sanırım.

Notlarıma göre 19 Eylül 1960 tarihinde adaya altı kişilik bir heyet gelmişti. Bu heyet mensuplarının, millî emniyetten ve emniyetten oldukları bana önceden bildirilmişti.

Onlara, Yassıada'nın meteoroloji binasını tahsis ettim. Emirlerine birkaç subayla bir müfreze de asker verdim.

Bana bildirdiklerine nazaran, tutuklulardan bazılarının ifadelerini alacaklarmış!

Tahsis ettiğim binaya yerleştiler ve ifadelerini alacakları kimseleri, emirlerindeki subaylar vasıtasıyla çağırtarak, işlerini görmeye koyuldular.

Adada bulundukları müddetçe, içinde vazife gördükleri binaya bir defa bile uğramadığım için, onların yüzlerini ancak, bana uğramak lüzumunu duydukları zaman görüyordum.

Bunun içindir ki, orada olup bitmiş işler hak-

kında sorulacak sorulara bir karşılık verebilecek durumda değilim: Zira neler yapmış olduklarına dair hiçbir şey bilmiyorum. Eğer Adada vazife gördükleri sıralarda haklarında bir şikâyete muhatap kalmış olsaydım, şüphesiz, gereken ilgiyi gösterirdim.

Bunun içindir ki, onlar hakkında, bana senelerden sonra, ancak şimdi intikal etmiş bir şikâyet, takdir olunacağı gibi çok geç kalmış sayılır. Şüphesiz, bu satırlarımla, orada onlardan dayak yediğini yazan vatandaşın iddiasını doğrulamış olamam.

Ben sadece, onların hatalarının vebalinden de, sevaplarından da, Yassıada Kumandanı sıfatıyla benim ilgili sayılamıyacağımı belirtmek istiyorum: Zira Yassıada'da benim ne kontrolüm, ne de emrim altında bulunmayan yalnız o heyet vardı. Ve Yassıada'da ancak, kendi üst makamlarına karşı sorumlu olarak hizmet görmüş, Yassıada Kumandanlığından tamamen müstakil bir heyetti! Mensupları inşallah hayattadırlar. Şayet bu satırları okuyup da ilgilenirlerse ve lüzum görürlerse, cevabını vermeleri için elimdeki mektubu kendilerine teslim edebilirim.

Dâvaların başlayışından günlerce evvel, gereken bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Soruşturmalar bitmiş, yazılan iddianame bütün tutuklulara tebliğ edilmiş, avukatlar tutulmuş, haftada üç gün adaya getirilen noter delâletiyle vekâletnameler ve lüzumlu mukaveleler tanzim olunmuş, temaslar sağlanmış ve sıra, mahkeme karşısında hesaplaşmanın başlamasına gelmişti.

Daha pek az zaman önce: «Biz hesabımızı ancak huzuru kibriyada veririz!» demiş olan bu in-

sanlar, şimdi hesaplarını, Yüksek Adalet Divanı karşısında vermeye götürüleceklerdi!

Tutuklular yazlık elbiselerini evlerine göndermişler ve kışlıklarını getirtmişlerdi. Elbiseler ütülü, gömlekler kolalı, ayakkabılar boyalı olarak hepsi pek şık duruma girmişlerdi.

Mahkeme huzurunda hangilerinin nerelere oturtulacakları, Başsavcının hazırladığı plâna uygun olarak tesbit edilmişti.

Bu tertibe göre en başta eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, onun yanına eski başbakan Adnan Menderes oturacaktı. Menderesten sonra Bakanlar Kurulu geliyordu. Onları Meclis Başkanı ve Meclis Başkan vekilleri takip ediyordu. Daha sonraki yerler tahkikat komisyonu başkan ve üyelerine ayrılmıştı. Arkasından selâhiyet kanunu teklifini meclise getirenler geliyordu. Ve nihayet karma encümen azalarının ardından da alfabe sırasına göre milletvekilleri yer alacaklardı.

O gün ben daha önce edinmiş bulunduğum mevsuk bilgilere dayanarak bir araya gelmiş bulunan bütün tutuklulara, Yüksek Adalet Divanının kuruluşuna hâkim olmuş ana prensipler hakkında, kendilerine güven duyuracak izahat ve teminatı verdim ve sonunda da hepsine: «Tanrı hepinize, hakkınızda hayırlı olacak kararlar nasip etsin!» dedim. Onlar da beni, hep bir ağızdan: «Sağ ol!» diyerek cevaplandırdılar.

Bu suretle artık sıra, millî tarihimizin en büyük dâvasının perdesini bütün millete ve bütün dünyaya açmaya gelmişti!

İşin bundan sonrasının, Yüksek Adalet Divanı huzurunda geçmiş olan safhaları malûmdur. O safhaları, dâvaların başlayışından karara bağla-

nışına kadar, her celse, yüzlerce vatandaş bizzat izledi. İstanbul dışındaki milyonlarca vatandaşa, radyolar duyurdu. Gazetelerin, hemen bütün sayfaları, dâva tafsilâtı ile dolup taştı. Dâvaların kitaplaşmış tutanaklarını, bugün bile tefrika halinde yayınlamakta bulunan gazeteler var. Bunun içindir ki, dâvaların açıkta geçmiş ve ilgilenen herkesçe duyulup öğrenilmiş o malûm safhalarından hiçbir şeyi tekrarlayacak değilim. Benim yazacaklarım, perdenin arkasında ve o tarihsel sahnelerin kulisinde geçmiş fasıllarla ilgili olacaktır!

Görülen ilk dâvaya, hep bildiğiniz gibi, Bayar'ın bir köpek satışında gösterdiği yolsuzluk konu teşkil etmişti.

Eğer avukatının yetişememesinden duyduğu üzüntü olmasaydı, Bayar o dâvadan, adeta ferahlıyarak çıkmıştı diyebilirim: Çünkü beklediğine, umduğuna nisbetle, bu dava ona, bir dağın fare doğurması kadar küçük ve hafif gelmişti.

Dâvaların kritiğine inmekten kaçınmış olmak için, işin bu ciheti üzerinde durmayacağım.

Bunun arkasından, yine hep bildiğiniz gibi, sıra Bebek Dâvası diye isimlendirilen malûm dâvaya geldi. Diri doğmuş bir çocuğun öldürülmüş olduğu iddiası vardı.

Ben, Yassıada dâvalarının gizli kalmış fasılları üzerinden örtüler kaldırmaya, işte bu dâvanın perde arkasında geçmiş senelerce meçhul bir yönünü açıklamaktan başlayacağım. Aslında, tıpkı köpek dâvası gibi bu bebek dâvası da ihtilâlin kurduğu bir Yüce Divanın heybetli ve tarihsel anlam hacmine nisbetle, son derece küçük kalan bir olaydı. Bu anıların sınırları dışına taşmamak

için, bu işlerin neden böyle olduğu üzerinde durmayacağım.

Bebek dâvasının başladığı gün saat tam 10.00'u bulmuştu ki, mahkeme salonunda bana bir telgraf getirdiler.

Bu yıldırım olarak çekilmiş bir teldi. Açtım. İmza yerinde: «Devlet Başkanı Gürsel» kelimelerini okudum.

Telde, işte aynen şöyle deniliyordu:

«*Yüksek Mahkeme Başkanlığına, Yassıada Kanunî imkân görüldüğü takdirde, bebek davasının mahrem celselerde görülmesini yüksek tasvibinize sunarım!*»

Telgrafı derhal Mahkeme Başkanı Sayın Başol'a gönderdim. O celsede hazır bulunmuş olanlar hatırlayacaklardır: Başol, teli okur okumaz herkesi şaşırtan anî bir ara kararı verdi.

Celse, müzakere için tatil edilmişti. Durup dururken, hiç hesapta olmayan bu müzakere lüzumu neden duyulmuştu.

Bunun nedenini, o gün orada bulunmuş olan dinleyiciler de, sizlerle birlikte işte ancak şimdi öğrenmiş bulunuyorlar.

Müzakerede, Devlet Başkanının yıldırım teli ortaya konulunca, Yüksek Adalet Divanı üyeleri kararsızlığa düşmüşlerdi:

«Nedir bu müdahale? Ne olacak şimdi?..»

Koşarak yanıma gelen bir subay, yargıçların beni çağırdıklarını bildirdi, gittim. Salim Başol:

«Kumandan Bey, dedi, siz bu telgrafın gerçekten Sayın Gürsel tarafından çekilmiş olduğundan emin misiniz?»

Öyle ya! O teli Gürsel imzası ile bir başkası çekmiş olamaz mıydı?

İtiraf edeyim ki, Başol'un o sorusuna muhatap kalmadan önce, bu ihtimal hiç aklıma gelmemişti!

Başol:

«Bunu nasıl anlayabiliriz? Ve siz ne dersiniz?» diyordu.

«Başkanım, eğer arayı biraz uzatabilirseniz, ben mümkün mertebe süratle Devlet Başkanını bulur ve konuşurum» dedim.

Odama çıktım, aradan iki veya üç dakika geçmiş ya geçmemişti, Gürsel'i buldum!

Telgrafın yarattığı tepki, Devlet Başkanını üzmüştü:

«Gerçi, dedi o telgrafı ben çektim ama, o tel, şüphesiz bir emir değil bir temennidir: Demek ben, insanlığıma kapılıp, Devlet Başkanı olduğumu unutmuşum! Sayın Reisten ve Adalet Divanı yargıçlarından özür dilerim. Gönlüm böyle kirli bir dâvanın açık görülmesine razı olmadı, mümkünse gizli celsede bakılmasını istemiştim. Fakat zinhar, gönlümden kopan bir isteği açıklamış olmam, divanın yetkisine bir müdahale sayılmasın. Karar hakkı, elbette kendilerinindir. Nasıl münasip görülürse, öyle davransınlar!»

Bu suretle, önce kendim rahatladım, sonra da, koşup konuşmayı hemen kendilerine naklederek, başta Başol olmak üzere, bütün yargıçları ferahlattım. Dava da bilinen yolunu takip etti.

Ertesi gün öğle paydosunda, telefondan istenildiğimi bildirdiler. Beni aramış olan rahmetli Gürsel'di ve Yüksek Adalet Divanının ricasını hiç umursamamış olmasının nedenini öğrenmek istiyordu: Acaba isteğini nazarı itibara almaya hiç mi lâyık görmemişlerdi?

«Estafurullah Paşam!» dedim ve gizli celseye gidilmemiş olmasının gerçek nedenini anlattım:

«Sizin teliniz, benim elime saat 10.00'da geçti: Halbuki, duruşma, saat 9.00'da ve açık olarak başlamış bulunuyordu. Açık celseyi birden gizliye çevirmek için akla yakın bir sebep bulabilmek imkânsızdı: Şüphesiz Millete: "Devlet Başkanından şimdi emir aldık!" diyemezlerdi. Sırf bu yüzden, ricanızın is'afı maalesef mümkün olamadı!»

Gürsel, üzgün:

«Demek, dedi, kabahat bizde olmuş: İsteğimizi duyurmakta çok geç kalmışız!» ve ilâve etti:

«Ne diyelim? Olan oldu bir kere. Bize artık "Sağlık olsun!" deyip geçmekten başka ne düşer?»

MENDERES EŞİ VE OĞLU İLE GÖRÜŞÜYOR

Ondan sonraki dâvalarda bildiğiniz o sürekli inkâr modası tutturuldu. Hep:

«Hatırlamıyorum Reis Beyefendi... Bilmiyorum Reis Beyefendi... Görmedim, duymadım Reis Beyefendi» teranesi!..

Diğer tutuklular da bu modaya çene uydurunca, pirinçlerin taşlarını ayıklamak işi, Yüksek Adalet Divanına ve en başta da şüphesiz, başkan Başol'un üzerine yıkıldı!

Gerçi, kuliste başka, sahnede başka türlü konuşan bu insanların bana açıkladıkları gerçekleri bile divandan saklamalarına tutulmuyor değildim. Fakat ne yapabilirdim? «Yalan söylüyorlar?» diye ortaya atılıp bildiklerimi açıklayacak halim yoktu ya?

Menderes, hiç şaşmadan:

«Bilmiyorum, duymadım, görmedim, hatırlamıyorum.» teranesini tekrarlıyor ve ilhamı ondan alanlar da, işi, teypten dinlettirildikleri kendi seslerini inkâra kadar vardırıyorlardı.

Bana ise, şüphesiz, «Pes!» demekten başka hiç bir davranış düşmüyordu.

Bebek dâvasının, nihayet karara bağlanması, onun müstehcen ve dekolte safhaları içinde pek fena bunalmış olan Menderes'i epeyce ferahlatmıştı. O davanın sona ermesinden sonraki ilk konuşmamızda, hemen her buluşmamızda olduğu gibi, Ethem Menderes de hazır bulunmuştu.

Adnan Menderes, Yassıada'ya geldiğinden beri, belki en neşeli gününü yaşıyordu: Zira sabahleyin eline geçen son mektup ona, eşiyle oğlunun ziyaretine gelecekleri müjdesini getirmişti:

«Kumandan, dedi. Bana, aylarca evvel verilmiş bir sözünüz vardı: Hatırlıyor musunuz?»

Bu sual bana, Menderes'e verdiğim sözden evvel, Maksim Gorki'nin hiç unutamadığım bir cümlesini hatırlatmıştı:

«.. Ben o zamanlar, kendime lâzım olmayan şeyleri unutmasını bilmeyecek kadar toydum!..»

Kendisine zararı dokunabilecek şeyleri hafızasından topyekûn silebilmesine karşılık, işine yarayacak hiç bir şeyi unutmamasından belliydi ki, Menderes, Gorki'nin gençliğinde olduğu kadar toy bir insan değildi.

Birden hatırlamıyarak sordum:

«Neydi vermiş olduğum söz?»

Menderes, çocuksu bir sevinç içinde hatırlatmaya koyuldu:

«"Ziyaret müsaadesi çıkar çıkmaz, seni eşin

ve çocuklarınla en müsait şartlar içinde bol bol konuşturacağım" dememiş miydiniz?»

Bu sözümü derhal hatırlamıştım. Fakat o sözümle ayni zamanda bir şeyi daha hatırlamıştım: Taşı gediğine koymak fırsatı elime geçmişti! Onun mahkemedeki sesini de taklit ederek, cevap verdim:

«Hatırlamıyorum Beyefendi!..»

Ve karşımdaki Menderes'lerin ikisi birden kahkahayı bastılar.

Bu şakalaşmamızdan, çok kısa bir zaman sonra bir Çarşamba sabahı, «Bozkurt» motorunun Yassıada'ya getirdiği 72 avukat arasından mahzun bir bayanla, kederli bir de çocuk çıktı:

Menderes'in eşi Sayın Berrin Hanım ve küçük oğlu Aydın Menderes!

Sözümü tutma günü gelmişti. Bayan Menderes'le oğlunu karşılayıp odama götürdüm. Biraz sonra, onların odamdaki ilk buluşmaları, hayatım boyunca unutamıyacağım sayılı sahnelerden biridir.

Menderes eşine, Küçük Aydın da onlara sarılmış ve üçü de belki üç, belki de beş dakika, hiç bir şey konuşmadan öylece kalmışlardı!

Kimbilir neler düşünmüş, neler duymuşlardı?

Berrin Hanım belki, Ankara'daki evlerinin balkonunda, siyaseti bırakması ve Çakırbeyli çiftliğine dönmeleri için ağlayarak yalvardığı yıldızlı bahar gecesini anıyor, Menderes ise, eşinin çağırısına uymamış olmasının müthiş ve artık çaresiz nedametini ihtimal en şiddetle o anlarda duyuyordu! (*)

(*) Bu olayı evvelce Ethem Menderes'ten dinlemiştim: Aynı sahneyi sonradan Sayın Şevket Süreyya Aydemir'in (Menderes'in Dramı) isimli eserinde de okuyacaktım! **T.G.**

Nerede bulunduklarını hatırlayıp, o sessiz buluşma sahnesine son verdikleri zaman, her ikisinin de gözleri yaşlarla doluydu.

Ben gözlerimi çoktan kurulamıştım! (**)

(**) Şimdi bu satırları yazarken gözlerim yine yaşlı. Fakat ben, bu yaşlardan utanmıyorum. Sevgili ve ölümsüz Atatürk de yeryüzünün, gözleri en çok yaşaran insanlarından biriymiş!

İradeleri sağlam kişiler için, duygulanmak, insanları görevlerinin gerektirdiği davranışlardan alakoyan bir maraz değildir. Nitekim, ben, Menderes'e daha evvel olduğu gibi, o gün de acımıştım. Şimdi bana hâlâ Allahsız Zindancı diyerek akıllarınca ona sahip çıkmaya çabalayan gerçek Allahsızlara, birkaç çift sözüm var:

Benim zindancı olmadığımı da, Allahsız olmadığımı da, Allahtan gerçekten korkan herkes bilmektedir. Ben değil, fakat hattâ sahiden Allahsız olan bir zindancı bile, o nankör ve sefil müfterilerin yanında bir aziz, bir mesih kadar asîl ve temiz kalır. Zira kaç defa kaçmak, kurtulmak için çırpındığı ölüme, sefil çıkarlarının sorumlu kurbanı olarak biçare Menderes'i, son derece gaddarca bir ısrarla sürükleyip itmiş olanlar, işte onlardır.

Bugün, sanki normal insan imişler gibi, ortalıkta utanmadan hâlâ lâf dolaştıran o esfel mahlûklar, masum insan kanı emerek beslenen birer vampir, binbir boynuzlu birer şeref ve haysiyet nebbaşıdırlar.

Şimdi onlara soruyorum:

Altında kurbanınızın yattığı bir bedbaht mezar üzerinde, ve benim şahsımda Türk ordusunun şerefini kahpece hedef edinmiş binbir iftira ve yalan uydurarak, 10 senedir uğursuz baykuşlar gibi öttüğünüz yetmez mi? Sizleri susturabilecek, tokattan, tekmeden, süngüden ve kurşundan başka, hiç bir insanlık müeyyidesi, hiç bir insanlık gücü yok mudur?

Fakat maazallah, eğer gerçekten böyleyse, bizim elimizden bu biçare memleket ve millet adına «Vah... Vah!..» demekten başka ne gelebilir? **T.G.**

Menderes anlatılmaz bir heyecan içindeydi:

«Kumandan, dedi, bu saadetimi sana borçluyum! Ver elini: Öpeceğim!..»

Elimi hemen arkama götürerek geri çekildim.

«Deli misin sen?» dedim.

Menderes mütemadiyen israr ediyor:

«Kumandan, Kumandan, bugün çok mesudum, içimden geldi, ver şu elini öpeceğim» diyerek ben elimi kaçırdıkça israr ediyordu.

Bu sırada Berrin Hanım:

«Kumandan Bey, dedi, mademki o kadar istiyor, bari bırakınız, onun yerine ben öpeyim!..»

Mahcubiyetten neredeyse ölecektim: Onlara değil, hiç kimseye el öptürmek alışkanlığım yoktu. Esasen öpmesini de, öptürmesini de oldum olası sevmezdim.

Berrin Hanım, tutumumu anlamak inceliğini gösterdi ve:

«O halde, dedi, bırakınız, her ikimizin yerine Aydın öpsün!»

Birden büyük bir cezadan affa uğramış gibi ferahlamıştım:

«A... o olur» dedim.

Küçük Aydın gelip elimi:

«Bu babamın... bu da annemin yerine» diyerek iki defa öptü.

Ben de onun gözyaşlarıyla hâlâ ıslak duran yanaklarını öptüm!

Kahvelerimiz gelmiş ben de masamda bulunan evraklara gömülmüştüm. Berrin Hanım, Menderes'e, Aydın'daki, İzmir'deki, Ankara'daki dostlarından, akrabalarından, Yüksel'den, Mutlu'dan haberler veriyordu. Sonra, Menderes'in isteği üzerine beraberce resimlerimiz çekildi.

Menderes, eşine, utancımdan yerin dibine geçirecek kadar beni övüyordu!

Menderes, Berrin Hanım'ın uzattığı 300 lirayı alırken, tıpkı annesinden harçlık alan bir çocuk gibiydi. Onun haline bakarken, içim yine burkulmuştu.

Onları Adaya getiren Bozkurt motoru, adadan akşam üstü ayrılacaktı. Menderes, Dolmabahçe'de gazetecilerin eşini sarmaları ve bu ziyareti onun burnundan getirmeleri ihtimalinden tasalanıyordu.

Ben:

«Ben de ineceğim. Benim motorla götürürüm onları» deyince ne kadar ferahladığını anlatamam!

Dolmabahçe'de Bozkurt motorunu bekleyen gazetecilerin, matbaalarına boş dağarcıklarla döndüklerine pek fena hayıflandıklarını sonradan öğrendik. Berrin Hanımla oğlu Aydın'ı, Kumandanlığın özel motoruyla Sirkeci'ye bırakmıştım.

BAYAR FERAHLARKEN, MENDERES ÇÖKÜYOR

Dâvalar ilerledikçe, köpek dâvasında akan terlerini çoktan kurutmuş olan Bayar'ın, kendisini, bütün sorumlulukların dışına atmayı sağlayıp, her celseden yükü adeta biraz daha hafiflemiş olarak çıkıp ferahlamasına karşılık, Menderes basamak basamak çöküp gitmekteydi. Çünkü her dâvanın ağırlığı onun üzerine yüklenmekteydi. Kendi paçalarını kurtarma çabasına düşmüş olan politika arkadaşları paylarına düşen bü-

tün günahları onun zimmetine geçirmekte birbirleriyle adeta yarış ediyorlardı.

Netekim, Bebek Dâvasında dokuz doğuran Menderes, 6 - 7 Eylül Olayları Dâvasında «sauna»-ya girmiş gibi bunalmış, Örtülü Ödenek Dâvasında çok üzülmüş, Radyo Dâvasında hayli parazit dinlemiş, Topkapı Olayları Dâvasında bir kapı çuhadarı kadar hırpalanmış, ve hele Geyikli Olayları Dâvasında ise, âdeta sıfırı tüketecek gibi olmuştu.

Bu, çilesine zor katlanılır, bir sürekli çöküştü! Bu sonuncu dâvada o, bermutat: «Hatırlamıyorum, bilmiyorum reis beyefendi» teranesini tutturmuştu ama, tıpkı daha evvelki dâvaların tanıkları gibi, Geyikli Olayları Dâvasının tanıkları da, onu durmadan yalanlıyorlardı.

Netekim, o:

«Hiç birşeyden haberim yok» derken, eski Çanakkale Valisi ile başbakanlık eski özel kalem müdürü Bay Arif Özgen şu müthiş açıklamayı yaptılar:

«Nasıl bilmez, nasıl hatırlamaz efendim? Mebuslara çekilen o mahut telgrafı, bizzat kendisi dikte ederek, benim yanımda rahmetli Namık Gedik'e yazdırmamış mıydı?»

Fakat Menderes'i, bu olaydan bile fazla sarsan iş, «Demokrat İzmir» gazetesinin yakılma dâvasında, tanık Ayten Aktura ile İstanbul Emniyet Müdürü Nevzat Emrealp'in yaptıkları açıklamalar oldu.

O dâvadan sonra tanıklığı yüzünden bütün husumeti üzerine çeken Bayan Ayten Aktura «Demokrat İzmir gazetesini yakmak emrini bizzat

Adnan Bey'in verdiğini, telefonda ben dinledim» diyordu.

Olay sırasında İzmir Emniyet Müdür Muavini olan Nevzat Emrealp ise, şu açıklamayı yapıyordu:

«Ben, Demokrat İzmir gazetesine, taşlı, sopalı, gazlı benzinli bir saldırı hazırlandığını İzmir Valisi Kemal Hadımlı'ya duyurdum. O, bu önemli ve ciddi ihbarımı hiç umursamıyor görünerek: "Biliyorum, dedi. Fakat sen işi gevşek tut: Santimantal olma!"»

Nevzat Emrealp'in bu son derece ilginç açıklaması, bana Kemal Hadımlı'nın bir başka olayını hatırlatmıştı:

Hadımlı, 1950 seçimleri arifesinde Diyarbakır Valisiydi. O sırada Korgeneral Sayın Abdülkadir Seven de Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'da bulunuyordu.

Korgeneral Abdülkadir, bir gün Halk Partililere «Demokrat Partililer, burada harıl harıl çalışıyorlar. Sizler ise tam bir rehavet ve atalet içindesiniz. Eğer böyle giderse, burada seçimleri kaybedersiniz» diyor.

Fakat sen misin bu dostane ikazı yapan!

Hadımlı, derhal kaleme sarılıp, zamanın Başbakanına, Millî Savunma Bakanına, Genel Kurmay Başkanlığına ve Üçüncü Ordu Komutanlığına:

«Eğer Abdülkadir Paşayı buradan çekmezseniz, biz Diyarbakır'da seçimi kaybederiz.» şeklinde bir şifre iletiyor!

O zaman, Üçüncü Ordunun emir subayı bulunmam sıfatı ile, bu şifreyi ben açtım.

Bu şifre üzerine Abdülkadir Seven Paşa'nın

- zorla izin verilerek - Diyarbakır'dan apar topar İstanbul'a gönderilmesi, Hadımlı'nın valiliğini unutarak savunduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne hiç bir şey kazandıramadı: 1950 seçimlerini orada, silme olarak D. P. liler kazandılar. Hadımlı, işte bu Hadımlı idi: «Partizan idare adamlığının» bir tipik örneği.

Netekim 1950 arifesinde nasıl C.H.P. iktidarı hesabına valiliğini unutmuş idiyse, 1959 yılında da D. P. kundakçılarının yardımcısı kesilmişti.

Fakat eğer o, Nevzat Emrealp'in açık ihbarını, bir «D.P.» ajanı gibi değil de tarafsız bir vali gibi karşılamış bulunsaydı, Demokrat İzmir gazetesi cayır cayır yakılır, ve Adnan Menderes de o kundakçılığın bir numaralı kışkırtıcısı sıfatı ile, Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı karşısına çıkarılır mıydı? D.P. iktidarını daima kanun ölçüleri dışına, ve daima meşrûiyet sınırları dışına düşüren nice davranışların başlıca nedenlerinden biri de suç işlemekte emirlerine körü körüne bağlı valiler bulması olmamış mıydı?

Netekim şimdi, Hadımlı'nın sorumluluğu da, ağırlığının büyük kısmı ile Menderes'in zimmetine geçmekte değil miydi? Fakat gözleri kararmış partizanlar, bir suçun işlenmesine değil de sadece meydana çıkmış olmasına karşı bulundukları içindir ki, onların olanca husumeti Hadımlı üzerinde değil, tanık Aktura ve tanık Emrealp üzerinde toplanıyordu.

Bundan ise, şüphesiz, Menderes'in sağlayabileceği hiç bir kazanç kalmamıştı! Ve böylece Menderes, gözlerimizin önünde celse celse ezilip gidiyordu.

Ben, onun bu yüzden ne kadar çöktüğünü,

sonradan bir dâvada daha görecektim: Benim bu müşahadem, idamları istenmiş polislerden ikisinin savunmaları sırasında vaki olmuştu. Dâvanın tutuklu sanıklarından Mehmet Ali Atacan, Esat Erözbek'ti. Bunların savunmalarını, Avukat Selçuk Minkâri üzerine almıştı.

Bu dâvanın en ilgiye lâyık tarafı, savunmada tutulan taktiğin Yassıada'nın başka hiç bir dâvasında rastlamadığımız özelliğiydi. Diğer avukatlar hemen hemen savunmalarında: İktidarı suçlardan tenzihe ve tebriyeye çabalayan müşterek bir yolu tutmalarına karşılık, yalnız Selçuk Minkâri, tek başına, müekkillerini savunmak stratejisini, iktidarı suçlamakta aramıştı: Onun sonuna kadar savunduğu teze göre, sorumlular ve suçlular, idam olunmaları istenilen polisler değil, onları o yola adeta zorla itmiş bulunanlardı. Hukuk her suçta, başka herşeyden önce, suç kasti ararda: Müvekkilleri, birisi yedi çocuk babası ve bir kardeşi de Hukuk öğrencisi olan Esat Erözbek'le diğeri Mehmet Ali Atacan, eğer, Üniversiteye saldırıldığı gün, hasbelkader, hazır kuvvet emrine verilmiş bir polis idiyseler, bunda kendilerinin ne günahı vardı? Faraza bir Esat Özbek'i, henüz Hukuk sıralarında okuyan kendi öz kardeşi üzerine kurşun atmaya zorlayabilecek hangi cürüm kasti olabilirdi? Hayır: Suç onların değildi. Suç onların olamazdı. Gerçi onlar, havasız bir yerde bulunan gençler arasına gaz bombaları atmakla, ve bu suretle de öldürmeye tam teşebbüste bulunmakla itham olunuyorlardı. Ama, ortada bulunan natamam bir rapor bile, onların masumiyetlerini ispatlayan bir belge niteliğindeydi. Netekim,

orada gaz yüzünden ölen değil, bayılan bile olmamıştı.

Bütün savunma süresince iktidarı suçlayan avukat, - Yassıada dâvalarının iktidara çatmış olan tek avukatı, - bütün bunları belirttikten sonra şöyle söylüyor:

«Müvekkillerim, o sırada kamu vazifesi gören bütün vatandaşlar gibi, işte böyle bir idarenin, işte böyle bir iktidarın memuru ve polisi idiler. Şimdi, kalbinizi ve vicdanlarınızı dinleyiniz, o gün hasbelkader hazır kuvvet eline verilen müvekkillerim mi katil kastiyle hareket etmişlerdi, yoksa o gün o meydanda işlenmiş ve üniversitemizin en nadide çiçeklerine kıymış namertçe canilerin asıl suçlusu, milleti kandırarak, millete ihanet ederek, bir dikta idaresi kuran, Anayasayı çiğneyen, dilediği kanunları çıkaran ve onları dilediği gibi tatbik eden iktidar çetesi midir? Siz bu dâvalarda suçlu mu aramaktasınız? O halde onları size hemen ben tanıtacağım...»

Öyle dedikten sonra sırtını Divan'a döndü ve sanıkları göstererek, ilâve etti:

«İşte, burada görülen bütün dâvaların hakiki suçluları şu en ön sırada oturanlardır.»

Bu değerli avukat savunma görevi için kendisine teklif edilen vekâlet ücretini müvekkillerinin ailelerine hediye etmiştir.

E. MENDERES, GEDİK'İN İNTİHARINI ANLATIYOR

Bu savunmanın yapıldığı akşam gece yarısı bütün odaları dolaştığımda hemen hepsi ya so-

yunmamış veya soyunmuş da uyumamışlardı. Âsapları çok bozuktu. Menderes'in odasına uğradım, kravatını dahi çıkarmamıştı. Âsabının çok bozuk olduğu her halinden belliydi. Ona lâzım olan ilâcı verdirttim ve sabahleyin odama çağıracağım vaadiyle yatırttım. Oradan Ethem Menderes'e uğradım. O da âsap bozukluğunun tesiri altında kalmış olacak ki, konuşurken Namık Gedik'in intiharını hatırlamıştı:

«Harbiye'deki ikinci gecemizde, benimle onu aynı odaya koymuşlardı. Gedik, hemen göze çarpacak kadar anormal bir insan olmuştu. Otursa da, yatsa da ikide bir yerinden sıçrayarak doğruluyor, oyluklarından dehşetle fırlamış gözlerle bana bakarak: «Ethem, diyordu, bak... ayak sesleri var... Geliyorlar... linç edecekler bizi...»

«Gerçi her seferinde, onu avutmaya çabalıyor ve: "Canım, diyordum, bizi linç edecek olsalar, bu kadar nazikâne muameleye lüzum görürler mi? Boşuna kuruntulanıyorsun!" Fakat yarım saat geçmeden, o yerinden tekrar fırlıyordu: "Ethem... duyuyor musun ayak seslerini? Bu sefer sağlam geliyorlar... linç edileceğiz."»

«Nihayet benim de hafifçe daldığım bir uyku sırasında: "Geldiler işte..." dedi ve arkasından hiç bir hareket yapmaya vakit bulamadan onun "Ya Allah!" deyip, tıpkı denize balıklama atılır gibi, camlara fırlayarak, kendisini karanlığa uçurduğunu gördüm.»

Ethem Menderes'i de yatırdıktan sonra nöbetçi subaylarına «Bu gece âsapları çok bozuk, çok dikkatli olmanızı birbirinize söyleyin» tavsiyesinde bulundum.

Tutuklular arasında kurtuluş yolunu hâlâ düşük iktidara yaranmakta arayan kimseler de vardı.

Bir gün üniversite olayları dâvasının bir duruşmasında, polis memuru Turgut Acuner, silâh atarken bir resmini çektikten başka, bir de Yassıada'da tutuklular aleyhinde tanıklık yapmaya gelmiş olan foto muhabiri Rüçhan'a pek fena içerlemişti. Nitekim, foto muhabiri tanıklık görevini tamamlamaktayken, Turgut Acuner ayağa fırlayarak, «Bu adam yalan söylüyor!» diye bağırdı.

Duruşmanın o celsesinde, başkanlık mevkiini sayın Ferruh Adalı işgal etmiş bulunuyordu. Turgut Acuner, o feryadı kopardıktan sonra, Başkandan kendisine söz vermesini istiyordu: Başkan söz vermedi, fakat Acuner:

«Benim sırtımda 30 sene var, beni susturamazsınız! Konuşacağım!..» diye direniyordu. Başkan söz vermemekte ısrarlı davranınca, Acuner şöyle haykırdı:

«Siz, bu ihtilâli bizim sırtımızdan mı meşru kılacaksınız?..»

Bu son derece küstahça itham, başkan Adalı'ya haklı bir öfke duyurmuştu. Görevlilere emir verip sanığı dışarı attırdı.

Paydosta, sanığı nöbetçi âmirliği odasına getirttim:

Fakat, orada onunla konuştuktan ve onu yakından tanıdıktan sonra öfkem birden derin bir acımaya inkılâp etmişti. Zira, biçare polis Acuner, ne mahkeme salonunda yaptığını, ne de Başkana söylediğini hatırlamıyordu. Şuurunun altına yığılmış bütün anormal kuruntuları açıklıyordu. Tıpkı, vaktiyle Namık Gedik'i intihara götürmüş olan bir aşırı depresyon içinde, Yüksek Adalet Di-

vanının bütün üyeleri, gözlerine, canına kast etmeye önceden karar vermiş bir şebekenin zebanileri gibi görünüyordu. Turgut Acuner de Halk Partisi fobisine kapılmıştı. Bu mert yapılı çocuğa lâzım gelen nasihatı yaptım. Hâkimlerin, vicdanlarının sesine uyacaklarına inanmasını istedim.

Dâvanın öğleden sonraki celsesinde, onun, Yüksek Adalet Divanından da, hattâ salonu dolduran dinleyicilerden de, pişman olmuş suçlu bir çocuk samimiyetiyle af istediğini gördüm. Bu mertliğinden ötürü onu taltif ettim. Ada'nın en güzel koğuşu olan birinci koğuşa verdim.

O gün polis Acuner'in af istemesinden sonra Yüksek Adalet Divanının dinlediği tanıklar arasında Hatice adında bir de bayan vardı. Bu bayan Üniversite olayları sırasında, bahçeden taşlar topladıklarını ve onları, coplu tabancalı ve bombalı polislerin saldırısına uğrayan silâhsız öğrencilere verdiklerini söylüyordu. Başkan:

«Polisler, silâhlarını hiç kullanmadıklarını iddia ediyorlar. Sen ne dersin?» diye sorunca Hatice Hanım:

«Ne demek? dedi. Hep gözlerimizle gördük. Dayak da attılar, sopa da attılar, silâh da, bomba da attılar; şimdi burada "atmadık" diye palavra sıkıyorlar...»

Dinleyicileri gülümseten bu cevap bana soruşturma kurulunda dinlediğim bir konuşmayı hatırlatmıştı:

Zeki Şahin soruşturma kurulunda ifade verirken bir ara şöyle söylemişti:

«Efendim: Polislerin havaya bomba attıklarını görünce ben: "Yazık değil mi? Bombaları neden havaya atıyorsunuz?" dedim!»

Dudaklarında müstehzi bir gülümseyiş beliren kurul başkanı Egesel, ona aynen şu suali sormuştu:

«Yani sen: "Öğrenciler dururken, siz bu bombaları neden havaya atıyorsunuz?" demek istiyordun, değil mi?»

Egesel, Zeki Şahin'in cevapsız bıraktığı bu suali zapta da geçirmişti. Zeki Şahin'i o akşam yemekhanede, sahanda pişmiş yumurta yerken gördüm ve kendisine:

«Tabiî, bombalar öğrencilere, yumurtalar gövdeye değil mi?» diye takıldım. Zeki Şahin:

«Ne yapalım Kumandanım, dedi, şişmanlayıp ağırlaşalım ki, asılırken bizi çekecek ip bulunamasın...»

Ben de cevaben:

«Şayet kurtuluş ümidin ona kaldıysa yandın Zeki Şahin: Sen şimdiki devleti de, o devrin iktidarı gibi ipsiz mi zannediyorsun?» dedim.

Gerçi tanık Hatice Hanım'ın Yüksek Adalet Divanının sualine verdiği cevap, salondaki bütün polislerin yüzünü ekşitmişti.

Sonradan öğrendim ki, o celse bitince Hatice Hanım, - hiç ummadığımız birisinin - Bayan Nilüfer Gürsoy'un taarruzuna uğramış.

Gören subayların anlattıklarına göre, dışarda, eski cumhurbaşkanının kızı Nilüfer Gürsoy, tanık Hatice Hanım'a sokulup:

«Söyle bakalım Hanım, demiş, üniversite meydanında çocuklara verdiğiniz o taşları o olaydan kaç gün evvel toplamıştınız?»

Halk içinden çıkmış Hatice Hanım lâf altında kalır mı?

«Neye yarar hanım? demiş: O taşları atan-

lar, sizlerin gözlerinizi oyamadılar ki?»

Bu olayı duyunca Nilüfer Gürsoy'a:

«Ayıp size Hanımefendi, dedim. Bir eski reisicumhur kızı olacaksınız, size, bu çeşit tartışmalara meydan vermeyecek kadar ağır davranmak düşmez mi? Şimdi kadına neden kızıyorsunuz? Taş bahsini açan siz olmuşsunuz. O da mecbur kalıp taşı gediğine koymuşsa hata mı etmiş?»

OSMAN TURAN OLAYI

Şimdi aklıma, müfterilerin dillerine çok doladıkları Osman Turan olayı geliyor.

Müsaadenizle, kısaca, sonradan bermutat binbir tahrife uğratılan o basit olayın aslını da belirteyim: Düşük iktidarın Trabzon mebusu Osman Turan Yassıada Kumandanına saygısız davranmayı Yassıada disiplinine karşı gelmeyi, öğüntü verici bir davranış sayan kişi idi. Nitekim bir gün tutuklular tek dizi halinde yemekhaneye giderlerken, onun, muntazam sıranın tamamen dışında kaldığını görmüştüm. Ben ikaz edince:

«Biz buraya askerlik talimine mi geldik? Esir miyiz?» demez mi? Şüphesiz, kendimi bozuk havasına kaptırıp onunla nizam, intizam tartışmasına girecek değildim! Subaya:

«Şu adamı benim odaya götür» emrini verdim.

Odamda, yaptığı işten tamamen nadim olmuş özür dileyen Osman Turan'ı biraz sonra koğuşuna iade ettim.

Yine bir gün mutat dolaşmam sırasında, ikinci koğuştan avluya çıktığım zaman bütün tutuk-

luların ayağa kalkmalarına karşılık, Osman Turan ayak ayak üstüne atmış oturuyordu:

«Hayrola Osman Bey, dedim, bacaklarına felç mi geldi?»

O, istifini hiç bozmadan cevap verdi:

«Yok... bir şeyim yok, elhamdülillâh!..»

Yüzüm, ister istemez çatılmış olarak:

«O halde, dedim, ayağa kalkmakta arkadaşlarına niçin uymadın?»

Şu cevabı verdi:

«Sana ayağa kalkmak benim vazifem mi?»

Sordum:

«Bir yerin âmirini saygı ile selâmlamak, orada bulunanların vazifesi değil midir?»

Fakat o, bu sualime de:

«Değildir!» cevabını verince, tuttuğu çanağın suyunu da taşırmış oluyordu. Üzerine yürüyüp, iki yakasından kıskıvrak kavradım:

«O halde defol buradan dışarı!» diyerek, işte kaka avludan çıkardım! Gelen subaylara:

«Atın şunu hücreye!» emrini verdim.

Olay, aslında işte bu kadar. Fakat bunu ele alanların ne hallere soktuklarını bilseniz aklınız durur. Güya ben sonradan ona ne işkenceler yaptırmışım.

Osman Turan, o geceyi hücrede geçirdi. Sabahleyin erkenden, adadaki bütün Trabzon mebusları odama geldiler. Hepsi de, hemşehrileri adına af ve özür diliyorlar ve hücredeki arkadaşları için:

«Siz onu bilmez, tanımazsınız Kumandan Bey,» dedikten sonra, ilâve ediyorlardı:

«Emin olun biraz kafadan sakat bir arkadaşımızdır o. Ne yaptığından, ne dediğinden haberi

olmadığını bilseniz, bizim gibi siz de onun kusuruna bakmazsınız!» ,

«Kafadan sakat adam nasıl mebus olur?» diyeceksiniz! Fakat ben de size sorayım:

«Kafadan sakat adam nasıl mebus olmaz? Adnan Bey "Ben istersem odundan bile mebus yaparım!" demiyor muydu?»

Ben şefaatçi eski Trabzon milletvekillerini kıramadım: Hücreden getirttiğim Osman Turan'a bir büyük kardeş diliyle, gösterdiği davranışların yanlışlığını anlatmaya çalıştım. Yaramış olan bu nasihat mıydı, neydi bilemem. Fakat o günden sonra Osman Turan, Adanın en uslu tutuklularından biri oldu.

Bir gün eski Türkçe olarak yazdığı savunmasını okudum. Savunma, Yüksek Adalet Divanına karşı büyük hakaret taşıyordu. Kendisini çağırttım, karşıma oturttum:

«Osman Bey, siz hâkim olsanız, karşınızdaki sanık da size şu yazdığınız savunmayı yapsa nasıl hareket ederdiniz?» dedim.

«Mahcup ederim kumandanım» dedi.

Bunun üzerine «O halde ben de bu savunmanızı yırtıyorum, hakkında hayırlı olmayacak bu savunmanın yırtılması gerekir» dedim ve yırttım.

«Teşekkür ederim Kumandan Bey» dedi ve ayrıldı.

Tesadüfe bakın ki, Osman Turan mahkemede savunma yapmadı, bir iki kelimeyle yetindi. Ve sonu malûm; Osman Turan beraat etti.

6-7 EYLÜL SANIKLARI

6 7 Eylül olayları sanıklarından olan 7 kişi - Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alâad-

din Eriş, Mehmet Ali Balin, Hasan Uçar, Mehmet Ali Tekinalp, Oktay Engin Yassıada'ya 3 Ekim akşamı getirilmişlerdi. Yassıada'ya geldikleri zaman, orada pek az kalacakları kanısındaydılar. O kadar ki, aralarından Fuat Köprülü, Yassıada'ya, adeta Heybeliada'da günü birliğine bir pikniğe gider gibi, ellerini kollarını sallaya sallaya gelmişti: Bir valizi değil, hattâ içine bir havlu, bir pijama, bir terlik konulmuş ufak bir paketi bile yoktu! Bunları, bakanların kaldıkları kısmın sonundaki salona yerleştirmiştim. Salon hazırlanıncaya kadar, Köprülü ile Gökay benim odamda oturmuşlardı. Köprülü'nün ve Gökay'ın, Menderes hakkındaki - evvelce sunduğum - konuşmalarını, o zaman teype almıştım. Ötekiler, Köprülü'ye nisbetle yeter derecede ihtiyatlı gelmişlerdi.

Köprülü'nün pijamasını, terliğini, havlusunu sağladım. Fakat Köprülü, işlerinin üç günde biteceğini umarken, bu grubun Yassıada'daki ikameti, üç aydan biraz fazlaca sürdü. Hele, karar bekledikleri 19 Aralık celsesi de ertelenince, Köprülü hırsından küplere binmiş, Fahrettin Kerim Bey pek fena somurtmuş, ötekiler ise adeta izinsiz bırakılmış birer çocuk gibi ağlamaklı olmuşlardı.

Fahrettin Kerim Bey:

«Yazık, diyordu, demek yeni yıla da tutuklu olarak gireceğiz. Tanrı hayırlı eylesin!..»

Fakat bu teessürlerine rağmen, yeni yıl arifesinde bana, şu müşterek imzalı tebriki yazmak nezaketini de unutmamışlardı:

«*Çok sayın Yarbay Tarık Güryay; Yassıada - Yeni yılı tebrik ve kıymetli şahsınızla ailenize saadetler getirmesini ulu Tanrıdan dilerken hakkımızda daima ibraz buyurduğunuz müşfik alâka*

ve iltifattan duyduğumuz şükran hislerimizi bu vesileyle de derin saygılarımızla birlikte arz ederiz. - Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Ahmet Salih Korur, A. Eriş, M. A. Balin, Oktay Engin, H. Uçar!..»

Fakat siz, bu grup mensuplarının bir de tahliye olundukları günkü neşelerini görmeliydiniz. 6 Ocak 1961 tarihli «Cumhuriyet» gazetesi, onların halini, aynen şöyle anlatıyordu:

«Vapurda, bütün yolcular, tahliye edilenleri heyecanla bekliyorlardı! Fenerbahçe vapuru yan tarafa adeta yatmıştı. Bu, Yassıada'dan ilk toplu tahliye idi. Bu sırada, adanın değerli kumandanı Tarık Güryay'ın emri üzerine, heyecanla tahliyelerini bekleyenler, önlerinde Fuat Köprülü olduğu halde, tek sıra hâlinde getirildiler. Tarık Güryay, bir baba şefkatiyle "Tahliyeciler" in teker teker ellerini sıktı, ve bazıları ile de kardeşçe kucaklaştı. Adanın hemen bütün personeli sahildeydi. Onlar da bu tarihî karardan duydukları sevinci, söz ve hareketleri ile izhar ediyorlardı. Bütün gözler yaşarmıştı. Gönül, hâlâ kin içinde yaşayan bazı tutukluların bu manzarayı görmüş olmasını ne kadar isterdi... Hiç değilse, içlerinden bir kısmı, biraz utanır mıydı acaba? Nihayet vapur rıhtımdan ağır ağır ayrılırken, elini şapkasının viziyerine götüren Tarık Güryay, kendisini taklit eden diğer bütün subaylarla birlikte, tahliyecilere son selâmını da verdi!..»

Ertesi sabah çıkan bütün gazeteler de o yedi sanığın beyanları ile doluydu.

Köprülü:

«Bundan üç ay evvel, Yassıada'ya gelirken nasıl bir vicdan huzuru içindeysem, şimdi çıkar-

ken de aynı huzur içindeyim» diyor ve şöylece bizi övmeyi de unutmuyordu:

«Adada kaldığımız müddetçe başta Muhterem Ada Kumandanı Tarık Güryay olmak üzere, bütün subaylardan gördüğümüz nezaket, şefkat ve alâka bizim için unutulmaz bir hâtıradır!..»

Hele Sayın Alâattin Eriş'inki başta olmak üzere ve ötekiler de bizim hakkımızda aynı sitayişkâr dili kullanırlarken, Fahrettin Kerim Bey de şöyle diyordu:

«Yüksek Adalet Divanının bu kararını, bir "tacı mefharet" gibi taşıyorum. Yassıada'da ilk dakikadan itibaren, Muhterem Kumandan başta olduğu halde vazifelilerden gördüğümüz müşfik alâka, ve...»

Yazmaktan utanıyorum. Bilmem, inatları, nemrudunkini de geçmiş müfteriler, bu satırların da onlara Tomson zoruyla söyletildiğini iddiaya yeltenecekler mi?

MENDERES, İHTİLÂLİN YILDÖNÜMÜNÜ KUTLUYOR

Şimdi de sıra sizlere, 27 Mayıs düşmanlarının utanmaz suratlarında bir yıkıcı şamar gibi, patlayacak olan tarihsel bir belgeyi sunmama geldi. Ben burada, - yine sırası geldiği için - Menderes'in, nezaket görevlerini yerine getirmekteki şaşmaz dikkatini, candan bir takdirle ve bir defa daha anmaya mecburum.

Yassıada'da Albaylığa terfi ettiğim zaman, ilk tebriki Adnan Menderes'ten almış olduğumu da evvelce açıklamıştım. Bundan başka Yassıada'da

Ramazan bayramı, Yılbaşı dahil, resmî ya da dinsel hiç bir bayram ya da tarihe resmen damgasını vurmuş hiç bir millî gün geçmemiştir ki ben, ilk tebrik mektubunu Adnan Menderes'ten almış olmıyayım!

Nitekim, meselâ, 30 Ağustos 1961 günü, Menderes'ten, işte aynen şu mektubu almıştım:

Pek muhterem kumandanımız;

Malazgirt zaferi, Türklere yeni ülkelerin ve vatanın kapılarını, ve yollarını açtı.

İstanbul'un Fethi, muazzam stratejik önemi yanında, dünyanın emsalsiz şehrini Türklere kazandırdı.

30 Ağustos zaferi ise, istilâya uğramış ve parçalanmış bir vatanı yeni baştan kurtardı ve millet bütünlüğünü kurdu.

Şanlı ordumuzun sayısız zafer destanları arasında 30 Ağustos zaferinin muazzam önemiyle mütenasip heyecanımızın ifadesi olan naçiz tebriklerimin, şanlı Türk Silâhlı Kuvvetlerinin mümtaz bir mensupu ve Kumandanımız sıfatıyla, zatıâlilerine tevcihimi, hüsnükabul buyurmanızı, pek derin hürmetlerimle rica eder ve bu muazzam zaferin, milletimize ebediyen mutluluk kaynağı teşkil etmesini en halis heyecanımla, niyaz ve temenni eylerim. "A. Menderes" 30 Ağustos 1961.»

Ondan bana gelen son dere önemli ve tarihi belge, - bende mevcut bulunan Menderes imzalı daha nice mektupların şüphesiz en kıymetlisi, - 27 Mayıs 1961 tarihini taşıyordu. Ve işte aynen şöyle yazılmıştı:

«*Muhterem Kumandanım;*

İhtilâlin birinci yıldönümünün milletimizce

büyük bir heyecanla kutlanmasına, ben de aynı millî heyecanla katılmakta olduğumu, naçizane arz etmek isterim.

Gerçi içinde bulunduğumuz şartlar ve durumumuz itibariyle, belki bu yazımı haddim dışı saymak düşünülebilir: Ancak, şahsi durumumuz, elem ve ızdıraplarımız bir tarafa, milletçe duyulan heyecana, benimsenen bir inkılâba, ve tevecc üh olunan asîl gayelere katılmak hususundaki hislerimin hulus ve samimiyetinden kuvvet aldığım içindir ki, bunları zatı âlilerine yazmak cesaretini bulmaktayım ve yine bunun içindir ki, her hangi bir mülâhaza bunları yazmaktan beni alıkoyamamıştır.

Tarih sayfalarını kahramanlık destanları ile doldurmuş bulunan ve büyük milletimizin en aziz varlığı olan şanlı ordumuz, Türk vatanını kurmuş, asırlarca süren felâket fırtına ve girdaplarına karşı onu korumuş, kurtarmış ve dünyada bugünkü şerefli ve itibarlı mevkiimizi o sağlamıştır.

Bu itibarla, onun ve milletimizin eseri olan ihtilâl ve inkılâbın, gelecekte ve ebediyen aziz yurdumuzun ve milletimizin hürriyet, saadet ve refahının teminatını teşkil etmesini, en içten ve halisane bir temenni olarak Tanrıdan niyaz ederim.

Bu mesut yıldönümü münasebetiyle en iyi temenni ve tebriklerimi, şanlı ordumuzun asil ve şefkatli bir mensubu ve kumandanımız sıfatıyla, zatıâlilerine kemali hürmetle arz ve iblâğ eylerim efendim. - A. Menderes -»

27 Mayıs'ı tarih önünde açıkça tezkiye, tasdik, tebcil, tâzim ve takdir etmek hareketi eğer böylece, onun yıktığı iktidarın en yetkili başından

gelirse, geri kalanlara sadece, itiraz kabul etmez bir gerçeğe sessizce boyun eğmek düşer sanırım!

Kaldı ki, - şüphesiz o satırları da tomsonların tehdidi altında yazmış olmayan - Adnan Menderes, aynı gün ve o ilk mektubundan pek az sonra, bir de şu hitabı ulaştırıyordu:

«*Muhterem Kumandanımız;*

Bu sabah erken, Bayramı tebrik ve bu mesut vesileyle hislerimi kısaca dile getiren bir mektup sunmuştum.

Tarihimizde ebediyen şerefli ve önemli bir merhale teşkil edecek olan İhtilâl ve İnkilâbın birinci yıldönümü münasebetiyle duyduğum heyecan ve tebriklerimi civanmert şahsiyetinize bizzat ifade ve iblâğ benim için vicdani bir zevk ve tatmin edici bir vazife olacaktır.

Bundan beni mahrum etmiyeceğinize inanarak ve kemâli hürmetle emrinize intizardayım aziz kumandanımız! - 27 Mayıs 1961 - A. Menderes»

O gün, benden izin almış bulunan subaylar, odama, aynı niyetle çağrılmak istemiş olan Bay Refik Koraltan'ı da getirdiler. Menderes'in odamda bulunmasında sakınca görmeyerek Koraltan'ı da aldım, birbirlerine sarıldılar. Biraz sonra Koraltan bana döndü ve hazırlayıp ezberlediği tebrik nutkunu okudu.

Doğrusu ihtilâl, tam zamanında yapılmıştı: Ortalığın o kadar bozulmuş havası, başka hiçbir şeyle düzelemezdi. İşin sonu, inşallah, kendileri için de memleket için de hayırlı olurdu!

Fakat onun sözlerinde, Menderes'in yazdıklarındaki sıcak samimiyet havası yoktu.

Nitekim, Koraltan, o günden 10 sene sonra,

bütün dediklerini unutacak, bütün yaptıklarını unutacak, bir 27 Mayıs sabahı beni tebrik etmiş olduğunu unutacak ve hattâ bir gün bana, sonradan kendisini yalanlayacak bir mektup yazmış olduğunu da unutacak ve bir gazete yazarına:

«27 Mayıs mı? Onun getirdiği sadece, benim çektiğim "Gut" hastalığından ibaretti.» diyecekti.

GÜRSEL «İDAM OLURSA İSTİFA EDERİM» DEDİ

Sayın Gürsel'in, Yüksek Adalet Divanı'na yine benim vasıtamla ikinci defa başvurması, 1961 Nisanının ortalarına rastlamıştı.

Nisanın 18. Salı günüydü.

Kendi çağırısı üzerine Gürsel'le o gün yaptığımız uzun konuşma, 3 saatten fazla sürmüştü: Bana sanıkların, avukatların tutumları, Soruşturma Kurulunun ve Divanın faaliyetleri, dâva safahatının detayları etrafında, ardı arkası gelmeyen sorular soruyordu. Benden aldığı geniş izahatı yeter bulmuş olacaktı ki, bir ara, konuyu değiştirip, sözü, ihtilâlin ve Yassıada dâvalarının bütün dünyadaki yankıları üzerine getirdi: İngiltere Kraliçesi, Almanya Başvekili, Amerika Devlet Başkanı ve dünyanın daha pek çok ünlü şahsiyetleri Yassıada dâvalarına karşı yakın bir alâka göstermekteydiler. Gürsel'e, onlardan, mektuplar, teller, mesajlar ve sözlü haberler gelip durmaktaydı. Hepsinin birleştikleri bir müşterek nokta vardı: *İhtilâli, hepsi de tasvip ve takdir ediyorlar, fakat son perdenin ölümsüz kapatılmasını diliyorlardı!*

Rahmetli Gürsel, bütün bunları, bazılarının belgelerini de göstere göstere anlattıktan sonra:

«Halbuki, dedi, biz, bir Yüksek Adalet Divanı kurmuş ve tutuklular hakkında son hükmü vermeyi o divanın takdirine bırakmışız. Gerçi, yabancı hükümdarların, devlet başkanlarının, başbakanların ve öteki ünlü kişilerin temennileri, benim gönlümün de isteğidir. Fakat sen söyle bakalım: Bu isteğimin tahakkuk edebilmesi için ben ne yapabilir, nasıl davranabilirim?»

İşlerin içinde bulunmayanlar için, böyle bir soruya cevap vermek son derece kolaydır: Zira o durumda bulunanlar için, bu soruya: «Bir emir verirsiniz, herşey istediğiniz şekilde halledilir!» şeklinde bir cevap vermekten daha kolay, hiç bir davranış yoktur!

Fakat dilimizde «Kazın ayağı hiç de öyle değil!» şeklinde bir söz vardır ki, 1961'in karmakarışık ortamı içinde, onu hatırlamamak mümkün değildi: Evvelâ, Ordunun, işlenilmiş suçlarla mütenasip ağırlıkta cezalar beklediği, unutulması imkânsız bir gerçekti! Hele cahil kimselerin, «Asamazlar... kesemezler... kıllarına bile dokunamazlar... hele bir tekine ilişsinler de görelim bakalım!» kabilinden kuru sıkı tehditler savurup durmaları yüzünden Ordu, tutukluların ağır cezalara çarptırılmasını temenni ediyordu.

Sonra, Gürsel, henüz, Millî Birlik Komitesi üyeleriyle, her hususta tam bir mutabakata varabilmiş değildi. Netekim, onunla ihtilâlden sonraki hemen her konuşmamızda - 14'lerin tasfiyesinden önceki devrede ve daha sonraki safhalarda - çalışma ahenginde görülen esaslı aksamalardan şikâyet ediyordu!

İhtilâl sonlarında rastlanan bu çeşit çelişmeleri ve onların müşterek nedenlerini «Menderes'in

Dramı» isimli eserinde, Sayın Şevket Süreyya, tam bir isabetle, aynen şöyle belirtmektedir:

«*İhtilâl olmuştu ama, ihtilâlciler de büyük problemler karşısındaydılar. İhtilâl, gerçi bir başkan bulup başa geçirmişti ama, onun yetkileri, bizzat Millî Birlik Komitesinde bile kısıtlıydı. Sonra, ihtilâlin, taşra ve uç teşkilâtı da yoktu. İhtilâl sonrası için bir program da hazırlanmamıştı. Hele herkesin ne yapıp, nasıl hareket edeceği, daha ihtilâlin ilk günü bile biraz karışıktı!*» (*)

Kaldı ki, ihtilâl, yapılışının hemen ertesi sabahı, memleketin en aydın, en bilgin, en seçkin hukuk uzmanlarını bir araya toplamak suretiyle, kendisine hukukî bir çevre ve dayanak aramış, ona adeta teslim olmuştu. Bu yüzden Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı, bir ihtilâl mahkemesi değildi! Yüksek Soruşturma Kurulu da bir ihtilâl organı sayılamazdı. Netekim, bu divana, dâvaları görmek vazifesi, 1412 sayılı ve 1929 tarihli Ceza Muhakemeleri Usul Kanununun usullerine ait hükümlerine göre davranması kaydiyle verilmişti.

Şimdi bir ihtilâl devletinin geçici başkanı sıfatiyle Gürsel, Yüksek Adalet Divanı üzerinde tesir yapmaya kalkışarak, bu kurulmuş usule ve ihtilâlin suçluları adalete teslim etmek prensibine fiilen karşı çıkabilir miydi?

İş, bu açılardan ele alınınca, Gürsel'in o sorusuna bir cevap vermek elbette ki ilk bakışta görüldüğü kadar kolay bir iş değildi.

Ben, o anda zihnimden bütün bunları geçirerek:

(*) Sayfa: 471

«Sayın Orgeneralim, dedim, o yabancı kral-lar, devlet başkanları, başbakanlar ve bütün öteki ünlü kişiler, hükümlerini uzaktan verirken, bi-zim iç yüzümüzü, bizdeki ortamın gerçekten müs-tesna özelliklerini elbette ki sizin kadar, bizim kadar bilemezler. Benim naçiz inanışıma göre, bir Devlet Başkanı olarak size düşen en doğru davranış, kendisine çok ağır bir görev yüklenilmiş bulunan Yüksek Adalet Divanı'nı, Adaletin belli yolları ve ölçüleri içinde ve kendi vicdanları kar-şısında, tamamen müstakil bırakmaktır.»

Gerçi, şüphesiz, «Son perdenin ölümsüz ka-panması», benim yüreğime de yabancı kalabilecek bir temenni değildi. Fakat o devrin ortamı içinde ben, Gürsel'in, yanlış bir adım atıp da son dere-ce müşkül bir durumda kalması ihtimalinden ürk-mekteydim. O günlerde esen siyasî lodosun kar-makarışık dalgaları arasında, kazazedeye el uzat-mak isteyecek en iyi niyetli halaskâr, onunla be-raber batabilirdi!

Cevabım, rahmetli Gürsel'i epeyce düşündür-dü: Sıkıntılı bir eda ile ayağa kalktı:

«Peki Tarık, dedi, verdiğin izahata teşekkür ederim. Bu meseleyi, ileride yine görüşürüz. Fa-kat, benim niyetim, Millî Birlik Komitesini ölüm-süz kararlara ikna etmek!..» ve ayrılırken ilâve etti:

«Beceremezsem kararlıyım: İstifa edeceğim!»

Böylece o gün kendisinin de söylemiş olduğu gibi, rahmetli Gürsel'le bu meseleyi, ilerde tekrar görüşecektik.

Aynı konudaki ikinci konuşmamız, ilkinden epeyce sonra, 1961 Haziranının 21. Çarşamba gü-nü oldu:

Yaver Bay Agasi Şen, bir gün evvel, Yassıada'ya telefon ederek, Devlet Başkanının ertesi sabah Florya köşküne beni beklediğini bildirdi.

Ertesi sabah köşke vardığım zaman, saat 10.00'a gelmekteydi. Agasi Şen «Bekliyor, dedi, 10 dakika evvel seni sormuştu! Hemen yanına git!..»

Karşılaştığımız zaman balkondaydı: Kalkıp elimi sıkarak:

«İçerde oturalım, dedi ve gülerek ilâve etti:

«Etraf gazeteci dolu: Görürlerse, ellerinden, dillerinden kurtulamayız!»

Odada masanın başına karşılıklı oturduk. Yine Ada'da olup bitenleri soruyordu. Bir ara:

«Ya hâkimler, dedi, onlarla sıkı temasın oluyor mu?»

«Hepsiyle de sık sık konuşuyoruz» dedim.

Bana doğru eğilerek aşırı bir ilgiyle sordu:

«Aralarında kararlar hakkındaki niyetlerini açıklayanlar var mı?»

«Ben bu hususta bir şey sormadım. Onlar da hiç bir şey çıtlatmadılar!»

«Sen hele bir yokla bakalım!»

«Hay hay» dedim. Kaşları çatık olarak şunları söyledi:

«Sana daha evvel de söylemiştim. Ben işin sehpalarda bitmesini istemiyorum: Üçer beşer sene hapis vermekle yetinseler, fena mı olur?»

Samimiyetle:

«Fena olmaz şüphesiz,» dedim ve ilâve ettim: «Arzettiğim gibi, ben, bu hususlaki niyetleri hakkında henüz hiç bir şey bilmiyorum. Emrinize uyarak, ağızlarını yoklayacağım. Bunu yaparken sizin noktainazarınızı da şahsî bir temenni olarak,

kendilerine bildiririm! Ama buna rağmen şayet sonunda, hoşunuza gitmeyecek kararlar verirlerse, ne diyebiliriz?»

«Açık söyleyeyim: Ben fena halde kırılırım!» dedi.

«Haksız düşersiniz» dedim ve ilâve ettim: «"Mademki sizin bunlar hakkında verilmiş peşin kararlarınız vardı, bizi buraya neden topladınız?" deseler, ne cevap verebilirsiniz?»

Rahmetli Gürsel:

«Hayır, dedi, şüphesiz, onlarla böyle bir tartışmaya girmem. Fakat bırakıp çekilmeme de bir şey diyemezler ya?»

Ben, çıkmaza girebilecek bir tartışmayı uzatmamak için:

«Seçimlere kadar sabretmeye mecbursunuz» dedim. «Ondan sonrasını, sırası gelince, enine boyuna yine konuşuruz. Seçimlerden sonra İzmir'deki evinize yerleşmeniz de, istirahat etmeniz de mümkün olur.»

Gürsel'in istifa etmesi, ihtilâlin verebileceği fiyaskoların en müthişi olurdu.

Son sözüme:

«Ben çekilmek istediğimi söyledim, ama bırakmıyorlar» cevabını vermesinden anlamıştım ki, bu konuda, ilk defa bana açılmış değildi! İstifasına karşı çıkanları hemen tasvibettim:

«İyi yapmışlar... Zira hava henüz sizin bir kenara çekilmenize elverecek kadar durulmuş değildir!»

Bu konuda aramızda o gün bu kadarla kalan konuşmayı, 1961 Ağustosunun altısına rastlayan bir Pazar sabahı yeniden açacaktık.

Kendi daveti üzerine, Florya köşküne, o gün

öğleden sonra gitmiştim. Aynı odada konuşurken, hanımı da yanımızdaydı. Bir ara, eşine:

«Hanım, dedi, Tarık'la konuşacaklarım var: Bizi biraz yalnız bırakır mısın?»

Eşi bu isteğe uyarak çıkıp da bizi yalnız bırakınca:

«Biraz evvel, dedi, sizin Salim Bey (Başol) buradaydı. Yarım saat kadar konuştuk. Ben, evvelce sana söylediklerimi ona da anlattım. Yassıada'da ölüm cezaları verilmesinin mahzurlarını belirttim!»

Ben, hiç tereddütsüz:

«Yanlış yapmışsınız.» dedim ve o, kaşlarını çatarak: «Neden?» diye sorunca cevap verdim:

«Yanlış yapmışsınız: Çünkü, eğer bu meseleyi çok ciddî tutmak istiyorsanız, yapacağınız doğru hareket, yalnız Başol'la değil, Yüksek Adalet Divanı'nın bütün yargıçlarıyla konuşmaktır. Tek başına Salim Başol'u ikna etmek, meseleyi halletmeye yetmez ki!..»

Ve o düşünürken sordum:

«Öteki yargıçlarla da konuşmak ister misiniz?»

O hemen: «İstemem,» dedi ve ilâve etti: «Öyle bir hareket, rica sınırını açıkça aşan ağır bir baskı olur. Ben, adaleti baskı altına almanın sorumluluğunu yüklenemem! Oraya, kendilerine her yetkiyi vererek getirdiğimiz insanlara "Siz, kanunlara, adaletin icaplarına boş veriniz: Benim paşa gönlümün sesini dinleyiniz!" diyebilir miyim? Bunu yaparsam, bizim *"Ağa Cemal"* adı ne olur?»

«O halde, dedim, bu işi Salim Başol'a açmakta ne fayda gördünüz? Sizin, üzerinize alamıya-

cağınızı açıkladığınız bir mesuliyeti, hem de Yassıada Divanı'nın başkanı olarak, Salim Başol mu yüklensin?»

Rahmetli Gürsel öfkelendiğini saklayamadı:

«Sana, dedi, benim Başol'dan öyle bir istekte bulunduğumu kim söyledi? Ben ona sadece şahsî temayülümü ihsas ettim!»

Ben, hükmümü açıklamaktan çekinmedim:

«Adamı zor durumda bırakmış olduğunuz muhakkak!»

Gerçi Sayın Gürsel, son sözümü cevapsız bırakarak, bu konuyu o noktada kesti ama, ben haksız olmadığımı ertesi gün Salim Başol'la konuştuğum zaman anladım.

Başol, sabahleyin, vapurdan doğruca odama gelmişti:

«Sana gizli diyeceklerim var: Yanımıza kimse girmesin» dedi.

Biraz sonra sözlerinden anladım ki, Başol, Gürsel'le benim de konuşmuş bulunduğumdan habersizdi.

Başol söze:

«Ben, dün Sayın Gürsel'le konuştum» diyerek başladı ve arkasından, ben, Gürsel'in söylediklerini bir de ondan dinledim. Başol, Gürsel'in insanca duygularını takdir ediyordu. Fakat koca divanda, onun bir tek oyu vardı. Diğer yargıçların temayüllerini istenilen istikamete kanalize etmeye çalışmak, yapılması kolay göze alınabilir bir davranış değildi. Hele üstelik onlar arasında askerler de bulunduğu düşünülürse!..

Durum, gerçekten son derece kritikti! Hele Yassıada Kumandanı olarak ben, böyle bir konuya daha fazla karışmak yetkisinden büsbütün u-

zaktım. Fazla ileriye gitmek, benim haddim değildi. Çaresiz:

«Siz bilirsiniz Sayın Başkan, dedim: Size hiç bir güç, vicdanınızın sesi kadar hükmedemez! Bizlere ise, ancak verilecek kararların, millet hakkında hayırlı olmasını dilemek düşer!»

Sonradan, rahmetli Gürsel'le bu konuya son bir defa daha girecektik: Fakat o zaman, kendisinin de dediği gibi, iş işten geçmiş olacaktı!

«Maalesef!» demeyeceğim: Zira bu kelimenin kapsadığı çapta bir kesin hüküm vermek, bana değil, tarihe düşen bir görev olacaktır!

KARARLARA DOĞRU

İki saatten fazla bir zaman son defterimde, kararlara tekaddüm eden ayların olaylarını inceledim. Hadiseler arasında zikre değer bulduklarımı birer birer not ettim. O kısa notları, aşağıya aynen geçiriyorum:

«25 Mayıs Çarşamba:

Bugün Adnan Menderes'in büyük oğlu Yüksel Menderes, babasını ziyarete geldi. Onları odamda görüştürdüm. Adnan Menderes, oğlunu görünce çok heyecanlandı. Uzun konuşması arasında ona, siyasi hayata asla karışmamasını öğüt verdi. Ve ilâve etti:

"Yarın ne olacağımızı bilemem. Fakat sağ kalırsam, beni hiç bir kuvvet, siyaset alanının seyircileri arasından ayıramıyacak. Alt tarafı bir alkış ve itibar iptilâsı değil mi bu? Sen, adın gibi, hayatta gerçekten yükselmek istiyorsan, o illete tutulmaktan son derece sakın!"

«18 Temmuz Salı:

Büyük koğuşlarda, Anayasa tartışmalarının çok kızıştığını ihbar ettiler.

Tutukluları, Anayasa'ya: "Hayır" demeğe zorlamakta en gayretli davrananlar, Reşat Akşemsettinoğlu (5. koğuştan) ve Halûk Timurtaş (6. koğuştan) imişler.

Ben diğerleriyle birlikte o koğuşları da dolaştım. İsim açıklamadan, Anayasa aleyhine konuşulmasını, ağır bir dille takbih ettim.

O arada Bayar'ın ve Menderes'in odalarına da uğradım.

Bayar, çekimser kalacağını söylüyor, buna neden olarak da seçim usulünü tasvip etmediğini söylüyordu.

Buna karşılık, Menderes candan bir samimiyetle:

"Ne demek?" dedi, "bunun da tartışması olur mu? Bir değil, bir milyon oyum olsa, hepsini 'Evet' diye atardım."

Bugün, bu iyi niyetli insanın etrafındakiler tarafından harcanmış bulunduğuna bir daha inandım.»

«22 Temmuz Cumartesi:

Bugün, tutuklulardan, Fatih İlçesi eski D.P. Başkanı Dr. Ömer Faruk Sargut, kendisini, kravatıyla helâ demirine asmak suretiyle intihara kalkışmış.

Sargut, Topkapı olaylarından sanıktı. Söylediğine göre, eşine gönderdiği bir mektubun ele geçmesinden müteessir olmuş. Bir de gayri meşru servet sahibi olmakla töhmetlendirilmiş bulunmasına üzülmüş. Çıkardığı bir hırıltıyı duyarak,

onu, polis İsmail Püsküllü, Nevzat Yalçın ve Sebati Acun kurtarmışlar.

Ben duyar duymaz koştum ve doktoru getirttim. Dr. "Birşeyi yok" diye rapor verdi. Sargut'un durumu gerçekten iyi görünüyordu.»

«27 Temmuz Perşembe:

Yeni İstanbul gazetesi, benim İstanbul Polis Müdürlüğüne atanacağımı yazmış! Bu, uydurma bir haber olacak! Fakat başta, Menderes olmak üzere, birçok tutuklular, bu haberi, kendi hesaplarına kötü yorumlamışlar: Çoğundan bu yolda haberler geldi. Menderes de hemen mektup yazmış: Getirttim, konuştuk:

"Aman Kumandan gitmeyin; gerekirse biz buradan sayın Devlet Başkanına mektup veya dilekçe yazalım. Siz giderseniz, bu ada bize cehennem olur» diyor. Gönül almakta, adadaki nice hoyratlara örnek olacak insan!»

«5 Ağustos Cumartesi:

Bu sabah eski Bursa Milletvekili Kenan Yılmaz hastalandı. Derhal hastaneye kaldırttım. Millî Müdafaa Vekili olduğu sıralarda, vazife icabı kendisiyle birkaç defa temas etmiş bulunduğum bu temiz, nazik ve efendi insanı severdim! Adadaki varlığı, bir kuş kadar hafif olmuştu. Saat 11.00'de ziyaretine gittim.

Yanına girdiğim zaman, onu oksijen çadırına almışlardı. Hatırını sordum: "İyiyim" dedi. Gerçi doktorlar da: "Biraz açıldı" dediler ama, maalesef, müjdeleri doğru çıkmadı: Oksijen çadırı altında ölümle yaptığı mücadele, onun kesin yenilgisiyle sona erdiği zaman, saat 12'yi çeyrek geçiyordu. Nâşını Deniz Hastanesine götüren Lâ-

le motorunun ardından bakarken gözlerim dolmuştu. Biz onunla, çıkarcı şebekesinin şerrine uğramış bir masum insan daha kaybetmiştik.»

«21 Ağustos Pazartesi:

Bu sabah Adnan Menderes'in hanımı ve üç oğlu ziyarete geldiler. .Benim odada iki saate yakın konuştular. Adnan Menderes, bu tarihteki not defterine şöyle yazmış:

"Geleceklerini bu sabah öğrendiğim anda kapıldığım heyecan, tarif olunmaz bir şiddete vardı...

Geldiler, Berrinim ve üç yavrum.

Kumandan Bey'in odasında, nazik ve lütufkâr nezareti altında bir saatten fazla görüştük, bakıştık, ağlaştık ve kalplerimiz yırtılırcasına ayrıldık.

Hâlâ heyecandan titremekteyim."

KARARLAR ve İNFAZ

Nihayet 14 Eylül 1961.

Ertesi sabah, Yüksek Adalet Divanında tutuklulara tarihî kararlar tefhim edilecekti. Artık kararların - kelimenin tam anlamıyla - arifesindeydik.

O gün, başta Bayar ve Menderes olmak üzere, pek çok tutuklular veda için ziyaretime geldiler. Kararlar ne olursa olsun, ondan sonra artık Yassıada'da kalmıyacaklarını hepsi de biliyorlardı.

Sabahleyin evvelâ Bayar'ı getirttim. Bayar:

«Yarın ne olacağımız meçhul» diyor ve ilâve ediyordu: «Onun için, bugün sizinle vedalaşmaya geldim. Bize gösterdiğiniz yardımlar için, alâka ve ihtimam için, size bütün kalbimle teşekkür ederim. Bir hapishanede bulunmanın acıları, tutuklu insanlara, ancak sizin başarabileceğiniz kadar hafifletilebilirdi. Allah sizden razı olsun!»

Bayar'ın bu kısa süren veda konuşmasından sonra benimle ikinci defa olarak o gün görüşmeyi isteyen Fatin Rüştü Zorlu'yu getirttim.

«Kumandan,» dedi, «bugün, galiba bu adadaki son günümüz, yarın yollarımız ayrılıyor. Ayrılmadan evvel, sizinle, burada geçen hayatımızın bir muhasebesini yapmak ihtiyacını duydum. Burada, sizden, hiç birimizin, hiç bir şikâyeti olabile-

ceğini sanmıyorum. Tam tersine bize birer mazlum değil, âdeta birer mağdur muamelesi yaptınız. Hepimiz adına teşekkür ederim. Bana bir sefer, mahkemede hırçın, ters cevaplar vermememi öğütlemiştiniz. Size: "Ben tam 50 yaşındayım kumandanım, 50 sene böyle konuştum, bütün yakınlarım bilirler ki, benim konuşma stilim, çocukluğumdan beri budur. Faydasından çok zararlarını gördüğüm halde, bu mizacımı değiştirmeyi hiç bir zaman denemedim. Netekim, atalarımız da: "Can çıkar, huy çıkmaz" sözünü boşuna söylememişler. Ama buna rağmen, o haklı öğüdünüz için size teşekkür ederim: Şüphesiz benim iyiliğimi düşünüyor ve mahkeme üzerinde kötü bir intiba bırakmamamı istiyordunuz.

Geçen günkü aramada odamdaki bir kapalı pamuk paketi içinde, bir insanı rahatça öldürmeye yetebilecek miktarda uyku ilâcı bulmuştunuz. Onları benim elimden adeta, tabancamı müsadere eder gibi almıştınız.

Ben cezamı kendi elimle vermekte kararlıydım. Fakat sizin onları elimden alışınızdan sonra, ölüm benim irademden çıkmış oldu: Kadere mecburen teslim oldum.

Yarın, hakkımda verilecek kararı bilemem. Fakat ağır olacağından eminim. Benim sizden son bir ricam var: Hakkımda verilecek karar ölüm ise, infazından evvel, bana, sizinle konuşmak fırsatını bir defa daha veriniz: Son olacağına inandığım sözlerimi size söylemek istiyorum: Onları size, anneme nakletmeniz için söylemek istiyorum.»

Ben, böylece, ne diyeceğimi şaşırmışken o:

«Müsaadenizle Kumandan» diyerek ayağa kalktı, vedalaşarak ayrıldık.

Zorlu'dan sonra, benimle konuşmaya talip olmuş bulunan Koraltan geldi. O da teşekkür ve veda etti. O gün, sonradan Yassıada'dan aldığını söylediği «Gut» hastalığından hiç bahsetmemişti.

Bunlardan sonra evvelâ, Adnan Menderes'i, hemen arkasından Ethem Menderes'i getirttim. Her ikisi de, her zamanki gibi samimiydiler: Adnan Menderes, mahzun sesiyle:

«Nihayet ayrılık gününe geldik, Kumandan.» dedi. «Yarından itibaren, benim kahrımı çekmekten kurtulacaksın!»

Gülerek:

«Oldu mu ya? dedim, giderayak beni çivilemesen olmaz mı?»

O da güldü:

«Yok Kumandanım, çivilemek ne demek. Hakikaten, sen olmasaydın, Yassıada'nın çilesi beni ezerdi. Buraya bir tek dostla gelmiştim: Fakat gidişim ne tarafa olursa olsun, buradan, ikinci bir dost olarak kalbimde seni götüreceğim! Sen unutulamazsın, Kumandan... Sana duyduğum minnettarlığı anlatmaya teşekkür kelimesi yetmez. Mektubumda da yazdığım gibi, bugün seninle vedalaşmaya geldim. Yarın nereye gönderilirsek, buradan, senin eşsiz efendiliğinden ayrılmak, benim için son derece ağır bir ceza olacak!»

Ethem Menderes de söze karıştı:

«Sahiden Tarık Bey! Burada bilhassa Adnan Bey'e gösterdiğiniz son derece insanca nezaket, yardım, alâka ve ihtimam için size ben de teşekkür edeceğim. Ölünceye kadar unutamıyacağım bu insanî muameleyi, Adnan Bey'in ailesine de dilimin döndüğü kadar nakletmek, borcum, vazifemdir...»

Bir şahidi hayatta bulunduğu için, - ve sırf vicdansız ve insafsız müfterilere bir utandırıcı cevap olsun diye - buraya geçirmek ihtiyacını duyduğum bu sözler, beni utancımdan adeta terletmişti. Kesebilmek ve bahsi değiştirebilmek için:

«Ben, dedim, vazifemden fazla bir şey yapmış değilim.»

Bereket, Ethem Menderes, Adnan Bey'e bir sual sorarak, konuyu değiştirdi:

«Yüksel'den bir haber var mı?»

Birkaç gün evvel yine üçümüz konuşurken söz, Yüksel'den açılmış ve Yüksel'in Y.T.P.'ne girişi hepimizi üzmüştü. O gün Ethem Menderes, Yüksel'in bu partiye girişi üzerine Adnan Menderes'e dönerek:

«Yüksel niçin böyle yaptı?» demişti.

Adnan Menderes de:

«Ben de çok üzüldüm, bu çocuk niçin bunu yaptı?» dedi ve ilâve etti: «Derhal,» dedi, «şimdi gidip hanıma mektup yazacağım ve vaziyeti soracağım.»

Gerçekten, Menderes, Berrin Hanıma mektup yazmış ve bu durumu sormuştu: İşte veda gününde Ethem Menderes'in «Yüksel'den haber var mı?» dediği buydu. Menderes:

«Hanıma mektup yazdım, fakat henüz bir cevap alamadım» dedi.

Menderes'lerle vedalaşmamız da böylece sona erdikten sonra, odamda, içim hüzünle dolu olarak, uzunca müddet yalnız kaldım:

Kararları biliyordum!

Ertesi sabah onlara açıklanınca, Yassıada bir ana baba günü yaşayacaktı. O gün, Yassıada'nın bütün tutukluları arasında, hakkındaki kararı

kendisine açıklayabileceğim bir tek insan vardı: Oramiral Sadık Altıncan.

Hem hakkındaki kararı ona açıklamak, benim için mahzurlu bir boşboğazlık değil, isabetli bir vazife sayılırdı: Çünkü Yassıada'nın kurucusu, Yassıada dâvalarından şerefli bir beraat kararı alarak çıkmıştı. Fakat kalp hastası olan yaşlı amiral, acaba o kararı, mahkeme salonunda bekleyip dinlemenin heyecanına dayanabilir miydi? Bunu düşünerek Altıncan'ı bir subayla odama getirttim. Ona, son derece sakin görünmeye çalışarak:

«Sayın Amiralim, dedim, yarın akşam Yassıada'dan galiba beraber ineceğiz.»

Zeki adam, vereceğim müjdeyi hemen anlamıştı:

«Teşekkür ederim Kumandan,» dedi ve gözleri dolu olarak ilâve etti: «Çok şükür, korktuğuma uğramadım: Şerefimle öleceğim.»

MENDERES'İN İNTİHARA TEŞEBBÜSÜ VE KARAR GÜNÜ

Nihayet korktuğuma uğradım: Menderes'in intihara teşebbüsü ile, tarihî kararların sanıklara tefhimi, aynı güne rastlayarak, iki ayağımı bir pabuca soktu!

O gün uyandığım zaman, ortalık henüz aydınlanmamıştı. Saate baktım: 4.30. Yıkanıp giyinerek odamdan çıktım.

Menderes'in odası önünden geçerken nöbetçi subayı:

«Komutanım, dedi, ben de neredeyse size gelecektim.»

«Ne vardı ki?» diye sordum.

«Efendim, dedi, Menderes'in garip bir hali var. Saat 4.00'e doğru, odasından bir gürültü duyuldu, hemen girdim: Baktım, karyolasından yere düşmüş. Kucaklayıp yatağına yatırdım. Ben bunu yaparken, ne benim işimi kolaylaştıracak bir davranış gösterdi, ne de bir mukavemette bulundu: Sanki bayılmış gibiydi.»

Merakla sordum:

«Peki sonra?»

«Sonrasını bilmiyorum: Koşup durumu bildirmek üzereydim ki, siz geldiniz.»

Hemen odasına girdim, avucumla kalbini yokladım: Çarpıyordu. Göğsü hafif hafif inip kalkıyor, rahatça nefes alıyor gibi görünüyordu. Teneffüsü ara sıra boğucu bir hırıltı ile adeta kesilir gibi oluyordu. Hemen doktoru getirttim. Garnizon hastanesi baş hekimi, Asabiye Uzmanı Yarbay Galip Bozalıoğlu'nun, Menderes'in nabzını tutması ile, heyecana kapılarak bağırması bir oldu:

«Eyvah... Komaya girmiş... Ölüyor adam!»

Birden benim heyecanım da artmıştı:

«Deme doktor? Nedir? Neden komaya girsin?»

Galip Bey:

«Bilemem» dedi ve ilâve etti: «Vücutta refleks yok!»

Gerçekten, doktor, yakasından çıkardığı bir toplu iğneyi, Menderes'in eline, ayağına batırıyor, fakat, hareketsiz vücut, acı duyduğunu belirten hiç bir hareket yapmıyordu.

Derhal fırlayıp odama koştum. İrtibat bürosunu aradım ve durumu anlattım:

«Derhal, dedim, mümkün mertebe süratle, İstanbul'un en seçme doktorlarını buraya yetiştirin.»

Bana asırlardan uzun gelen kısa bir zaman sonra, iskeleye yıldırım hızıyla gelen bir motor, Ord. Prof. Sayın Sedat Tavat ile, Amerikan Hastanesi iç hastalıklar uzmanı Sayın Nevzat Yeğinsu'yu Yassıada'ya indirdi.

Onlar gelinceye kadar, adadaki diğer bütün doktorlar da Menderes'in başına toplanmışlardı.

Muayene, konsültasyon... ve karar:

Mide, derhal yıkanacak!

Hekimler bu kararı tatbik ederlerken, helikopter de, yazılan ilâçları yetiştirmek üzere havalandı.

Gün, karar günüydü. Bizi, o kararlar açıklandıktan sonra yapılacak binbir iş bekliyordu. İdama mahkûm edilecekler ayrı, müebbet hapse atılacaklar ayrı, çeşitli hapis cezaları alacak olanlar ayrı, beraat edecekler ayrı yerlere gönderileceklerdi.

Bunların pürüzsüz bir düzenle sevk olunabilmeleri için, önceden alınması şart olan pek çok tertibat vardı: İşte buna göre görevli subaylar ayrılmış, kâğıt üzerinde tesbit edilen bu plân, bütün görevlilere duyurulmuş, bütün hazırlıklar bir gün önce tamamlanmıştı. Eğer bu plân daha önce düzenlenmemiş olsaydı o günün heyecanı ile işler aksayabilirdi.

Menderes'in intihara teşebbüsü, Yassıada'nın yaşadığı en hareketli, en telâşlı ve pek çok bakımdan en kritik bir zamana rastlamıştı. Ben, kendi

odamla, Menderes'in odası arasında mekik dokuyordum.

Doktorlar, mideden boşalttıklarının derhal tahlile gönderilmesini istiyorlardı. İlâçları getiren helikopteri hemen bu işle görevlendirdim. O dakikada her saniyenin benim için kıymeti vardı.

İrtibat Bürosundan bildirilmiş bulunduğuna göre, o günkü celsenin dinleyicileri Yassıada'nın başka hiç bir duruşmasında görülmemiş derecede kalabalık olacaktı. Onların büfelerde iaşe olunmaları da ayrı bir gaile idi. Kısaca, kırk bayramın kurbanı, bir güne rastlamış ve hepimizi, belki bir bombardımanın bile yaratamıyacağı kadar paniğe düşürmüştü.

Ben, başlayan günün ilk rahat soluğunu, Menderes'in tehlikeyi savuşturduğunu öğrendiğim zaman alabildim. Ancak o zaman kendimi topyekûn öteki işlere verdim. Subay arkadaşlarımın da unutulmaz gayretleriyle, divan üyelerini, avukatları ve dinleyicileri getiren gemi, Yassıada'ya yanaşırken, her işimizi yoluna koyabilmiş bulunuyorduk.

O gün için alınmış diğer tedbirlerde de fevkalâdelikler vardı: Ada civarında devriye gezen harp gemilerinin, hücumbotlarının sayısı çoğaltılmıştı. Ada üzerinde, askerî uçaklar uçuyordu. Dinlemek için geleceklerin kişilikleri daha titiz bir incelemeden geçirilmişti. Onlar arasında sanıklara yakın kimselerin bulunmamasına ise, bilhassa dikkat olunmuştu.

Biz, subay ve assubaylardan topladığımız paralarla kaidesi mermerden bir Atatürk büstü yaptırmış, bir gün evvel onu, iskele meydanının en göze çarpacak yerine yerleştirmiştik. Fakat ada-

ya o gün kimbilir kaçıncı defa olarak çıkan gazeteciler bile, o heykeli farkedemiyecek kadar heyecan içindeydiler.

KARARLAR AÇIKLANIYOR

Celse, tam saat 9.45 de açıldı. Sanıklar, kararları dinlemeye 23 grup halinde geleceklerdi. Her zamankinin tersine, onlar salona, deniz tarafındaki kapıdan getirilecekler, ve her zaman dinleyicilerin girdikleri kapıdan çıkarılacaklardı!

Salona getirilen ilk grubun başında Celâl Bayar yürüyordu.

Herkesin dikkatini çeken ilk fevkalâdelik, onun hemen arkasında Adnan Menderes'in bulunmayışı idi.

Yoklamayı yapan Başol, bizden aldığı bilgiye dayanarak, Adnan Menderes'in, rahatsız olduğu için getirilmediğini söyledi. Benim kararım, Adnan Menderes'i gazetecilere, öğle paydosunda göstermekti.

Sanıklardan sonra, avukatların yoklaması da yapıldı: 130 avukat da tamamdı.

Başol:

«Şimdi» dedi, «kararların yalnız hüküm fıkraları okunacaktır. Gerekçeli karar lâyihaları, sanıklara ve avukatlarına, matbû olarak bilâhare tebliğ edilecektir.»

Kararların okunmaları başlayınca, sanıklar da dinlemek için ayağa kalktılar.

İlk karar, Celâl Bayar hakkındaydı: Açıklanan ceza ölümdü!

Başında kulaklığıyla dikkat kesilmiş bulunan

Bayar, kararı dinleyince, biraz sarardı ve yutkundu. Fakat, bütün varlığında, heyecanını açıklayan tek belirti, renginden ibaret kaldı. Kararların okunması bitinceye kadar kulaklığını çıkarmadı.

Ayni sararış, o grupta idam kararı dinlemiş olan 7 sanıkta da görüldü. Fakat o kadar! Telâş, ve heyecan, hareketlere sirayet etmedi.

Müebbet hapis ve hapis cezaları yiyenler, adeta, ölüme razı olmuşken sıtmaya tutulanların sevincini duymuşlardı. Ölümden kurtulmanın sevinci, tasalı gözlerinde bir sihirli hayat nuru gibi birden ve açıkça pırıldamıştı.

Ölüme mahkûm edilenler arasında, Menderes'in adı da okunmuştu: O, daha biraz önce döndüğü ölüm yolculuğuna, yeniden çıkacaktı.

Bu grupta beraat kararına kavuşmuş olan tek adam, eski başkan vekillerinden İlhan Sipahioğlu idi. Kapıdan çıkarlarken idam mahkûmlarından birisi, onu şaşılacak bir samimiyetle tebrik ediyordu. Kendi felâketinin acısı içinde, ölümden kurtulan birisinin saadetini unutmayan bu adam, Fatin Rüştü Zorlu idi.

Daha önce hazırladığımız düzen gereğince, salondan çıkanlar derhal, hükümlere göre taksim ediliyorlardı.

Salona getirilen ikinci grup Tahkikat Encümeni Reisi ile üyelerinden müteşekkildi: Bunlardan, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger ve Nusret Kirişçioğlu ölüm cezası yemişlerdi.

Kararların verilmesi böylece sürüp giderken, ben, dışardaki durumu kontrol için salondan çıktım. Salona girmek için sıra bekleyen gruplar, bizim dinlediğimiz kararlardan habersizdiler.

Aralarından geçerken, Osman Kavrakoğlu:

«Kumandan, kararların kıvamı nasıl?» diye sordu. Ben şakaya vurarak cevap verdim:

«Orta şekerli!»

Kavrakoğlu, içerdeki havaya göre, meselâ kendi yiyeceği cezanın ne olabileceğini öğrenmek istiyordu. Ona:

«Üç beş sene yersin sanırım» dedim ama, itiraf edeyim ki, bu yalanı biraz zorca söylemiştim: Zira Kavrakoğlu'nun idam cezası yemiş olduğunu biliyordum.

Fakat:

«Deme be Kumandan!» diye üç beş sene hapislik cezasına bile tasalanan Kavrakoğlu, ölüm cezasına çarptırıldığını öğrenince, kimbilir ne olacaktı?

Saat 12.30'da, kararların okunmasına ara verildiği zaman, hükümleri öğrenmiş grupların tutarı ancak onu bulabilmişti!

O günün o öğle paydosunda bize düşen görev, son derece zordu:

Bir tarafta ölüm hükmü yemiş sanıklar.

Bir tarafta müebbet hapse mahkûm edilmiş tutuklular.

Bir tarafta beraat edenler.

Öte yanda ise, haklarında nasıl bir karar verilmiş olduğunu henüz bilmeyenler...

Bu sonuncularla ötekiler, aynı yemekhanede yemek yiyeceklerdi! Bilenlerin, bilmeyenlere, açıklanmış kararlar hakkında bilgi vermelerinin binbir mahzuru vardı.

Buna meydan bırakmamak için aldığımız tertiplerin müsbet sonuç vermesinde, bütün subay arkadaşların, assubayların ve erlerin görevlerini dikkatle başarmalarının büyük payı olmuştu. Bu-

rada hepsine teşekkürü bir vicdan borcu bilirim.

Ben, bir taraftan bu işleri yürütürken, bir taraftan da adada bulunan yerli ve yabancı bütün gazetecileri toplattım. Nöbetçi subayı:

«Bütün gazeteciler tamam: Sizi bekliyorlar.» deyince Adnan Menderes'in bulunduğu bir numaralı binanın holüne gittim. Onlara:

«Bildiğiniz gibi, dedim, bugün kararları dinlemiş olan tutuklular arasında Adnan Menderes yoktu. Sizleri buraya, bu olayın, gerçeğe uymayan tefsirlere uğratılmaması için çağırttım. Menderes, bütün gece, hiç uyumamış. Saat sabahın dördünü geçmiş olduğu halde, odasında volta vurup duruyormuş. Nöbetçi subayının, yatması ve uyuması için yaptığı ikaz üzerine karyolasına uzanmış. Fakat subay, halinde bir gayritabiilik görerek durumu bana bildirdi. Ben, doktorları da yanıma alarak odasına gittim. Ada doktorları, dışardan da bazı ehil doktorların getirilmesini istediler. Onları getirttim. Konsültasyon yapıldı. Midesini yıkadılar. Midesinden boşalan usare, helikopterle tahlile gönderildi. Ne olduğu, ancak, tahlil raporu gelince anlaşılabilecek. Fakat şu anda iyicedir. Kendisine oksijen verilmektedir. Aldığınız bu bilgilerin doğruluğundan şüpheniz kalmaması için onu şimdi hepinize göstereceğim. Onu da gördükten sonra artık herhalde yanlış bir şey yazmazsınız!»

Bu kısa konuşmadan sonra, yerli, yabancı bütün gazeteciler, ikişer, üçer kişilik gruplar halinde, Menderes'in odasına girdiler. Durumu, hepsi de gördükten sonra, bana teşekkür ederek çıkıp gittiler.

Kararların öğleden sonraki tebliği safhasında,

iki bayanın, - Bursa eski milletvekili Hilâl Ülman'-la, İstanbul Milletvekili Ayşe Günal'ın baygınlık geçirmelerinden, Eskişehir eski Milletvekili Ha-lil Akkurt'la, Gaziantep eski Milletvekili İhsan Dai'nin «Millet yaşasın!..» diye bağırmalarından başka, önemli bir olay olmadı.

45 KİŞİ İMRALI'YA GÖTÜRÜLÜYOR

Son kararın okunması da bittiği zaman, saat 15.20'yi geçiyordu.

Ondan sonra ölüm ve müebbet hapis cezası-na çarptırılmış hükümlüler, evvelce hazırlanmış plân gereğince, botlarla İmralı adasına gönderil diler. Onlar. Yüzbaşı Erdoğan Argun'un kuman-dasındaki subaylarla erlerin muhafazasında idi-ler

İmralı adasında İstanbul C. Savcı Muavini bulunan Abbas Kaptan Okan tarafından tesellüm edilen bu 45 hükümlü şunlardı:

1 — Celâl Bayar, 2 — Refik Koraltan, 3 — A-gâh Erozan, 4 — İbrahim Kirazoğlu, 5 — A. Ham-di Sancar, 6 — Bahadır Dülger, 7 — Emin Kala-fat, 8 — Baha Akşit, 9 — Osman Kavrakoğlu, 10 — Zeki Erataman, 11 — Rüştü Erdelhun, 12 — Nusret Kirişçioğlu, 13 — Fatin Rüştü Zor-lu, 14 — Hasan Polatkan, 15 — Medeni Berk, 16 — İzzet Akçal, 17 — Celâl Yardımcı, 18 — Tev-fik İleri, 19 — Hüseyin Ortakçıoğlu, 20 — Selâ-haddin İnan, 21 — Cemal Tüzün, 22 — Kemal Biberoğlu, 23 — Selim Yatağan, 24 — Enver Ka-ya, 25 — Necati Çelim, 26 — Murat Ali Ülgen, 27 — Necmettin Önder, 28 — Selâmi Dinçer,

29 — Himmet Ölçmen, 30 — Ethem Yetkiner, 31 — Nuri Togay, 32 — Muhlis Erdener, 33 — Rauf Onursal, 34 — Ekrem Anıt, 35 — Hadi Tan, 36 — Hilmi Dura, 37 — Kemal Serdaroğlu, 38 — Samet Ağaoğlu, 39 — Kemal Aygün, 40 — Sadık Erdem, 41 — Sezai Akdağ, 42 — Reşat Akşemsettinoğlu, 43 — Vacit Asena, 44 — Kemal Özer, 45 — Mazlum Kayalar.

Yüzbaşı Erdoğan Argun bu mahkûmları, İmralı Cezaevi Müdürüne imza karşılığında teslim edip, saat 20.00'de Yassıada'ya dönmüştü!

Bu suretle Yassıada, siyasî mahkûmlar yükünün en ağır kısmını üzerinden atmıştı!

DENİZ K. K. ADAYA GELİYOR

Adadan saat tam 17.00'de hareket eden vapur, Divan Üyelerini, avukatları ve dinleyicileri de götürünce, Yassıada tarihinin sondan bir evvelki perdesi kapanmış oldu!

Saat 17.30 da küçük meydanımıza inen bir helikopter, Yassıada'ya, Ankara'dan Yeşilköy'e gelen bir uçaktan aldığı Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran'ı getirmişti.

Tutuklulardan Mithat Perin, uydurma kitabına Deniz Kuvvetleri Kumandanı Necdet Uran'ın infazlar sonuna kadar Yassıada'da kaldığını yazar: Bu da yalan!

Necdet Uran, o gün Yassıada'da, en çok yarım saat kaldı ve geldiği yoldan derhal Ankara'ya döndü.

Helikopterden inen Uran'ı ben iskeledeki ga-

zinoya götürmüştüm. Orada, bana söylediği ilk söz şu olmuştu:

«Herşeyden önce, seni alnından iki defa öpeceğim: Biri, Genel Kurmay Başkanı adına, biri de kendi adıma!»

Fakat alnımdan ve yanaklarımdan öptükten sonra, bana, Ankara'ya ve oradan da hemen bütün memlekete yayılmış söylentiler hakkında şaşırtıcı bilgiler verdi: Şayet Millî Birlik Komitesi idam hükümlerini tasdik etmezse, ben güya, ölüm cezasına müstahak o tutukluları bir araya toplayarak kurşuna dizdirecek ve arkasından da intihar edecekmişim!

Uran, bu gülünç şayiaları anlattıktan sonra: «Bunların bir aslı var mı?» diye sormaz mı?

Demek, bana bir cinnet isnad edilmiş, üstelik bir de soruluyor: «Sen sahiden çıldırdın mı?..»

İtiraf edeyim ki, bu soru bana, ömrümün belki en büyük üzüntüsünü duyurmuştu: Demek, ihtilâl düşmanlarının hakkımda yaptıkları yalanlar ve iftiralar, en güvendiğim çevrede bile benim aleyhimde yankılar yaratabilmişti. Ama bir insanın delirip delirmediği kendisinden mi sorulurdu?

Deniz Kuvvetleri Kumandanına:

«Amiralim, dedim, o rezil söylentileri yalanlamak için, benimle konuşmanıza lüzum var mıydı? Eğer, burada ölüme mahkûm edilenlerin yaşamalarını sürdürmelerinde bir mahzur varsa, bunu düşünmek, benden çok evvel, siz büyüklerimize düşmez mi? Gerçi burada sabır ve metanetle görmeye çalıştığım ağır vazife, beni çok yıprattı. Fakat bunun mükâfatı herhalde, benim, memleket evlâtlarının ellerini kana bulayacak kadar aklımı oynattığıma ihtimal vermek olmama-

lıydı!. İnanın ki, son derece üzüldüm ve son derece esef duydum. Benim maiyetimdekilere karşı duyduğum inan ve itimadı üstlerimin de bana karşı beslemekte olmalarını isterdim! Bunlar ne biçim sözler? Bende çıldırmış bir insan hali var mı?»

Uran, beni istemeden kırdığına üzülmüş gibi idi:

«Olur mu öyle şey? »dedi. «Sana, güvenimiz olmasaydı, burada ne işin vardı? Senden şüphemiz olduğundan değil, senin ne diyeceğini öğrenmek için sordum o suali! Emin ol, tutumunu ve karşılığını öğreneceği zaman, Genel Kurmay Başkanımız da en az benim kadar sevinecektir! Sen vicdan ve gönül huzuru ile işine bak!»

Uran'la bunları konuştuğumuz sırada, beraat etmiş olanlar, eşyalarını yanlarına almışlar, iskelede, kendilerini götürecek vapuru beklemekteydiler. Onlar arasında Amiral Sadık Altıncan da vardı. Konuyu değiştirmiş olmak için:

«Amiralim, dedim, size sevineceğiniz bir haber vereyim: Beraat edenler arasında, Amiral Sadık Altıncan da var!»

Onun:

«Ya öyle mi?» deyişindeki lâkaydi, cesaretimi kırmakla beraber sordum:

«Kendisini tebrik etmek istemez miydiniz?»

Onun cevabı, cesaretimi kıran tahmini doğrulamıştı:

«İstemem, diyordu, dedikodu olur!»

Demek, arkadaş vefasızlığına mahkûm kalan tek insan, Adnan Menderes değildi!

Silâh arkadaşının kendisine bir tebriki bile çok gördüğü o temiz ve vakur askerin altın kalbi-

ni düşünmek yüreğimi acı bir rikkatle burktu. Zaten içimde - beni çok kırmış olan az önceki sorusundan ötürü -, Uran'a bir mukabelede bulunmak ihtiyacı da vardı. O, çayını içmeye devam ederken:

«Bir dakikacık... müsaadenizle!» diyerek önemli bir görevimi hatırlamış gibi, kalkıp gazinodan çıktım ve iskelede bulup koluna girdiğim Altıncan'ı, bir çay içmesi bahanesiyle, kalktığım masanın başına getirdim. Bu emri vaki, Deniz Kuvvetleri Kumandanına ric'at imkânı bırakmamıştı: Kalkıp Amiral Altıncan'ı ister istemez tebrik etti.

Biraz sonra, helikopterine doğru yürürken, yüzü sapsarıydı: Eğer Donanmada olsaydım, herhalde bana bir azizlik düşünürdü sanırım!..

Kendisini o kadar öfkelendirmiş olmama rağmen, Amiral Uran'ın, hemen gittiği Ankara'da raporunu lehimde vermek dürüstlüğünü göstermesini takdirle anmak da borcumdur!

Nitekim, herhalde o raporun etkisiyle, Genel Kurmay Başkanı, gece beni telefonla bulmuş, candan takdir ve tebriklerini bildiriyordu!

ONAYLANAN İDAM KARARLARI TELEFONLA BİLDİRİLİYOR

Verilmiş idam hükümleri, onaylanmak için Ankara'ya, Millî Birlik Komitesine gönderilmişti.

Saat 21.00'de varılmış olan kararı telefonla bildirdiler: Yalnız dört kişi hakkında hüküm onaylanmış, bunlardan Bayar'ın hayatı ise, ilerlemiş yaşına bağışlanmıştı.

Şimdi artık faydasız tartışmasını yapamıyacağımız bu karar, şüphesiz yanlıştı.

Nitekim, asılanların başlarına birer mazlum tacı giydirilmiş olmasının baş nedeni de asıl bu yanlış davranış olmuştu!

İçlerinden, ölüme en müstahak olanların seçilmesi gerekseydi, sehpaya gitmek, Menderes'e başkalarından çok sonra düşerdi kanısındayım!

Zaten Menderes'i ölümden çok, asıl bu haksızlık mazlum kılmıştır sanırım!

Verilmesi tarihe düşen hükme, fazlaca karışmıyalım!

Genel Kurmay Başkanı beni telefonla aradığı zaman, İmralı'nın ne halde olduğunu da sormuştu.

İmralı adası, İrtibat Bürosunun nezareti ve muhafazası altındaydı. Ben oraya, alınacak tertibat için, sadece Binbaşı Agâh'ı göndermiştim.

Gerçi, Genel Kurmay Başkanı, benden bu bilgiyi almakla yetinmiş görünmüştü ama, ondan pek az sonra, yine telefona çağırılmıştım.

Bu sefer karşıma, İrtibat Bürosu Başkanı Kurmay Albay Namık Kemal Ersun (şimdi korgeneral) çıkmıştı:

«Tarık!» diyordu, «Şu sırada sen, Yassıada'da değil İmralı adasında bulunmalısın: Zira şartlar, o adanın önemini birinci plâna getirdi! Ben, oraya bir takım genç subayların gittiklerini istihbar ettim. Onların orada kötü bir hadise yaratmalarından tasalıyım. Ne olursun! Git, sen de bulun orada!»

Mecburen ben:

«Olur, birazdan giderim!» dedim.

Muhafız subaylarımla birlikte hareket ettiğimiz zaman, saat 22.00'yi otuz geçiyordu.

Hareketimizi kendisine telsizle bildirdiğim Binbaşı Agâh: «Kumandan geliyor!» diyerek, orada mevcut bütün subayları iskeleye toplamış!

İMRALI'DA 200'DEN FAZLA SUBAY VARDI

Fakat İmralı'ya yanaşınca, rıhtımı dolduran büyük subay kalabalığının, orada bulunduğunu bildiğim kadrodan çok büyük olduğunu görmenin hayretine düştüm:

Adada iki yüzden fazla subay vardı. Kimlerdi bunlar? Nerelerden nasıl, niçin gelmişlerdi?

Bana uzanan her eli sıka sıka yürüyerek salona ulaştım.

Orada oturuşumdan biraz sonra yanıma gelen binbaşı Agâh:

«Bir subaylar heyeti sizinle görüşmek istiyor» dedi.

Kimler olduklarını, benimle niçin görüşmek istediklerini sordum:

«Bilmiyorum» dedi ve ilâve etti: «Adadaki birliğe dahil değil bunlar!»

Yapılabilecek başka bir iş yoktu. Çaresiz:

«Gelsinler bakalım!» dedim.

«KARARI BİZ İNFAZ EDECEĞİZ»

İçeriye sekiz subay girdi, evvelâ omuzlarına baktım: Rütbeleri en yüksek olanlar binbaşı idiler. Üçü yüzbaşı, geri kalanı da üsteğmen.

İçlerinden ikisini şahsen tanıyordum. Bunlardan birisi ötekilerden bir adım ileri çıkarak bana yaklaştı: Belliydi ki, gelenlerin sözcülüğünü o yapacaktı. (Bu subayların isimlerini açıklamayışımı tabii sayarsınız sanırım.) İleriye çıkan bu subay:

«Kumandanım, dedi, bizim öğrendiğimize göre, Millî Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanının verdiği idam hükümlerini tasdik etmeyerek, müebbet hapisliğe çevirecekmiş! Bu ne demek? Suçlu asmaktan korkuları varsa, Türk Ordusunu temsilen orada hâlâ neden oturuyorlar? İhtilâlin gösterdiği sabır, merhamet, nezaket yetmez mi? Hükümlerine uygun davranmayacak idiyseler o Yüksek Adalet Divanını neden kurdular?»

Ve nihayet, son baklayı da ağzından çıkardı:

«Biz buraya kararlı olarak geldik: Şayet duyduklarımız doğruysa, onların yerine getirmekten korktukları kararı, burada biz infaz edeceğiz!»

Durum, son derece önemliydi: Onlar, İmralı adasına kolayca hâkim olabilecek kadar kalabalıktılar!

Nerede toplanmışlar? İmralı Adasına nasıl, hangi araçlarla gelebilmişlerdi? Bilmiyordum!

Zaten bunu düşünmenin sırası da değildi. Herşeyden önce, vakit kazanmak için mecburen yalan söyledim.

«Ben, sizin duyduğunuzu söylediğiniz durumdan haberdar değilim. Fakat hepinize açıklamak istediğim bazı noktalar var: Temsil ettiğiniz diğer bütün arkadaşlarınızı da toplayınız: Diyeceklerimi hepinize birden söyliyeyim!»

Onlar, bu isteğimi yerine getirmek için çıkınca, Binbaşı Agâh'a durumun ciddiyetine işaretle

Yassıada'dan gelen subay ve erlerden müteşekkil bir emniyet kıtası teşkil etmesini söyledim.

Biraz sonra, avluda toplanmış olan subayların ortasına çıktım: Nasıl sonuçlanacağını kestiremediğim bir umulmadık hengâmenin büyük heyecanı içindeydim:

«Arkadaşlar!» dedim. «Önce şunu bilmeniz gerekir ki, ne Ankara'da, ne Millî Birlik Komitesi'nde, ne de memleketin başka herhangi bir köşesinde, çapulcu takımının kuru sıkı tehdidine pabuç bırakacak hiç bir Türk subayı yoktur.

Millî Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilmiş olan kararları, tasdik eder mi, etmez mi bilmiyorum.

Bu tasdikin vaki olup olmayacağı şu anda meçhuldür.

Fakat şayet Millî Birlik Komitesi, bu konuda itirazı gerektirecek bir karara varırsa, onun karşısına dikilmek, hiç şüphesiz, bizlere değil, rütbeleri bizimkilerden büyük olan ağabeylerimize düşer.

Eğer verilecek herhangi bir karar, büyüklerimizin de tasvipleri ile karşılanırsa, bizlere düşecek olan görev, ancak ona mutî davranmaktır. Zira bunun tersini yapmak, silâhlı kuvvetler topluluğunun tarihî geleneklerine de, insanlık kaidelerinin makul icaplarına da taban tabana aykırı düşer.

Şayet içinizde sözlerimin doğruluğuna inanmayanlar varsa, ve şayet onlar: "Biz insanlık, gelenek, görenek tanımayız. Biz doğru da olsa, yanlış da olsa kafamıza koyduğumuzu yapacağız!» diyerek davranmak isteyeceklerse şüphesiz onları

sözlerimizle aklıselime getirebilmek bizim elimizde değildir.

İdam hükmü yemiş olanlar, işte şu karşıda, ışıkları yanan binada bulunmaktadırlar. Ancak, oraya saldıracak olanlar, unutmasınlar ki, benim buradaki görevim, her namuslu ve şerefli asker gibi, büyüklerimden alacağım emirlere uygun davranmaktır. Bu görevlerimin en başında ise, bana teslim edilmiş bulunan tutukluları, kanun dışında vaki olacak her tecavüzden sonuna kadar savunmak gelir. Onlara karşı kararlar ve emirler dışı bir saldırıda bulunacak olanlar varsa, onlara hatırlatmamış olmayayım ki, benim savunma görevim, kurşunlarımdan evvel sona eremez!

İş, bir kere o hale girdikten sonra, ben şüphesiz, kaç ağıza kurşun boşaltmak zorunda kalacağımı kestiremem.

Fakat, bana mukabelede bulunacaklar da sonradan kendilerine "Eliniz sağolsun!" denilmeyeceğini bilmelidirler!..»

Bunları söyledikten sonra, içeriye girdim.

Dışarıda, anlaşılmaz konuşmalar duyuluyordu. Aralarında ne biçim tartışmalar geçtiğini bilmiyorum.

BİR FACİA ÖNLENİYOR

Demek bu sözlerim kendilerine ve gerçeklere uygun düşmüş olmalıydı ki, en ufak bir teşebbüse yeltenmediler. Efendilik ettiler, ama bana gücendiklerini de anladım. Çünkü biraz sonra, kendilerini getiren deniz vasıtalarına bindiler ve hattâ hükümlerin infazını dahi seyretmediler.

Bana, fena içerlediklerini anlamıştım: Ama genç silâh arkadaşlarımı küstürmek pahasına da olsa, içimde, vazifesini yapmış insanların huzuru vardı.

Kendi kendime «Ne iyi etmişim de İmralı'ya gelmişim!» diyordum. Gitmeseymişim, ihtilâlin defteri, belki de üç idamı mumla aratacak bir müthiş ve kanlı faciayla kapanacaktı!

Gerçi orada kurşunlanmaktan kurtulan ağızlardan bir kısmı, sonradan bir takım insan süprüntüleriyle birlikte, bana iftira etmek için açılacaklardı. Ama çok şükür, onlara bakarak, onlara uyarak, ve onların seviyelerine inerek, vazifemi yaptığımdan pişmanlık duymak alçaklığına hiçbir zaman düşmedim. Düşemezdim!

Karşımdaki ışıklı binada yaşayanlar, o sırada, Ankara'da geçmiş olaylardan da, İmralı'da atlattıkları büyük tehlikeden de habersizdiler.

Ben, evvelâ Bayar'ın hücresine uğradım:

«Gözleriniz aydın olsun Beyefendi, dedim, Millî Birlik Komitesi, hakkınızdaki idam hükmünü müebbed hapse çevirdi!»

Ellerini arkasından bağlayan kelepçeyi çözdürdüm. Acıyan bileklerini oğuşturarak:

«Çok teşekkür ederim Kumandan!..» dedi.

Bayar'dan sonra, ayni müjdeyi Koraltan'a da verdim. Elleri çözülmekteyken hücresinden çıkmak üzereydim ki:

«Kumandan... Kumandan!..» diye seslendi. Döndüm:

«Ver elini Kumandan, öpeceğim!» diyordu. Sevinci, saklayamıyacağı kadar büyük olmuştu. Bütün ısrarlarına rağmen, dudaklarına elimi değil, yüzümü uzattım; öptü!

Şimdi olsaydı: «Öpmeyin Beyefendi: Gut hastalığı geçer» der ve yüzümü ona uzatmazdım!

Ondan sonra en zor iş, Emin Kalafat'ın kelepçelerini çözdürmek oldu: Kolları çok kısa olduğu için kelepçelerin çıkarılması da, takılması kadar işi güçleştirmişti!

Koraltan'dan sonra Zeki Erataman ve daha başkalarının da ellerimi öpmeğe davranışlarını, ölümden kurtuluş sevincinin pek tabii bir belirtisi saydım. Fakat el öpmemek ve el öptürmemek prensibime orada da sonuna kadar sadık kaldım!

Aşağıdaki odalarda bulunanlara da uğrarken, Osman Kavrakoğlu'na:

«Sen üç beş sene hapisliği bile çok görürken bak neler oluyor!» diye takıldım.

O olgun, sevimli ve efendi adam da:

«Öyle oldu Kumandan Bey: İpi bile atlattık, karada ölüm yok demektir.» diyerek gülüyordu.

Bir ara kulağıma eğildi:

«Kumandanım, idamdan kurtulanlar arasında başka kimler var?» dedi.

Ben de:

«Celâl Bayar da kurtardı» deyince Osman Kavrakoğlu:

«Bu güzel havadis» dedi. Bunu ne maksatla ve ne anlamda söylediğini bilmiyorum.

Böylece Fatin Rüştü ile Hasan Polatkan'ınki dışında, birer birer bütün hücrelere ve odalara uğradıktan sonra salona döndüm. Bu sırada saat 3.00'e yaklaşıyordu. Salonda, Başsavcı Egesel'i, diğer hâkimleri ve iki deniz albayını beni beklemekte buldum.

Onların bildirdiklerine göre, kararlar tasdik olunmuş ve İmralı adasına ulaştırılmıştı.

Rahatsız bulunan Adnan Menderes, Yassıada'da yatmaktaydı: Bu suretle İmralı adasında, idamlık yalnız iki hükümlü kalmış oluyordu: Polatkan ve Zorlu!

Bu arada vazifelilerden ikisi beni bir kenara çektiler:

«Kumandan, dediler, üç infazın da aynı zamanda yapılması için Menderes'in iyileşmesini beklesek daha münasip olmaz mı?»

«Bir şey diyemem» dedim ve ilâve ettim: «Bu hususta bir karar vermek bize düşmez: Burada vazifeli kanun adamları var. Başsavcı ve yargıçlar varken, bizim onların işlerine karışmaya yetkimiz olur mu? Ne yapacaklarını, varsınlar onlar düşünsünler!»

Beni haklı bulmuşlardı.

Egesel, İmralı Müdürü tarafından eline verilen karara bakınca kaşlarını çatıp burularak:

«Bu olmamış,» dedi ve ilâve etti: «Kararın altını yalnız "Gürsel" le iki kâtip imzalamışlar: Halbuki, bunun altına, Komitenin bütün üyeleri imzalarını atmış olmalıydılar! Ben bu halinde, bu kararı infaz ettiremem!»

Fakat yargıçlar:

«Kararlar, hep böyle gelir» deyince, Başsavcı direnmedi.

POLATKAN'IN İDAMI

Hücrelerin bulunduğu binanın altında büyük loş bir salon vardı.

Müdürün teklifi üzerine, hükümlülerin oraya getirilmeleri kararlaştırıldı.

Gardiyanlar, önce Hasan Polatkan'ı getirdiler: Polatkan, tek kelimeyle bitikti! Bütün reflekslerini kaybetmiş bulunan vücudu, ancak kollarındaki gardiyanların desteği ile ayakta durmaktaydı.

Okunan kararı dinlemiş, anlamış olduğunu hiç sanmıyorum.

Biraz sonra, hocanın yaptığı dini telkini çok zor tekrarladı.

Yüzü, bir ölününkünden de sarıydı.

Gömlek giydirildi. Elleri arkadan kelepçelendi, gardiyanların kolunda sehpaya kadar götürüldü ve hüküm infaz edildi!

ZORLUNUN SON SÖZLERİ VE İDAMI

Polatkan'a karşılık, Fatin Rüştü Zorlu, salona, bambaşka bir insan gibi geldi:

Salona gardiyanların önünden girdi. Rahat adımlarla bize doğru yürüdü ve hepimizi selâmladı. Kendisine okunan kararı bütün heyecanları kenara itebilmiş kesin bir metanetle dinledi. Ondan sonra ailesine mektup yazması için başsavcıdan müsaade istedi. Kâğıt ve kalemi verdiler, oturdu, ailesine mektubu yazdı. Ben ellerine dikkat ediyordum, hiç titremiyordu. Mektubu bitirdikten sonra başsavcıya verdi ve yine abdest almak için müsaade istedi. Abdest bitince, çoraplarını giydi. Gömleğinin sıvadığı kollarını indirince kol düğmelerini takmayı da unutmadı.

Bir şey arar gibi, sağına, soluna bakınıyordu:

«Ne arıyorsun?» dedim.

Kravatını arıyormuş! Gülümseyerek:

«Sahi, dedi, hatırladım: Onu, gelirken, bizden almışlardı.»

Bu işleri yaparken bir ara başsavcıya döndü:

«Özür dilerim, bekletiyorum» dedi ve ilâve etti:

«Mahkeme müddetince biz suçlu, siz de savcı mevkiinde bulunduğunuz için istemiyerek birbirimizi incittik. Bizim suçluluk durumumuzu nazarı itibara alarak bazı sert çıkışlarımızı hoş karşılayacağınızdan eminim. Buna rağmen sizden af ve özür dilerim.»

Egesel de:

«Katiyen size kırılmış değilim. Siz de bir kusurum varsa beni affedin ve hakkınızı helâl edin» dedi.

Böylece karşılıklı helâllaşmadan sonra bana döndü:

«Kumandanım, idarî bakımdan sizi çok yorduk. Bize emeğiniz çoktur, çok çilemizi çektiniz. Bu arada kusurlarımız ve taşkınlıklarımız oldu. Sizden ve bütün subaylardan af diliyorum.

Size mühim bir ricada daha bulunacağım. Başta sen olmak üzere, hepinize hakkımı helâl ediyorum: Suçluluk psikozu içinde, sizleri istemeden üzmüşsem, bağışlayın. Siz de kusurlarımı affedin.

Kumandan Bey, sizden, hatırlarsınız ya, son bir ricam olacağını söylemiştim: Benden evvel asılmış olanların ölüme nasıl gittiklerini bilmiyorum. Fakat ben, işte gördüğün gibi, galiba bir insanın olabileceği kadar sakin ve metinim. Senden, bunu aileme ve bilhassa anacığıma mutlaka bildirmeni istiyorum. Son nefesimi, onu utandıra-

cak bir korkaklığa düşmeden verdiğimi mutlaka bilmesini isterim!»

«Kumandanım, bir ricam daha var: Ben, asılanların kaçıncısı oluyorum?»

Bu söylediklerine cevap verdim. Bizim de kusurlarımız varsa kendisinin affetmesini istedim, karşılıklı helâllaştık. Ölüme metin olarak gittiğini ailesine söyleyeceğimi bildirdim. (Fakat, kader beni bir daha ailesiyle karşılaştırmadığı için, tutmak imkânını bulamadığım bu sözü 10 yıl sonra, ancak şimdi bu satırları yazmakla yerine getirebilmiş oluyorum.)

Zorlu'nun asılanların kaçıncısı olduğu sorusuna da:

«Ne baştasın, ne de sonda» dedim. Belliydi ki, son durumdan habersiz bulunduğu için bütün idam hükümlerinin infaz edileceğini sanıyordu. Bunun üzerine gülümseyerek:

«Elhayrihu-evsatuha! En hayırlısı her işde ortada olmakmış!» dedi.

Ben, yalan söylemiş de sayılamazdım: Çünkü onun idamı Polatkan'la Menderes'in ortasına düşmüş olmuyor muydu?

Zorlu, ölüme gerçekten zorlu bir metanetle gitti. O kadar ki, hatta mahut gömleğin üzerine giydirilişinden sonra, kendisine dinî telkinde bulunan hocanın, Arapça kelimeleri telâffuzda düştüğü hataları düzeltti.

Kollarını arkadan bağlarken başsavcıya son bir ricada bulundu: Ellerinin önden bağlanmasını istedi. Fakat bunun kanunen imkânsızlığı kendisine anlatıldı.

Beraberce sehpaya doğru yürüdük. Ne masaya, ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken

yardım istemedi. Hattâ, heyecandan eli titreyen cellâda:

«Oğlum, ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek» dedi.

Sonra adeta kendisini uçsuz bucaksız bir boşluğa atar gibi:

«Allah memleketi korusun, haydi allahaısmarladık!» dedikten sonra ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı.

Boyu uzun olduğu için ayakları masaya basmıştı. Cellâd masayı itti: Ona bu kadarcık da iş düşmüş bulunmasaydı, Zorlu sanki asılmış değil, intihar etmiş gibi olacaktı!

MENDERES'İN SON İKİ GÜNÜ

Müthiş bir ruh yorgunluğu içinde Yassıada'ya döndüğüm zaman güneş henüz doğuyordu.

Hastalanmış olmasaydı, bu güneşi, onlar gibi Menderes de göremiyecekti.

Yatmadan önce, nöbetçi subayına:

«İki saat sonra beni uyandır!» demiştim.

Uyandırıldığım zaman saat 9.00'a yaklaşıyordu. Hemen yıkanıp giyinerek Menderes'in odasına gittim.

Başucunda bekleyen doktor:

«Adnan Bey, bakınız, Kumandan Bey geldi.» dedi.

Menderes, başını hafifçe çevirdi.

«Nasılsın?» diye sordum. Gözleri, koyu bir karanlığın arkasından bakıyormuş gibi sisliydi. İnler gibi cevap verdi:

«İyiyim!..»

Doktorun söylediğine göre, komayı atlatmıştı ve gittikçe iyileşiyordu.

Netekim, saat 12.00'de tekrar uğradığım zaman, yatağında doğrulmuş, bana:

«Ne olur Kumandan, bana bir sigara ver!» diyordu.

«Yemek yersen veririm!» dedim.

Fakat, gösterdiği bütün çabaya rağmen, ancak bir kâse komposto içebildi.

Verdiğim sigarasını yaktım. Fakat konuşmamıza vakit kalmadan telefona çağrıldım.

Beni aramış olan Sayın Gürsel'di: Menderes'in durumunu soruyordu. Baştan sona herşeyi, bu sütunlara yazdığım gibi anlattım: Taa... biraz evvel, bir sigara verip, onun yanından geldiğime kadar!

Gürsel'den sonra, birbiri ardınca, Millî Birlik Komitesinden Ekrem Acuner, Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler telefon ettiler. Hepsi de aynı şeyi soruyorlardı: Menderes'in durumu!

Ben de hepsine aynı cevapları veriyordum.

Menderes akşam üzerine doğru daha iyileşti. Pirzola yedi, limonata ve komposto içti. Saat 21.00'de yine onun durumunu, bir de Ordu Komutanı (Cemal Tural) sordu. Ona da anlattım.

Saat 22.00'de odasına tekrar uğradığım zaman Menderes:

«Kumandan, kararlar ne oldu?» diye sordu.

İster istemez yalan söyledim:

«Divan, yetiştirememiş: Kararları Ekim'in 10'una bıraktılar!» dedim.

Meyus bakışlarında ilk defa bir sevinç pırıltısı belirdi:

«Bana mektup var mı?» dedi.

«Bilmiyorum: Akşam postası gelmedi. Lodos var!» diye cevap verdim.

«Gelir inşallah!» dedi ve yine sigara istedi. Sigarasını yakarken:

«Şu yaptığın işi beğendin mi?» dedim.

Hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi sordu:

«Ben ne yaptım ki?»

Aynı küskünlükle:

«Daha ne yapacaksın, dedim, zehirlemişsin kendini!..»

Son derece samimi görünen bir ciddiyetle: «Yalan!» dedi. «Uykusuzdum! Sinirlerim son derece bozuktu. Bir ara fenalaştığımı hissettim. Ağır bir şok geçirmişim demek!»

Tartışmanın ne faydası vardı? Konuşmasından belliydi ki, sonuna kadar inkâr edecek!

«Peki, peki, dedim, öyle olsun. Atlattın ya ona bak! Adayı hepimize zindan ettin. Haydi, şimdi uyu da, yarın sabah bol bol konuşuruz!»

Gidip hemen daldığım derin uykudan, sabah 6.00'da uyandım: 17 Eylül Pazar sabahı!

İlk işim, nöbetçi subayından, Menderes'i sormak oldu. O:

«Çok iyi. Sizin için: "Kalkınca beni çağırsın!" diyor.» deyince, rahat bir soluk aldım!

Fakat saat 9.00'a doğru, ondan evvel, Ethem Menderes'i çağırttım: Durumu ona anlattım:

«İnkâr, bizi çok zor duruma sokar!» dedim ve sordum:

«Acaba beraber rica etsek, bize gerçeği açıklar mı, dersin?»

Ethem Bey:

«Adnan, dedi, size minnettardır. Sizi fena durumda bırakmakta direneceğini sanmıyorum. Ye-

ter ki, intihara teşebbüs ettiğini saklamasının size fenalığı dokunacağına aklı yatsın! Zira bence O, yaptığı işi, en çok sizden utandığından saklıyordur!»

«Acaba, iğne yapan assubayı, yemeğini getiren eri, ve o gece nöbete girip çıkmış bütün subayları tevkif ettiğimi söylesek, durumun ciddiyetine aklı yatar mı?» dedim.

Ethem Bey:

«Yatar» dedi. «Hem de son derece üzülür. Bu plân fevkalâde iyi Kumandan: Zira benim bildiğim Adnan, bir sürü masum insanın kendisi yüzünden ceza görmesine asla katlanamaz!»

Ben Ethem Bey'e, Menderes'e, kararların 10 Ekim'e kaldığını söylediğimi de açıkladım:

«İyi, dedi, çok iyi etmişsin: Bu yerinde yalan, onun moralini de düzeltmiştir!»

Zavallı Ethem Menderes... Öleceğini bildiği sevgili arkadaşına olduğu kadar değilse bile, bize de acıyordu: O kadar iyiliğimi gördükten sonra Adnan Menderes'in beni müşkül durumda bırakıp gitmesine, son derece iyi olduğuna inandığım gönlü bir türlü razı olmuyordu!

Bu anlaşmadan biraz sonra, Adnan Menderes'in odasına, Ethem Bey'le beraber girdik. Onlar, uzun bir ayrılıktan sonra kavuşmuş iki kardeş gibi kucaklaştılar. Ethem Bey, kararların nasıl talik olunduğunu ustalıkla anlattı ve arkasından:

«Yalnız, Kumandan çok müteessir!..» dedi.

Adnan Bey, açık bir hayretle sordu:

«Neden?»

Ethem Bey:

«Senin tutumun, onu pek fena vaziyette bı-

raktı: Sen, kendini zehirlemediğini söyleyince, başta kendisi olmak üzere, çok kimseler, ağır bir şüphe altında kalmış. Ona, seninle teması olan bütün subayları, assubayları ve erleri tevkif etmesi emrini vermişler. Ordudan bir tahkikat heyeti gelecekmiş. Onlar, belki Tarık Bey için de bir karara varabilirler.»

Adnan Menderes, son derece candan bir isyanla yerinden fırladı:

«Ne demek? Öyle rezalet mi olur? Kumandan, beni öldürtmeye teşebbüsten suçlanacak ha? Ben, intihara teşebbüsümde hiç kimsenin sorumlu olmadığını hem söyler, hem de ispat ederim!»

Sonra bana hiç unutamıyacağım bir içten şefkatle bakarak ilâve etti:

«Vah şeker kumandanım vah... O kadar iyiliğini, insanlığını, şefkatini gördükten sonra ben sana fenalık edeceğim ha! Allah vermesin... Ölmediğime asıl şimdi sevindim işte. Zira böyle haksızlığa meydan vermemek, şimdi çok şükür benim elimdedir.»

Ethem Bey sordu:

«O halde, evvelâ bize anlat bakalım: Nasıl oldu bu iş?»

Menderes, sonradan kendi rızası ile - hayır: rızası ile değil kendi ricası ile - teype de tekrarladığı ve eliyle de yazdığı teşebbüsünü anlatmağa koyuldu:

«Aslında ölmeye çoktan kararlıydım: Buna müstahak olup olmadığımı düşünmüyordum bile. Celseler, beni çökerten safhalarla dola taşa geçip giderken o salona artık ben değil, cenazem girip çıkıyordu.

Dayanmaktan, katlanmaktan, yorulup usanmıştım.

Kolayca ölebilmenin çarelerini düşünüp dururken, bir gün bana verilen hapları biriktirmekte karar kıldım: Biriktirecek, biriktirecek ve biriktirdiğim haplar bir insan öldürebilecek miktarı bulunca, hepsini birden yutup işimi kolayca bitirecektim.

Fakat zor olan iş, hapları biriktirebilmekti: Zira Kumandan bilir: Onları bana getirenler; yuttuğumu görmeden bırakıp gitmiyorlardı.

Ben düşüne taşına bunun da çaresini buldum. Verilen hapları dilimin altına koyuyor ve onu yutuyormuşum gibi suyu içiyordum.

Sonradan dilimin altından çıkardığım hapı, kutumdaki kibritlerin altına saklıyordum.

Böyle böyle 33 tane «Ekuanil» ile 3 tane de «Nembutal» biriktirdim. Gerçi bu kadarının, insanı bir daha uyanmayacak kadar uyutacağına inanıyordum ama, yanılmışım.

Bir gün rahatça ölmek ümidiyle o hapları biriktirebilmek için gecelerce uykusuz kalışım boşa gitti! Fakat kurtulmuş bulunmama, bir tek sebepten ötürü memnunum.»

Menderes, tekrar yüzüme baktı:

«Bir takım zavallı insanlara! ve hele sana, şeker Kumandan... Benim yüzümden bir fenalık getiremiyecekleri için şimdi adeta mesudum.»

Menderes, bize anlattıkları teypte tesbit edilmekle beraber, oturup bir de şu satırları yazdı:

«Yassıada Garnizon Kumandanlığı Yüksek Makamına.

Aldığım ekuaniller evvelden beri yanımda bulundurduğum ve verilmediği ve ihtiyaç hissetti-

ğim zamanlarda kullanmak üzere saklamakta idim. O gece bir kriz halinde 30'dan fazlasını gece aldım. Takriben saat 4.00 de uyandığımda ani bir kriz neticesinde vaki olan bu hadiseden personelin hiçbir sun'ı ve taksiri yoktur. 17.9.1961 A. Menderes.»

Otuzüç ekuanil'in ve üç nembutal'in, Menderes'in dimağında yarattığı esaslı sarsıntının henüz tamamen geçmemiş bulunduğu, bu titrek cümlelerin, Menderes'ten beklenilmez düşüklüklerinden belli değil mi?

Ethem Bey'le benim odama döndük: Adnan Bey giyindikten sonra nöbetçi subayı onu da yanımıza getirecekti.

Fakat biz Adnan Menderes'in getirilmesini beklemekteyken, odama, başsavcıyla birlikte İstanbul'dan gelen doktorlar girdiler.

Çaresiz, onlarla birlikte, tekrar Menderes'in odasına gittik.

Menderes giyinmiş, bizim yanımıza getirilmesini beklemekteydi.

Muayenesini yapan doktorlar herşeyinin normale dönmüş bulunduğunu tesbit ettiler. Raporu şu altı hekim imzalamışlardı: Farmakoloji ve Tedavi Kliniği Ord. Prof. Sedat Tavat, Amiral Bristol Hastanesi Dahiliye Servisi Şefi ve mesul Müdürü Nevzat Yegünsu, Yassıada Garnizon Hastanesi Baş Hekimi Asabiye Mütehassısı Yarbay Galip Bozalıoğlu, Dahiliye Mütehassısı Dr. Bnb. Ahmet Karahaliloğlu, Hariciye Mütehassısı Dr. Bnb. Zeki Kebapçıoğlu, Garnizon Tabibi Kıdemli Üst. Sedat Yürütken.

Tarihî raporda ise, işte aynen şöyle deniyordu:

«Aşağıda isim ve imzaları olan heyetimiz, 17 Eylül 1961 Pazar sabahı saat 10.15'de, Yassıada'da, Adnan Menderes'i, odasında muntazam giyinmiş, traş olmuş ve iskemlede oturmuş sigara içerken bulduk.

Tamamiyle soyundurularak yatağına yatırılarak muayene edilmiştir.

Muayenemizde, 15 Eylül 1961 Cuma günü heyetimizin müşahade ettiği derin koma ve kollaps hali tamamiyle zail olmuş, şuuru tamamiyle yerinde, sorulan suallere makul, insicamlı, ittiratlı ve nezaketle cevap vermekte, muhakemenin kantitatif ve kalitatif sahasında hiç bir kusur olmayıp yaptığı hareketten dolayı nedamet hissederek af dilemekte ve bizlere verdiği zahmetten ötürü özür talep etmekteydi.

Zaman, mekân, şahsı ve etrafı hakkında tamamiyle oryantedir. Affektivite yerinde, reaksiyonları normaldir.

Kendisine sorulduğunda, objektif hiç bir şikâyeti olmadığını, iştihasının iyi, miksyon ve defekasyonunun normal olduğunu da bildirmektedir.

Bedenî muayenesinde: Umumi halinde kayda değer bir husus yok.

Vücut harareti 36.2, nabız 76, dolgun ve muntazam, tansiyon arteryel 13,5 - 8,5, Vakez sağ kolunda verilen entravenüs perfüksyon yerine ihtiyaten konmuş bir paraşuman mevcut. Pasif hareketler ve bütün refleksler normal olup, diğer sistemlerin fonksiyon ve fizik bulgularında kayda değer bir değişiklik yok. Yapılan tusvokalde kayda değer bir bulgu yok.

Netice: Adnan Menderes'in geçirmiş olduğu

koma ve kollaps halinin tamamen ortadan kalkarak sıhhi durumunun iyileşmiş olup, tamamen normale döndüğü müşahade edilmiştir.

İşbu rapor, müştereken tanzim ve imza kılındı. 17 Eylül 1961»

MENDERES İMRALIYA GÖTÜRÜLÜYOR

Bu rapor üzerine doktorlar adadan ayrıldılar. Biraz sonra da Egesel:

«Motor hazır: bekliyor! Menderes'i İmralı'ya götüreceğiz» diyordu.

Bu, Menderes'in ölüme gitmeden evvel bineceği son araçtı.

Menderes'in, yalnız Sayın Şevket Süreyya'nın kaleminde 548 sayfa tutan hayat dramı, bu motor yolculuğuyla sona erecekti!

Dışarda hafif yağmurlu ve kasvetli bir hava var. Menderes'e, pardesüsünü giydirdim. Onu kapının önünde bekleyen jipe bindirdim, ben de yanına oturdum.

Menderes:

«Nereye gidiyoruz?» diye sordu.

«Hastaneye, dedim, Deniz hastanesine gideceksin: Doktorlar öyle karar verdiler!»

Yüzüme çocuksu bir kuşkuyla baktı:

«Doktorlar, hiçbir şeyin yok demişlerdi!»

«Evet, öyle rapor verdiler. Ama senin, esaslı bir muayeneye tabi tutulmana lüzum görüyorlar.» dedim.

Menderes hastahaneye gönderildiğine inanmış, bana:

«Ne olur Kumandan, diyordu. Berrin'den mektup geldikçe bana iletiverin!»

Muhafız olarak onunla beraber, Dz. Yzb. İsmail Sıdal, Topçu Üst. Tuğrul Sungar ve Topçu Üst. Kemal Atasaral gideceklerdi.

Motora binerken elimi sıktı:

«Öpeyim Kumandan» diyerek başını yüzüme uzattı. Onunla ilk ve son defa öpüştük...

İşin ondan ötesini, - herhalde Egesel'den dinlemiş olarak - «Menderesin Dramı» isimli eserinde Şevket Süreyya Aydemir, işte aynen şu satırlarla anlatıyordu:

Menderes'in ve muhafızlarının bindirildiği hücumbotunu, onun bir buçuk mil arkasından bir başka hücumbotu takip eder: Başsavcı ve Mahkeme heyetinden bir hâkim ve diğer ilgililer bu motordadır.

İmralı'da, usulen, bir arzusu olup olmadığı sorulur. Dinî telkin için bir hoca, karşıdaki odada hazır bulundurulur.

Menderes, evvelâ hocayla yalnız kalarak konuşmak ister. Buna, kanunlar müsaade etmemektedir.

Bunun üzerine heyetin huzurunda imamla karşılaşır.

Dinî telkin almak istemez.

Yalnız tövbe duasına katılır.

Hoca, bu duanın kelimelerini ayrı ayrı ve yavaş yavaş sıralar.

Menderes her kelimeyi tekrar eder.

Son sözleri ise şunlardır:

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, Devletim ve Milletime ebedî saadetler dilerim. Bu anda, karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum!"»

Menderes'i ve muhafızlarını götüren motor Yassıada'dan hareket ettiği zaman saat 11'i çeyrek geçiyordu. Odama döndüm. Masanın başında, kendi kendime:

«Acaba, diyordum, diğer idamlıklara hayatlarını bağışlamış olan affa, Menderes de lâyık görülemez miydi?»

«Karışık mesele» diye düşünerek ayağa kalktım. Pencereden, lodosun kudurttuğu denize dalıp gitmişim. Kulaklarımda Menderes'in kısık sesi: «Berrin'den mektup gelirse, bana gönder Kumandanım!» diyordu.

Dudaklarımda acı bir gülümseyiş beliriyor: Menderes'in, sayfalarına günlük notlarını yazdığı küçük defterini hatırlıyorum: Hemen her sayfasında: «Berrin'e mektup. Berrin'den mektup.» kelimeleri vardı. «Yılbaşı gecesini, yazılarını gönlümle, gözlerimle, ellerimle okuyarak geçirdim!..» diyordu. Yine bir sayfada:

«Allah bin kere razı olsun: Beni yalnız bırakmamak için nasıl çırpınıyor yavrucak!..» diyordu. Bir başka sayfada:

«Mektuplarının her kelimesi benim için birer damla ışık! diye yazdım Berrin'ime!» diyordu. Bir başka sayfada:

«Berrin'imi bir hicran, çile ve feragat heykeli gibi düşündüm o anda...»

Fakat artık ne «Berrin'e mektup, ne de Berrin'den mektup!» kalmıştı.

GÜRSEL'İN SON TEŞEBBÜSÜ

Neden sonra, dalgınlıktan beni, telefonun zili sıçrattı.

Karşımdaki:

«Tarık, diyordu, Adnan Menderes'i bir yere gönderme!»

Menderes'i kurtarabilmesi muhtemel olan tek adamın, Gürsel'in sesiydi bunu söyleyen!

Sayın Gürsel'e durumu anlattım: Doktorlar gelmişler, «İdamına manî bir hali yoktur» anlamında bir rapor vermişlerdi. Başsavcı Egesel'le hâkimler de onu alıp İmralı'ya götürmüşlerdi!

Bu sözleri söylerken gözlerime ilişen duvar saati, 12.00'yi çeyrek geçiyordu: Menderes ve ötekiler İmralı adasına belki henüz varmamışlardı bile. Gürsel'e söylediklerime, hemen şunları da ilâve ettim:

«Orgeneralim, şayet Menderes'e dair bir emriniz varsa, bunu İmralı'ya derhal bildirebilirim!»

Neler olmuştu bilmiyorum, fakat Sayın Gürsel:

«Yok, hayır!» dedi ve ilâve etti:

«Yapılacak bir şey yok: Olan olmuş artık!..»

Ve Menderes'in bağlanabileceği son kurtuluş ümidi de bu sesle beraber kesilmiş oldu!

OLAN OLMUŞTU ARTIK

Netekim, saat 14.30'da telsizle beni arayan vazifeli subay, hükmün, saat ondördü tam yirmialtı geçe infaz edildiğini bildirdi.

İmralı'dan dönen vazifeliler bana şöyle söylemişlerdi:

Menderes İmralı'da bana selâm ve sevgilerini iletmeleri için subaylara rica etmiş.

Egesel de İmralı'dan döndükten sonra bana şunları söylemişti:

«Yahu! Sen bu adama ne yaptın ki, sehpanın altında bile sana selâm ve sevgilerini iletmemi benden istedi!»

Ne çare? Gürsel'in dediği gibi: Olan olmuştu artık!..

ADA BOŞALIYOR

Artık sıra Yassıada'nın tahliyesine gelmişti. 19 Eylül günü, 297 mebusu Kayseri'ye yolladık. Bunlardan yalnız altısı: (İshak Avni Akdağ, Hüsnü Yaman, Şükrü Uluçay, Mithat Dayıoğlu, Ekrem Torunlu ve Celâl Ramazanoğlu) rahatsız bulundukları için, cezaevleri hastanesine gönderilmek üzere İrtibat Bürosuna sevkedildiler.

Kayseriye gidecek hükümlüler parti, parti iskeleden vapurla, Yeşilyurt'a gönderiliyordu. Bir kafilede, Hikmet Bayur ile iskemlelere oturmuş sohbet ediyorduk. Subaylar da etrafımızda bizi dinliyorlardı. Bir ara ben Hikmet Bayur'a:

«Hikmet Bey, sizin İnönü düşmanlığınız nereden geliyor?» dedim.

Hikmet Bayur:

«Kumandanım, ben İnönü düşmanı değilim, fakat İnönü'yü sevmem...» dedi ve ilâve etti:

«Bak Kumandan, şimdi seçimler olacak, siz, yani askerler İnönü'nün eteğine yapışacaksınız, onu Başvekil yapacaksınız. Yalnız şunu unutma ki, O, Orduyu ve sizleri birbirinize düşürüp bölecektir.»

Ben:

«Hadi canım sen de» diye cevap verdim. «Hangimizin haklı olduğunu tarihe bırakalım.»

Uşak olayları sanıklarını ve döviz kaçakçılığından hakkında tutuklama kararı bulunan Mehmet Karasan'ı Balmumcu'ya gönderdik. 20 Eylül Çarşamba günü, geri kalan son 104 kişiyi de Adana'ya sevkedince, Yassıada'daki görevimi, alnım açık ve vicdanım rahat olarak sona erdirmiş bulundum.

Şimdi, anılarımın altına imzamı atmak üzereyken, aklımda «A. Kadir» in koca Mevlâna'dan çevirdiği mısralar var:

Dünle beraber gitti,
Ne kadar söz varsa,
Düne ait!
Şimdi yeni şeyler konuşmak lâzım:
Düne dair boş lâflar etmek zait!..

CEVAPLAR

Dilimizde :

«Daha ilişmeden feryadı basma» anlamına gelen son derece müstehcen, son derece güzel bir lâf vardır:

Şayet ben şimdi o lâfı, henüz ağzımı açmadan yaygaraya koyulan eski Demokratlara hitaben söylesem, acaba beni haksız sayacak bir tek insafsız çıkabilir mi dersiniz?

Hep bildiğiniz gibi, eski demokratlar arasından sesler, anılarımın çıkmaya başlamasından sonra değil, fakat anılarımı yazacağımın ilân olunmasından bile önce yükseldi.

İlk kuruntu feryadını, Bay Samet Ağaoğlu kopardı: «Defterlerim de defterlerim» diyerek tozu dumana katmaya kalkıştı.

İddiasına göre, 10 senedir, kaybolmuş defterlerini arıyormuş!

Bu defterler, «Yassıada» da yazılmış anılarla doluymuş! Duyduğuna göre, bu kayıp defterler bende bulunuyormuş. Kendisine: «Defterlerin bende değil» dedik. «Vaktiyle, yazılanları kontrol etmek görevimi yerine getirmek için, başta Bayar olmak üzere, Reşat Akşemsettinoğlu'dan Turan Akarca'ya, Tevfik İleri'den Halil Akkurt'a, İzzet Akçal'dan sana kadar, hepinizin defterlerini müsadere etmiştim. Bunları mecburen ve dikkatle okudum. Gereken yerlerini not ettim. Mühim yerlerin fotokopisini aldım ve Yassıada'daki görevim sona ereceği zaman da o defterleri diğer evrak arasında irtibat bürosuna teslim ettim» dedik ve, «Gerçi bende defterlerin, mefterlerin yok ama, acele etme: Sırası gelince, defterleri dürülecekler arasında elbette ki sen de varsın» dedik.

Hazret: «Benim defterimi dürmek, Allah'tan başka kimsenin haddi değildir» kabilinden bir mantar sallayıp hakkımda kuru sıkı bir meydan okuduktan sonra aklınca pusuya yattı!

Arkadan, o cephenin en ihtiyar redifi Orhan Seyfi Orhon'un sesi duyuldu: Benden, hâtıralarımı niçin yayınlayacağımı sormak istermiş!

Bunu benden, ne sıfatla, ne maksatla, ne sebeple ve ne hakla sormak istediğini şüphesiz bilemem. Yorgun aklına, o gün de nedense öyle esmiş demek.

«Yazdıklarımı okuyunca, sualinin cevabını bulacaktır» diye düşünerek sustum. Yazısının, çizmeden çok yukarıya çıkmış bazı satırlarını da, cevaplarını ilerde bu çeşit tarizlere toptan vereceğim karşılıklar arasına katmak üzere not ettim.

Fakat onun arkasından ve yine ben henüz ağzımı açmadan şahsıma erkenden sataşanlar kafilesine, Koraltan isimli malûm zat da katılınca, çaresiz, bu satırları yazmak mecburiyetini duydum. Özür dilerim!

Bay Samet Ağaoğlu, kendisiyle karşılaşacağımız günlere kadar, pususunda bekleye dursun, biz, önce sayın Orhan Seyfi Orhon Bey'den başlayalım: Notlarıma bakınca görüyorum ki, bu zatın yazdıkları içinde bana en çok dokunan satırlar, işte aynen şunlar olmuş:

«Sizin vazifeniz, «Yassıada» Garnizon Komutanı olmaktı. Yoksa, 27 Mayıstan sonra, siyasî tutukluların doldurduğu bir zindanın gardiyanı değil! Türk Ordusunun bir Albayı olarak Vatanı muhafaza hizmetinin şerefi size yeter. Bu Adadaki, milletvekili tutuklularının şiddetli baskılar altında muhafazası buna hiç bir şey katmaz. «Yassıada Kumandanı bendim» derken: «Oradaki siyasî mahkûmların muhafızı idim!» diye bir gurur duyarak söylüyorsanız, bu sizin, Türk Ordusunun emekli bir Albayı olmanızın çok altında kalır...»

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, bu fikri sabit müptelâsı kafalar, benim için «Zindan Gardiyanı» vasfını tekrarlamak inadında musirdirler. Bunu yaparken, beni değil, fakat bu memlekette yüzlercesi mevcut bulunan fıkara zindan gardiyanlarını incitip tahkir ettiklerinin farkında değildirler. Zindan gardiyanları memleket emniye-

tinin gerektirdiği ve tehlikeli bir hizmeti görmekte bulunan şüphesiz namuslu vatandaşlardır. Onların mahkûmlara karşı, bilinçsizliklerinden gelen hoyratça davranışları olabilir; tahsil seviyeleri ancak öyle bir görevi başarmalarına yetebilmiş olan o insanların havsalaları, suçlulara Devletin kanun adamlarınca takdim kılınmış cezaları, sosyal bilimler açısından bir boy sırasına koyabilmeye yeterli değildir.

Eğer siyasî mahkûmları, katiller, caniler, ırz düşmanları ve hırsızlarla beraber ayni zindana atıp onların ellerine teslim etmek, adalet anlayışını zedeleyen bir davranış ise, bu suçun vebalini, çıkarınızı düdüklerini öttürmekte bulunduğunuz dünkü ve bugünkü iktidarların zimmetlerinde aramanız gerektir.

27 Mayıs İhtilâlini yapan ordu, şayet siyasî tutukluları zindan gardiyanlarının emirlerine değil de, Albay rütbesinde bir kumandanın ve maiyetindeki subayların muhafazasına ve himayesine teslim etmiş ise, bu basiretli ve anlayışlı davranışı, siyasî tutuklulara gösterilmiş şayanı şükran bir itibar saymamız gerekir.

«Yassıada Kumandanı Bendim» serlevhasını, anılarıma bir başlık olarak yakıştırmak, onları yayınlayan gazetenin tasarrufuna girmiş bir hakkıtensiptir. Eğer bundan tefahür anlamı çıkabiliyorsa, bunun vebali elbette ki bana ait değildir.

Fakat ben «Yassıada Kumandanı» idim, zindan gardiyanı değil. Yassıada'da baş gardiyanlığa değil, Albaylığa terfi ettim.

Bakınız, şu mektup «Celâl Bayar» imzalıdır.

«Muhterem Kumandanım.

Bugün gazetelerde Albaylığa yükseldiğinizi memnunlukla okudum. Candan tebrik ederim. C. Bayar.»

Görüyorsunuz ki, «muhterem gardiyanım» demiyor. «Muhterem Kumandanım» diyor. Ve görüyorsunuz ki, baş gardiyanlığa değil, Albaylığa yükselişimi tebrik ediyor!

Aşağıdaki satırlar da ayni vesileyle Menderes tarafından yazılmıştır:

«Muhterem Kumandanımız.

Albaylığa terfiinizi, şimdi «Cumhuriyet» gazetesinde okudum. Bu samimî tebriklerimi ve lâyık bulunduğunuz

daha yüksek rütbe ve makamlara erişmeyi müyesser kılmasını, Cenabıhaktan dilerim. Şayet bu mutlu vesileyle, tebriklerimi şifahen arza imkân verirseniz, çok müteşekkir edersiniz.

Bunu can ve gönülden arzu etmekteyim.

Daima teşekkür ve hürmetlerimle Aziz Kumandanımız... A. Menderes. 26.8.1961.»

Ne buyurursunuz? Bu gönülden kopma satırların da tomsonların tehditleri altında yazdırıldığını iddia ederek, güya sevdiğiniz Menderes'in güya varlığına inandığınız ruhuna görünmez bir hançer savurmaya kalkışmazsınız sanırım!

Bir zahmet edip lütfen bu satırlar karşısında bir de «D.P.» nin küçük müfterileri tarafından hakkında yazılmış olanlara göz atınız: O zaman, benim yerimde olsanız efendilerinden itibar görürken, uşaklarının terbiyesizliğine maruz kalmış kimselerin istikrahını ve infialini duymaz mısınız?

Bakınız, aynı vesileyle eski başbakanlık müsteşarı Ahmet Salih Korur Bey de neler yazmış:

«Albay Sayın Tarık Güryay,

Garnizon Komutanı

Yassıada.

Pek muhterem efendim

Gazetelerde terfiiniz haberini sevinçle okudum.

Bir buçuk yıla yakın zaman içinde ciddiyet ve vazife severlik içinde her vesileyle hissettiğim şefkatinizden cesaret alarak, şu anda naçizane ve tam bir samimiyetle kısaca hislerimin arzına müsaadelerinizi rica ederim.

Bu memleket ve bu ordu, ancak sizleri örnek almak suretiyle kuvvetli ve dimdik ayakta durabilir.

Hürmetlerimle tebriklerimi kabul buyurmanızı rica ederim. Ahmet Salih Korur.»

Bu da Sayın Dr. Behçet Uz'dan:

«Sayın Albay Tarık Güryay.

Terfiinizi duyunca pek sevindim.

Sağlık ve esenlik içinde daha büyük rütbelere nail olmanızı candan temenni ederim. Hürmetlerimle. Dr. Behçet Uz.»

Şüphesiz, aynı vesileyle diğer tutuklulardan aldığım

bütün mektupları buraya sığdırabilmem imkânsızdır. O gün, mektup yazmayan diğer bütün tutuklular da kafile kafile Albaylığımı tebrike gelmişlerdi.

Şimdi bunları belirtmek zorunda kaldığım için şüphesiz ben utanıyorum. Fakat acaba sizler utanmıyor musunuz?

Tekrar ediyorum: Görüyorsunuz ki, Ben Yassıada Garnizon Komutanı ve Albay imişim, zindan gardiyanı değil!

Oradaki tarihsel görevimi, tutuklular kadrosunun en üstün simalarına tasdik ettirecek kadar başarıyla sürdürüp tamamlayabilmişsem acaba bundan anlaşılmaz bir kıskançlık duyuşunuzun sebebi ne?

Bir de «şiddetli baskılar» dan bahsetmiş ve işte aynen şöyle demişsiniz:

«D.P. Milletvekillerinden zayıf, nahif, ufak tefek çok kıymetli bir bir tarihçiye, «Beni görünce neye ayağa kalkmadın?» diye bir tokat attıktan sonra ondan da ayni mukabeleyi gördüğünüzün hikâyesi yayılmıştır. İşkencenin yasak olduğunu bilmiyor muydunuz »

Bu soruyu 27 Mayıs İhtilâlinden şu ana kadar mütenebbih olmadan, 17 gencin ölümüne sebep olmuş bir iktidarın mümessillerinden bulunmak sıfatıyla bana siz mi soruyorsunuz? O halde, ben de size sorayım: Peki ya paçalarınızdan sızan kanları neyle örteceksiniz?»

Tokat meselesine gelince, ben kime, ne zaman, niçin tokat attığımı etraflı olarak yazdım. O hareketimi haklı bulup bulmamak, şüphesiz, okuyucuların vicdanlarına bırakılmış bir keyfiyettir.

Sizin iddianıza gelince, onun yalan olduğunun kesin belgesi, kalemlerinizden çıkmış cümleler içinde mevcuttur. Zayıf, nahif, ufak tefek bir insan, yediği tokata tokatla karşılık verebilir mi? Hem de Yassıada'da? Hem de Yassıada Kumandanına.. Haydi arayın bakalım, bir inanacak bulabilir misiniz?

Ama ne yapalım ki, sizlerin insaflarınız, vicdanlarınız, idrakleriniz, gıdasını yalanlardan, iftiralardan ve fikri sabitlerden alan kinler ve garezlerle sınırlıdır.

Yassıada tutuklularından en büyüklerinin, hattâ idam

kuruntuları içinde bile elden bırakmadıkları nezaketten ve takdirden sizler, galiba, işte bu yüzden nasipsizsiniz!

Sonra bir de, «Bırakınız, bu maceraları unutalım» diyorsunuz.

Unutalım: Fakat 10 senedir üzerlerimize savurduğunuz çirkeflerden, çamurlardan silkinmeden mi?

«DAMLA» ve KORALTAN'IN ANILARI

Şimdi gelelim, bardağı taşırıp, beni bütün satırları yazmaya mecbur eden «Damla» ya!

Bu «Damla», 28 Mayıs'da, — yani yine anılarımın yayınlanmasına başlamadan evvel —, Bay Koraltan'dan geldi.

Necmi Onur Bey, 27 Mayıs'dan 10 yıl sonra, eski demokratlar ve ihtilâlcilerle yapılmış bir takım konuşmalar yayınladı. Bu arada Bay Koraltan'la da konuşmuş.

Koraltan, kendisine sorulan suallerden birine cevap verirken: «27 Mayıs olmasaydı, bugün 100 yıl ilerde olacaktık.» demiş.

Bu, şüphesiz, cevabının verilmesi bana düşen bir iddia değildir. Fakat, hatırlatmamak elimizden gelmez ki, Bay Koraltan, 27 Mayıs'dan evvel yazılıp, Yüksek Adalet Divanına intikal etmiş ve bir sureti de bize verilmiş anılarında, işte aynen şu satırları yazmıştır:

«Bugün, umumî hasbihal sırasında, Mükerrem Sarol dikkate değer şeyler söyledi:

«Fatin Rüştü Zorlu, artık hiç bir devirde görülmemiş bir hırsızlık şebekesi kurdu. Dahiliye Vekili de, mânevî cepheden bugünkü iktidarı sarsmakta musir. Başvekil hergün biraz daha eriyor..» diyor.

Doğru söylüyor. Fatin Rüştü'nün zorlayarak kurmak istediği hırsızlık şebekesinin korkunç manevrası hâlâ devam ediyor.

Öte yanda, Büyük Millet Meclisi gibi, bir murakaba organını mânen bitirmekteler.

Adlî Müessesemizin, temeli de sarsılmadı mı?

Velhasıl, ortalığı, acaip bir bencillik sarıp gitti. Allah sonunu hayır etsin.»

Durum birkaç satırcıkla işte böyle olunca, akla ister istemez bir soru geliyor:

«Acaba 27 Mayıs olmasaymış, bugün nasıl 100 yıl ileri gitmiş bulunacakmışız?» Fatin Rüştü'nün, hiç bir devirde görülmemiş bir hırsızlık şebekesi kurması ile mi? Büyük Millet Meclisi gibi, bir murakaba organının mânen bitırilmesiyle mi? Adalet Müessesesinin temellerinden sarsılmış olmasiyle mi?

Yoksa Bay Koraltan'ın, «Allah sonunu hayır etsin» duasiyle mi?

Biz onu geçelim de, Bay Koraltan'ın Necmi Onur Bey'e verdiği cevaplar arasından, Yassıada Komutanı sıfatıyla doğrudan doğruya bizi ilgilendiren şu satırları ele alalım:

«27 Mayıs ne getirdi diye soruyorsunuz... İşte, bana «Gut» hastalığını getirdi. Fazla sıkıntıdan olurmuş bu hastalık. Iztıraptan olurmuş. Bu, Yassıada'dan kaldı bize.. Getirdiği bu işte 27 Mayıs'ın... Yassıada'da hava bile korkardı bize yaklaşmaktan... İşte o günlerden kaldı bu «Gut» hastalığı bende!...»

Anılarımda, sırası gelince okuyacağınız gibi, üzülmesin, sinirleri bozulmasın diye, eşinin vefat ettiğini kendisinden saklayıp tutmak istediğimiz tutukludur bu!

«Gut» bildiğiniz gibi «Damla» demek.

İşte, bizim sabır bardağımızı da Refik Bey'in «Damla» sı taşırdı.

O zaman kendisi herhalde 70 yaşını aşmış bulunuyordu.

Bizim bildiğimiz, «Damla» Yassıada'da çekilen mevhum ıztırapların değil, fakat ancak aşırı hovardalıkların sonucu olabilir.

Kaldı ki, Bay Koraltan, «Damla» illetine, «Yassıada» ya gelişinden ve hattâ Bayan Barbara'ya çatışından çok evvel tutulmuş.

Fakat ilerlemiş yaşının gerektirdiği perhizlere riayetkâr yaşamamış olmasından doğan sıhhat ârızalarının vebalini de ihtilâle ve Yassıada'ya yüklemeye kalkışmak ona yaraşır mıydı?

İhtimal:

«Ben atayım da, tutarsa ne âlâ» diyerek konuşmuş olacak.

Fakat feleğin çok garip cilvesine bakınız ki, şimdi

benim dosyamda, bu zatın kendi söylediklerini, kendi el yazısı ile yalanlayacak bir belgesi var.

Şimdi, ilk cümlesine dikkat buyurmanızı dileyerek o belgeyi de, — cümle hatalarını değiştirmeden — sizlere aynen sunuyorum:

«Muhterem Kumandan Beyefendi,

Benim yıllardan beri çektiğim «Gut» yani mafsal romatizması, en müessir ilâcı «Butazolidin» ve «Irgapirin» tabletleri olmuştur. 15 gün evvel, sağ el bilek mafsalında hafif arazı görür görmez, viziteye gelen Dr. Beylere sık sık bu ricayı yapmıştım.

Hastalık, bütün şiddetiyle dün başladı ve sağ elimi işlemez hale getirdi ve ızdırabımdan dün gece uyuyamadım.

İfadelerine göre, hastane, yalnız bir eczaneyle muamele yaparmış, orada da bulunmuyormuş.

Kasımpaşa'ya telefon edildiği taktirde, bu ilacın başka eczanelerden tedariki mümkün olacağına göre, bu hususta emir ve alâkanızı rica ederim. Kalbi hürmetlerimle. — Refik Koraltan —»

O zaman istediği ilâçları buldurtup, kendisine göndermiştim. Fakat onun bence «Gut» dan kat kat beter illetlerine de deva olabilecek bir ilâcı, eczanelerden tedarik edip, şimdi kendisine gönderemediğim için özür dilerim. Kabahat bende değil: Zira, nankörlüğü ve müfteriliği şifaya kavuşturan bir ilâç henüz keşfedilmemiştir.

BİR TAŞTA ÜÇ KUŞ

Şimdi, bir taşta vuracağım üç kuştan birisi siz olacaksınız Bay Osman Kapani! Fakat siz, şahsınızı bu üç kuş arasına katışıma şükretmelisiniz. Çünkü sizin, cevaplandırılmaya lâyık sayamayarak adalete teslim ettiğim ve edeceğim mütecavizler arasına katılmamış olmak gibi bir mazhariyetiniz oldu.

Gerçi anılarımı yazmaya koyulurken, bana karşılıklar vermeye kalkışacaklar çıkacağını tahmin etmemiş değildim: Onlar şüphesiz, haklarında yapacağım açıklamaları hazmetmek istemeyecek olan kimseler arasından çıkacaklardı.

10 senedir, kalemleri ve dilleri ile, bana ve şahsımda gerek ihtilâle, gerek Türk Ordusuna muhayyilelerinin ve cibilliyetlerinin elverdiği nisbette atmışlar, tutmuşlar ve üstelik bu sakîm davranıştan da akıllarınca kendilerine birer mağdur kahraman payesi sağlamışlardı. Yalanları, tezvirleri, tahrifleri ortaya konulunca, sahte kahramanlıkları, iğnelenmiş birer balon gibi patlayıp sönecek ve cakalarının arkasından, gerçek hüviyetlerinin sünepeliği meydana çıkacaktı. Bunun şaşkınlığı ve hırçınlığı içindeyse, şüphesiz, ağızlarından çıkanları kulakları duymaz olacaktı.

Fakat itiraf edeyim ki, şahsen sizi, onlar arasına katılmayacak kadar şuurlu, hesaplı, insaflı ve çok daha seviyeli sanırdım!.. Yanılmışım!

Bana verdiğiniz sözde cevap «Hürriyet» in itibarının binde birinden mahrum bir paçavrada yayınlanmış olsaydı, ona bir karşılık vermeyi, fuzuli bir israf sayıp geçecektim. Fakat yazdıklarınıza yer veren gazete «Hürriyet» olunca, iş maalesef değişti. Zira, 1,5 milyondan fazla okuyucunun ilgisine ve dikkatine hürmetkâr davranmaya ister istemez mecbur kaldım..

Siz, bana cevap diye karaladığınız satırlara, işte aynen şöyle başlamışsınız:

«Bazı insanlar vardır ki, vaktiyle işledikleri günahların anılmasına fırsat vermemek için, kendilerini unutturmak zorundadırlar. Kötü davranışlarını mazur göstermek için ne kadar çaba sarfetseler, âdeta bir çamur deryasına gittikçe batmaktan kendilerini kurtaramazlar!»

Doğrudur Bay Osman Kapani! Fakat bu son derece doğru olan satırlara, acaba neden: «İşte ben bunlardan biriyim!» diye devam etmediniz?

Geçmişlerinin unutulması nisbetinde kârlı çıkacak olanlardan birisi de siz değil misiniz?

Bir kenara sinseniz, sussanız ve kendinizi unutturmaya çalışsanız, aklı başında insanlara düşen en isabetli davranışı göstermiş olmaz mısınız?

Fakat siz hepiniz, «Haksızlıklara uğradık. Adaletsizliklere uğradık. İşkencelere uğradık!» diye bir hava tutturmuş gitmektesiniz!

Haksız olan kim? Sizi deviren ihtilâl mi? Sizi mah-

kûm eden Yüksek Adalet Divanı mı? Sizi, Anayasasında nâmeşru düşmüş bir iktidarın mensubu sayan Devlet mi?

Şayet yüreğinizde cesaretin zerresi olsa, bütün bu sorulara: «Evet!» diye cevap vereceksiniz ama nafile!

Affa uğramak, insanları avutabilir ama, tarihin hükümlerini değiştiremez. Gerçi birer siyasî mevta olarak kalmakla yetinseniz, hiç kimse, bir ölüyü karşısına çekip tokatlamak ihtiyacını duymaz. Fakat şaşırıp da böyle ortaya fırlarsanız, kulağınızdan tutmak zorunda bırakacağınız kimseler, uslu uslu oturmanız gereken köşeye, ister istemez itmek mecburiyetinde kalır!

O ilk satırların hemen arkasından, bir de şöyle demişsiniz:

«Ben bu notları, günün birinde neşretmek için tutmuş değilim», diyorsunuz. Ya ne için tuttunuz?..»

Gerçi ben yazıma başlarken, okur yazar her vatandaşın anlayabileceği kadar açık bir dille, o notları niçin tutmuş olduğumu açıklamıştım.

Demek ki, siz ya okumamış, ya anlayamamış, ya da anlamamış görünmek istemişsiniz.

Ben, tekrar cevap vermeye pek tabiî olarak lüzum görmeden soruyorum: «O notları niçin tutmuşsam tutmuşum, bundan size ne? Bir gün neşretmek düşüncesiyle, herhangi bir olayın notunu tutmak da yasak mı?»

Doğrusu, bu çapta bir yasak, hattâ mensuplarından bulunduğunuz «D.P.» iktidarı devrinde bile yoktu!

İsterseniz, biraz da 10 yıldır pek komik bir ısrarla tutturduğunuz o «Yassıada işkenceleri» teranesi üzerinde duralım:

Eğer Yassıada'daki tutuklulara işkenceler yapılmış olsaydı, şüphesiz ki buna, hepinizden evvel, o siyasî şebekenin «Baş» ları maruz bırakılırdı!

Halbuki, Celâl Bayar'ın da, Adnan Menderes'in de oradaki hayatlarını nasıl bir «karşılıklı saygı» havası içinde geçirmiş oldukları, bütün belgeleriyle ortadadır.

Demek, usullere, nizamlara ve onların temsilcilerine saygılı davrananlara, sadece saygı gösterilmiş! Aranızda olgun olan, anlayışlı olan kimseler, bu basit zarureti kavrayarak davrandıkları için, şikâyetlerini gerektirecek hiç bir muameleye maruz kalmamışlar.

İsimleri rastgele yazıyorum: Neden faraza bir Koraltan'a, bir Sarol'a, bir Fuat Köprülü'ye, bir Nuri Yamut'a, bir Ethem Menderes'e, bir Kemal Aygün'e, bir Osman Kavrakoğlu'na, bir Tevfik İleri'ye, bir Halûk Şaman'a, bir Medeni Berk'e, ve malûm, meçhul daha nicelerine: «Kaşınızın üstünde gözünüz var!» denilmemiş de bir Bumin Yamanoğlu'na bir Hamid Fendoğlu'na ceza verilmiş?

Demek ki, o Adada, o karmakarışık insan toplumunun içinde, iyi muameleye, saygı görmeye kendilerini lâyık kılamamış seviyesizler, serkeşler, dikkafalılar da varmış! Ki, şimdi, öylelerinden ses çıkmaktadır!

Siz, Yassıada Kumandanından hoşnut kalmamışsınız ama, Kayseri Cezaevi Müdürüne meftun ve hayran kalmışsınız! Bu yüzden, Yassıada, sizin için kötü bir hâtıra olarak kalacakmış!

Her şeyden evvel biz ne yapsak, Yassıada'nın sizin için kötü bir hâtıra olarak kalacağı muhakkaktır.

Bir hapishane, hele bir askerî ihtilâl hapishanesi olursa, orada şüphesiz avare insanlara hiç de hoş gelmiyecek bir askerî disiplin de olacaktır. Bunun içindir ki, Yassıada'yı, Kayseri hapishanesi gibi, hatırlamamanız son derece tabiîdir.

Yassıada'yı bir kumarhane, bir meyhane haline getirmemenizi ancak içinizden sağlayabildiğim muhbirler sayesinde mümkün kılabildim. Fakat biz, her ne kadar Allahsız zindancı değil idiysek de, şüphesiz şımarık gülâbicisi de olamazdık!

Bakınız: Paşazade mebusunuz Perihan Hanım, bizden gördüğü muameleyi, kendi kalemiyle nasıl anlatıyor:

«Babam, dört muharebe gazisi ve İstiklâl Harbi Kumandanı iken makamında bir köylü kadın onu ziyaret etse, ayağa kalkardı. Halbuki, Yassıada Kumandanı'nın, odasına girdiğim zaman, yerinden bile kımıldamadığını hatırlıyorum.

O bana sual sorunca:

«Ben, dedim, içerde, ifadenin alınıp bittiğini sanıyordum, demek burada da devam ediyor!»

«Ben, sizinle arkadaşça konuşuyorum,» demişti Güryay.

«Sizinle nasıl arkadaş olabilirim. Siz bu Adanın Kumandanısınız, ben ise burada bir tutukluyum!..»

Birden ayağa kalkıp:

«Çık.... Çık dışarı» diye bağırmıştı!»

Ben, anılarımda da anlattığım gibi, bu bayanı, kendi lehine olarak ikaz edeyim diye çağırtmıştım. Fakat daha ilk çırpıda hitabımı bizzat kendisinin açıkladığı gibi, ters tefsir edince, meram anlayacağından ümidimi kesip, kendisini yerine göndermiştim.

Fakat şimdi, o gün yanımdan ayrıldıktan sonra:

«Nerede o soruşturma kurulu? Gidip bize işkence edildiğini söyleyeyim!» diyerek fırladığını kendisi yazıyor.

Bir takım kimselerin Yassıada'da, hangi davranışları işkence sayacak kadar şımarmış bulundukları, yalnız kendi kalemleri ile çizilmiş şu tablodan bile belli değil mi? Bizi Paşazade güllâbicisi halinde görmek isteyenleri tatmin etmek, şüphesiz elimizden gelemezdi! Hadi bu bayanın tutumunu da geçiverelim. Fakat, redifliği az görüp kendisini «müstahfız» ilân eden, sayın Orhan Seyfi Beyimize ne diyelim?

Onun yazdığına göre, bize «ışık» parolası yerine «alev» parolası verilmiş olsaymış, Yassıada'yı imha edecekmişiz! Bu barbarlık değilmiş de neymiş?

Fakat onun dile doladığını yazımda da belirtmiş olduğum gibi «Alev» parolası bize ancak, D.P. çapulcuları, Yassıada'ya bir baskın yapmaya fiilen teşebbüs eyledikleri takdirde verilecekti. O zata göre, bir ihtilâl mümessilleri olarak bizler, hattâ böyle bir ihtimale karşı bile tedbirli davranmamalıydık. Ya da Adaya gelecek baskıncıları fener alayları ile karşılamalıydık!

Görülüyor ki, sizler, 27 Mayıs İhtilâlini bir ciddî hareket saymaya, bugün hâlâ niyetli değilsiniz. Lâubalilikte gösterilen bu inatların, sizleri nereye götürebileceğini kestiremem, fakat yapılan bütün lâubaliliklerin karşılıklarını vermek de benim görevim değildir. Temcit pilâvı gibi ikide birde, ortaya konulan Emin Kalafat, Nuri Özsan, Osman Turan hikâyelerinin asılları, sizin bu sözde cevabınızın çıkmasından çok evvel yazılıp, «Hürriyet» e sunulmuştu.

Sizlere kokmuş et yedirildiği yalanına gelince:

Onu aranızdan hiç değilse üçyüz tutuklunun nefretle yalanlamasını bekleyeceğim. Eğer aranızdan bu vicdan görevini yerine getirecek o sayıda namuslu insan çıkmazsa, kadronuzun tüm değeri hakkındaki hükmü, varsınlar okuyucular versinler!

Bir de şöyle buyurmuşsunuz:

«Gerek sayın Bayar'ın, gerekse rahmetli Menderes'in, Albaylığa terfi etmenizi yazılı olarak tebrik etmeleri bir nezaket icabıdır. Böyle bir davranışta bulunmamış olsalardı, bunu onlara nasıl hatırlatırdınız, orasını Allah bilir?...»

Yassıada'da Albaylığımı nezaketen ve yazılı olarak tebrik etmemiş bulunan yüzlerce tutuklu arasında siz de vardınız: Böyle olunca, bunu, tebrik etmeyenlere nasıl hatırlattığımı, Allah'tan evvel sizin de bilmeniz lâzım gelmez mi?

Acaba nasıl hatırlatmıştım Osman Kapani Bey? Tomsonla, ardınızı dürterek mi? Yoksa binbeşyüz mumluk ampuller altında sigaya çekerek mi?

Haydi efendim siz de: Sizin bu kafayla yalnız D.P. yi batırmış ve Menderes'i astırmış olmanız, bu memleket için bir koca nimettir Kapani Bey!

Bir de: «Gazete sütunlarında tekrar karşılaşacağımızı tahmin ediyorum!» demişsiniz. Ve bermutat yanılmışsınız. Hezeyanlarla işgale harcanacak başka zamanım olmadığı için size vaktiyle Volter'in, kendisine musallat olan bir sırnaşık, softa papaza verdiği cevabı tekrarlamakla yetineceğim:

«Bu satırlar, benden dilendiğiniz alâkaya son sadakamdır, Bay Kapanizade!..»

HÜRRİYET GAZETESİNE YAZI GÖNDERENLERE TOPTAN CEVABIM

(Bu yazı gazetede yayınlanmamıştır)

Bana verilmiş sözde cevapların yığınları ortasında:

«Acaba hangisinin neresini düzeltsem?..» diye düşünmekten bunalmışken sevimli bektaşinin ünlü bir fıkracığını hatırlayarak, acı acı gülümsüyorum: Bir akşam meyhaneden çıkan bektaşi:

«Ülen alçaklaaar nerelerdesiniz? Meydana çıksanıza?» diye bir nara atınca, her kapıdan meraklı bir baş uzanmış! Bektaşi onlara bakıp, feylezofça gülümseyerek, evvelâ :

«Vay canına: Hepsi birden ortaya fırlamışlar!» demiş ve arkasından da ilâve etmiş: «Meğer ne kadar çokmuş mubarekler!..»

Gerçi, Osman Kapani'nin bir sözde karşılığına bu sütunlarda bir cevap verirken de dediğim gibi, anılarımı yazmaya koyulurken, onlara birer karşılık uydurmaya kalkışacaklar çıkabileceğini tahmin etmemiş değildim.

Bu adamlar, talihsiz bir memleketin kendilerine emanet edilmiş olan idaresini, yüzlerine gözlerine bulaştırmışlar ve yanlış davranışlarında sonuna kadar direnmek suretiyle, politikaya karışmaya niyetsiz bir orduyu, işlere el koymak zorunda bırakmışlardı.

İşler böylece sarpa sarıp da, Yüksek Adalet Divanı huzurunda hesap vermeye götürüldükleri zaman, müştereken baş vurabilecekleri bir tek kurtuluş taktiği kalmıştı:

«İnkâr ve tazâllüm!..»

Fakat birbirinden sağlam belgelerle ispatlanmış ağır suçlar ve açık ithamları çürütülmez tanıklar karşısında mızraklar çuvallara sığdırılamadığı içindir ki, inkâr, ce-

zaları önlemeye yeter bir çare teşkil edemedi: Derece derece hepsi de mahkûm oldular!

Geriye, yedikleri ağır hükümleri, halk nazarında mümkün mertebe çürütebilmek kalıyordu. Bu, tarih karşısında pek mezbuhane kalan bir çabaydı!

Bunlardan çoğunun politika hocası olan «Makyevelli»: «Kıramıyacağın eli hiç olmazsa ısır!» der.

Anayasanın meşruiyetini açıkça tescil ettiği ihtilâl, karşısına cesaretle dikilebilecekleri bir vakıa değildi:

Bunun içindir ki, bunlar, Yassıada'dan sonraki bütün yıllarını, kıramıyacakları o elin parmaklarını, tırnaklarını sinsi sinsi dişlemekle geçirdiler: Ve bunun içindir ki, ihtilâlden ne kalmışsa onun üzerinde siz, bunlardan bulaşmış salyalar bulursunuz.

Bunu yaparken, sarılmak için arandıkları ilk tutanağı, Türk Milletinin, zamanla en iğrenç suçları bile bağışlayan o eşsiz merhametinde buldular.

O merhameti işletip, kendi lehlerine çevirebilmelerine en elverişli olabilecek kaynak, şüphesiz «Yassıada» idi! Yassıada, bir cehennemdi. Yassıada'da engizisyon papazlarını mumla aratacak zalimler vardı. Yassıada'da, tarihte misli görülmemiş işkenceler yapılmıştı. Adnan Menderes'in tırnakları sökülmüş, Celâl Bayar'ın etleri dağlanmıştı. Millet, bunların kalemlerinden tam 10 sene, korkunç, iğrenç bir mübalâğa yarışının, harami masallarında bulunmaz safsatalarını okudu.

Saçlarından tutulup yerlerde sürüklenen kadınlar... On bin voltluk ampuller karşısında gözleri kör edilen mazlumlar..., hayali bile tüyler ürpertecek işkenceler..., insanları intiharlara sürükleyen tedhişler..., Allahsız zindancılar, Peygambersiz gardiyanlar, insafsız, merhametsiz yargıçlar, tarihin ünlü haccacını masum bir sübyan saydıracak zalimler ve zebaniler... Ve bunlar, bütün bu facialar arasından hayata sanki, ateşler içinde yalınayak yürümüş «Kerem» ler gibi, kahramanca dönmüşlerdi!

Peki, bütün bunlardan sonra, Yassıada Kumandanının ortalığa yağdıracağı bir umulmaz gerçekler ve vesikalar sağanağı, o muhayyel cehennemin bütün alevlerini söndürünce, ortalıkta ne kalacaktı?

Merhametlerinin yıllarca, sonsuz bir hazine gibi in-

safsızca sömürülmüş bulunduğunu anlayacak olan insanların nefretinden, bu biçareleri hangi mucizevî kudret kurtarabilecekti?

Fakat bunda tasalanacak ne vardı ki? Yassıada'da sarılmış oldukları o sihirli inkâr silâhı, ne güne duruyordu? Hepsi birden ortaya çıkıp da: «Yalan... Yalan... Yalan...!» diye bir koro tutturdukları taktirde, Yassıada Komutanının yalnız kalacak olan sesine inanacak kim kalacaktı?

Sagora Adasında «Güliver» gibi bir devin başını yiyen cüceler, ayni meşum ittifakı kurdukları taktirde, Yassıada Kumandanının ortaya koyduğu belgelerin hangi değeri olabilirdi? Kendilerine inanmaya, hâlâ hazır bildikleri insanlara, yeni yalanlar yutturabilmekten kolay ne vardı? Millete, on sene, sefaleti bolluk, rezaleti fazilet, yoksulluğu «misli görülmemiş kalkınma», meskeneti celâdet ve eşsiz bir inkırazı ihtişamlı bir itilâ diye yutturabilmiş insanlar için, üç beş vesikayı çürütmekten kolay ne vardı? Zaten, Güryay, en büyük gafleti, sadece «doğru» ları açıklamakla yetinmek suretiyle göstermişti.

Yoksa, o da, gerçeklere sadık kalmayı bırakıp, kendilerininkilere eşit bir feraset ve zekâvet göstererek ve emrinde subayları ve erleri de rahatça tanık tutarak, akıllar şaşırtıcı iftiralar uydursaydı ne kaybederdi? İftira ve tezvir benim karakterimle bağdaşamazdı. Değil böyle bir iftira, hattâ birçok iğrenç hâdiselere yüz kızartıcı olduğu için hâtıratımda yer vermedim.

Ceket astarı içinde yakalanan aşk mektupları, bendedir. Yastık üzerinde mahsus unutulan kadın eşyaları, berberde cereyan eden nahoş hâdiselere dokunmadım bile.

İşte bu düşünceler ve bu hesaplarla, düşüklerin küçükleri birbirlerine «Ateş!..» kumandası verdiler! Ve bir de baktık ki, bunlar, tıpkı çomaklanmış bir delikten çıkan yaralı yılanlar gibi, aynı ıslığı tutturdular: «Yalan... Yalan... Yalan...»

Ben, tıpkı futbol takımı tutar gibi siyaset partisini destekleyen biçareleri, sözlerime hiç bir zaman muhatap saymadım.

Nitekim, şimdi yazdıklarımın muhatapları da, bed-

baht kaderlerini hiçbir gücün değiştiremiyeceği o ezelî ve ebedî gaflet mahkûmları değildir. Zira öylelerini ihtilâlin gafillere tiii çeken borusu değil, İsrafil'in kıyameti bildiren «Sur» u bile ölümsel uykularına horul horul dalmış bulacaktır.

Geri kalanların toptan ses verişlerini ise, bana her şeyden evvel baştaki bektaşi fıkrasını hatırlatmasını, hiç de yersiz bulmazsınız sanırım. Hep bildiğiniz gibi, Yassıada Komutanı Tarık Güryay, on sene müddetle, eski D.P. lilerin hedef tahtası olmuştu.

Bu sayfalarda anılarımı yayınlamakta karar kılarken, niyetim, geçen on sene içinde hakkımda uydurulmuş bulunan sayısız yalanların hepsini değil, fakat hiç değilse pek belli başlı olanlarını doğrulamaktı.

Bir başka niyetim de Yassıada'da muhafazam altına verilmiş olan D.P. yöneticilerinin, gerçek hüviyetlerini gözler önüne sermek ve bu suretle de onlara inanmış, onların peşinden gitmiş, onlara oy verip ümit bağlamış insanlara, bu davranışlarında ne çapta aldanmış bulunduklarını anlatabilmekti. Bu niyetlerimi yerine getirmeye davranırken, elimde mevcut belgelerin yalanlanılmaz sağlamlığına güvenmekteydim. Geçen on yıl zarfında, çevrelerindeki safdillere, kendilerini kahramanlaştıracak ya da mağdurlaştıracak nice işkence ve hamaset efsaneleri uydurup anlatmış bulunanlar, yalancılıkları ortaya konulduğu zaman elbette ki, susabilecek değillerdi. Birbirlerine tanıklık da edebilecekleri için, bunların işleri, bozacıdan şahit bulabilmiş meyhanecinin işi kadar kolaydı.

Üstelik, halkın, her zaman ve her olayda kendilerinden başka hiç kimseye inanamıyacağına şaşılacak bir de güvenleri vardı.

Akıllarınca bana karşı müştereken açacakları bir polemik, onlara, batmış şöhretlerini ihya edebilmek gibi bir fırsat da kazandırmış olacaktı. Ve akıllarınca, benim şahsımda, 27 Mayıs İhtilâline biraz daha saldırabilmiş ve kendilerini tarih karşısında ve âmme vicdanında ebediyyen mahkûm etmiş olan devrimi biraz daha suçlayabilmiş bulunacaklardı.

Bana yapılan hücumlar, işte bu nedenler, bu hesaplar, bu niyetler ve bu iştahlarla başladı.

Şimdi, başında bulunduğum kocaman masanın üzeri, onlar tarafından yazılmış sütun sütun karalamalarla dolu. Çıktıkları zaman dikkatle okumuş bulunduğum bütün o yazıları, şimdi tekrar gözden geçiriyorum ve görüyorum ki, kalemim hangisine ismen dokunmuşsa, ondan derhal, «Yalan...» diye haykıran bir ses yükselmiş.

Ama, ben anlattığım olaylara, şimdi hepsi de hayatta bulunan tanıklar göstermişim! Ama, yapıldığını açıkladığım konuşmaları, teyplerle tesbit etmişim! Ama, hüviyetlerini belirten olayları, kendi el yazılarından çıkarılmış fotokopilerle belgelemişim! Ama, kendi iddialarının yalanlığını bizzat kendileri tarafından şahsıma gönderilmiş mektuplarla ispatlamışım! Ama, mızrakların çuvallara sığdırılır hiçbir tarafını bırakmamışım! Olsun varsın! Değil mi ki, ben Yassıada Kumandanıyım ve değil mi ki, onlar eski «D.P.» lidirler. Ben ne desem, ne yapsam halk onlara inanır.

Nitekim, 1950 de yapılmış vaitlerinden hiçbirisini tutmamış oldukları halde, memlekete getirdikleri sefaletin adını kalkınma koydukları halde, Millete binbir yalan söyledikleri halde, ve nihayet, memleketi ihtilâllik edecek suçlar işledikleri halde, halk onlara inanmıştır. Zira yine onlara göre, bu bilinçsiz halk, şaşırıp bir şeye bir kere bağlandı mıydı, o inanışı yüzde yüz batıl da olsa, bir daha ondan dönmez!

Benim kesin inanışıma göre ise, Türk halkına konulmuş teşhislerin en gülüncü, son derece ahmakça verilmiş olan bu hükümdür!

Zira — Maazallah— Türk halkı bu derece gafil olsaydı, biz, tarihlere, yüksek hasletli bir millet vasfıyla geçmek ehliyetinden yüzde yüz mahrum sayılırdık. Bunun içindir ki, benim inanışıma göre, müzevirler ne kadar yalana boğmak isteseler, halk, şeytanî zekâsiyle «doğru» yu er geç fakat mutlaka bulur. Meselâ ben, neden D.P. iktidarının baş sorumlusu olan Adnan Menderes'e çamur atmamış da, altıyüz küsur insan arasından, yalnız isimlerini andıklarımı dile dolamışım?

Bana güya karşılık yazan bir Rüştü Erdelhun, bir

Seyfi Kurtbek, bir Osman Kapani, bir Samet Ağaoğlu, bir Celâl Yardımcı, bir Tekin Erer, Bir Orhan Seyfi Orhon, bir Yakup Karabulut, bir Refik Koraltan, bir Perihan Arıburun, bir Faruk Güventürk, bir Hayrettin Erkmen veya daha başkaları, kendilerine karşı şahsî bir garazım, şahsî bir husumetim olduğunu iddia edebilirler mi? Onlardan hiçbirisi böyle bir iddiada bulunamadıklarına ve bulunamıyacaklarına göre halk «Peki a efendim: Bu adam neden ötekilere ilişmesin de, ismen ve fiilen yalnız bunları konu edinsin?..» diye düşünmez mi?

Ve bunun ardından da anılarımda isimleri kötü geçmiş olanların, bu keyfiyetin gerçek nedenini, benim niyetimin bozukluğunda değil, fakat kendi yaptıklarının kendi söylediklerinin ve kendi yazdıklarının eğriliğinde ve sakatlığında aramaları gerektiğini olsun düşünmez mi?

Gerçi onlara sorarsanız, düşünmez! Fakat bana sorarsanız, maazallah, halk bunu sahiden düşünmez olsaydı, bu memlekette yalandan başka hiç bir şey ve yalancıdan başka hiç bir insan ayakta kalmazdı.

İsimlerini yazdığım kimselerin, akıllarınca bana cevap diye yazdıkları yazılardan çoğunun karşılıkları, benim sonunu beklemedikleri anılarım arasında evvelce verilmiş bulunmaktadır.

İçlerinden bir kısmı, —sanki bir yararını görebilirlermiş gibi,— işi şahsıma küfür ve hakaret yağdırmaya dökmüşler.

Öyleleri, müstahak oldukları cevapları, kendilerini verdiğim mahkemelerden alacaklardır: Zira sadece küfürün bundan başka türlü cevabı ancak yine küfür olabilir ki, şüphesiz bu benden beklenilemez.

Yüz yüze bulunmadığımız için onlar, müstahak oldukları şamarı, benden değil, fakat adaletin elinden yiyeceklerdir.

Bunun içindir ki, öylelerini ve cevap vermeğe değersiz gördüğüm zavallıları, tıpkı sırnaşık itleri kovalar gibi yolumdan kenara itip geçiyorum.

İçlerinden bazıları da, müstahak bulundukları cevabı, benden, başkalarından almışlardır.

Tekin Erer'in yazdıklarını okuyunca, ilerde yayınlamağa karar vermiş bulunduğum toptan cevaplarıma

katılmak üzere, makalenin kenarına işte aynen şu notları yazmışım. «Bayar hayatta. Bu satırlara "Yalan" demek benden evvel ona düşerdi.»

Hürriyet'in 3 Temmuz Cuma tarihli sayısında, benim Tekin Erer'e cevap vermeme lüzum bırakmayan bir yazı da çıktı. Bu yazıyı, Mesut Atasagun adında hiç tanımadığım bir doktor imzalamıştı. Ve Hürriyet gazetesi, sayın Doktorun yazısını, işte aynen şu satırlarla takdim ediyordu.

«Emekli Albay Güryay'ın anılarını büyük bir dikkatle izlediğini belirten Doktor Mesut Atasagun, tarihe ışık tutması yönünden, bizzat tanık olduğu bir olayı şöyle ifade ediyor: Atasagun, Bayar'ın damadı Doktor ve D. P. nin eski Kütahya mebusu Gedizli Ahmet İhsan Gürsoy'un liseden ve Tıp fakültesinden arkadaşıymış. Doktor Atasagun işte aynen şöyle devam ediyor:

"Kayseri'den çıktığım zaman, eski dostumu, Çiftehavuzlar'da ziyarete gittim. Yanımda annem Zehra Atasagun'la, eşim Şaziye Atasagun da vardı. Bizlere kapıyı Bayan Nilüfer ve eşi Dr. Ahmet İhsan Gürsoy açıp, candan karşıladılar.

O sırada, Sayın Reşide Bayar vefat etmişti.

İki yönden de geçmiş olsun deyip, kahvelerimizi yudumlarken şunu sordum:

"Ahmetçiğim, Yassıada'da kaldığımız sürece ve tevkifinizde size işkence yapıldı mı?"

Onun cevabı, kesin olarak şu oldu:

"Hayır. Ne tevkifimizde ve ne de Yassıada'da kaldığımız süre içinde hiçbir kötü muamele görmedik. Eri, subayı, bize iyi baktı. Lodostan vapur işlemese, helikopterle ne lâzımsa getirdiler. Bazılarımız lüzumsuz itiyatlarını bıraktı. Muntazam uyuduk. Yedik, içtik, kilo aldık!.." dedi.»

Bundan sonra, bana bu insanca açıklamanın dürüst sahibine teşekkür etmekten başka ne demek düşer. Şüphesiz, Bay Tekin Erer'e bu kadarı yeter!

Fakat tıpkı onun gibi yalanlanmış olan diğerlerine de kısa karşılık vermek için bu kadarcık yer ayırsam, belki sayfalarca sürecek bir de cevaplar tefrikası yaz-

mam gerekecek: Zira şahsıma güya cevap diye yazılan yazılar, anılarımın birkaç misline ulaştı.

Meselâ, eski Millî Savunma Bakanı Kurtbek de, Bay Samet Ağaoğlu'nun kendisine selâm vermeyen bir albaya yaptığı muameleyi yalanlamak isteği ile, tarihleri tahrif etmişti: Ona bir cevap yazmak işi de bana düşmedi: Zira Hürriyet'in 27 Haziran tarihli sayısında ve emekli Kurmay Albay Tevfik Karahan imzasıyla çıkan bir yazıda Bay Seyfi Kurtbek'i mevsuken yalanladıktan başka, Bay Samet Ağaoğlu'nun, yüksek rütbeli Türk subaylarına karşı vaktiyle gösterdiği başka saygısızlıkları da açıklıyordu. Hem yaşıyan tanıklar ve olaylar zikrederek.

O halde bana yine emekli kurmay albay Tevfik Karahan'a teşekkür etmekten başka ne düşer.

Beni yalanlamağa çabalamış kimseler arasına, eski sınıf arkadaşım D. P. İçel mebusu Yakup Karabulut da karışmış. Sonradan avukat kesilmiş bu zat da aklınca şöyle bir mantık oyunu yapmış:

«28 Mayısta Harbiye'ye getirilmiş bir kimsenin 27 Mayısta Bay Güryay'la ayni yerde karşılaşması mümkün müdür?»

«Acaba bunu yaparken 27 Mayısta Harbiye'de tutuklu bulunanlar listesinde adının da bulunduğunu nasıl unutmuş?» diyeceksiniz.

Hakşinas cevabı, «Tarihî Hâtıratın Yuvarlak Masası» sütununda «Ada Kumandanı Hayatımı Kurtardı» başlığı altında çıkan, Sayın Agâh Erozan'ın olgun ve munsif davranışını, candan bir şükranla karşılamaktan başka elimizden ne gelebilir?

Onun ferahlatıcı doğruluğunun temiz havasında bir nebzecik nefes aldıktan sonra, dalalım yine geri kalan sözde cevap süprüntülerine...

Sayın Emekli Orgeneral Rüştü Erdelhun da başkalarına değil, bizzat bana söylediklerini inkâra çabalamış. Belli ki, o da sözlerinin benden başka tek tanığı olmuş bulunan Millî Birlik Komitesi üyesi Fikret Kuytak'ın hakkın rahmetine kavuşmuş bulunmasını, yaptığı yalanlamaya elverişli bir fırsat saymış. Fakat kendisinden sormak isterim: Şimdi inkâr ettiği sözleri kendisinden din-

lemiş olduğumu yazmış bulunmam, acaba hangi kasde makrun sayılabilir? Şayet, şu ya da bu suiniyetle, onu küçültmek kasdına kapılmış olsaydım, onun o sözleri yerine, elimde bulunan mezbuhane dehalet mektuplarını yayınlamak yolunu tutamaz mıydım? Sayın Orgeneral bana yalancılık isnadına yeltenmiş olmasaydı, kendisini muhataplarım arasına katmak lüzumunu duymak ezasından kurtulmuş bulunurdum.

Listemde Hayrettin Erkmen'in, ortaya neden fırladığını, neyi yalanlamak, neyi doğrulamak istediğini bütün gayretime rağmen anlayamadım: Ben, Fatin Rüştü Zorlu'nun dayak yemiş olduğunu inkâr etmedim ki? Eğer işin bana bizzat Fatin Rüştü tarafından intikal ettirilmiş şekli, Bay Erkmen'in yazdığı biçime uymuyorsa, bunda benim kabahatim ne?

Araya, hiç adını anmadığım halde, tıpkı onun kadar münasebetsizce karışmış olan birisi daha var: «John Benda» isimli bu zat da Cenevre'de çıkan bir gazetenin Ankara muhabiriymiş!

O da, beynelmilel şantajlar yapmakla şöhretli «Journal de Genêve» gazetesine, Yahudi Fransızcasıyla «Güryay'ın hâtıraları, mide bulandırıyor» diye yazmış!

Neden acaba? Neden midesi bulanmış? Hiç bilmediği işlere bu şekilde burnunu sokan patavatsız ve zıptıkçı bu yabancıyı uzun kulaklarından tutup edebe davet ederim.

Bir de bana cevap yazanlardan Faruk Güventürk var.

Bu zat da Menderes'e yaptığı zebunküşçe tasallutu yalanlamak çabasında! Bu zat, üstelik de, Yassıada'ya güya vazifeyle geldiğini, yaptığı inceleme sonunda benim zulüm yaptığım kanısına vardığını, fakat gösterdiği bütün gayretlere rağmen beni oradan uzaklaştıramadığını iddia ediyor!

Fakat siz lütfen, başta rahmetli Gürsel olmak üzere, ihtilâlin bütün yöneticilerine yol gösterdiğini, onlara Ordu Kumandanlarını değiştirttiğini de ayni zamanda iddia eden bu zatın, bütün çabalarına rağmen bir ada kumandanını yerinden oynatamamakla düştüğü inanılmaz beceriksizliğe bakın.

Güya ben buna kızmış da, aleyhindeki o satırları yazmışım.

Tarihin bir meşhur olayıdır: Tahmasplar devrinin bir Acem Şahı, ordusuyla peşine düştüğü bir Türkmen beyine, teslim olması için bir elçi göndermiş. Türkmen Beyi, kime, neden teslim olması gerektiğini sorunca, elçi:

«Sizi aylardan beri ordusuyla takip etmekte olan Acem Şahına» diye cevap vermiş. Ve o zaman, kahkahayı basan Türkmen Beyi:

«Ayol, demiş, benim, Acem Şahının, ordusuyla aylardır beni takip ettiğinden haberim bile yok: Ben, bir aşiret reisiyim ve oradan oraya göçmek suretiyle kendi tabii hayatımı yaşayıp durmaktayım.»

Tıpkı Türkmen Beyi gibi, ben de bu emekli Korgeneralin vaktiyle benim peşime düşmüş olduğunu ancak şimdi öğrenmekteyim. Yoksa vazifemin başında tabii hayatımı yaşarken, Güventürk'ün bana atmaya çabaladığı çelmeden haberim bile yoktu ki, ona öfkelenmiş olayım.

Aslında, sonradan, anılarım diye yayınladığı uydurmalarda, çizmeden kat kat yukarıya çıkıp da burnunu bile sokamadığı işlerin kahramanı olmuş görünmeye kalkışmasaydı, onun adını anmaya bile niyetim yoktu. Beni teypleri dinletmeye davet edeceğine Keşan'daki meşhur nutkunu teype alan Haber Ajansı Umum Müdürünün davetine icabet etseydi daha iyi olurdu.

Şimdi kendisine hatırlatmakla yetineyim: Eğer, üzerinde bundan fazla durmayışımı bir nimet saymak ferasetini gösterebilirse, son derece kazançlı çıkmış olur.

Listemde, nihayet, iki ünlü sataşıcı daha kaldı: Celâl Yardımcı ve Samet Ağaoğlu.

Bunlardan Bay Yardımcı Yassıada'da bana söylemiş olduklarını inkâra çabaladı. Fakat biz - kendi taahhüdüne bakarak bu çabasını sürdürmesini beklerken - adamcağızın cevabî tefrikası, yazdığı gazetede nedense, birdenbire kesiliverdi. Böylece yarım kalmış bir savunmaya, yarım kalacak bir cevap vermektense, üzülerek de olsa, geçiyorum.

Üzülerek de olsa diyorum. Zira sözde cevapları tamamlanmış olsaydı, bu sayede ben de tam bir karşılık

vermek imkânını bulabilseydim, yazacağım ya da vuracağım «satır» lar, zannederim gerçekten «harika» düşecekti.

Ne yapalım ki, bu konuda söyleyeceğim son sözlere muhatap olmak ona değil, Bay Ağaoğlu'na kısmetmiş.

Benim anılarım konusunda, ilk ses gibi, son ses de ondan yükseldi. Böyle olunca tıpkı ilk cevabımı olduğu gibi, son cevabımı da o alacak demektir.

Anılarım arasında da belirtmiş olduğum için, onun daha benim kalemi elime alışımdan evvel: «Defterlerim de defterlerim» diye nasıl ve niçin telâşlanıp çırpınmış bulunduğunu artık hepiniz biliyorsunuzdur. Fakat biz ne yazmış olursak olalım, o bana verdiği sözde cevaplarda, bermutat «Defterlerim» diye başlamış. Belli ki, uydurduğu muhayyel defterler hikâyesine bizzat inanmaktan onu ne yapsak vaz geçiremiyeceğiz. Nitekim, Hazret hâlâ, tarafımdan müsadere edilmiş defterlerinin eşyaları arasından alındığı iddiasında... «Fikri sabit» in tedavisi imkânsızdır.

Fıkrayı herhalde duymuşsunuzdur: Kendisinin buğday olduğu inancına kapılmış bir kaçığı tedavi için hastaneye yatırmışlar. Kaçık adam, buğday olmadığına inandığı için değil, fakat tımarhane disiplininden kurtulmak ihtiyacını duyduğu için doktorlara «Siz haklısınız, demiş, ben meğer, buğday değil insanmışım! Bırakın artık benim yakamı.» Ve bırakmışlar adamın yakasını. Fakat taburcu edilmesinden biraz sonra bir de bakmışlar ki adam, valizini yüz adım ötedeki köprünün ortasına bırakmış, koşa koşa hastaneye dönüyor.

«Hayrola, ne oldu?» demişler. Adam nefes nefese cevap vermiş: «Köprüde üzerime doğru bir tavuk geliyordu, korktum.» Sormuşlar: «Tavuktan da korkulur mu? Hani sen bize buğday olmadığına artık inandığını söylüyordun?» Adam, şaşkın, cevap vermiş: «Evet, doğrudur. Ben buğday olmadığıma inandım ama, bakalım benim buğday olmadığımı elin serseri tavuğu da bilir mi?»

Ağaoğlu:

«Defterlerim çalındı» diye tutturmuş bir kere, artık siz ne deseniz nafile değil mi? Ama, Bay Ağaoğlu için

artık nafile olan bir şey daha var: Hep bildiğiniz gibi, defterlerin onu telâşa düşüren kısımlarının, fotokopileri gazete sahifelerinde yayınlandı çünkü. Böyle olunca, Samet Bey için artık zırvanın tevil götüreceği ümidi de son derece nafile değil mi? Bu durum karşısında benim bir ruh hastası olduğumu iddiaya yeltenmek, ya da ortalığa:

«Acaba Tarık Güryay perde arkasından mı yönetiliyor?» kabilinden yeni çamurlar saçmak, Bay Samet Ağaoğlu'nu bir «siyasî mevta» olmaktan kurtarmaya yeter mi? Ama ne yaparsınız ki, bu siyasî mevtanın, kendisini sık sık gülünç düşüren iki garip özentisi var:

1 — Kendisini amatör bir ruh hastalıkları uzmanı sanmak,

2 — Bir de kendisini bir yazar, hem de sanatkâr çapında bir yazar sanmak.

Bu komik özentiler içinde benim teşhisimi de şıp diye koyuvermiş:

«Tarık Güryay bir ruh hastasıdır.»

Bay Samet'e göre bende: «Yüz, zulüm amilinin arkasından insanı şaşırtıcı yumuşaklıkta bir jestin sahibi olabiliyor» muş.

Gerçi yüzde «jest» olmaz; fakat belli ki bu siyasî mevta, akıl perişanlığı içinde «mimik» kelimesini herhalde hatırlayamamış olacak!

Ben, bağırır, çağırır, bastonumu sallar, kapıları ayaklarımla açar ve sürekli bir kuşkunun baskısını bu suretle örtmek istermişim. Gerçi son derece komik ama, hadi bir an için diyelim ki, ben gerçekten öyleyim.

Fakat benim ruhumdaki hastalık Samet Bey'i bir siyasî mevta durumuna sokmuş olan davranışları mazur göstermeye yeter mi?

İnsan, politika alanında, birbirine taban tabana zıt hükümler verirse, dün övdüğüne bugün söver, bugün sövdüğünü yarın yeniden överse, dün rehber edindiği adamın peşine nasıl düştüğüne bugün yanar ve şaşar da, yarın çıkarını evvelce yerdiği lideri yeniden övmekte ararsa ve üstelik bütün bu gerçekler de bir gün meselâ kendi el yazınız gibi, inkârı imkânsız belgelerle kamu

oyuna açıklanırsa insan bir de işte asıl o zaman siyasî mevta olur.

Yazdıklarınızı, Hürriyet'te yayınladıkları için tekrarlamaya lüzum görmüyorum. Fakat sorarım size, lideriniz ve arkadaşlarınız hakkındaki yazılarınız sizin için «siyasî mevta» olmaya yetmez mi?

Siz, eskilerine bir yalan daha katıp, sözde cevaplarınızı Hürriyet'ten başka bir gazetede yayınlamanızın nedeni olarak bu gazetede yazacaklarınızın tahrife uğratılması ihtimalini göstermişsiniz. Bu, en azından ayıp değil mi? Yazdıklarına kendi sütunlarında cevap verilmesi hakkını mertçe tanıyan bir gazeteyi yüzde yüz haksız bir şaibe altına itecek o iftirayı nasıl savurabildiniz?

Sütunlarını işgal ettiğin gazetenin evvelce yazdıklarınızdan habersiz okurlarını aldatmaya çabalarken herhalde: «Yangından ne koparabilirsem kâr» diye düşünmüş olacaksınız.

Fakat artık hangi sahneye çıksanız, hangi bucağa kaçsanız, sırtınıza vurulmuş olan manevi kefeni sıyıramazsınız.

Doktor Sarol'un ihtilâlden kısa bir zaman önce size söylediği: «Büyük şokların sonunda akıl bozukluklarının başlayabileceğini, bunun önce fark edilemiyeceğini, yavaş yavaş ve gizli ilerleyen değişikliğin birden hızlanacağını anlattıktan sonra ben Adnan Bey'de böyle bir hal görüyorum» dediği, yanlış olarak gazetede ihtilâlden biraz sonra şeklinde çıkmıştır. Bay Ağaoğlu, bana «bir ruh hastası» teşhisini koymuş olan siz, o zaman da Sarol'la birlikte, Menderes'in aklını kaçırdığı hükmüne varmışsınız.

İşte şimdi herhalde fotokopinin konulmamış olmasını bir münasip fırsat sayarak sakın o konuşmamız uydurma olmasın diye mızıklanmayı deniyorsunuz.

Fakat hayır Samet Bey, kaleminizden çıkmış o satırlar da tarafımızdan uydurulmuş değildir. Fırsat bulup meselâ Fahrettin Kerim'e bir görünseniz hiç fena etmezsiniz. Toleranslı hekimdir. Size öfkelenmiş olması lâzım geldiği halde teşhisini esirgemez sanırım.

Sizin için «çıkmaz» olmuş siyaset yönüne sapmadan, artık yolunuz açık olsun **Bay Samet:**

Tabii nereye giderseniz hâtıra defterlerinizi ne zaman kime verdiğinizi olduğu gibi, ebedi tabutunuzu beraber taşımayı da bir yerlerde unutmadan!

Ve işte böylece «Taş bitti, yapı paydos!»

Geriye sadece, Yassıada tutuklularının beni yalanlamaya kalkışmamış olanlarına teşekkür etmek borcunu ödemek kalıyor.

Bu teşekkür onlara borcumdur. Çünkü...

Aklıma, rahmetli Süleyman Nazif'in bir nüktesi geliyor. Ona, utanmaz, arlanmaz, insafsız, yüzsüz ve vicdansız bir ünlü yazardan bahsederek:

«Falancanın bir gözü takmadır. Bil bakalım hangi gözü?» demişler.

Süleyman Nazif:

«Sağ gözü» demiş.

Gerçekten de takma olan, adamın sağ gözüymüş ve işte Süleyman Nazif'in «Nereden anladın?» diyenlere verdiği cevap:

«Çünkü o gözünde biraz insaf, biraz zekâ, biraz merhamet hattâ biraz da şefkat var.»

Evet, ben de yazdıklarımı okumuş olan tutukluların edepleriyle susmuş bulunanlarına candan birer teşekkür borçluyum:

Çünkü, bu hem mütecaviz, hem kel, hem fodullara nisbeten, onların bir hayli insafları, bir hayli idrakleri ve hattâ bir hayli izanları var. Zimmetlerine geçmiş bulunan bütün haklarım, yalnız onlara binbir kere helâl olsun.

Tarık GÜRYAY

YASSIADA DÂVÂLARININ BİLÂNÇOSU

Yassıada dâvaları 14 Ekim 1960'dan, karar günü olan 15 Eylül 1961'e kadar, 11 ay 1 gün sürmüş, bu müddet içinde 203 gün dâvalara bakılmıştır. 203 günde 287 celse yapılmış, bu celseler 1033 saat tutmuştur.

Yassıada'da 19 dâvaya bakılmış, bunlardan «Değirmen Dâvası» zaman aşımı ile düşmüş, dâvalardan 17'si de Anayasayı İhlâl Dâvası ile birleştirilmiştir. Dâvaların duruşmasına göre 287 celse şöyle tasnif edilebilir: Anayasa dâvası 53, Köpek dâvası 4, 6 - 7 Eylül dâvası 20, Bebek 7, Vinylex 5, Zimmet - İrtikâp 5, Arsa 3, Değirmen 5, Barbara 6, Örtülü ödenek 13, Radyo 6, Topkapı olayları 24, Çanakkale 11, Kayseri 13, Demokrat İzmir 16, Ankara ve İstanbul olayları 52, Vatan Cephesi 16 ve İstimlâk dâvası 13 celse.

En uzun dâva 53 celse süren Anayasa, en kısa dâva ise 3 celsede biten Arsa dâvası olmuştur. Dâvalarda önce sanıklar getirilmiş, sonra Yüksek Adalet Divanı üyeleri yerlerini almışlardır. Yalnız bir gün, 28 Aralık 1960'da Topkapı olaylarının duruşmasına devam edilirken Divan üyeleri daha önce yerlerine oturmuş, sonra sanıklar getirilmişlerdir.

Duruşmalarda 5 gizli celse yapılmıştır. İlk gizli celse 6 7 Eylül olayları dâvasında ve 25 Ekim 1960 tarihindedir. Bu gizli celsede Millî Emniyet mensupları dinlenilmiştir.

En çok sanıklı dâva Anayasayı İhlâl, en az sanıklı dâva Ökmen'in arsa dâvasıdır. Arsa dâvasında yalnız Ökmen yargılanmıştır.

DİVAN'IN KARARLARI

Yüksek Adalet Divanı'na Başol'dan sonra Selman Yörük, Ferruh Adalı ve Abdullah Üner de ara sıra başkanlık etmişlerdir. Başsavcı Egesel ise bütün duruşmalar boyunca yerini ancak üç defa Fahrettin Öztürk'e bırakmıştır.

Yüksek Adalet Divanı nihaî karardan önce, Anayasa dâvasıyla birleştirilen 17 dâvada 112 kişi için, zamanaşımıyla düşen Değirmen dâvasında da 2 kişi için tahliye kararı vermiş, başka suçlarla ilgisi olmayan 96 kişi adadan tahliye olunmuştur.

Divan'ın ilk beraat kararı Menderes ve Dr. Atabey hakkında 22 Kasım 1960 tarihinde verilen Bebek dâvası kararıdır. Menderes yalnız bu dâvada beraat etmiştir. Atabey de Yassıada'dan tahliye edilen ilk sanık olmuştur. İlk mahkûmiyet kararı ise köpek dâvasının sonunda 21 Ekim 1960'da verilmiştir.

Divan, duruşmalar sırasında iki sanığın (Turgut Acuner ile Tevfik İleri'nin) salondan çıkarılmasına, Vatan Cephesi şahitlerinden Hamit Kurdoğlu'nun yalancı şahitlikten tevkifine karar vermiştir.

BAŞSAVCININ İDDİA VE TALEPLERİ

Başsavcı Egesel ilk iddianamesini 15 Ekim 1960'da Köpek dâvasında serdetmiştir. Başsavcının en uzun iddianamesi Anayasa dâvasında okuduğı iddianamedir. Okunması 21 saat 4 dakika sürmüştür, dört celse devam etmiştir.

Başsavcı dâvalarda 228 kişinin idamını istemiştir. Sanıklardan Bayar için (Anayasa, Kayseri ve Topkapı dâvalarında olmak üzere) üç, Menderes için (Topkapı, Çanakkale, Kayseri, Demokrat İzmir, Ankara - İstanbul olayları, Vatan Cephesi ve İstimlâk yolsuzluğu olmak üzere) yedi defa idam talebinde bulunmuştur.

ŞAHİTLER

Yassıada'da 1068 şahit dinlenildi. İlk dinlenilen şahit Gazi Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi Müdürü Safa Al-

oğlu idi. Köpek dâvası dolayısı ile ifade verdi. En çok şahit Ankara İstanbul olayları dâvasında dinlenildi. 359 şahit ifade verdi, 13 şahidin de yazılı ifadeleri yeter görüldü.

En fazla şahit dinlenilen gün 28 Aralık 1960'tı. Topkapı olayları dâvasının duruşmasında 30 şahit ifade verdi.

Divan Amerika'dan bile şahit getirtilmesine karar vermişti. Bu şahit Prof. H. N. Kubalı'ydı ve 8 saat 20 dakika konuşarak en uzun ifade rekorunu kırdı.

Berrin Menderes Örtülü Ödenek dâvasında dinlenildi. Koraltan'ın oğlu ise babası hakkında şahitlik yapmaktan imtina etti.

MÜDAFAALAR

Yassıada'da ilk olarak Bayar (Köpek dâvasında) sorguya çekilmişti. İlk müdafaa da yine Köpek dâvasında Bayar'la müdafii Nail Taner tarafından 20 Ekim 1960 da yapıldı.

Duruşmalarda son müdafaa Avukat Ekrem Korkut ve Hüseyin Ulus'undur. En uzun müdafaayı ise Nusret Kirişçioğlu vermiştir: 236 sayfa.

Sanıklardan bazılarını akrabaları savunmuşlardır. Koraltan'ı kızı, Samet Ağaoğlu'nu kızkardeşi, İzzet Akçal'ı kızı, Neclâ Tekinel'i kocası, Bumin Yamanoğlu'nu babası müdafaa etmişlerdir.

AKRABA SANIKLAR VE SANIK YAKINLARININ DURUMU

Sâbık milletvekillerinden Ahmet İhsan Gürsoy, Celâl Bayar'ın, Halûk Timurtaş Koraltan'ın damadıydı. Sıtkı Yırcalı ile Sırrı Yırcalı kardeşti. Sadık Giz, Adnan Menderes'in yeğeniydi.

Birçok sanık yakını duruşmaları takip etmiştir. Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy birçok duruşmaya gitmiş, hem babasını hem de sanık milletvekilleri arasında bulunan eşini takip etmiştir. Bayar'ın karısı Reşide Bayar ve Menderes'in eşi ise duruşmaları hiç takip etmemişlerdir. Polatkan'ın eşi duruşmalarda en çok gözyaşı döken sanık yakını olmuştur.

SANIKLARIN DURUMU

Yüksek Adalet Divanına çok hürmetkâr davranan Bayar, bütün duruşmalar boyunca soğukkanlılığı ile dikkati çekmiştir. İlk zamanlarda fötr şapka ile salona giren Bayar, koyacak bir yer bulamayınca şapkayı iskemlenin altına bırakmış, daha sonra salona kasketle girmeğe ve kasketin üzerine oturmağa başlamıştır. Altı dâvanın sanığı olan Bayar salona daima önce getirilmiş ve götürülmüştür. Bayar salona başı hafifçe kalkık olarak girmiş ve yerine oturduktan sonra da dinleyici sıralarını seyretmiştir.

Duruşmalara en çok sanık olarak girip çıkan şahıs Adnan Menderes olmuştur. Bayar'ın aksine salona hep başı eğik olarak girmiş, bir defa avukatlar mahalline baktıktan ve kendi avukatını selâmladıktan sonra yine başı önüne eğik olarak iskemlesine oturmuştur. Bütün duruşmalar boyunca da sırtı halka ve ön sıralardaki gazetecilere eğik olarak durmuştur. Elinde çok defa rulo halinde bir kâğıt, bir gazete veya dosya bulunduran sabık Başbakan hafif sağa dönük olarak oturduğu iskemlesinden gözlerini yere dikmiş, çok defa kapatmış ve başı zaman zaman iki omuzu arasında yer değiştirmiştir. Bayar'ın aksine her zaman yorgun ve sıkıntılı bir halde olduğu görülmüştür.

Duruşmalarda hareketleriyle dikkati çeken sanıklardan biri de Nusret Kirişçioğlu olmuştur. Kirişçioğlu belki de stenograflardan daha süratli not tutan tek sanık olmuş, hemen bütün duruşmalarda eski yazı ile notlar almıştır.

Bayar da Kirişçiççoğlu'ndan daha ağır ve daha az olmakla beraber yeni yazıyla notlar almış, bu notlar bazan dinleyici mahallindeki gazeteciler tarafından da okunmuştur.

Duruşmalarda hâtıra defterlerine yazdıkları yazılar dolayısiyle Koraltan, Ethem Menderes ve Şem'i Ergin arkadaşlarının tarizlerine mâruz kalmışlardır.

DİNLEYİCİLER, YAYINCILAR VE BASIN

Yassıada duruşmalarını 150 bine yakın dinleyici takip etmiştir. Dinleyicileri ve avukatları götürmek için

Fenerbahçe vapuru tahsis edilmiş, vapur bu müddet zarfında 5 bin mile yakın mesafe katetmiştir.

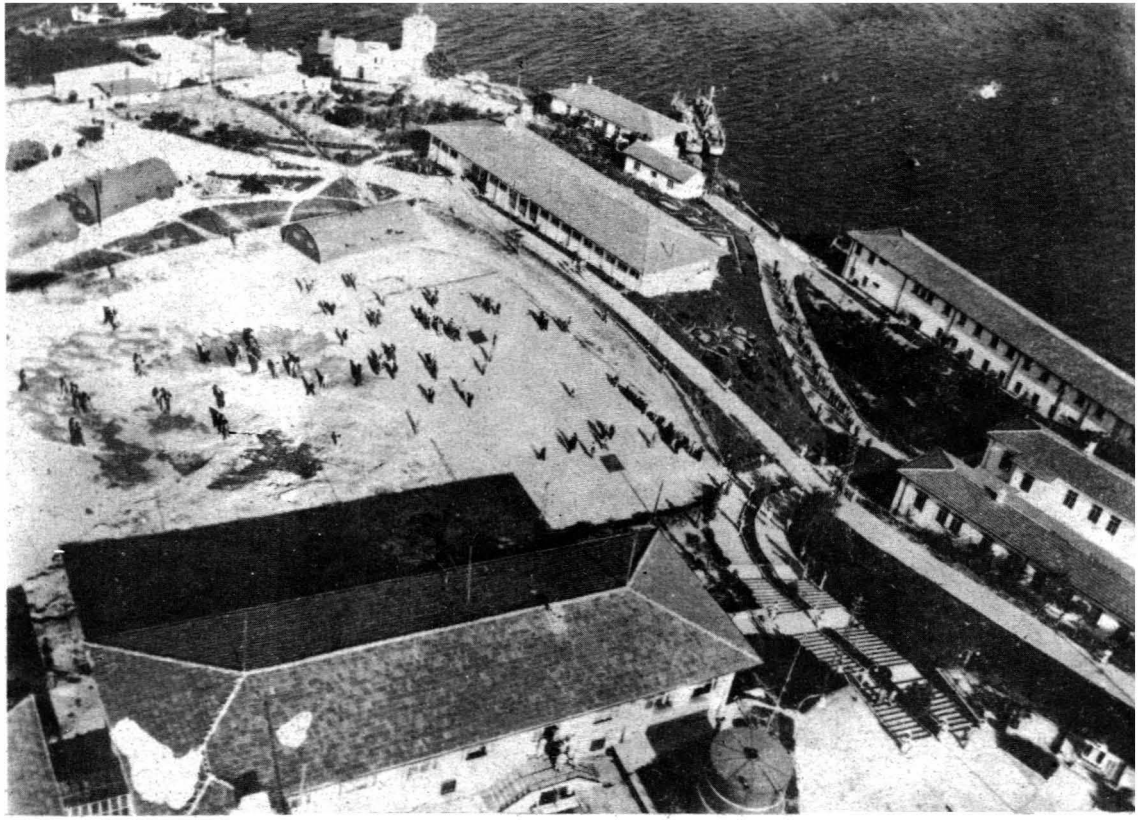
Duruşmalar için önceden gün alınması gerektiğinden, Dolmabahçe'deki İrtibat Bürosu'na müracaat edilmiştir. Adaya gidileceği günler de sıkı bir kontroldan geçtikten sonra hüviyet ibraz edilmek suretiyle vapura binilebilmiş ve hüviyet kartları daima göğüste taşınmıştır. Ada'da dinleyicilere ayrılan mahallerin dışına çıkmak yasak edilmiş, sanıkların getiriliş ve götürülüşünde de yollar muhafızlar tarafından tutulmuştur.

Yassıada duruşmaları, mahkeme salonunda dinleyicilere ayrılan yerin üst kısmında bulunan Türkiye Radyoları temsilcileri tarafından muntazam olarak banda alınmıştır. Bu duruşmalar «Yassıada Saati» diye isimlendirilen özel bir programla, radyolarda yayınlanmış, 27 - 28 Nisan olaylarının şarkısı «Gazi Osman Paşa Marşı», bu programın fon müziği olmuştur. İstanbul Radyosu duruşmaların yayınlanması için birer saatlik 950 band kullanmıştır.

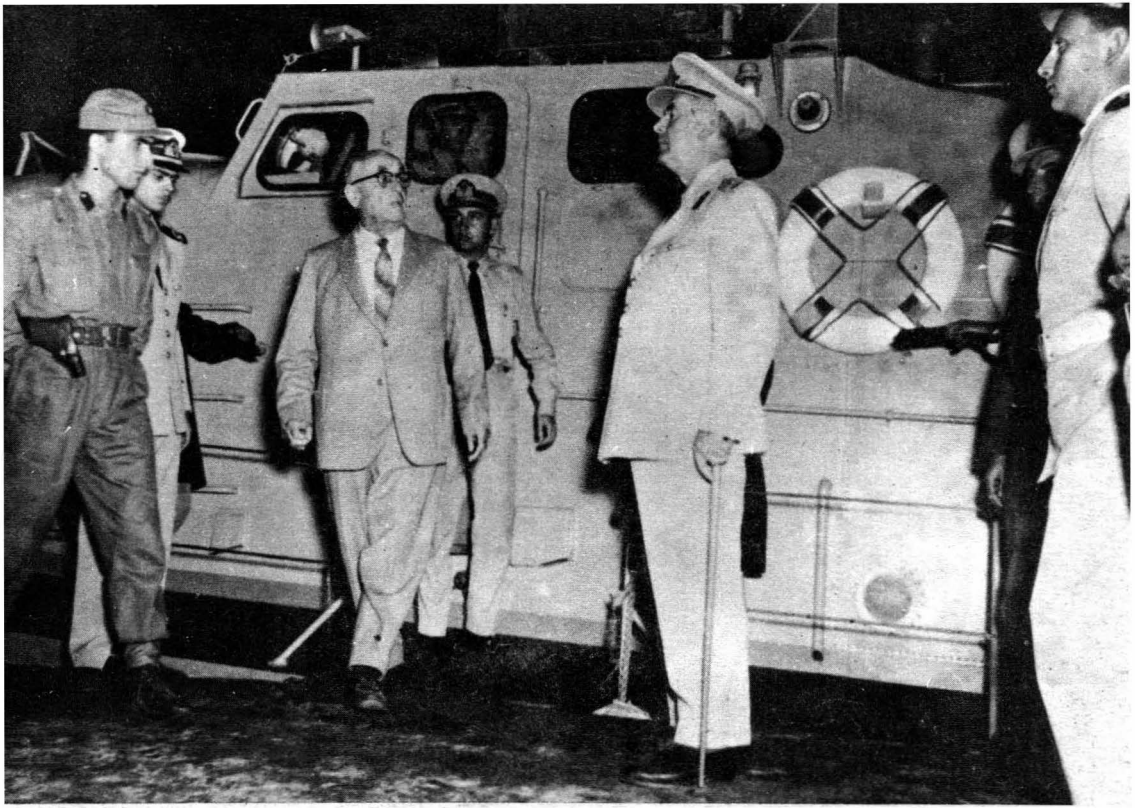
Ordu film merkezi de duruşmaları bütün safhaları ile filme almış, bu film bütün Türkiye'de gösterilmiştir.

Teknik Üniversite, 13 Ekim 1960 daki bir televizyon neşriyatında Ordu Film Merkezinden almış olduğu Yassıada'ya ait bir filmi göstermiştir. Yabancı memleketler televizyon yayınlarında da Yassıada'ya ait bazı fotoğraflar gösterilmiştir.

Gerek iç, gerek dış basın Yassıada'ya büyük alâka göstermiştir. Türk gazeteleri birer veya ikişer muhabirlerini devamlı olarak Yassıada dâvalarını takiple görevlendirmiş, bu gazetecilerin gazeteleri ile yaptıkları telefon konuşmaları 6900 saate yaklaşmıştır. Dâvaların Türk gazetelerinde kapladığı yer ise ortalama 4 milyon satıra yakındır.

Yassıadanın helikopterden genel bir görünüşü: Sağda, kıyıda, Bayar ve Menderes'in kaldıkları bina, ortada kumandanlık binası ve onun önünde sanıkların dolaştığı havalandırma alanı görülüyor.

Sâbık Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Yassıadaya getiriliyor ve hücumbottan adaya çıkarılıyor (Bayar'ın adaya getirilişini gösteren bu sahne sonradan filme çekilmiş ve filme alınması Bayar'ı çok üzmüştü.)

Bayar, kara ve deniz subayları arasından geçirilerek hücumbottan Yassıada-daki odasına götürülüyor

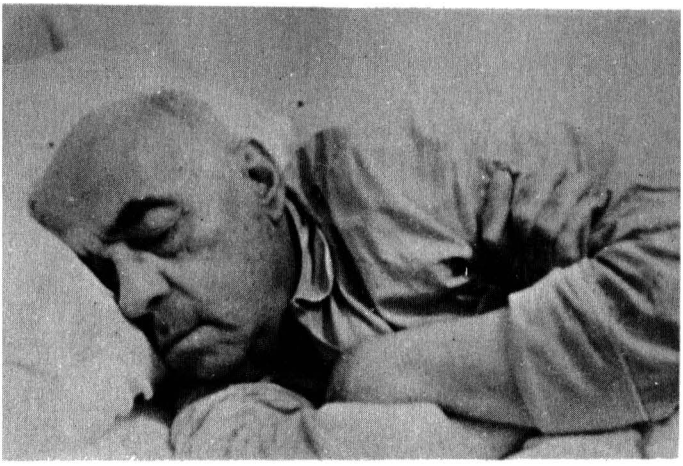
Celal Bayar, Yassıadadaki odasına çıkarılıyor. Önde Yassıada Kumandanı Tarık Güryay ilerliyor.

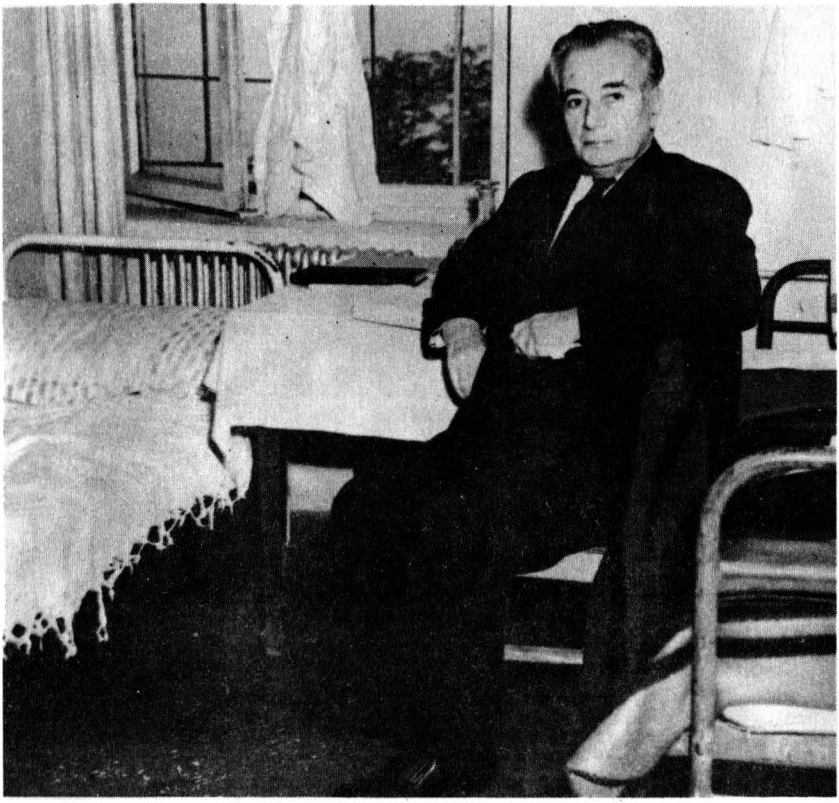
Devlet ve M.B.K. Başkanı Cemal Gürsel, ihtilâlden sonra İstanbul'a ilk gelişinde Dolmabahçe'de, o sırada İstanbul Valisi olan Refik Tulga'ya (ortada) **«Yassıada kumandanını tanıyor musun?»** diyerek Tarık Güryay'ı (solda) tanıştırıyor.

Adalet Bakanı Âmil Artus, Yassıadayı ilk olarak ziyaret ediyor

Bayar'ın Yassıadadaki odasında uyurken çekilmiş bir resmi.

Sabik Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan Yassıadadaki odasında. Siyaha boyama imkânı bulamadığı için saçlarının tamamen beyazlaştığı ortaya çıkıyor ve daha yaşlı gösteriyor.

Sâbık Başbakan Adnan Menderes, Yassıada Kumandanına götürülüyor.

Adnan Menderes, Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın odasında. Yalnızlıktan çok sıkıldığı için. Ada Kumandanından sık sık kendisini çağırmasını ve

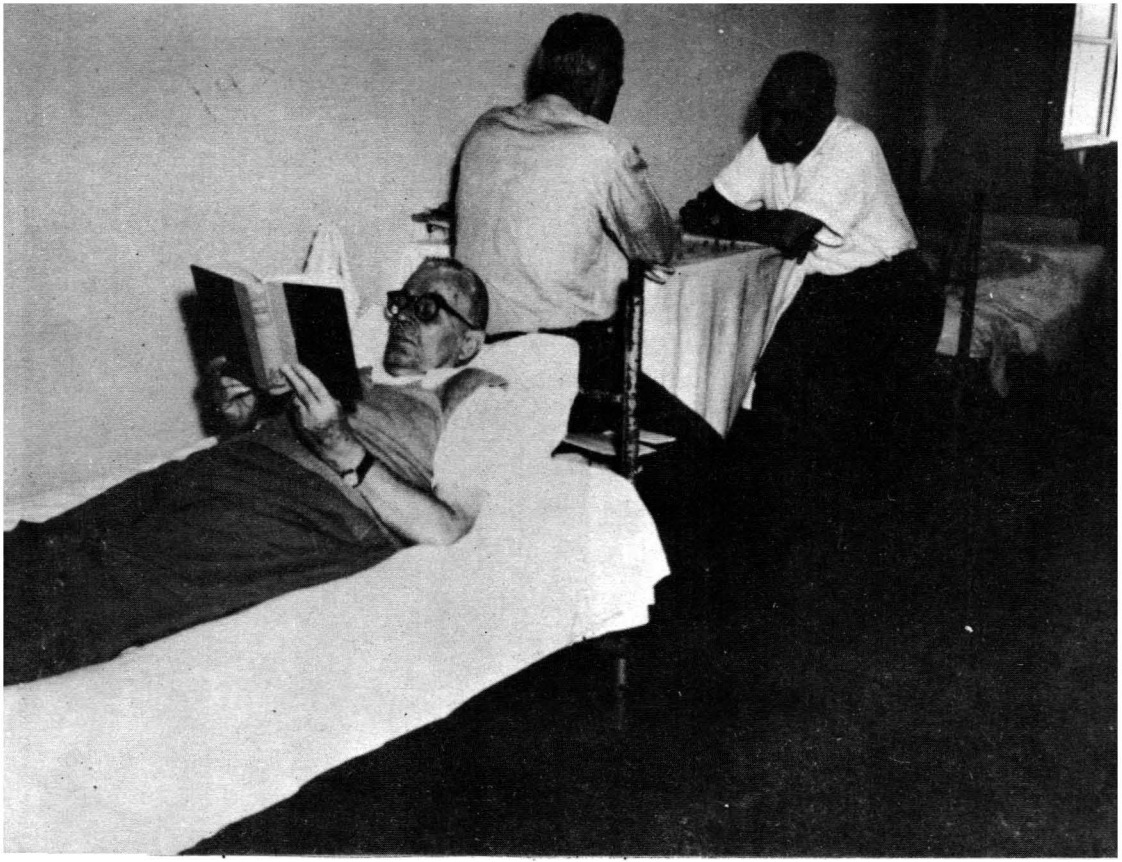
Menderes, iktidardan devrilişinden üç ay sonra (Ağustos 1960) Yassıada-daki odasında durmadan mektup yazıyor ve günde üç paket sigara içiyor.

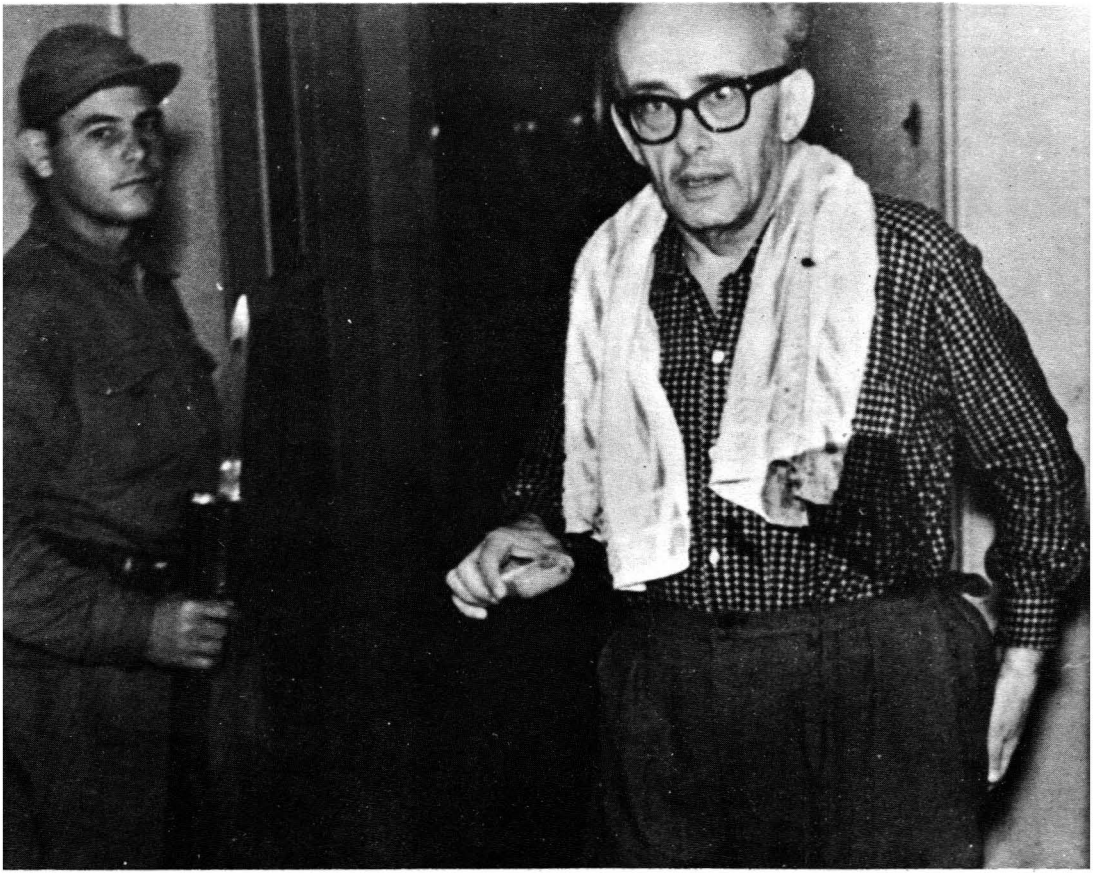
Sâbık milletvekilleri havalandırma sırasında gazete okuyorlar

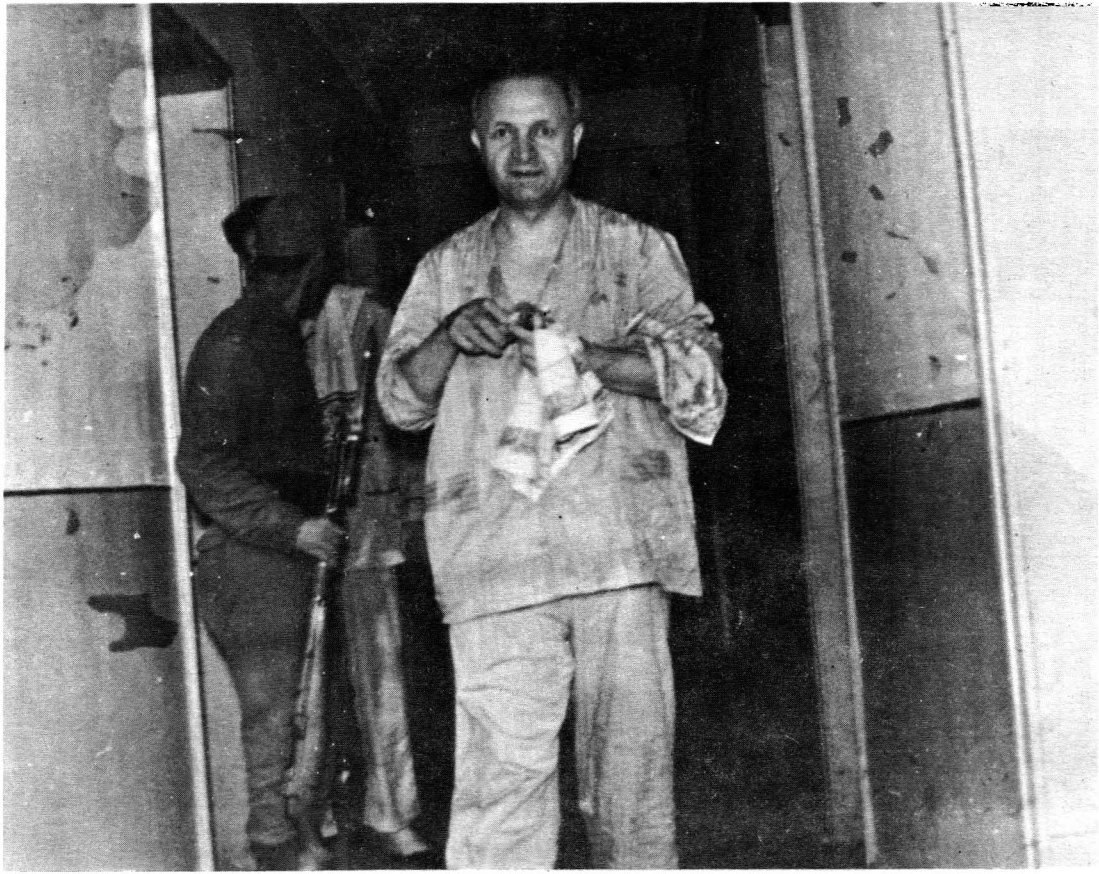
Sâbık hanım milletvekilleri havalandırma sırasında gazete okuyarak dolaşıyorlar

Behçet Uz, Fevzi Uçaner, Tekin Arıburun aynı odada kalıyorlar. Uz kitap

Sâbık Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri sabah tuvaletine gidiyor

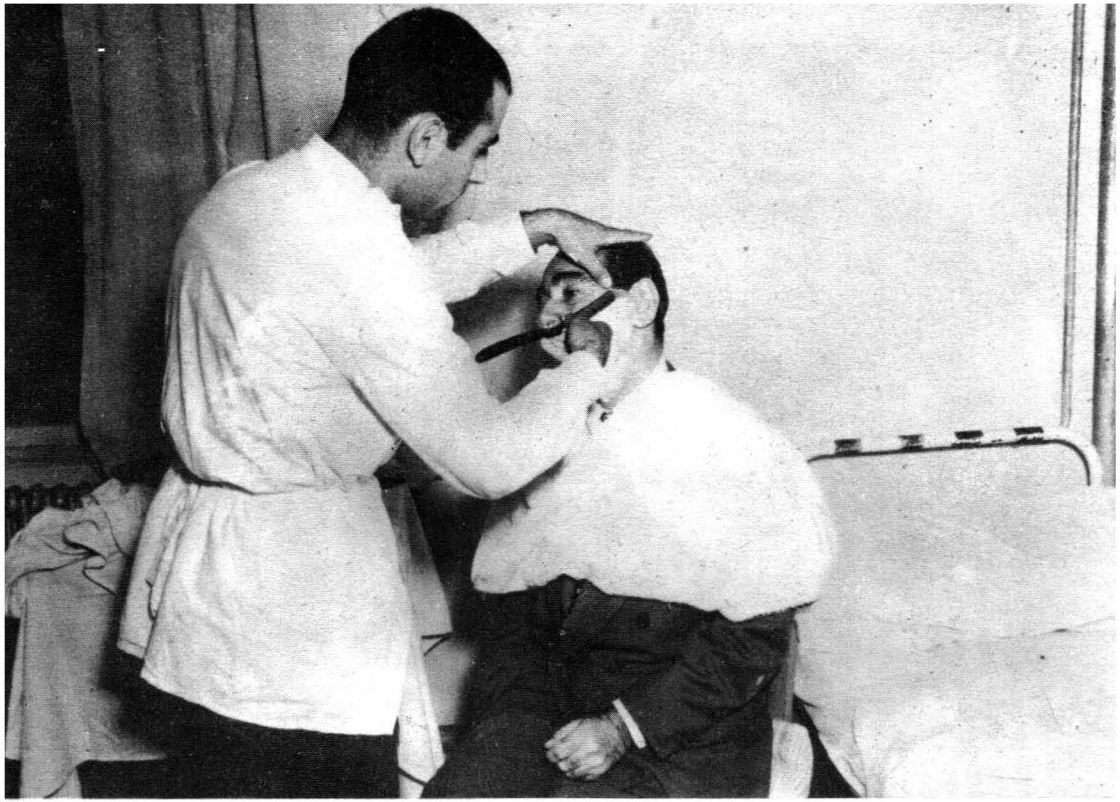

Deniz Kuvvetleri Kumandanı iken Yassıada'yı bugünkü hale getiren Sadık Altıncan, sanık olarak geldiği adanın gazinosunda Nuri Yamut ve İshak Avni Akdağ'la beraber çay içiyor.

Sanıklar Yassıadadaki hamamdan koğuşlarına gidiyorlar. Önde, sonraları intihara teşebbüs eden Faruk Sargut görülüyor.

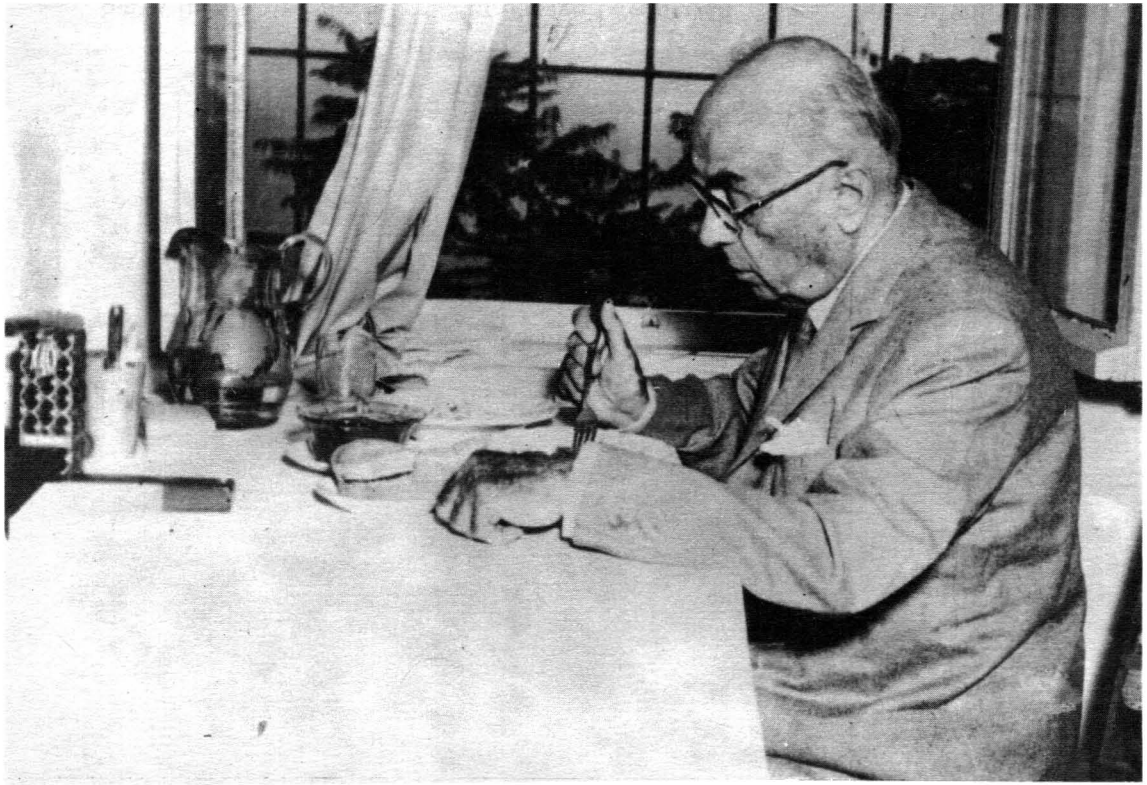
Adnan Menderes, odasında traş ediliyor

Celal Bayar, odasında gazete okuyor

Sabık hanım milletvekillerinden Piraye Levent, Hilal Ülman ve Nuriye Pınar odalarında.

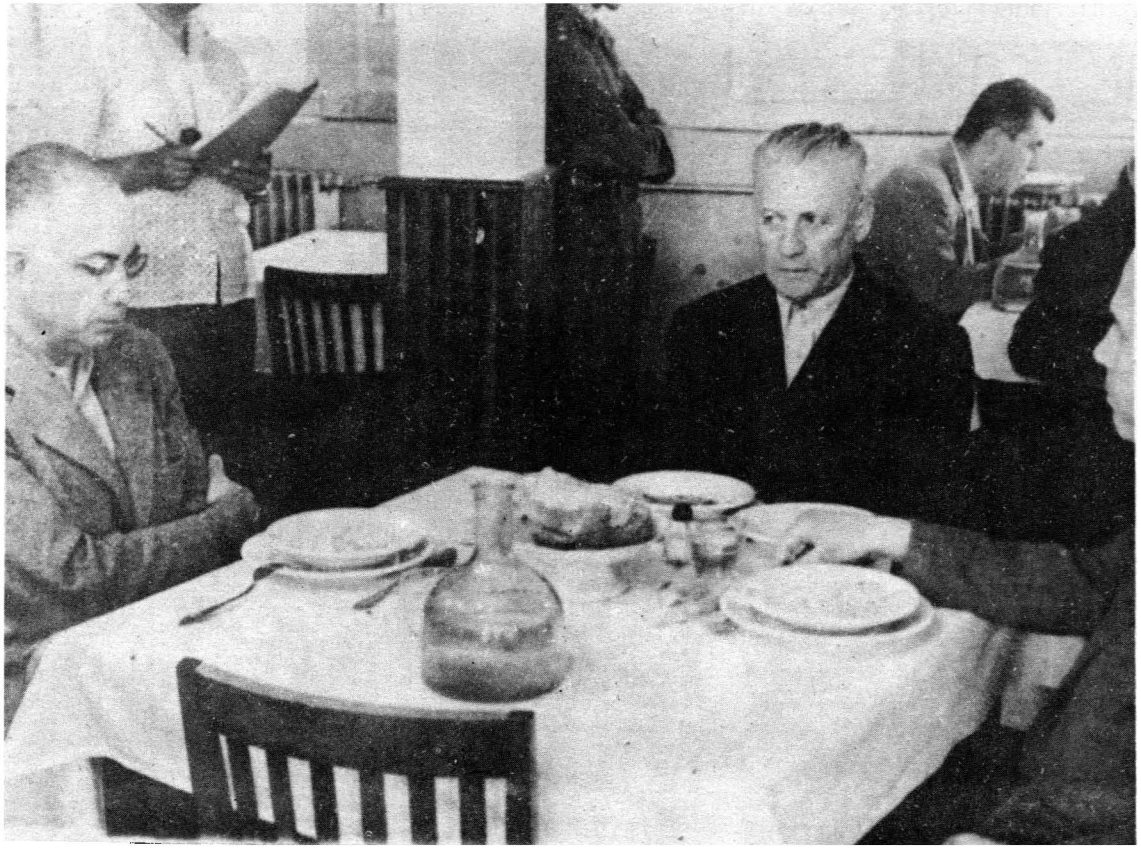
Celal Bayar odasında öğle yemeğini yiyor. Yemeğine dikkat ediyor ve sık sık kantinden yoğurt, meyva gibi yiyecekler aldırıyor.

Yassıada'da sanıkların yemek yediği salondan bir görünüş.

Sâbık bakanlardan Celal Yardımcı, sâbık Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan ve sâbık Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yemeğe geliyorlar.

Sâbık hanım milletvekilleri yemekte. Nuriye Pınar (solda), Necla Tekinel (ortada), Nazlı Tlabar (sağda) ve Ayşe Günal (arkası dönük)

Ankara'nın sâbık sıkıyönetim kumandanı Namık Argüç, Cemal Göktan, Fatin Rüştü Zorlu ve Celal Yardımcı (arkası dönük) yemekte...

Celal Bayar Yüksek Soruşturma Kuruluna götürülüyor

Bayar Soruşturma Kurulunda ifade veriyor

Celal Bayar, Soruşturma Kurulunda ifade verdikten sonra zaptı imzalıyor.

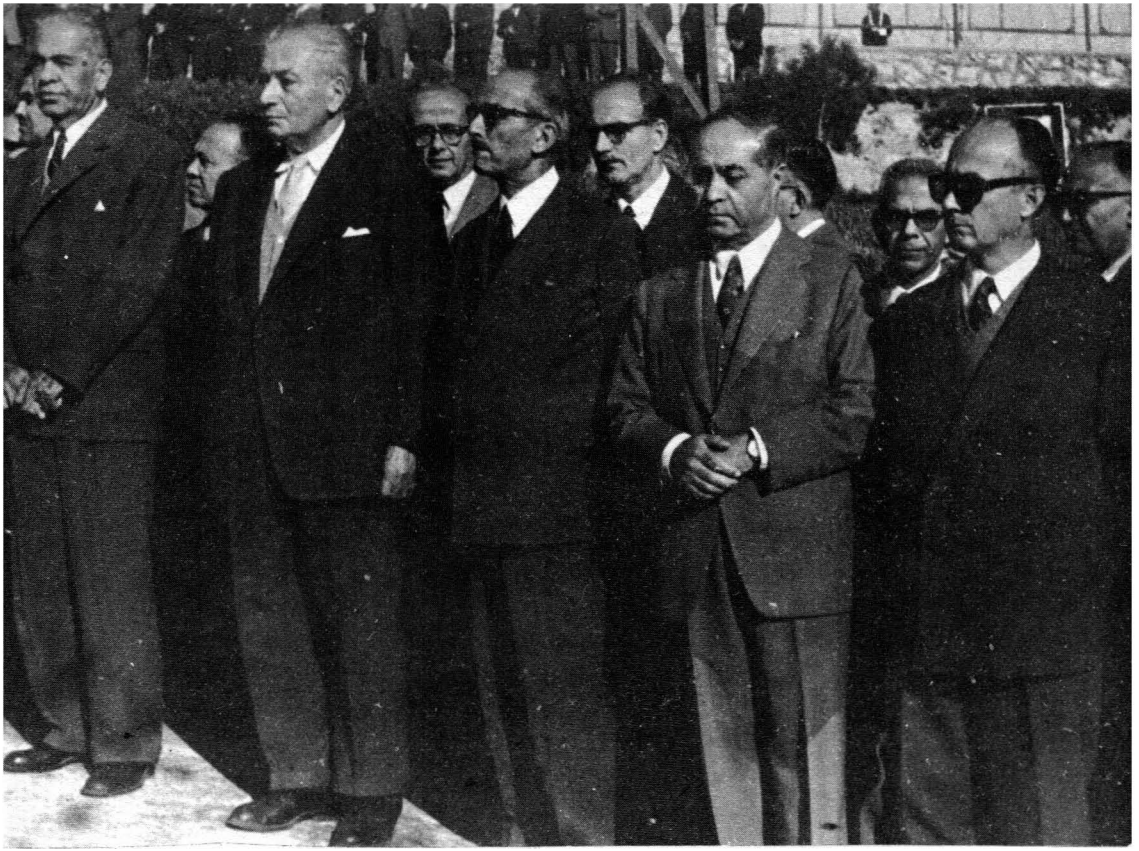
Bayar, kendi isteğiyle bir görüşme yapmak için götürüldüğü Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın odasında

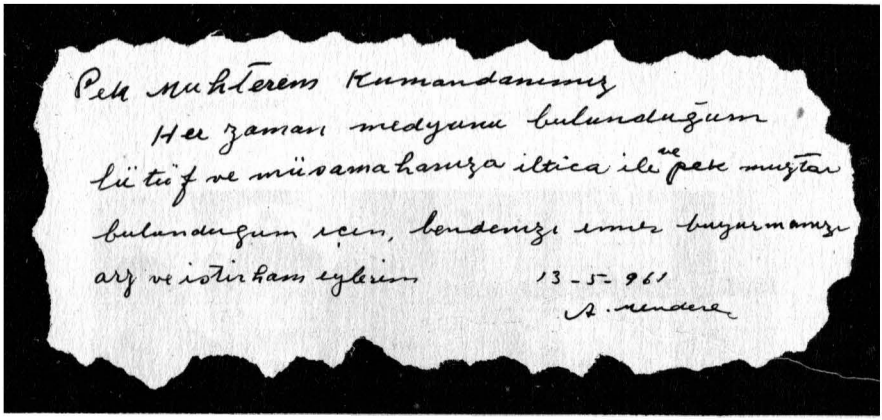
Adnan Menderes Soruşturma Kurulu önünde ifade veriyor.

Menderes Soruşturma Yargıcı A. Yurtsever'e bazı açıklamalarda bulunuyor.

(Soldan sağa) Lütfi Kırdar, Refik Koraltan, Ethem Menderes, Celal Yardımcı, (Koraltan'ın arkasında) Tevfik İleri, (Ethem Menderes'in arkasında) Fatin Rüştü Zorlu Yassıada'da yapılan bir tören sırasında...

Pek muhterem Kumandanımız
Her zaman medyunu bulunduğum
lütuf ve müsamahanıza iltica ile pek mu[ve]tar
bulunduğum için, bendeniz[i] emir buyurmanız
arz ve istirham eylerim 13-5-961
A. Menderes

Menderes'in, Tarık Güryay'a yazdığı ve kendisiyle görüşmek ricasında bulunduğu mektuplarından biri.

Yasıada Kumandanı Tarık Güryay İstimlâk Dâvâsında tahliye edilen (sonra beraat eden) Mümtaz Tarhan'la vedalaşıyor.

Tarık Güryay, Yassıada duruşma salonunda. Arkada solda Bayar görülüvor.

Refik Koraltan

1.12.1980

Muhterem Kumandan Beyefendi

Benim yıllardan beri çektiğim "gut" yani mafsal romatizmam en müessir ilacı Sulfazolcim ve Yassapirin Tabletleri olmuştu. Onbeş gün evvel sağ el bileğim mafsalında hafif sızı görür görmez, vizitaya gelen doktor beyefendiye sordum. Bu reçeyi yapmıştım. Hastalık bütün şiddetiyle tüm başladı ve sağ elime işlemez hale geldi ve uykusuzdan dün gece uyuyamadım.

İfadelerime göre hastalıkla yalnız bir eczane ile muamele yapar mış, orada bulunmuyormuş. Kasımpaşaya telefon edildiği takdirde bu ilacın başka eczanelerden tedarik mümkün olacağına göre bu hususta emir ve talimatınızı rica ederim. Kalbi hürmetlerimle

F. Koraltan

Refik Koraltan'ın, Tarık Güryay'a yazdığı mektuplardan biri: Koraltan bu mektubunda Gut hastalığına sonradan iddia ettiği gibi Yassıada'da yakalanmayıp, yıllardan beri çektiğini belirtiyor.

14. X. 1960

Muhterem Kumandan,

Yine rahatsız ediyorum.

Fakat başka çârem yok.

Dün iki avukata vekâlet verdim. Noter bu gün vekâletname suretlerini avukatlara verirsin demişti.

Verildimi? Kendisinden, bir de avukat Nail Tanerden sorarmısınız Avukatlar bu gün gelebilecekleri mi?

Sayğılarımla

Celâl Bayar

Av. Nail Taner'in telefon numarası: 480689 516200

Celal Bayar'ın, Tarık Güryay'a gönderdiği mektuplardan biri.

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Başol, muhafızı ile

27-5-961

Muhterem Kumandanım;

İhtilâlin birinci yıl dönümünün Milletimizce büyük bir heyecanla kutlanmasına, bende, aynı milli heyecanla katılmakda olduğumu, nâçizane arz etmek isterim. Gerçi, içinde bulunduğumuz şartlar ve durumumuz itibarile, belki bu yazımın hedefine değil varmak düşünülebilir. Ancak şahsî durumumuz, elem ve ıztıraplarımız bir tarafa, Milletçe duyulan heyecana, benim sinen bir inkılâba ve tevecüh olunan asıl gayelere katılmak hususundaki kolerumun kuvvet ve samimiyetinden kuvvet aldığım içindirki, bunları yazılabilirine yazmak cesaretini bulmaktayım, ve yine bunun içindirki her hangi bir mülâhaza bunları yazmaktan beni alıkoyamamıştır.

Tarih sahifelerini kahramanlık destanlarile doldurmuş bulunan ve büyük milletimizin en aziz varlığı olan şanlı ordumuz; Türk vatanını kurmuş; asırlarca süren felâket fırtına ve girdaplarına karşı onu korumuş, kurtarmış ve dünyada bugünkü şerefli ve itibarlı mevkiimizi o sağlamıştır. Bu itibarla onun ve milletimizin eseri olan ihtilâl ve inkılâbın, gelecekde ve ebediyyen aziz yurdumuzun ve milletimizin hürriyet saadet ve refahının teminatını teşkil etmesini en içten ve hâlisane bir temennî olarak tekrardan niyaz ederim.

Bu mesud yıldönümü münasebetile en iyi temenni ve tebriklerimi, şanlı Ordumuzun asil ve şefkatli bir mensubu ve kumandanımız sıfatile, yakınlarına kemâli hürmetle arz ve iblâğ eylerim efendim.

A. Menderes.

Menderes'in 27 Mayıs devriminin birinci yıldönümünde Yassıada Kumandanı T. Güryay'a yazdığı ve ihtilâli yürekten kutladığını belirten tarihî mektubu.

27 Mayıs Devriminin ilk yıldönümünde, Yassıada'da yapılan törende Menderes de Atatürk büstünün önünden geçiyor.

Muhterem Kumandanımız

Bu sabah erken, Büyük bayramı tebrik ve bu mesud vesile ile hislerimi kısaca dile getiren bir mektup sunmuştum. Tarihimizde ebediyen şerefli ve önemli bir merhale teşkil edecek olan ihtilal ve inkılabın birinci yıl dönümü münasebetile duyduğum heyecanı ve tebriklerimi cesur, merd şahsiyetinize bizzat ifade ve iblağ benim için vecdani bir zevk ve [redacted] edici bir vazife olacaktır. Bundan beni mahrum etmeyeceğinize inanarak ve kemali hürmetle emrinize mütegardayım.

Aziz Kumandanımız 27-5-961 A. Menderes

Menderes, ihtilâlin birinci yıldönümünü kutlayan mektubundan sonra Tarık Güryay'a bir mektup daha göndermiş ve tebriklerini «bizzat ifade ve iblağ» etmek istediğini yazmıştı.

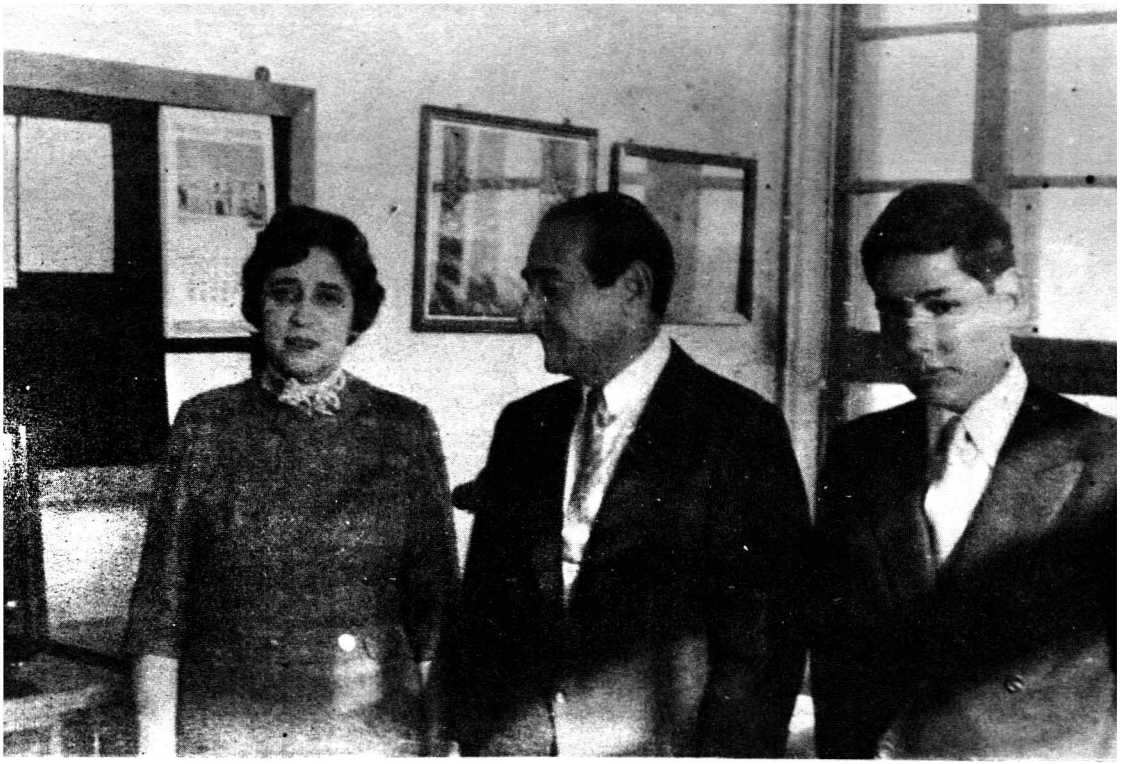
Adnan Menderes. Yassıada duruşmalarında savunmasını yapıyor

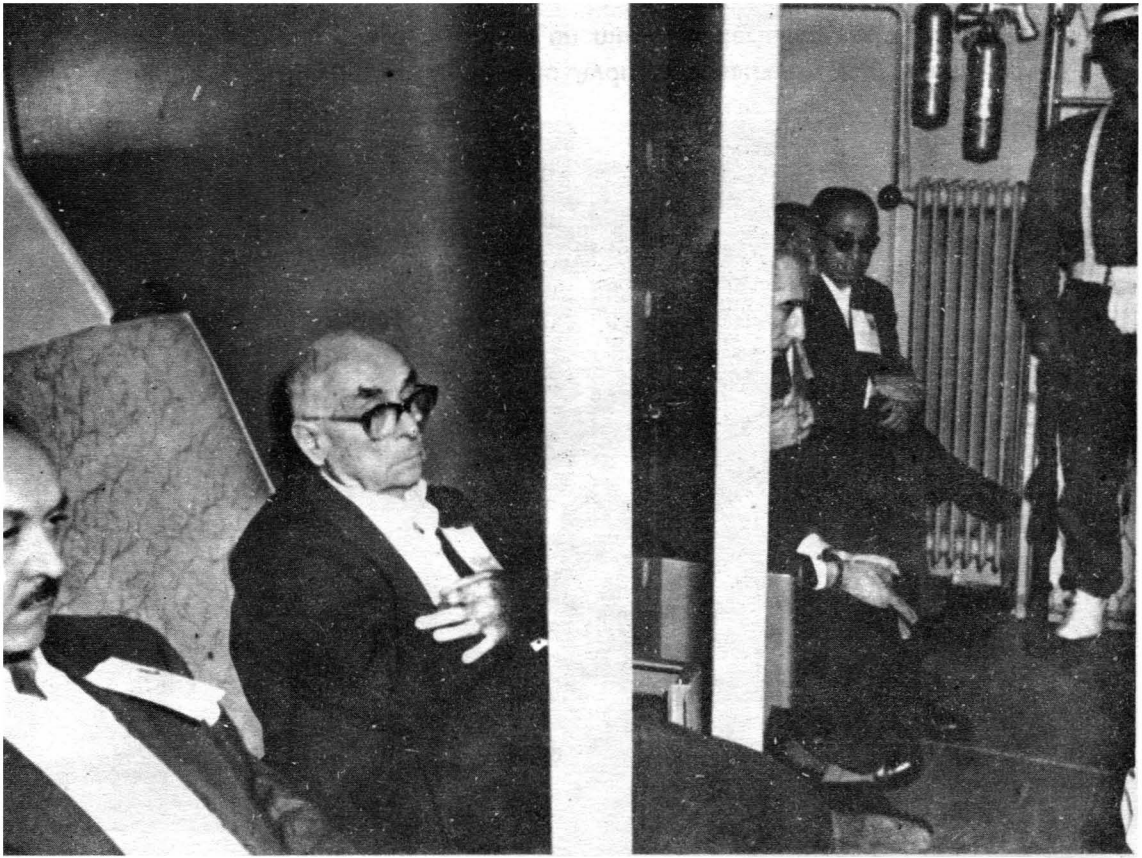
6-7 Eylül olayları dâvasının sanıkları Yassıada duruşma salonuna getiriliyorlar.

(Sağdan sola) Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu Yassıada duruşmaları sırasında.

Menderes, eşi Berrin Hanım ve oğlu Aydın'la Yassıada Kumandanının odasında görüştükten sonra hayatının en mutlu günlerinden birini yaşadığını söylüyor.

İdama mahkûm edilenlerden Celal Bayar, Kirazoğlu (solda), Hamdi Sancar ve Emin Kalafat, elleri kelepçeli, hücumbotla İmralı Adasına götürülüyor.

Ethem Menderes, Nedim Ökmen, Atıf Benderlioğlu, Hayrettin Erkmen ve

Bayar, İmralı Adasında hücumbottan çıkarılıyor. Bir kara ve bir hava subayının nezaretinde, cezaevi gardiyanlarına teslim edilmek üzere götürülüyor. Önde sağda İmralı Cezaevi başgardiyanı görülüyor.

Samet Ağaoğlu, İmralı Adasında hücreye götürülüyor.

Rauf Onursal, İmralı Adasında cezaevine götürülüyor.

Bayar İmralı Adasında hücumbottan çıkarıldıktan sonra cezaevi gardiyanları tarafından hücreye götürülüyor.

İdam hükmü giyenlerden Refik Koraltan, elleri arkadan kelepçelenerek İmralı Cezaevinde hücreye konuluyor.

İdama mahkûm olanlardan sâbık Genelkurmay başkanı Rüştü Erdelhun İmralı Cezaevindeki hücrede.

Sâbık Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İmralı Adasındaki hücresinde. Üç hükümlüden ilk olarak, Polatkan idam edilmiştir.

Sâbık Dışişleri Bakanı Zorlu, İmralı Adasındaki hücresinde. Zorlu Polatkan'dan sonra idam edilmiştir.

İmralı Cezaevinin koridorunda, Albay Tarık Güryay, idam hükümlerinin müebbede çevrildiğini Bayar ve arkadaşlarına bildiriyor. Sağda Hamdi Sancar ve Bahadır Dülger, Bayar'ın arkasında Emin Kalafat ve Koraltan görülüyor.

Yassıada Deniz Kumandanlığı
Yüksek mahkemesine

Aldığım ilaçlardan ~~beri~~ evvel beri yanında bulundurduğum ve verilmediği ve ihtiyaç hissettiğim zamanlarda kullanmak üzere sakladığım 6 gece bir kaç haplık dozdan fazla gece aldım. Takriben saat 4 de uyandığımda aynı bir kriz neticesinde nâkil olan kan tazyikimin hiç bir sebebi ve tahavvülü yoktur. 17-8-961

A. Menderes

Menderes, intihardan kurtarıldıktan sonra yazdığı yazıda, intihara nasıl teşebbüs ettiğini ve otuzdan fazla hapı bir kriz sonucu nasıl aldığını anlatıyor. Yazının bozukluğu ve cümle düşüklükleri Menderes'teki çöküşü en iyi şekilde gösteriyor.

Menderes'in intihardan kurtarıldıktan sonra çekilen fotoğrafı tarihî bir ibret levhası meydana getiriyor. Solunda Tarık Güryay, sağında Ethem Menderes. (Bu fotoğraf ilk defa yayınlanmaktadır.)

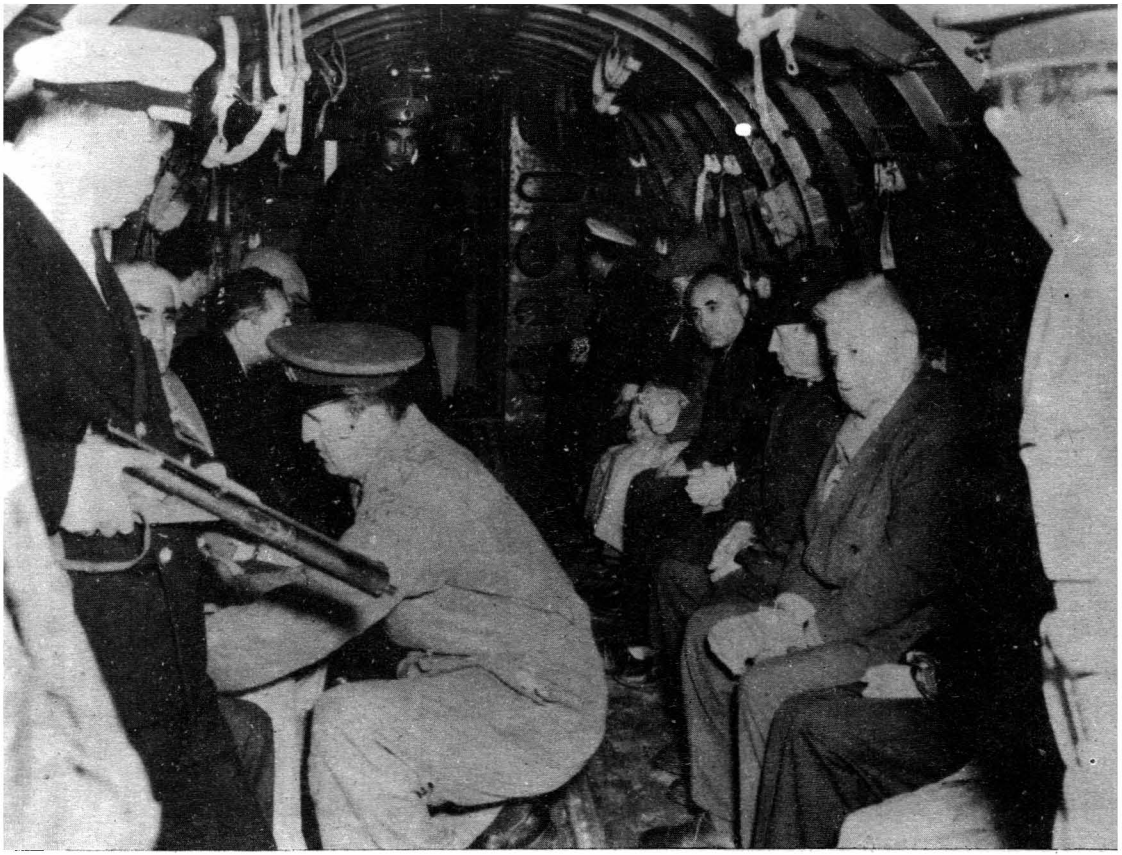
Menderes Idam hükmünün infaz edildiği İmralı Adasına çıkarılıyor. İki üsteğmen, iki koluna girerek, onu hücreye götürüyorlar.

Menderes'in İmralı Adasında idam edileceği kendisine bildirildikten sonra çekilen fotoğrafı.

Menderes, gardiyanların nezaretinde, son yolculuğuna çıkmak üzere, infaz yerine götürülüyor.

Müebbet hapse hüküm giyenler, İmralı'dan Yeşilköy'e getiriliyor ve elleri kelepçelenerek uçakla Kayseriye gönderiliyorlar.

Celal Bayar, Kayseri'de uçaktan indiriliyor.

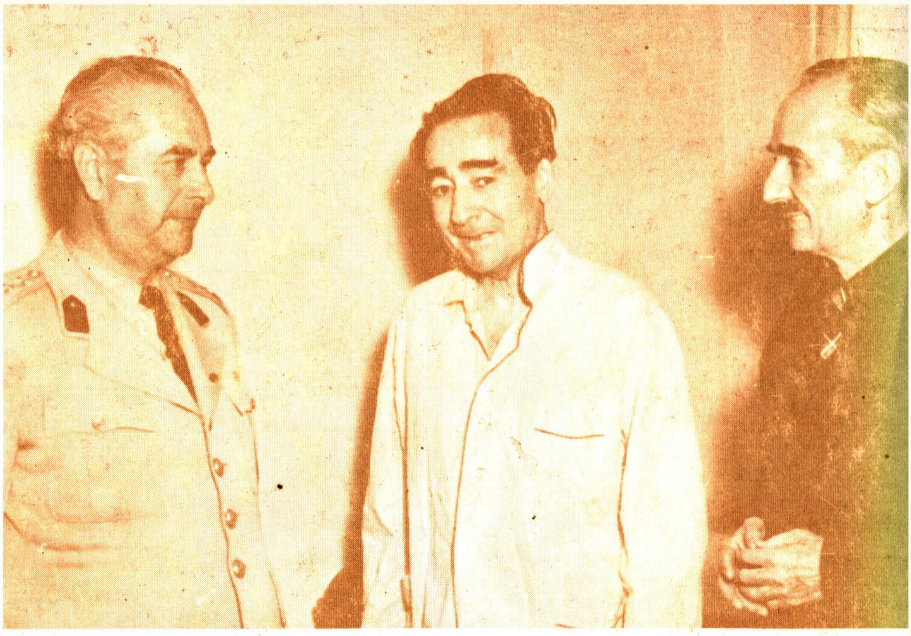
Ethem Menderes ve Nedim Ökmen, Kayseri'de uçaktan indiriliyorlar.

Emin Kalafat, uçaktan indikten sonra Kayseri Cezaevine götürülmek üzere

Nihayet Yassıada tahliye ediliyor. Çeşitli cezalara çarptırılanlar cezaevlerine gönderiliyor. Ortada Şem'i Ergin, T. Güryay'la vedalaşırken görülüyor.

Menderes, intihara teşebbüs edip kurtarıldıktan sonra, Yassıada Kumandanı Tarık Güryay ve Ethem Menderes ile beraber.

BİR İKTİDAR YARGILANIYOR son yılların en büyük ve en ilgi çekici hatıratıdır. Devrilen DP iktidarı mensupları Cumhurbaşkanından, Başbakanından, polis memuruna kadar, bu adada 1,5 yıl tutuklu kalmışlar, bu adada yargılanmışlar, birçoğu bu adada mahkûm olmuşlardı. 27 Mayıs Devriminde Yassıada Kumandanı olan Tarık Güryay, en yetkili ağız olarak bu tarihî devreyi anlatmakta, bu devrenin içyüzünü ve perde arkasını fotoğraflarla, belgelerle gözler önüne sermektedir. Hürriyet Gazetesinde "Yassıadada Kumandan Bendim" adıyla yayınlanan ve büyük ilgi gören hatıralar bu eserde daha genişletilmiş, hiç bir yerde çıkmamış fotoğraflar ve belgeler de konulmuştur. Yalnız Bayar'ın, Menderes'in bazı hatıraları, açıklamaları ve fotoğrafları bile bu kitaba bir kaynak eser özelliğini kazandırmaktadır.

20 lira

Kapak : Aynan Erer

KARACA OFSET BASIMEVİ TEL.: 27 53 45